

Přehled organizačních změn

TÁBOR SMRTI LETY

15. 7. 1940	březen 1942	Kármý pracovní tábor I. Lety
březen 1942	31. 7. 1942	Sběrný tábor v Letech
1. 8. 1942	8. 8. 1943	Cikánský tábor Lety
9. 8. 1942	1945	Okrasní úřad v Pisku - Provozování cikánského tábora Letech
<u>Příchled vězňů (Fedlelů) jednolivých táborů</u>		
Josef Janovsky, vrchní administrativní official	červen 1940	19. 1. 1943
Štefan Blahynka, vrchní administrativní official	20. 1. 1943	17. 5. 1943
František Havelka, účetní adjunkt	17. 5. 1943	8. 8. 1943

VYŠETŘOVÁNÍ ZAČÍNÁ 1992—1995

PAUL POLANSKY

Tábor smrti Lety
Vyšetřování začíná
(1992–1995)

Paul Polansky

TÁBOR SMRTI LETY

VYŠETŘOVÁNÍ ZAČÍNÁ
1992—1995

PAUL POLANSKY

© Paul Polansky 2014

Archivní materiály poskytli:
*Národní archiv ČR, Státní oblastní archiv
v Třeboni, Jan Votruba, Markus Pape*

ISBN 978-80-260-7200-3

Píšu jen o tom, co vidím. Na mou čest, mým cílem je pravda.

V. S. Naipaul

Počítalo se s tím, že zemřou a zůstane po nich jen hrobové ticho. Ale systém se hroutí. Pravda přetrvá. Pravda vítězí.

Lech Wałęsa

Jestliže svoboda vůbec něco znamená, pak znamená právo říci lidem to, co nechtějí slyšet.

George Orwell

Motivy a nálady historiků jsou pro porozumění dějinám, které píšou, stejně podstatné jako motivy, které připisují protagonistům, o nichž píšou.

Edwin M. Yoder, Jr.

PŘEDMLUVA 1

První polovina devadesátých let – doba plná porevoluční euforie, ale i rasistických vražd Romů. Dodnes si pamatuji velkou demonstraci neonacistických skinheadů v Teplicích v roce 1992. Přes pět set jich napochodovalo až na Dubskou, kde bydlelo mnoho Romů. Řada z nich se jim postavila – já byl, tuším poprvé, mezi nimi. Stál tam s námi i takový postarší pán. Nebyl to Rom. Byl bílý. A v ruce měl vidle. Já se ho zeptal, proč je má. „My starší jsme to už jednou zažili. Za války se tady pořádaly hony na Cikány a stavěly se pro ně koncentráky. To se už nesmí opakovat,“ odpověděl mi. Moc jsem tomu tehdy nerozuměl, respektive nepřikládal váhu. Učili nás, že takové věci páchali jen Němci a nikoli Češi.

Jeho slova mi začala v plné míře docházet až o pár let později, kdy jsem se začal z různých zdrojů dozvídat o koncentračním táboře v Letech u Písku určeném pro Romy. V Tošovského úřednické vládě v roce 1998 seděl coby ministr bez portfeje Vladimír Mlynář, který se tématu věnoval. Ale hlavně: celé noci mi o táboře všechny hrůzy vyprávěli příbuzní mé družky. Zejména její děda a prastrýc, kteří koncentrák přežili coby děti.

Z knih Paula Polanského a Markuse Papeho jsem se navíc začal dozvídat, že koncentrák zřídili a spravovali Češi a nikoli Němci. Já do té doby věděl jenom o koncentračních táborech pro slovenské Romy v Ružomberoku a Ilavě, protože v tom druhém se poznala má matka s otcem. To byly tábory, kam Romy posílali slovenští gardisti a maďarští četníci. Matka vždy tvrdila, že ti se k nim chovali mnohem hůře než němečtí náckové. Její slova se mi opakovaně vkrádala do mysli, když jsem pak ve výpovědích přeživších z Let nacházel tvrzení, že se tam k nim chovali hůře než v Osvětimi.

Dnes, na sklonku roku 2014, necelých 70 let od konce války a 25 let od sametové revoluce, stojí na místě romského holocaustu velkokapacitní vepřín. Vnímám to jako strašnou potupu a projev neúcty nejen vůči Romům ze strany českého státu, ale i vůči těm několika málo přeživším, kteří jsou stále mezi námi. Vlády slibují, že prasečák vykoupi, ale nic se neděje. Někteří politici tvrdí, že ty peníze na výkup raději využijí na řešení aktuálních problémů, jakým je prý např. romské vzdělání – jako kdyby čeští Romové, občané České republiky, neměli z Ústavy právo na vzdělání stejné jako majorita. Jiní zase říkají, že památník už tam přeci stojí. Navíc prasečák je prý postavený mimo původní tábor. Je zvláštní, že dokumenty, které jsem měl v ruce já, tvrdí opak. Navíc já se nechci jezdit klanět drobnému památníku, který byl vytvořený „jen tak“ a vypadá spíše jako golfové hřiště či místo na piknik. Kondoluji u míst, kde tábor stál anebo kde Romové skutečně umírali – např. u nedalekého rybníku, kde podle vyprávění dědy a prastrýce mé družky topili četníci děti, včetně novorozeňat, které porodily mladé Romky znásilněné četníky. Četníci je bez jakýchkoli záznamů házeli do vody, protože nechtěli, aby se přišlo na to, že spali s vězni. To jsou mrtví, které v archivních seznamech nenajdete.

Vepřín považuji za potupu kvůli tomu, co se tam stalo v minulosti. Domnívám se ale, že odkazuje i k čemusi současnému, protože se stále mezi námi najdou tací, kteří si myslí, že pracovní tábor pro Romy či přímo konečné řešení romské otázky je dobrý nápad. Například nedávno, když se na zastupitelstvu Krupky projednávala otázka laviček na našem sídlišti, tak jeden chlap z publika prohlásil: „Když nevíte co s těma sviněma, tak zatopte v Terezíně a upalte je.“ V některých lidech to pořád je. Politické strany jako DSSS, Úsvit či Severočeši. ss, pardon Severočeši.cz na tom pak získávají politické body. A co dělá český stát, jehož tehdejší zástupci koncentrační tábor v Letech spravovali? Jde v otázce

soužití příkladem tak, že nechá na místě romského holocaustu stát prasečí velkofarmu.

Velmi vítám vydání Polanského knihy – i proto, že mám pocit, že lidé o problém koncentráku a vepřina v Letech ztrácí zájem. Snažil jsem se vyzývat Romy, ať nejí vepřové maso, protože může být z Let, ale nevím, zda to mělo nějakou odezvu. Každého třináctého se tam v rámci kampaně „Ne prasečí farmě v Letech“ snažíme jet a na kauzu upozornit, ale pouze v několika lidech. Snažím se o Letech povídat mladým u nás v Krupce na sídlišti – sednu na kámen v našem lesíku, čtu nebo vyprávím, oni sedí okolo mě a poslouchají. Místní rapeři De la Negra o tom dokonce složili píseň, ve které zpívají: „Vzali jste nám úctu a místo památky jen z prasátek hromádky.“ Spolupracuji i s ředitelem místní školy – společně se snažíme problém romského holocaustu v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu dostávat do hodin občanské nauky a dějepisu. Nyní navíc budu mít v ruce tuto knihu, kterou budu rozdávat mezi Romy s tím, aby si ji všichni přečetli. Doufám, že po přečtení se o problém začnou více zajímat.

Děkuji Paulu Polanskému za to, že spouště mladých Romů otevřel oči, a přeji mu pevné zdraví. Doufám, že nyní nastupuje nová generace černých a bílých, která za zrušení vepřina bude bojovat všemi možnými prostředky. Příkladem může koneckonců být i Antifašistická akce, která knihu spoluvydává. Děkuji jí za to, že nás, Romy, podporuje nejen v boji proti neonacismu, ale i za odstranění prasečáku v Letech a vybudování důstojného památníku všem obětem holocaustu. Za sebe můžu slíbit, že dokud mi zdraví dovolí, budu bojovat dál.

Jozef Miker
V Krupce
podzim 2014

PŘEDMLUVA 2

PERSONA NON GRATA? OSOBA NEŽÁDOUCÍ? PERSONAE NON GRATAE!

S Paulem Polanským jsem se setkal někdy na konci léta 1997. Příběh, který mi ten večer vyprávěl, byl už dva roky starý. Začínal jeho objevem Letů jako lokality, kde byl provozován koncentrační tábor (zprvu nejen) pro Romy, a skončil první oficiální pietní slavností, totiž odhalením „památníku“ poblíž prasečáku prezidentem Václavem Havlem. Vlastně ten příběh skončil Polanského odjezdem z Čech. Odjezdem, který by se spíše podobal útěku, kdyby byl Polansky srab. On ale zklamán, odpoutával se od zbabělců, kteří se ho báli. Oni jeho, ne on jich. Je spíše litoval, pokud jimi nepohrdal.

Byl jsem v době příběhu zcela soukromá osoba: z politiky jsem vypadl po volbách v červnu 1992, kdy hnutí, ke kterému jsem se hlásil (Občanské hnutí jako jeden z nástupců Občanského fóra), prohrálo volby – nedostalo se ani do ČNR, ani do Federálního shromáždění. Na Středoevropské univerzitě v Praze jsem se zabýval soudobým nacionalismem.

Co se dělo kolem Letů a podezřelého amerického soukromého badatele (který nebyl školený historik a neuměl česky, což se znovu a znovu zdůrazňovalo), jsem znepokojeně sledoval z novin. Neměl jsem žádný důvod nevěřit pravdivosti jeho zjištění, která ovšem byla

v médiích jen sporadicky naznačována a vzápětí popírána, bagatelizována. Že jeho tvrzení nebudou přivítána, mně bylo jasné. Ne zcela jsem však chápal, proč byl na něj uspořádán – hon. Bylo zřejmé, že někdo, nějakí lidé vytvořili kolem Polanského atmosféru podezřívavosti; mělo to nakonec vypadat, že jde o cílevědomého škůdce české pověsti: někdo nás chce očernit před celým světem! Polansky byl persona non grata, člověk nevítaný. Nedivil jsem se, že vzápětí po odhalení památníku z České republiky odjel.

Co to znamená, že jsem „ne zcela“ chápal tu atmosféru, která se kolem něj vytvořila? Chápal jsem, že jeho zjištění naši lidé nechtějí slyšet. Zjištění o tom, že tábor vedli čeští dozorcí (Polansky jich zdokumentoval 91, ačkoli zprvu se tvrdilo, že to byli sami Němci), že v táboře se neumíralo zdaleka jen na tyfus, ale i hladem a po použití násilí, a hlavně že tábor byl mezietaou – přestupní stanicí – na cestě do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Ale proč on osobně byl tak pomlouván, ostrakizován? To jsem nechápal. Proč najednou nesměl pracovat v archivech, které mu jako genealogovi byly otevřeny dávno před listopadem 1989? Kde měl už řadu přátel?

Hrálo v tom roli, že Polansky byl cizinec? A že cizinec přece nesmí ostouzet „naše lidi“, naši zem, naši pověst mírumilovného národa? Holubičího... Připomínalo mi to spory o pravost tzv. rukopisů v druhé půli 19. století. Od padesátých let tehdy přibývalo pochybovačů, ale podvod se naplno provalil až s třicetiletým (!) zpožděním (mj. zásluhou TGM) určitě i proto, že jako jeden z prvních se proti falzátorovi Hankovi veřejně ozval – německý novinář z Vídně! Falzátor Josef Hanka ho zažaloval a u soudu – vyhrál. Pochybovači zmlkli: Němec, nota bene vídeňský, přece nemůže mít pravdu proti nám Čechům! A to i kdyby ji měl! A teď zase nějaký cizák, Američan, přinejlepším cvok, nám nebude vykládat, že tábor v Letech založili a provozovali Češi! A v souvislosti

s Lety (přímo tam, či v Osvětimi) zahynulo přes tři tisíce Romů! I kdyby to byla pravda...

Polanskému jsem i na dálku uvěřil, protože i já jsem měl nějaké osobní zkušenosti se situací poslušů špatných zpráv. Patřil jsem mezi ně už od roku 1977, kdy jsem pustil do oběhu rukopis knihy *Osmášedesátého*, ve které jsem nabídl jiné než oficiální vyličení událostí v našem pohraničí po válce. Když jsem pak spolu s několika desítkami jiných podepsal výzvu „Smíření 95“, odsoudili nás (také třeba filozofa Jana Sokola) štítivě tehdejší rektor UK Karel Malý a tehdejší prezident České akademie věd Rudolf Zahradník stejnými slovy, jakými byli odsouzeni chartisté v roce 1997. Sami jsme se prý vytrhli ze společenství českých vzdělavců...

Mezitím Polansky vydal u nás a v Americe (na Yale University) několik knih o Letech v žánrech orální historie a poezie. Knihu *Tábor smrti Lety*, kterou jste právě otevřeli, něco mezi komentovanými deníkovými záznamy a napínavou reportáží den po dni, místy hodinu po hodině, vydává česky až teď, po téměř čtvrtstoletí. Není tedy ani zdaleka první jeho prací na toto téma.

Svědčím alespoň o tom, že kniha přesně odpovídá tomu, co mně vzrušeně a přerývavě vyprávěl při našem setkání před osmnácti lety. To bylo tak: nevím už kdo, ale myslím si, že to nemohl být nikdo jiný než Václav Trojan (on si to nepamatuje, ale připouští to), mně na přání Polanského zprostředkoval doslova konspirativně zorganizované setkání. Tak si to on přál: nikdo o tom nesmí vědět! Zařídít to nebylo vůbec snadné. Byl jsem v té době předsedou Senátu, protokolárně druhý nejvyšší „ústavní činitel“ v zemi. Už nevím, jak se to nakonec podařilo, ale seděli jsme večer kdesi na kraji Prahy v zahradní restauraci a nikdo ani jeho, ani mne

nesledoval. Byl u toho ještě německý novinář Marcus Pape, se kterým Polansky spolupracoval. Pomáhal mu s tlumočením.

Polansky mně na začátku řekl, že se se mnou chtěl setkat, protože jsem prý jediný politik v České republice, kterému ještě věří. Několikrát zdůraznil, že nevěří ani Václavu Havlovi. To mě mohlo poplést: bylo to nejen zavazující, ale svým způsobem lichotivé. Mne to ale nepopletlo. I kdyby mně nic takového neřekl, jeho příběhu bych uvěřil. Přestože mě několikrát napadlo, že možná už poněkud trpí stihomamem, perzekučním bludem. Nakonec jsem ale usoudil, že na něco takového má plné právo. Známe to všichni: to, že trpíš paranoiou, neznamená, že po tobě nejdou... To není v řadě případů ani tak vtipný bonmot, jako kruté pravdivé zjištění. Když po vás jdou, vidíte je všude. Protože oni skoro všude jsou. I když ne úplně všude. Rozdíl mezi „skoro všude“ a „ne úplně všude“ může být věru nepatrný – a to je pak ta paranoia... Tohle pochopit mně pomohla disidentská zkušenost.

Byl jsem jeho vyprávěním otřesen. Tím chci říci, že jsem se ten večer trásl po celém těle. To se mi opět stalo i při četbě této knihy. K tomu ještě pocity, jako když se vám svírá kolem srdce. Kniha je na několika místech – hlavně v závěru, kdy se chystá vzpomínková slavnost v Letech s Václavem Havlem jako hlavním řečníkem – nejen napínává, ale navozuje vám doslova existenciální úzkost. Strach. Z toho, jak se svírá smyčka. Jak kolem vás rostou zdi a za nimi se ocitají i lidé vám dosud blízcí. Polansky se tu předvede jako velmi dobrý autor: vystihuje sugestivně, věrohodně atmosféru úzkosti. Zvláště pro toho, kdo většinu aktérů zná – i když já jsem některé poznal až po příběhu, když už Polansky tady „skončil“ svoji misi.

Misi? Na jeho příběhu je klíčově důležité, že on sem nepřišel cokoli odhalit. Vůbec ne! Ačkoli takto to

traktovala zdejší média: člověk, který nás chce před celým světem poškodit, pomluvit. On sem ale jezdil dlouhá léta, ještě před Listopadem, a jako genealog sice bez školení, ale zato s dlouhou praxí tady v archivech a matrikách hledal na zakázku předky těch, kteří dnes žijí v Americe. Bylo to jeho živobytí a zároveň navázání vztahu k zemi, ze které přišli do Ameriky i jeho předci. Dokonce jeden z husitských hejtmanů.

Odhalení pravdy o táboře v Letech bylo dílem náhody. Kdyby první organizovaní emigranti neodjžděli v půli předminulého století zrovna z Let, možná bychom o táboře ani dnes nevěděli nic, nebo jen zlomky pravdy. Nepříjemné pravdy bývají po celá desetiletí nejen skryté, ony se aktivně skrývají, totiž lidé je skrývají. Dodatečně pak člověk žasne, jak bylo možné, že to či ono zůstalo tak dlouho skryto.

Postupné vyjevování jednoho čím dále tím více pak už posedlého badatele a vzápětí úsilí mnoha dalších vyjevené zakrýt, popřít, bagatelizovat to, co našel, tvoří dějovou nit příběhu. Jak byli najednou skoro úplně všichni našinci zajedno! Jak postupně odpadávali Polanskému i někteří jeho spojenci! Jak se báli, jako kdyby se psala sedmdesátá či osmdesátá léta! Čtenář si musí domýšlet, co nemohl vědět ani Polansky: jak někdo mocný, někteří mocní diskrétně zakazovali, hrozili... jak široce rozprostřená akce – přibouchnout mu dveře do archivů, vyštvat toho Čechoameričana ze země – to musela být. Jak široká fronta se nakonec proti Polanskému vytvořila! Jak se skoro všichni báli... Nebál se Václav Trojan a Jan Urban. Ale i oni byli nervózní: šlo přece o Václava Havla, o jeho pověst doma i ve světě, nejen o Lety! Co je víc? Kdo to ví? Ale proč o Havla?

Čtenář je chycen: jak je pravda zároveň na dosah, ale přitom mizí před očima, jak je pak Polansky systematicky odstavován od možnosti dostat se k ní. Jak náhle nikdo o ničem z toho nechce mluvit! Tedy skoro nikdo.

Polansky tenkrát v té hospodě po mně nic nechtěl. Příběh byl svým způsobem – sotva polovičatým – pro ten čas uzavřen: „pomník“ v Letech stál, i když ubohý a ne na správném místě (pár obroušených balvanů bylo nahnuto na loučku mezi křoví). Kus od prasečáku, snad aby to tam tak nesmrdělo. Ale ono to často smrdělo a smrdí přišerně. Záleží na počasí, na větru.

Václav Havel nakonec před pomníkem přece jen řekl (jako první oficiálně), že v táboře působili čeští dozorcí. Na druhé straně bylo jasné, že prasečák se bourat nebude. Skutečný památník na místě hrobů desítek?, stovek? Romů tedy nebude. Polansky nesměl promluvit: média se s ním domlouvala a vzápětí sjednané schůzky rušila. Musela to být atmosféra štvance. Kdo ji řídil? To ani Polansky nemohl vědět s jistotou. Vypadalo to, že Češi ho prostě nechtějí: persona non grata. A tak z naší země odjel. Pryč s ním: ten člověk bourá široce sdílený podvod (podobně jako ten podvod rukopisný), spočívající ve víře, že to všechno Němci. Jen někdo aspoň upřesní: nacisti. K té víře se všichni upnuli a on nám ji rozbíjí.

Vyprávěl mi to tenkrát v té hospodě všechno, abych věděl, co se teď po 24 letech z této knihy dozvedí všichni.

Hořká pointa toho vyprávění se nabízela: i Václav Havel, na kterého se Polansky upřel jako na poslední naději, byl zřejmě zavázán loajalitou ke svému kancléři, osobně mu už dávno blízkému Karlu Schwarzenbergovi, a ten, resp. jeho otec, pán mj. na Orlíku a v okolí, byl se vznikem a s existencí tábora (v prvních letech) spjat. Snad proto i Václav Havel a určitě lidé kolem něho nemají zájem na odhalení pravdy o Letech.

Věděl jsem, že kdybych měl po rozhovoru udělat jen minimum, tohle udělat musím: promluvit o tom s K. S. Jak to tehdy bylo, když se tábor budoval? Pro koho byl užitečný, ba možná nezbytný: také pro jeho otce, který měl všude kolem lesy po polomu a kame-nolom? Nejnepříjemnější otázky člověku, kterého jsem

si vážil a mimořádně vážím dodnes, si nedovedu představit. Ale cítil jsem to jako povinnost nejen vůči Polanskému, ale hlavně vůči Romům, kteří zahynuli v Letech nebo v Osvětimi.

Zeptal jsem se tedy brzy nato kancléře, zda ví, co všechno o jeho otci a vlastně i o něm Polansky už napsal. K mému překvapení odvětil, že neví. Řekl jsem mu to. Náhle měl slzy v očích. To jsem věru nečekal. Snad už pak toho mnoho neřekl. Neměl jsem pocit, že zapírá. Ostatně já nebyl jeho vyšetřovatel! Nerozuměl jsem tomu. Jak to, že to neví? O Polanském a o již tehdy vydaných jeho knihách, o skutečném „podílu“ jeho otce jistěže ne na masakrech, ale na zřízení a provozu tábora. To mu to nikdo neřekl? Nebo to zapřel?

Tím spíše jsem tomu nerozuměl, že vím, že o Letech jsem se já vůbec poprvé dočetl v knize rozhovoru Karla Hvizďaly právě s Karlem Schwarzenbergem! Ten rozhovor se uskutečnil ještě v exilu, tuším někdy na jaře 1989, tedy v době, kdy snad nikdo nemohl předpokládat, co se bude koncem roku dít a tím méně, že Lety mohou být „objeveny“. Četl jsem xeroxovou kopii toho rozhovoru s datací jaro 1989 (zřejmě to byla první verze, která pak, po listopadu 1989, byla vydána jako kniha v rozšířené verzi). V té knize se Hvizďala ptá na český nacionalismus, zda něco takového existuje. Karel Schwarzenberg přitakává a uvádí jako příklad – Lety! Možná, že se ptal na český rasismus, už nevím, ten xerox už nemám. Lety přece nejsou excesem nacionalistickým, ale čistě rasis-tickým. Českým rasistickým. Tábor byl zřízen, i když ne rovnou v konečné podobě, ještě za tzv. druhé republiky (před 15. březnem 1939). Kdyby věděl, co dnes díky Polanskému více či méně budeme vědět (o tom, že na vybudování a provozu tábora měl osobní zájem jeho otec, kterého syn Karel ctí a vždycky ho hájil), musel by se přece tomuto příkladu velkým obloukem vyhnout! A ne s tím jít vstřícně na světlo boží! Trochu se mi po

tomto poznání ulevilo, ale ne úplně. Jak to bylo s těmi přibouchnutými dveřmi do archivů?

Když se dnes donekonečna probíráme minulostí („vyrovnáváme se“ s ní), nejen my, ale i Němci, Poláci nebo Rusové, zaklínáme se většinou tím, že jsme nikomu konkrétně neublížili. Že to ti druzí. Hlavní výmluva: vždyť jsme o tom či onom nevěděli.

Tohle mi dochází s čím dále tím větší intenzitou: ano, nevěděli jsme. Ale to proto, že jsme se neptali. Věděli jsme, že se máme na co ptát? Že se vůbec máme ptát? Člověk se svědomím se musí pořád ptát, i na to, na co se ptát nikomu nechce. Ba právě na to. Když oni ale lidé se nejraději ptají na to, o čem je právě řeč. O čem se vede, jak se dnes říká, „diskurz“. O čem je korektní mluvit.

Autocenzura otázek, které jsme měli pokládat, ale nepokládali jsme je, ve vší nevinnosti, je naše kolektivní základní prohřešení. Za celý český národ, za celou českou veřejnost, která má snad dosud smysl pro otázky svědomí, se před čtvrtstoletím ptal jeden jediný našinec, jakýsi podivný Čechoameričan – s předky z doby husitské.

To je ten příběh: o člověku, který chtěl nechtěl vzal na svá bedra špatné svědomí nás všech ostatních. Ptal se: jeden jediný, za všechny, kteří se báli zeptat. Tak se báli, že nakonec snad opravdu zapomněli, na co se původně báli zeptat.

Co s tím dnes? Po tolika letech? Přemýšlím, proč s vydáním této knihy Polansky tak otálel. Nebo to nikdo nechtěl vydat? Až Antifa? Uvidíme.

Je to pozdě? Není. Ale teprve uvidíme. Od té doby se něco přece jen změnilo. Popírat existenci tábora jako tábora koncentračního (a nejen izolujícího „práce se štítící“ cikány) se i v politických kruzích pokládá dnes za nepřijatelnou politikou korektnost (lež). Viz ohlasy na prolhané řeči poslance Okamury. To se snad zlepšilo. Na druhé straně máme za sebou znepokojující protiromské

bouře v Janově, ve Šluknovském výběžku, kterých se zúčastňovali nejen mladí rasisté, ale početní občané, maminky s kočárky. Mimochodem: skrytě hysterická atmosféra mezi hodnostáři početného, usedlého „šrámkovského“ města Písku (kde skini utopili v řece mladého Roma Danihela) v době, kdy se blíží odhalení pomníku, mě – podle Polanského líčení – připadá děsivější než vztek dezorientovaných lidí na severu Čech, manifestujících za bezpečnost v ulicích: pryč s tím, kdo nám tady kálí do naší pověsti?! V lepším případě byl Polansky pro ně – vzduch.

Prasečák na místě masových hrobů, který stát rychle prodal, když se Polansky blížil odhalení pravdy, měl být podle několika slibů politiků (mysleli to vážně, ale bylo jich ve vládě málo) zbourán. A tak vaše usebrání, vážený poutníku, bude i nadále na místech piety kolem kamennů-památníku atakovat agresivní puch. Jako ďábelský výsměch vašemu smutku, vašemu ohromení, zahanbení z toho, že i my dokážeme... jako výsměch peněz, moci, hmoty, vepřového bůčku, který máme my Češi tak rádi.

Uvidíme. Jestli tato kniha nevzbudí bouři otázek, pochybností, obviňování... pak jsme na tom opravdu velmi zle.

Antifě jako vydavateli patří moje poděkování. Doufám, že i vaše, vážený čtenáři.

Petr Pithart
V Praze
léto 2014

PŘEDMLUVA AUTORA

Knihu *Tábor smrti Lety: Vyšetřování začíná* jsem psal v letech 1992 až 1995. Psal jsem ji jako deník.

Mým záměrem bylo vydat ji v roce 1996, abych ukázal, jak česká vláda zatajuje, kdo skutečně provozoval cikánský koncentrační tábor za druhé světové války: byli to Češi, nikoli Němci.

Ovšem krátce poté, co jsem rukopis v roce 1995 dokončil, jsem jej odložil, abych se mohl pustit do hledání přeživších z tábora v Letech (vězňů, táborových dozorců a úředníků), než vymřou. Ačkoli mi česká vláda a zejména kancelář prezidenta Havla tvrdily, že žádní přeživší z Letů neexistují, našel jsem jich mnoho (více než 100), takže jsem na svůj rukopis z roku 1995 úplně zapomněl. Namísto toho jsem v roce 1998 vydal sbírku básní (*Living Through It Twice / Dvakrát tím samým*)*, založenou na mých rozhovorech s přeživšími z tábora v Letech. V roce 1999 jsem vydal román *Bouře*†, vycházející ze skutečného příběhu české šlechtické rodiny, která využívala českou, židovskou a cikánskou otrockou práci, než jim Němci zabavili jejich nemovitý majetek, a koncem téhož roku jsem ve stejném pražském nakladatelství vydal *Tíživé mlčení*‡, sbírku vlastních hrůzyplných vzpomínek pamětníků, kteří přežili tábor v Letech.

Až v roce 2013, když jsem prostřednictvím e-mailu dostal nabídku Antififašistické akce v Praze, abych pronesl přednášku o Letech, jsem v jednom ze svých starých počítačů objevil rukopis o Letech z roku 1995.

* Polansky, Paul (1998): *Living Through it Twice / Dvakrát tím samým*. Praha: G + G.

† Polansky, Paul (1999): *Bouře*. Praha: G + G.

‡ Polansky, Paul (1998): *Tíživé mlčení*. Praha: G + G.

Tato kniha představuje faktický popis mých prvních výzkumů tragédie Romů a Sintů v Čechách za druhé světové války.

Několikrát do roka se účastním přednášek a/nebo čtení poezie na univerzitách, středních školách či v kulturních zařízeních v Evropě a v USA o mé pokračující práci s Cikány. Po roce 1995 jsem žil s Cikány, shromažďoval jsem jejich ústní podání příběhů z 19. století ve východní Evropě, na Balkáně a v Turecku. V diskusích na závěr mých čtení zní první otázka, kterou od posluchačů dostávám, vždy takto: Jak jste se dostal do styku s Cikány?

Na tuto otázku detailně odpovídá tato kniha. Nejsem si však jistý, zda také důkladně odpovídá na jinou otázku: Proč česká vláda stále ještě zatajuje, co se skutečně v Letech stalo a kdo byl zodpovědný za tolik mrtvých?

V sedmdesátých letech 20. století byl na základech cikánských baráků tábora v Letech postaven jednotným zemědělským družstvem, ve státním vlastnictví, vepřín. V roce 1994 se vláda České republiky rozhodla zbavit se veškeré odpovědnosti za udržování vepřína na pietním místě holocaustu a prodala ho za nominální cenu soukromé zemědělské společnosti. Dnes znesvěcuje pietní místo holocaustu v Letech více než 10 000 prasat.

Tato kniha je pravdivým svědectvím o tom, jak jsem našel archivní záznamy a konfrontoval českou vládu s tímto koncentračním táborem z druhé světové války.

Paul Polansky
Knez Selo, Srbsko,
leden 2014

1

Probudil jsem se ráno ve svém karavanu a brýle jsem měl stále ještě nasazené na nose. Na prsou mi ležela kniha, kterou jsem četl, než jsem usnul, v pevné vazbě vyvedené dílo Václava Havla *Living In Truth (Život v pravdě)**. Byl jsem tak unavený, že jsem se za celou noc ani nepohnul. Rozhlédl jsem se a pozoroval, jak se můj dech sráží v páru a rozplývá se ve vzduchu. Mé tělo bylo ještě v teple spacího pytle, ale na nos mi už byla zima. Podzim přišel letos do Československa brzy.

Zkontroloval jsem hodinky na zápěstí: 5:55. Odložil jsem knihu, a aniž bych vylezl ze spacáku, natáhl jsem se přes sedačky k palubní desce a pustil rádio. Po úderech zvonů na Big Benu začal hlasatel BBC číst ranní zprávy.

V hlavních zprávách stále ještě převládaly události ve východní Evropě. V Rumunsku proti sobě bojovali studenti a horníci. Ukrajina prohlásila, že si nemůže dovolit zavřít Černobyl. Lidé v Polsku se hlasitě dožadovali urychlení reforem. Nejhorší zprávou však pro mě byla reportáž o možném rozpadu Československa. Vztah mezi Čechy a Slováky byl napjatý kvůli kulturním a ekonomickým rozdílům.

Prezident Václav Havel se zapřisahal, že povede kampaň za zachování jednotného státu, trvajícího čtyřiašedesát let. Volby v obou zemích ukázaly, že velká většina si přeje, aby jejich stát zůstal pohromadě. Havel sliboval referendum jako jediný ústavní a morální způsob, jak tento problém vyřešit. Věřil jsem tomu, co říkal. Havel byl pro mne hrdina.

Vytáhl jsem roletu na okně nad kuchyňským dřezem a zadíval se na rybník vedle hotelu Svět. Brzy ráno se nad klidnou, šedou vodou povalovala mlha. Postavil

* Havel, Václav (1990): *Living in Truth: 22 Essays*
Published on the Occasion of the Award of the Erasmus
Prize to Vaclav Havel. Londýn: Faber & Faber.

jsem se ve spacáku, zapálil jsem vařič a nalil vodu do konvice, abych si uvařil hrnek čaje. Plynová bomba byla skoro prázdná, proto jsem ani nezapnul na noc topení. Zkontroloval jsem nádrž na vodu. Na opláchnutí studenou jí tam bylo dost.

Ve tři čtvrtě na sedm jsem šel do vestibulu hotelu. Žena za přepážkou na recepci ani nezvedla oči. Asi věděla, že jsem to já. Za posledních pár týdnů jsme si tu všichni zvykli na zaběhaný postup. Věděla, že za pět minut seběhne dolů po betonových schodech z druhého patra můj vzdálený český bratranec, můj nový zaměstnanec, a připojí se ke mně na snídani ve zdejší jídelně.

Číšníci nevyšli nikdy z kuchyně dřív, než rádio ohlásilo sedm hodin. Já jsem si však to čekání v přetopeném hotelu užíval, zahřál jsem se a četl jsem si Havlovu knihu. Koho by to kdy napadlo, že bojovník za lidská práva, který trval na tom, aby se říkala pravda o represích v jeho vlastní zemi, by mohl být jednou zvolen prezidentem? Byla to ta nejlepší věc, která se v Československu za posledních čtyřiasedmdesát let přihodila. Neteř mého dědečka, která strávila třináct let v českém vězení za to, že pomáhala své dceři utéct do Kanady, mi říkala, že to byla Havlova slova „*občané, žijící v pravdě, mohou svrhnout diktaturu*“, která jí byla oporou.

„Dobrý den.“

„Dobré ráno, Miroslave. Vyspal ses dobře?“

„Určitě líp než ty.“

Miroslav nemohl přenést přes srdce, že jsem spal v karavanu na hotelovém parkovišti, zatímco on si užíval komfort dvouhvězdičkového hotelu. Pro mě to byla čistě ekonomická záležitost. On jako český občan platil pouze 100 korun za noc, zatímco já jako Američan, cizinec, musel platit 700 korun. Proto jsem si koupil kempinkový karavan. Vyrazil jsem na genealogickou odysseu, abych navštívil všechny vesnice mých předků, kteří pocházeli z Evropy, a sestavil jejich rodinné

rodokmeny. Moji pradědečkové a prababičky pocházeli nejen z jižních Čech, ale také z Německa, Francie, Polska a Ukrajiny. Nemohl jsem si dovolit platit denně na všech těch místech hotelové účty, jízdenky na vlak a taxíky, tak jsem si koupil karavan.

Ačkoli bylo Miroslavovi teprve dvacet osm let, vlasy měl už prořídle. Měl je sice vždycky upravené, elegantně učesané, ale za pár let bude nejspíš stejně plešatý jako jeho otec. Jeho přátelský úsměv se snažil vyvolat dojem bezstarostného svobodného mládence. Oči však prozrazovaly komplex, který měl ze své tváře podobané od neštovic.

Po přehledu zpráv z českého rádia se objevil číšník a vyslechl si objednávky. Před pádem komunismu býval hotelový personál oblečen v bílém saku s černým motýlkem. Dnes stál před námi číšník v modré košili s krátkými rukávy a dva horní knoflíky měl rozepnuté. Objednali jsme si jako obvykle vejce se šunkou a turka.

Než se číšník stihl vrátit do kuchyně, vešel do jídelny postarší německý pár a usadil se u vedlejšího stolu. Celý týden trávili v treboňském archivu, také se věnovali genealogii. On byl asi o dvacet let starší než já a oblečený jako staromódní Angličan, v tvídovém obleku s vestou. Včera mi pomohl přečíst jeden zápis ve staré němčině, který Miroslav nemohl rozluštit. Jeho žena seděla vedle něj v badatelně archivu a pomáhala mu, evidentně pracovali spolu. Záviděl jsem mu. Moje bývalá žena genealogii nenáviděla.

Poté co si německý gentleman objednal svou konvici čaje, vytáhl z kapsy stříbrné kapesní hodinky. Archiv otvírá v půl osmé. Miroslav a já jsme se někdy přiloudali několik minut po otevření, ale náš německý kolega tam byl vždy dříve, než vedoucí badatelný paní Tomková rozsvítila světla.

Než jsme dopili druhý hrnek kafe, Němci spolykali svůj salám, sýr a housky a odcházeli. Když jsme vycházeli

z hotelu, jejich nový mercedes byl už na cestě k bývalému schwarzenberskému zámku v centru města, v němž jsou dnes uskladněny historické dokumenty o lidech a místech jižních Čech. Cítil jsem se, jako bych měl knedlík v krku. Svůj velký mercedes jsem prodal, abych si koupil karavan.

„Co budeme dělat dneska?“ zeptal se Miroslav, když jsme zabouchli dveře karavanu. Otočil jsem klíčkem v zapalování a čekal, až se rozsvítí žlutá kontrolka.

„První článek řetězu.“

Pokrčil rameny. Nechápal, o čem mluvím. Nechal práce v Německu, aby pro mě pracoval na plný úvazek, ale nebyl pro genealogii nijak zapálený. Nijak zvlášť se mu to nelíbilo. Mluvil dobře německy a sám se naučil anglicky. Podezíral jsem ho, že pravým důvodem, proč začal pracovat pro mne, bylo to, že se chtěl zdokonalit v angličtině. Kromě toho určitě radši pracoval doma, místo aby každý den jezdil autem do Německa.

„Mám takovou teorii,“ řekl jsem, „že poté co v roce 1854 přijela do Spillvillu* první skupina Čechů, každý, kdo je v průběhu dalších čtyřiceti let následoval, byl nějakým způsobem pokrevně příbuzný s jednou ze šesti původních rodin.“

„A odkud přišlo těch prvních šest rodin?“

„Z vesničky zvané Lety.“

„Tu znám,“ řekl. „Je to severně od Písku.“

Zaparkovali jsme na novém městském parkovišti na jižní straně kanálu a prošli jsme starou vesnickou bránou na náměstí.

„Kdy z těch Letů odešli?“ zeptal se Miroslav, když jsme kráčeli po dlažbě náměstí. Po pádu komunismu udělali z hlavního náměstí pěší zónu.

* Spillville je víska nacházející se mezi městy Calmar a Decorah na středozápadě USA ve státě Iowa. K roku 2010 v ní žilo 367 obyvatel. Usídlili se v ní přistěhovalci převážně z Čech, Německa a Švýcarska.

„První člověk, který Lety opustil a odjel do Ameriky, byl Žid jménem Levy. Odjel v roce 1848, hned po revoluci.“

„Nevěděl jsem, že v Letech byli nějakí Židé.“

„Byla to jediná rodina.“

„A proč katolíci následovali Židy?“

„Napsal domů, jak je to v Americe skvělé. Jel do Clevelandu a polovina Letů ho tam následovala.“

„Myslel jsem, že jeli do Spillvillu?“

„To byli ti pozdější. Ti, co přijeli po roce 1852.“

„A proč si vybrali stát Iowa?“

„Tam právě prodával stát levnou půdu.“

„Ve Spillvillu?“

„V severovýchodní Iowě. Spillville tehdy neexistoval.“

„A kdy tam přijel tvůj předek Bílý?“

„V roce 1869.“

Miroslavovým snem bylo vydělat dost peněz na to, aby mohl navštívit Spillville. Překvapovalo mě, kolik lidí v Československu už slyšelo o našem městečku v Iowě. Ačkoli ve Spillvillu nežilo nikdy víc než čtyři sta duší, proslavil naše město Antonín Dvořák, skladatel Novosvětské symfonie, který tam strávil léto roku 1893. Můj pradědeček Matěj Bílý hrál s Dvořákem, který měl pronajatý sousední dům, každý večer karty a přitom se spolu opili. Když psal Dvořák později farářům do Spillvillu, jediného, koho v dopisech nechával pozdravovat, byl Matěj Bílý.

„Mluví se ve Spillvillu ještě česky?“ zeptal se Miroslav, když jsme procházeli kovanou bránou schwarzenberského zámku.

„Starousedlíci ještě ano,“ řekl jsem a porovnal jsem čas na svých hodinkách se slunečními hodinami, namalovanými na zdi nádvoří. „Ale ne takovou češtinou, jakou mluvíš ty.“

„Moje babička ještě mluví starobyrou češtinou. Říká lidem s pánem bohem, když by měla říct na shledanou.“

„Přesně tak mluví lidi ve Spillvillu,“ řekl jsem.

Když jsme vešli do průjezdu, vedoucího ke vstupu do archivu, německý pár netrpělivě čekal na kamenných schodech a hrnul se dovnitř, když se přesně v půl osmé otevřely těžké dubové dveře.

Než jsem ukázal svůj pas a vyšplhal po rozvrzaných dřevěných schodech do badatelny, náš německý přítel už přejížděl lupou po pergamenových stránkách starých křestních matrik a diktoval své ženě, která zapisovala každé slovo.

Vyndal jsem laptop. První osadník, který dorazil do Spillvillu na jaře roku 1854, byl švec jménem Josef Linhart. Podle informací, které jsem našel v soudních záznamech z procesu s jeho synem (František Linhart zavraždil kvůli kožešinám francouzského zálesáka a lovce v McGregoru, stát Iowa, v roce 1868), jsem věděl, Josef Linhart se narodil někdy kolem roku 1802 v Letech. Toho rána jsem tedy prohlížel inventář církevních knih z Letů, abych našel inventární číslo knihy, jež by obsahovala příslušné zápisy. Zatímco Miroslav zapojoval do zásuvky pod stolem můj laptop, šel jsem objednat tu knihu. Když jsem procházel okolo stolu, kde seděli Němci, on se na mne podíval a usmál se, jako kdyby tím chtěl říct: to já jsem si objednal svou knihu včera večer před odchodem, takže teď neztrácím ani vteřinu. Taky jsem se na něj usmál. Já jsem nikdy nevěděl, na čem budu další den pracovat a jak budu pokračovat. Měl jsem všeobecný celkový plán vystopovat původ každého Čecha ze Spillvillu, ale vždycky večer jsem si raději nechával celodenní práci projít hlavou, než jsem se rozhodl, které rodině se budu následující den věnovat a jakým směrem budu pokračovat.

Paní Tomková se usmála, když jsem přistoupil k jejímu stolu. Byla asi o deset let mladší než já, asi tak třicet osm až čtyřicet let. Poznal jsem ji už před téměř dvaceti lety, hned jak jsem začal jezdit do Československa pracovat

na naší rodinné genealogii. Nyní měla už dvě děti na střední škole, ale neztratila nic ze své štíhlé postavy ani ze své krásy, tak jako mnoho jiných českých žen jejího věku. Pěkně se oblékala. Její blond vlasy na ramena vždycky zářily. Během těch let mi pomohla najít některé velmi důležité záznamy o mých předcích Polanských.

Podal jsem jí žádanku na církevní matriku.

„Aha,“ řekla. „Lety.“

„Znáte to tam?“ zeptal jsem se jí anglicky. Paní Tomková mluvila trochu anglicky, přinejmenším lépe než já česky.

„Nikdy jsem tam nebyla,“ odpověděla. „Ale něco o nich vím.“

Podívala se na mne, jako bych měl něco říct. Nic jsem neřekl. Někdy se stávalo, že propast mezi její angličtinou a mojí češtinou představovala stále ještě velký problém, takže to trvalo jistou dobu, než se nám podařilo dostat se k tomu, co jsme si skutečně chtěli říct. Když odešla do depozitáře pro mou objednávku, vzal jsem si z police příručku a vyhledal jsem tam Lety.

Seznam míst v království Českém, Praha 1893.

V rejstříku byly uvedeny dvojce Lety, jedny na Smíchově, další u Písku. Ty u Písku byly na straně 268. Opatrně jsem listoval stránkami, protože byly velice křehké. Schwarzenberský zámek nebyl tím nejlepším místem pro uchovávání záznamů. Nebylo tu nic pro regulaci vlhkosti a teploty. Dokonce i badatelna mohla být v zimě přetopená nebo vymrzlá, záviselo to na dodávkách uhlí.

Našel jsem ves Lety zařazenou pod farnost Mirovice. V roce 1893 měly Lety podle této příručky 69 domů s celkovým počtem 600 obyvatel. Nebyla tu žádná zmínka o tom, že by Lety byly něčím zvláštní, žádná poznámka pod čarou, žádná hvězdička. Když jsem vracel příručku na polici, vrátila se paní Tomková s velikým, v kůži vázaným svazkem. V pravém horním rohu byl nalepený papírový štítek a na něm stálo černými písmeny: LETY.

Paní Tomková nic neřekla a podala mi knihu.

Zatímco Miroslav pracoval na vyhledávání záznamů pro mé česko-americké klienty z USA, strávil jsem celý den nad letskými matrikami, objednával jsem si jednu po druhé a pokoušel se zjistit, kdo odcházel do Ameriky. Záznamy o emigraci už v České republice neexistují; zabíraly příliš mnoho místa, takže byly v 50. letech většinou spáleny. Ale v církevních knihách je často možné zjistit, kdo emigroval, vyhledáním zápisů o jejich narození či sňatku. Aby člověk získal pas, musel předložit kopii rodného listu nebo, byl-li ve svazku manželském, kopii oddacího listu. Ne vždy, ale poměrně často poznamenal místní farář do původní křestní matriky, kdo si požádal o vyhotovení kopie, a připojil i datum, kdy byla kopie vydána. Většina emigrantů odjížděla do Ameriky do dvou měsíců od chvíle, kdy si zažádali o kopii. V některých případech kněz dokonce připojil poznámku, že kopie byla vystavena „Pro emigraci do Ameriky“.

Pracoval jsem celý den, bez oběda, a zapisoval jsem si do počítače jména všech, u jejichž jmen byla uvedena taková poznámka. Od roku 1849 jich byly stovky. Bylo to nepochybné. Lety byly pravděpodobně první vesnice v Čechách, která hromadně vysílala lidi do Ameriky.

Jak jsem si vypisoval všechny ty údaje, napadlo mě: neměla právě to paní Tomková na mysli? Že Lety byly zmiňovány v nějakých historických knihách, protože z této vesnice odešla první velká vlna emigrantů do Ameriky po revoluci v roce 1848.

Ve čtvrt na čtyři paní Tomková oznámila, že archiv bude brzy zavírat. První byl připraven k odchodu Miroslav, poslední byli Němci. Stál jsem mezi nimi ve frontě při vracení vypůjčených knih. Chtěl jsem si s paní Tomkovou promluvit v soukromí. Když jsem přišel na řadu a zaplatil jsem za pořízení kopií, bylo už po zavírací době a paní Tomková náhle zmizela. Nějak jsem cítil, že tušila, že se jí chci zeptat na Lety, a utekla. Proč o tom nechtěla mluvit?

Když jsme vyšli z archivu, dali jsme si s Miroslavem opožděný oběd v malém dělnickém bufetu nad obchodním domem, kousek za zámeckým rohem. Bylo to nejnějnější místo ve městě, kde se dalo najíst, a zdejší jídlo bylo stejně dobré jako v tom nejdražším podniku, v Hotelu Zlatá hvězda, přímo naproti přes ulici. Kromě toho jsem tu rád seděl u stolu a pozoroval lidi, kteří tu procházeli. Pokoušel jsem se o psaní a líbilo se mi zkoušet popisovat postavy, které jsem v levné restauraci zahlédl. Před týdnem jsem si do notesu zaznamenával všechny různé druhy oblečení, které měli hosté na sobě (mladý muž v nové teplákové soupravě, stará žena ve staříčkových vetších šatech, trempové ve vyřazených vojenských bundách), když vtom se muž v černé kožené bundě, s bílou košilí a kravatou, postavil u svého stolu a nařídil cikánské rodině, aby opustila lokál.

Byl to mladý pár s malým dítětem, které sedělo matce na klíně a tiše si hrálo s lžící a vidličkou, jako by spolu závodily. Cikáni s dlouhými černými vlasy, snědou kůží a barevnými šátky na krku vypadali jako američtí Indiáni. Neprotestovali, byli velmi zdvořilí. Prostě vstali a bez jediného slova odešli. Později mi Miroslav řekl, že ten chlapík v černé kožené bundě byl pravděpodobně policajt v civilu.

„Proč po nich chtěl, aby odešli?“

„Byli to Cikáni.“

„Nikomu nevadili.“

„Smrděli.“

„Seděli jsme těsně vedle nich. Já jsem nic necítil, ty jo?“

„Lidi je nemají rádi.“

„Proč?“

„Protože kradou.“

To odpoledne jsme v bufetu žádné Cikány nepotkali, ale chlap v černé kožené bundě tam byl. Dával si talíř guláše s knedlíky.

Během oběda jsem poprosil Miroslava, aby mi řekl všechno, co kdy slyšel o Letech.

„Nic o tom místě nevím,“ řekl. „Jak víš, bydlím dvacet kilometrů odtud, v Milevsku. Lety jsou pro mě jenom vesnice, skrz kterou projíždím cestou na Plzeň, když tam jedu do archivu, abych tam pro tebe pracoval. Nikdy jsem nikoho neslyšel mluvit o Letech v jakékoli souvislosti.“

„Když jsem si dneska objednával matriky z Letů, paní Tomková říkala, že o Letech něco ví. Naznačovala, že je to významná vesnice, nebo tak něco. Nejsem si jistý, ale zdálo se mi, že byla překvapená, když jsem si objednal záznamy z Letů.“

„To nebude nic důležitého,“ řekl Miroslav. „Lety nemají zámek, dokonce ani kostel. Projedeš je za deset nebo patnáct vteřin. Dokonce ani nevím, jestli je tam hospoda, tak malá vesnice to je.“

Když jsme dojedli oběd, vyšli jsme ven ke karavanu. Když Miroslav platil za parkování, našel jsem si mapu. Lety byly blízko několika dalších vesnic, které vyslaly osadníky do Spillvillu.

Když se Miroslav vrátil, navrhl jsem, že si uděláme vyjížďku do Letů.

„Kolik času nám to zabere?“ zeptal jsem se.

„Tak hodinu. Ale jestli chceš něco dělat, bylo by zajímavější zajet na Orlík. Je to zámek, velká turistická atrakce.“ Miroslav si vymáčkl na tváři akné. „Tvůj hrdina, prezident Havel, tam hodně jezdí. Majitel Orlíku kníže Schwarzenberg je jeho dobrý kamarád.“

2

Vydali jsme se po vedlejší silnici přes Lomnici, Dolní Bukovsko, Týn, Chrášťany a Bernartice, až jsme se napojili na hlavní tah do Milevska, silnici č. 19. Všechny ty vesnice posílaly osadníky do Spillvillu. Když však v 70. a 80. letech 19. století přicházeli v druhé a třetí vlně imigrace jejich neteře a bratrance, nezbyvala tu už žádná levná půda, pokračovali proto na západ a zakládali české obce v Dakotě, Nebrasce, Kansasu a Oklahomě.

„Tyhle vlnící se zelené kopce, ty lesy vypadají zrovna jako krajina kolem Spillvillu,“ řekl jsem Miroslavovi. „Proto dopisy poslané z Ameriky lákaly tolik lidí, aby své příbuzné následovali.“

„Jestli skončíme dřív,“ řekl Miroslav, „měli bychom zajet na noc do Milevska. Otevřeli tam novou čínskou restauraci, určitě by se ti líbila.“

Do Letů jsme dorazili okolo půl šesté, právě když slunce zapadalo za vysoké borovice. Silnice se stáčela doprava. Jeli jsme po ní a znenadání všechny budovy zmizely. Miroslav měl pravdu. Lety byly skutečně malé, právě jsem jimi projel.

Když jsem to otočil, rozhlížel jsem se, koho bych se na Lety přeptal. Narazili jsme na staříka jdoucího podél silnice, která byla zároveň hlavní ulicí. Miroslav otevřel dveře a zeptal se, jestli je tu nějaká hospoda nebo obchod, kde bychom dostali víc informací.

Stařík měl zrovna namířeno do vesnické hospody, tak jsme ho svezli. Byl oblečen čistě, ale tvář měl několik dní neholenou. Vypnul jsem rádio. Miroslav poslouchal hitparádu londýnského popu.

„Čím jsou Lety slavné?“ zeptal jsem se staříka. Miroslav překládal.

Stařík na mě pohlédl, jako bych se ho ptal, jestli je jeho žena stále panna.

„Lety? Lety nejsou ničím slavné. Asi myslíte Orlík. Schwarzenbergův zámek v Orlíku.“

„Tady se nic neudálo?“ zeptal jsem se. „Bitva nebo něco podobného?“

„Nikdy nic,“ řekl stařík a přimhouřil oči, aby na mě lépe viděl. Myslím, že měl za to, že si z něho utahuju.

„A co všichni ti, co emigrovali do Ameriky?“ zeptal jsem se. „Polovina Clevelandu a Ohia tu musí mít příbuzné.“

„O Clevelandu jsem nikdy neslyšel,“ řekl stařík. „Ale když ještě žili pamětníci, slyšel jsem je mluvit o tom, že se nějací místní do Ameriky odstěhovali.“

Ukázalo se, že hospoda je u hlavní silnice. Minuli jsme ji, když jsme tudy projížděli, protože stála asi pětadvacet metrů od silnice, za malým živým plotem. Ručně malovaná dřevěná cedule oznamovala, že obecní úřad je ve druhém patře.

Následovali jsme staříka do hospody. Za většinou stolů seděli chlapi, pili pivo a hráli karty. Místnost byla plná kouře. Nebyla tu televize ani žádná výzdoba na zdech.

Našli jsme volný stůl v rohu u záchodů. Miroslav si dal kolu, já malé pivo. Stařík nás opustil a připojil se ke svým přátelům. Když jsem je slyšel, jak u karet česky nadávají, připomnělo mi to starousedlíky ve Spillvillu a naše páteční partičky cviku.

Číšník v bílé zástěře nám přinesl pití. Než odešel, přiměl jsem Miroslava, aby se zeptal, čím jsou Lety známé.

Číšník se pousmál a mávl rukou směrem ke karbaníkům pijícím pivo.

„Víte o někom, kdo zná historii Letů?“

„My žádnou historii nemáme,“ řekl číšník. „Nikdy se tu nic nestalo. Jsme jen malá ospalá vesnička.“

Číšník odběhl pro další rundu pro karbaníky. Když roznesl přetékající sklenice, zastavil muže, který zrovna přišel, něco mu řekl a ukazoval naším směrem. Muž k nám hned zamířil. Bylo mu tak pětáctyřicet, tvář měl posetou pihami. Na sobě měl čisté bílé triko. Všiml jsem si, že na rukou nemá žádné mozoly.

„Měli byste navštívit Tomana,“ řekl Miroslavovi. „Ten pořád píše nějaké knihy o těchhle krajích.“

„Kde ho najdeme?“

„V Mirovicích. Asi pět kilometrů odsud. Je to učitel v důchodu. Každý ho tu zná.“

Za pět minut jsme už seděli v karavanu a mířili na západ. Miroslav kouknul na hodinky a zavrtěl hlavou. Věděl, že ho čeká jeden z těch dlouhých dnů. Vždycky když jsem přijel do Československa (dvakrát až třikrát do roka), celý den jsme pracovali v archivu a večer jsme dělali rozhovory s lidmi. Moje rutina se neměnila. Věděl jsem, že když jsem v Iowě, Miroslav tím netráví 8 hodin denně. Práce, kterou mi posílal poštou nebo faxem, neměla takové výsledky, jakých dosahoval, když pracoval se mnou. Samozřejmě jsem věděl, že jsem se do své práce zabral příliš vášnivě. Bylo to jako droga. Jedl jsem, jen když jsem opravdu musel. Domnívám se, že proto se mnou moje bývalá žena přestala do východní Evropy jezdit. Nebyl jsem turista. Nikdy jsem si nevzal volno, pokud jsem nemohl zamířit do archivu nebo s někým udělat rozhovor.

Přejeli jsme silnici na Prahu, pak jsme sjeli kopec do Mirovic. Mirovice byly městečko se zchátralou návší. Nezdálo se, že by některá z budov měla od druhé světové války novou fasádu.

Zamířil jsem k jediné ceduli, kterou jsem na náměstí viděl – Hotel Frič. Na rohu těsně za hotelem jsem spatřil policejní služebnu a zaparkoval u ní. Se vším tím vybavením na palubě (dvě přenosné fotokopírky, dva fotoaparáty, dva počítače a malá příruční knihovna) jsem se cítil bezpečněji, když jsem nechal karavan tam, kde na něj policie uvidí.

Hotelová restaurace se velice podobala výčepu, který jsme právě opustili a kde se hrály karty a pilo pivo. Tentokrát jsme si nesesdli. Bylo tu zakouřeno víc než v Letech.

Číšník Tomana znal. Bydlel hned za rohem za hotelem, ve druhém patře šedého betonového domu. Číšník si nebyl jistý, jestli bude Toman doma. Odpoledne se na radnici konala nějaká oslava na jeho počest. Měl však Tomanovo telefonní číslo. Miroslav mu zavolał.

Stál jsem v chodbě a pokoušel se vyslechnout telefonní rozhovor, ale kvůli rámusu vycházejícímu z lokálu to bylo takřka nemožné. Chlapi hlasitě se dožadující dalšího piva, pěsti bušící do karetních stolů, hlučná televize. Miroslav do telefonu několikrát zmínil mé jméno a pak zavěsil.

„Právě večerí,“ řekl, „jsme pozváni na šálek kávy, asi za dvacet minut.“

Miroslav se na mě smál, jako kdyby vyložil na stůl královskou postupku.

„Řekl jsem Tomanovi, že jsi významný americký historik. Je nadšený, že tě uvidí.“

Zasmál jsem se a poplácal Miroslava po ramenou. Konečně se naučil, jak se v Čechách otevírají dveře. Když jsem si ho poprvé najal, zdráhal se obtěžovat lidi, které jsem potřeboval navštívit. Chtěl jim psát či sjednávat schůzku týdnů dopředu. Neustále pochyboval, že by měli důvod mě přijmout. Nakonec jsem ho naučil blafovat. Jelikož jsem neměl nikdy čas čekat, až si mě vměstnají do rozvrhu, vymýšleli jsme si takové historky, aby se se mnou chtěli setkat hned. Většinou jsem naznačil, že jsem dlouho ztracený příbuzný z Ameriky.

„Proč zrovna významný historik?“ zeptal jsem se.

„Číšník mi řekl, že Toman o historii píše. Na tvé navštívence je navíc zmínka o historii.“

Titul na mé navštívence zněl „ředitel Centra pro výzkum české historie“, což byla nezisková organizace, kterou jsem ve Spillvillu, rodném městě mého otce, založil, když mě opustila žena. V té době jsme bydleli ve Španělsku, ačkoli já trávil několik měsíců v roce ve východní Evropě. Moje žena a její rodiče nemohli mou

vášeň pro genealogii vystát (její matka mě přiměla přestat zkoumat jejich rodokmen, protože se bála, že by sousedi zjistili, že její manžel je původem Žid). Živil jsem se tím, že jsem sestavoval rodokmeny jiným lidem. Ale výzkum historie zněl lépe. Otevřel víc dveří.

„Historii sice miluju,“ řekl jsem Miroslavovi, „byl to můj oblíbený předmět na univerzitě, ale nejsem skutečný historik.“

„No, dneska jsi,“ řekl. Smál se, jako kdyby mi to konečně vrátil.

Protože nám zbývalo dvacet minut, vrátili jsme se do karavanu pro můj laptop. Nějaké děti si kopaly míčem o zeď. Vypadaly chudě a zanedbaně.

„Cikáni?“ zeptal jsem se Miroslava.

„Ne.“

„Jak jsi to poznal?“

Znal se s opravdovým Cikánem během své vojenské služby.

„Bral jsem ho jako kamaráda,“ vyprávěl Miroslav. „Jako většina Cikánů měl tmavou kůži, knír a kudrnaté černé vlasy. Měl jsem ho rád, byl hodně přátelský.“

„Jak dobře jsi ho znal?“

„V kasárnách jsme spali vedle sebe,“ řekl. „Teda pokud tam Deži zrovna byl. Pořád utíkal.“

„Utíkal?“

„Měl už tři děti. Proto mu umožnili sloužit v místě bydliště. Pod postelí měl schovanou černou koženou bundu a džíny. Když všichni usnuli, převlékl se do civilu, přešel zeď a šel za svou ženou nebo hrát karty s bratranci.“

„To ho nikdy nechytí?“ nemohl jsem uvěřit, že česká armáda pod komunisty připustila takové zanedbání povinnosti.

„Občas pro něj velitel poslal vojenskou policii, Deži se jim ale nevzpíral. Vždycky se smál a omlouval. Velitel ho nikdy nepotrestal, věděl totiž, že ho nikdy nemůžou změnit.“

S taškou s počítačem přes rameno jsme obešli roh. Až na lampy z náměstí tu nesvítilo žádné pouliční osvětlení. V ulici, kde bydlel pan Toman, bránila světlu z oken vysoká borovice. Ulicí po obou stranách lemovaly řady zchátralých bytovek.

„Který to je?“ zeptal jsem se.

Miroslav zastavil nějaký pár a zeptal se jich, jestli neví, kde bydlí pan Toman. Ukázali na prostřední činžák.

Ve druhém patře nás ve dveřích vítala paní Tomanová s dvěma páry plstěných papučí. Byla drobné, štíhlé postavy, vypadala takřka křehce, měla však jasné modré oči. Zuli jsme se přede dveřmi a paní Tomanová nás uvedla do malého obývacího pokoje. Podél všech stěn se tyčily police přeplněné knihami. Paní Tomanová nám sdělila, že manžel zrovna dojídá večeři a za chvíli se k nám připojí.

Byl jsem trochu na rozpacích, že jsme k nim tak vpadli, ale zdálo se, že nás paní Tomanová vidí ráda. Když se vrátila do kuchyně, i přes svou špatnou češtinu jsem pochopil, že říká cosi o významném hostu z Ameriky. Ve svých leviskách a lovecké vestě jsem se dvakrát významně necítil. Aspoň laptop mi trochu přidával na důležitosti.

Pan Toman se objevil za několik minut. Byl to dlouhán s mohutnýma rukama a s hustými bílými vlasy, které mu visely přes uši. Pohyboval se energicky. Staře vypadal jen díky hlubokým vráskám v obličeji.

Dal jsem mu svou navštívenku. Řekl jsem, že píšu knihu o českých přistěhovalcích do Ameriky, a zeptal jsem se, jestli by mi mohl pomoci zjistit totožnost několika lidí, kteří nejspíš pocházejí z Letů. Zmínil jsem původních šest rodin, které přišly do Spillvillu. Jediná, o které slyšel, byla rodina Zahajských.

Řekl nám, že Zahajským patřil ten velký statek mezi Těchařovicemi a Kleticemi. Prý jsme ho nemohli minout. Spadal pod chraštickou farnost, kde Toman dříve působil jako učitel. Měl kopie nejstarších chraštických církevních záznamů a začal je okamžitě hledat.

Pan Toman se měl narodit o šedesát let dříve. Pocházel ze staré školy, kde se vše opisovalo ručně. Strávil roky tím, že kompletně opisoval staré církevní knihy od začátku do konce. Konečně našel svou úhlednou, ručně psanou kopii chraštických záznamů. Po několika minutách hledání Zahajských jsem o této rodině našel informace z 60. let 16. století.

Zatímco jsem studoval záznamy, paní Tomanová donesla konvici s kávou. Obsloužila nás, posadila se na pohovku a zapojila se do našeho rozhovoru. Nenechala se svým slavným manželem zastínit. Když jsem zmínil jméno některé z rodin, velmi rychle nám pověděla, kde dnes bydlí její potomci, nebo když si její manžel nemohl vzpomenout na nějakou drobnost, ale věděl, ve které ze svých knih o ní psal, rychle se ji jala hledat.

Toman napsal sedmnáct knih o historických událostech, které se odehrály v této oblasti. Jeho poslední kniha byla o českých kamenolomech, které do této části Čech v devatenáctém století přinesly průmysl a železniční dopravu. Pro mě však byly nejpoučnějším dílem jeho *Dějiny zemědělských usedlostí na středním Mirovicku*. Název byl ve skutečnosti trochu zavádějící, protože kniha byla vlastně dějinami všech domů v mirovickém okrese a obsahuje seznam všech jejich vlastníků mezi lety 1540 a 1946.

Když jsem knihu prolistoval a poznal velkou část rodin, řekl jsem Tomanovi, že Lety vyslaly první osidlovatele do Clevelandu v Ohiu a že Cleveland poslal první Čechy do Spillvillu. Příkyvoval, ale nijak ho to nevzrušilo. Já přitom blázním, když se v mé kanceláři objeví někdo z Jižní Dakoty s tím, že vysledoval cestu svých předků až do Spillvillu.

Poté co nám paní Tomanová nalila další šálek kávy, zeptal jsem se Tomana, kde bych mohl získat výtisk jeho knihy o zemědělských usedlostech. Smutně zavrtěl hlavou a řekl, že už není k sehnání. Měl pouze svůj výtisk. Optal jsem se ho, zda bych si mohl donést přenosnou kopírku a knihu si ofotit.

„Samozřejmě,“ odpověděl.

„Ne,“ řekla jeho žena. „To nemusíte, máme ještě jeden výtisk, který si můžete vzít.“

„Opravdu?“

„Nepamatuješ se, jak ho před několika lety přinesla ta stará paní? Našla ho v sutinách domu, který nechala radnice strhnout.“

„Pravda.“

Kromě roztržené vazby byla kniha netknutá. Okamžitě jsem jim nabídl, že ji koupím. Toman měl ještě jednu knihu, kterou jsem chtěl, takže jsem je od něj nakonec mohl koupit obě. O penězích nechtěl ani slyšet. Dal jsem mu 500 korun. Odmítl je s tím, že je to příliš. Trval jsem na tom, což potěšilo jeho ženu.

Toman záznamy o české emigraci do Ameriky nikdy nestudoval, a podle něj ani nikdo jiný. Nabídl nám svou pomoc. Věděl, že v okresním archivu nějaké záznamy jsou. S radostí jsme jeho nabídku přijali a souhlasili jsme, že až se po Vánocích vrátím do Československa, zajdeme do archivu společně.

Nakonec jsem se Tomana zeptal, zda se někdy v Letech odehrálo něco zajímavého.

„Vedoucí badatelný v třeboňském archivu si vybavila, že Lety byly něčím proslulé,“ řekl jsem, „ale nedokázala si už vzpomenout čím.“

Toman odpověděl velmi rychle. Nikdo toho o Letech nenapsal tolik jako on, protože odsud pocházela jeho rodina. Zná historii Letů ještě z těch dob, než se ve 14. století staly vesnicí. Ujišťoval mě, že cokoli by stálo za zmínku, najdu v jeho knihách. Ale nějaký zvláštní příběh, historická událost?

„Lety by se nezmohly ani na historickou poznámku pod čarou,“ dodal.

Odešli jsme po dvou hodinách, potěšeni ze setkání s tak báječným a pohostinným párem. Bylo už po desáté, když jsme se vrátili do karavanu.

„Už jsme zase propásli večeři,“ řekl sarkasticky Miroslav.

„Mluvíš jako moje bývalá žena,“ smál jsem se. On se nesmál. Ohlédl jsem se k hotelu. Restaurace byla zavřená. „Chceš jet do Milevska?“

„Proč? Tam je taky všude zavřeno.“

Nabídl jsem se, že rozdělám plechovku fazolí, kterou jsem měl v karavanu. Miroslav odvětil, že už nemá hlad. Když jsme jeli mlčky zpět do Třeboně, v duchu jsem si nadával, že jsem se zase vydal na falešnou stopu. I když byly Lety význačné tím, že vyslaly první osadníky do Ameriky, nikdo o tom nevěděl. A podle Tomana, věhlasného místního historika, rozhodně nebylo na Letech nic dalšího, co by stálo za pozornost.

3

Druhý den ráno jsem v archivu počkal, až budou mít všichni své knihy a budou pilně zabráněni do práce, než jsem vyrazil popovídat si s paní Tomkovou. Měla na sobě kostkovanou sukni a bílou halenku s dlouhými rukávy a hlubokým výstřihem, vypadala nádherně. Ale jako vždy jsem se příliš styděl na to, abych jí to řekl.

„Včera večer jsme byli s Miroslavem v Letech,“ řekl jsem nakonec.

„Opravdu?“

„Navštívili jsme pana Tomana, toho historika.“

Udělal jsem pauzu a čekal jsem na její reakci. Přehrabovala se v nějakých papírech na stole, ale hlavu nezvedla.

„Toho znám,“ řekla a zastrčila papíry do šuplíku. „Máme tu v knihovně nějaké jeho knihy.“

Na chvíli se odmlčela a potom si začala třít bradu, až jí zčervenala. Za ta léta jsem si všiml, že to dělá vždy, když znervózní.

„A řekl vám něco o Letech?“ zeptala se.

„Říkal, že tu máte o Letech spoustu informací,“ zalhal jsem. Zpětně vzato to byla první z mnoha lží, které jsem během následujících tří let řekl, když jsem se pokoušel zjistit pravdu o Letech.

„Ano,“ řekla a konečně se na mě podívala. „Máme tu více než pět běžných metrů materiálů o Letech. Možná třicet nebo čtyřicet tisíc dokumentů.“

„Pane jo! Kdy je můžu vidět?“ Že jsem nedržel jazyk za zuby. Tohle jsem neměl říkat. Obratnost v jednání s lidmi není zrovna mou silnou stránkou.

Paní Tomková se neusmívala. Její tvář zůstávala bez výrazu, oči matné. Podívala se na televizní monitor, aby zkontrolovala lidi pracující v badatelně. Zdálo se mi, že si přála, aby nás někdo vyrušil s nějakou novou objednávkou, takže by mohla ukončit rozhovor se mnou. Ale německý gentleman zjevně narazil na něco ve své církevní matrice a horlivě z ní opisoval a Miroslav seděl

v zadní části místnosti a šfoual se v levém uchu mým modrým perem.

„Ty záznamy z Letů vidět nemůžete,“ řekla a vstala. Natáhla se přes stůl pro prázdný hrnek od kafe. „Jsou nepřístupné, protože je na nich padesátiletá ochranná lhůta.“

Když kráčela ke dveřím, snažil jsem se přijít na něco, co bych řekl, cokoli. Očividně šla dolů do vestibulu, kde byla kuchyňka pro zaměstnance, aby si tam uvařila další kafe. Protože jsem nemohl přijít na nic, co bych řekl, šel jsem za ní ven do chodby a zavíral za námi dveře.

„Aleno?“

Otočila se směrem ke mně.

„Kdy bude končit ta padesátiletá ochranná lhůta?“

Přelétla krátce pohledem vestibul. Uklízečka s hadrem a kyblíkem utírala police z tvrdého dřeva ve skleněné výstavní vitríně.

„V roce 1995.“

Až teď, když jsem ji sledoval, jak kráčela halou, jsem si všiml, jak je doopravdy krásná. Štíhlé boky, pěkné nohy, úzké kotníky. Alena, řekl jsem si tiše pro sebe. V roce 1995 to bude přesně padesát let od konce druhé světové války.

V poledne jsem vzal Miroslava na speciální oběd. Nemohl tomu uvěřit. Myslel si, že jsem se zbláznil, protože jsme nešli do levného dělnického bufetu, ale do hotelu Zlatá hvězda, kde jsem mu doporučil, ať si objedná dva chody.

„Uvědomuješ si,“ řekl mi Miroslav nad svou polévkou s játrovými knedlíčky, „že už pro tebe pracuju od dubna a tohle je první přestávka na oběd, kterou jsme si udělali?“

Já jsem se své polévky ještě ani nedotkl. V informacích, co jsem měl, jsem pořád neměl jasno. Jak mohl mít třeboňský archiv třicet nebo čtyřicet tisíc dokumentů o něčem, co se stalo za druhé světové války v Letech,

a pan Toman o tom nic nenapsal? I kdyby to bylo něco, co se komunisté snažili zatajit, dnes už máme rok 1992 a žijeme v demokratické zemi, máme svobodný tisk a spisovatele, jako prezident, který odedávna požadoval zrušení cenzury, už v roce 1967. Něco tady nehrálo.

„Miroslave, řekl jsi mi všechno, co víš o Letech?“

Držel lžici ve vzduchu, jako by to byla tenisová raketa, chystající se přijmout podání.

„Kdo by mohl vědět, skutečně vědět, něco o Letech?“ zeptal jsem se ho.

Číšník v bílém obleku s černým motýlkem nám přinesl druhý chod. Stále jsem ještě nezačal jíst polévku. Miroslav odsunul prázdnou misku od polévky a usmíval se na ohromnou porci obalovaného smaženého sýra, kterou si objednal. Všechno, co jedl, muselo být obalované ve strouhance a smažené. Bylo mu už osmadvacet a stále ještě měl na tváři akné a nevěděl proč.

„Starosta,“ řekl nakonec s plnou pusou. „Ten by měl vědět o svojí vesnici všechno.“

* * *

Ten den už jsme se do archivu nevrátili. Trval jsem na tom, abychom po obědě jeli znovu do Letů. Chtěl jsem najít starostu a zeptat se ho, co se stalo v Letech za druhé světové války, že je to teď státní tajemství.

„Já to nechápu,“ stěžoval si po cestě Miroslav. „Co to má společného s prvními šesti rodinami, které emigrovaly z Letů do Spillvillu v roce 1854? Co to má vůbec společného s genealogií?“

„To nevím,“ přiznal jsem se.

„Možná je to jen záminka, abychom dnes večer zajeli do Milevska na čínu.“

Starostu jsme našli v jeho kanceláři nad hospodou. Byl to ten muž s pihami, který nás včera večer poslal za panem Tomanem. Seděl u svého stolu a přátelsky se na nás

usmíval. Nikdo jiný v kanceláři nebyl. Protože se zdálo, že nemá co na práci, myslel jsem si, že ho pobavilo, když nás viděl přicházet. Jedinou výzdobou v jeho kanceláři byla kytka v květináči, která potřebovala zalít, a černobílá fotografie prezidenta Havla, pověšená na zdi za jeho zády.

„Našli jste pana Tomana včera večer?“ zeptal se starosta.

„Ano, díky,“ řekl Miroslav. „Byl...“

„Hodně nám pomohl,“ vyhrkl jsem anglicky. „Řekl nám, co se tu stalo během druhé světové války. Proto jsme se vrátili, abychom vás navštívili. Pan Toman nám říkal, že byste mohl znát víc podrobností.“ Obrátil jsem se na Miroslava: „Přelož to, prosím tě, slovo od slova.“

„To nám ale pan Toman nepovídal,“ odpověděl mi Miroslav anglicky.

„Miroslave, prosím tě. Prostě přelož to, co jsem říkal.“

„Tvoje lži?“

„Moje lži.“

Miroslav sklopil oči k zemi a opakoval má slova česky, zatímco já jsem pozoroval starostovu tvář. Když Miroslav skončil, starosta s odpovědí nezaváhal.

„Něco jsem o tom slyšel. Jsem ale příliš mladý na to, abych znal nějaké podrobnosti. Narodil jsem se až po válce.“ Znovu se usmál, ukázal nám své zuby, pravděpodobně aby předvedl, že nezažil žádné strádání. „Můj otec tu tehdy žil. Věděl toho hodně, ale bohužel už zemřel.“

Starostova přívětivá tvář a měkké hnědé oči ve mně vzbuzovaly pocit, že je naprosto upřímný. Neměl co skrývat, prostě toho jen moc nevěděl. Nepůsobil dojmem, že by se snažil být vyhýbavý. Nebyl nervózní. Zdál se uvolněný, sebejistý a přátelský. Nesnažil se nás zbavit. Chtěl si povídat.

„Kdo by mohl vědět víc?“ zeptal jsem se. „Kdo by nám mohl něco říct o... o tom, co se stalo?“

Když Miroslav překládal, lámal jsem si hlavu, jak bych mohl starostu přimět, aby mi řekl, o čem se tu vlastně

bavíme. Odehrála se tu nějaká bitva? Tajná továrna na zbraně?

„Starosta říkal, že existuje doktor, který ještě žije a který tady v táboře pracoval. Žije v Mirovicích. V tom samém městečku jako pan Toman.“

„V táboře? V jakém táboře?“

Díval jsem se upřeně přímo na starostu, když Miroslav překládal, ale tvář jediného úředníka v Letech se nepohnula, vůbec se nezměnila. Choval se, jako kdyby mluvil o letním táboře skautů.

„Říká, že stával tam, kde je dneska vepřín. U silnice na Staré Sedlo.“

„Neptal jsem se, kde stál, Miroslave. Ptal jsem se, co to bylo za tábor! Jakého typu?“

„Aha, promiň,“ řekl Miroslav. „Myslel jsem, že jsi chtěl vědět, kde byl.“

„To taky chci. Ale moje otázka zněla, co to bylo za tábor?“

„Myslím, že to byl vojenský tábor, nebo koncentrační tábor, nebo možná tábor pro uprchlíky, něco takového.“

Starosta pokyvoval hlavou dokonce ještě předtím, než Miroslav začal překládat. Rychle jsem se rozhlížel po něčem, nějaké vizitce nebo po dopisu, kde bych mohl zjistit starostovo jméno, chtěl jsem ho oslovit jeho jménem, chtěl jsem vypadat přátelsky. Konečně jsme se někam dostali. Chtěl jsem ho pozvat na pivo.

„Byl to pracovní tábor,“ překládal Miroslav. „Pracovní tábor pro Cikány.“

„Pro Cikány? Pro Cikány odkud?“

„Z celých Čech. Byli sem posíláni, aby se naučili pracovat.“

„To je všechno?“

Miroslav tlumočil otázku starostovi, který jen pokrčil rameny.

„Prostě cikánský pracovní tábor,“ opakoval Miroslav. „Nic moc zajímavého, co?“

No jo, už to tu bylo zase. Opět jsem přerušil svou archivní práci kvůli dalšímu marnému podniku. Vždycky jsem začínal něco nového dřív, než jsem dokončil to, na čem jsem právě pracoval. Nebyl jsem opravdový badatel, seriózní výzkumník. Na nic jsem se nedokázal dlouho soustředit. Vždycky jsem jen tak pobíhal okolo, až jsem se dostal na falešnou stopu. Kdy už se konečně poučím! V padesáti letech už to na to nevypadá.

Položil jsem poslední otázku: „Kdy byl ten tábor uzavřen?“

Miroslav překládal: „Před koncem války. Když tam všichni zemřeli na tyfus.“

„Na tyfus? Všichni?“

„Dozorci ne,“ řekl starosta. „Jenom vězni. Aspoň tak jsem o tom slyšel od svého otce.“

„Kolik tam bylo lidí?“ zeptal jsem se a najednou můj zájem znovu ožil.

„Moc ne,“ řekl starosta. „Slyšel jsem, že to byl velmi malý tábor.“

Než jsme odjeli, starosta nám ochotně napsal jméno toho doktora, který tam pracoval. Jeho jméno bylo Kalbáč. Bylo mu teď asi osmdesát, ale starosta byl přesvědčen, že je stále v dobré kondici.

„Ten vám toho řekne mnohem víc než já.“

* * *

Ve výčepu pod starostovou kanceláří našel Miroslav v místním telefonním seznamu telefonní číslo na doktora Kalbáče a hned mu zavolał. Byly tři hodiny odpoledne. Pozoroval jsem štamgasty, jak hrajou karty a pijou pivo, a uvažoval jsem, kdo tady v té zemi asi pracuje. Demokracie nepochybně přinesla nějaké příjemné změny.

„Nikdo to nebere,“ řekl Miroslav. „Co budeme dělat?“

„Trochu se tu porozhlédneme,“ řekl jsem, „a uvidíme, kolik místních lidí ví něco o tom táboře.“

Miroslav si nebyl jistý, co mám na mysli, ale já jsem hodlal provést určitý průzkum veřejného mínění, abych zjistil, kdo už o táboře něco slyšel.

Když jsme se vraceli ke karavanu, dvě starší dámy vycházely ze sousedního obchodu se smíšeným zbožím. Odhadoval jsem, že během druhé světové války musely být ještě velmi mladé.

„Zeptej se jich, kde tady byl cikánský koncentrační tábor,“ řekl jsem Miroslavovi.

„Vždyť to už víme. Bylo to tam, co je teď ten vepřín.“

„Já vím. Ale zjistíme, jestli to vědí taky.“

Miroslav kroutil hlavou nad mými výmysly, ale došel k těm dámám a popřál jim dobrý den. Stál jsem vedle něj a obdivoval jsem jejich igelitové tašky naplněné masovými konzervami, nějakým ovocem, ale žádnou čerstvou zeleninou, zatímco on se ptal na cikánský koncentrační tábor. Prosil jsem ho, aby použil slova „koncentrační tábor“ místo „pracovní tábor“.

Jedna z těch paní mávla rukou směrem na Staré Sedlo, zatímco ta druhá říkala, jak jsem pochopil: „Dva kilometry tady po silnici.“

Když jsme vyjeli z Letů, zastavil jsem karavan na místní autobusové zastávce, kde stál starý muž s holí a několik školáků s aktovkami a čekali na odpolední autobus. Miroslav otevřel dveře karavanu a znovu se zeptal, kde tady býval cikánský koncentrační tábor.

Starý muž mávnul holí směrem k východu, zatímco všechny děti se navzájem překřikovaly, aby nám mohly odpovědět. Jeden z kluků, držící v ruce fotbalový míč, chtěl svézt do Starého Sedla a nabízel nám, že nám ukáže přesné místo, kdy tábor stál, když ho s sebou vezmeme. Odmítl jsem. Nechtěl jsem prozradit, že nás to tolik zajímá. Pak přijel autobus a děti na nás úplně zapoměly, jak se tlačily a strkaly, aby byly první vevnitř. Starý pán trpělivě čekal, ještě jednou na nás mávnul holí, abychom jeli směrem na východ, a potom se vybelhal po schůdcích do autobusu.

Když autobus odjel, pokračovali jsme po silnici číslo 19 a během několika minut jsme uviděli vepřín. Stále ještě vypadal jako koncentrační tábor, s řadami vedle sebe stojících šedých budov, které se podobaly barákům, a stály asi sto metrů od hlavní silnice. Hned za táborem začínal hustý les temně zelených borovic. Zastavili jsme u vjezdu do vepřína a přečetli si tabulku na vratech. Bylo tam česky napsáno: Vstup zakázán.

„Už jsem byl v několika zemědělských družstvech v Československu,“ řekl Miroslav. „Ale nikde jsem neviděl, že by u vstupu neměli žádnou firemní ceduli.“

Projížděl jsem pomalu okolo a pozoroval, jak je vepřín skrytý v malé úzlabině. Když šel člověk přes kopec od Letů, byl hned vidět, ale při průjezdu kolem vstupních vrat zůstával téměř úplně skrytý. Minuli jsme velký rybník mezi silnicí a vepřínem a potom nám zakryl výhled další les vysokých tmavých borovic.

„Strašidelné místo,“ řekl jsem.

„Jak to myslíš, strašidelné?“ zeptal se Miroslav.

„Člověka to vyděsí. Naskakuje ti tu husí kůže.“

„Nevím, co tím přesně myslíš, ale taky z toho nemám dobrý pocit, když se na to místo dívám.“

Trvalo jen pár minut, než jsme dojeli do Starého Sedla. Zastavil jsem na křižovatce a požádal Miroslava, aby se prvních pěti lidí, které potká, zeptal, jestli by mu mohli říct, kde bychom našli cikánský koncentrační tábor.

„Skutečně musím?“ reptal Miroslav.

„Je to opravdový historický výzkum,“ odpověděl jsem mu.

„Tomu nevěřím.“

Sledoval jsem ho, jak přešel ulici směrem k mladíkovi s dlouhými blond vlasy jako německá fotbalová hvězda. Nezaváhal a ukázal směrem na Lety. Když mladík odešel, zastavil Miroslav mladou ženu, tak okolo třiceti. Ukázala mu stejným směrem. Muž, který venčil psa, jen pokývl hlavou k západu. Pak se Miroslav vrátil do karavanu.

„Myslím, že tři jsou až dost,“ řekl. „Už mi to začínalo být trapné.“

Otočil jsem karavan a vyrazil zpátky směrem k vepřinu.

Miroslav se podíval na hodinky. „Kam to jedeme? Čínská restaurace je opačným směrem.“

„Ještě uděláme pár fotek vepřina.“

Jezdili jsme sem a tam před vepřinem a vyfotografovali jsme ho ze všech stran, dokud jsme nezpозorovali muže, tak kolem šedesátky, na zrezivělém kole, jak nás sleduje. Měl na sobě hnědou rádiovku, ošoupané manšestrové sako a zelené gumáky.

„Tohle byl cikánský tábor?“ přiměl jsem Miroslava, aby se ho zeptal.

Přikývl. Měl vrásčitou, zarudlou tvář a vpředu mu už chybělo několik zubů. Nekouřím, ale vždycky s sebou vozím v karavanu karton amerických cigaret pro lidi, s nimiž dělám rozhovory. Nabídl jsem mu Marlboro.

„Pracovali tam nějakí místní lidé?“ zeptal jsem se ho.

„Bylo mi tenkrát teprve sedm,“ odpověděl. „Ale slyšel jsem hodně příběhů o tomhle místě.“ Potáhnul z cigarety. „Nepamatuju se, že by tam pracoval někdo z místních. Slyšel jsem o jednom dozorci z Benešova, který se oženil s dívkou z naší vesnice.“

„Čech?“

„Otec mi říkal, že tu pracovali jenom Češi, ne místní Češi, ale Češi z jiných částí Čech.“

„Žádní Němci?“ zeptal jsem se.

„Nikdy jsem neslyšel, že by tu byli nějaký Němci,“ řekl. „Německá armáda tu bojovala s Rusy v roce 1945, ale v táboře žádný Němci nepracovali.“

„Víš o tom táboře hodně místních lidí?“ ptal jsem se ještě.

Muž na kole se zasmál, jako bych to měl sám vědět nejlíp. „Žijeme tady. Proč bysme neměli vědět o táboře?“

Dal jsem mu zbytek balíčku cigaret a on potom odjel směrem na Lety.

„Ani dneska večer do Milevska nepojedeme?“ zeptal se Miroslav a podíval se na hodinky. Bylo šest večer.

„Chci znova navštívit pana Tomana.“

„Pana Tomana?“

„Chtěl bych vědět, proč něco nenapsal o tom táboře.“

Miroslav se mnou celou cestu do Mirovic nepromluvil. Zajel jsem přímo před bytovku, kde bydlel pan Toman. Když jsme tam dorazili, bylo čtvrt na sedm. Pouliční lampy už svítily.

„Co když ještě večeří?“ řekl konečně Miroslav.

„Pojď,“ odpověděl jsem. „Pozveme se k nim na moučník.“

Přesně to se stalo. Paní Tomanová byla ráda, že nás zase vidí, a uvedla nás do kuchyně, kde nám nabídla jablečný závin, který právě jedli.

Miroslav se přehnaně omlouval, říkal, že ví, že je právě čas večeře, ale že následujícího dne odjíždím zpět do Ameriky a potřeboval jsem prostě ještě jednou navštívit odborníka a znalce. Pan Toman se usmíval a řekl, že bychom mohli přijet kdykoli ve dne či v noci. Historický výzkum byl pro něj mnohem důležitější než dobré způsoby.

Cítil jsem se hloupě, když jsem seděl u jejich stolu s večeří a pochutnával si na jejich domácím štrůdlu, a přitom jsem věděl, že jim chci položit některé nepříjemné otázky. V duchu jsem slyšel slova mé bývalé asistentky, která pro mne pracovala předtím, než jsem zaměstnal Miroslava. Bývala vždy zděšená z toho, jakým způsobem jsem získával informace. „Tobě se nedá věřit,“ řekla mi a nebylo to jen jednou. „Využíváš lidi, abys dostal cokoli, po čem jdeš. To bys neměl dělat.“

Přestože její slova mi stále zněla v uších, zeptal jsem se pana Tomana, jestli něco ví o cikánském táboře u Letů.

Nezaváhal a ihned mi věcně odpověděl, že tábor byl na sever od silnice vedoucí z Letů do Starého Sedla.

„Dnes je na tom místě družstevní vepřín,“ dodala jeho paní.

Jeho velké dlaně snadno skryly dýmku, se kterou si pohrával, když jsme přecházeli do pokoje. V mé přítomnosti si ji nikdy nezapálil, ale celý byt by načichlý dýmkovým tabákem a leštidlem na nábytek.

„V táboře bylo umístěno asi 600 Cikánů,“ pokračoval. „Bylo tam postaveno ubytování pouze pro 240 vězňů, takže podmínky tam byly poněkud stísněné. Nakonec všichni vězňové zemřeli v důsledku nějaké epidemie. Na místním hřbitově nebylo dost místa, aby tam mohli být pohřbeni, tak vykopali jámu za táborem a odvezli je tam.“

„Nikdo nepřežil?“

Pan Toman se podrbl na zátylku své bělovlasé hlavy. „Nikdo. Seběhlo se to velmi rychle.“

„Máme někde starý článek z novin, kde je to vysvětleno,“ řekla paní Tomanová. „Až ho najdu, pošlu vám kopii.“

„Byli tam shromážděni všichni čeští Cikáni?“ zeptal jsem se.

„Ne,“ ujistil mě pan Toman. „Pouze ti, kteří nechtěli skončit se svým kočovným životem. Tábor byl určený k tomu, aby se naučili pracovat, aby získali smysl pro řád a disciplínu.“

„Kdo ten tábor vedl? Češi nebo Němci?“

„Němci, samozřejmě,“ řekl pan Toman.

„Je tu někde pamětní deska, připomínající to místo, na památku Čechů, kteří zde zemřeli? Jako v Lidicích?“ zeptal jsem se ještě.

Pan Toman se odmlčel a podíval se na svou ženu. „Ne,“ řekl, „to byli Cikáni.“

„Předpokládám, že to byli čeští Cikáni,“ odpověděl jsem. „Čeští občané.“

Pan Toman pokrčil rameny. „Možná to byli občané, ale nebyli to Češi. Češi jsou bílí, víte.“

Když jsme dojedli štrůdl, paní Tomanová nám nabídla šálek kávy. Odmítl jsem. Miroslav hleděl zarytě do země celou tu dobu, co překládal, a tváře měl rudé. Řekl jsem, že už musíme jít, a potom jsem položil poslední otázku.

„Pane Tomane, proč jste o táboře v Letech nic nenapsal?“

Podíval se na mne, jako bych právě přiletěl z jiné planety. Pak pokynul hlavou směrem ke své ženě a k Miroslavovi. „Každý ví, že o Cikánech nestojí za to psát.“

4

„Víte, proč pan Toman nic o Letech nenapsal?“ zeptal jsem se paní Tomkové následujícího dne v archivu.

„Překvapuje mě, že nic nenapsal,“ odpověděla a nasadila si brýle, jako kdybych jí chtěl něco ukázat.

„Říká, že o Cikánech nestojí za to psát.“ Udělal jsem pauzu a doufal jsem, že něco řekne. Neřekla. „Nimčeně řekl mi všechno o táboře v Letech.“

Když jsem jí vyprávěl, co mi řekl pan Toman, výraz její tváře dával najevo ulehčení, že jsem nezískal tyto informace od ní. Ale teď, když už jsem to věděl, se mnou o tom diskutovala.

„Já jsem nikdy nic z těch dokumentů, které tady máme, nečetla,“ řekla. „Ale nemyslím si, že by ten tábor mohl být tak malý, jak říká pan Toman, jinak bychom tu neměli tolik záznamů.“

Požádal jsem ji, zda by mohla v mém případě intervenovat u ředitele archivu, s nímž jsem se dosud nikdy nesetkal, ale který několikrát mluvil s Miroslavem. Ředitel nám byl v minulosti tak nápomocný, že nám pro naše velkolepé otevření Centra pro výzkum české historie ve Spillvillu poslal jako dárek kopie patnácti stran záznamů o emigraci, které sám našel a které si původně vedl jeden český duchovní, jenž do nich zapsal jméno každého, kdo odešel z jeho vsi do Ameriky.

„Proč chcete vidět ty cikánské záznamy?“ zeptala se mě paní Tomková. „Ve Spillvillu Cikány nemáte, nebo ano?“

Zasmál jsem se, abych skryl rozpaky. Nevěděl jsem, proč chci ty záznamy vidět. Možná jsem četl příliš mnoho esejů Václava Havla o naší povinnosti vůči historii a vůči svým spoluobčanům. Káral v nich prezidenta Husáka za to, že nedostal své historické odpovědnosti.*

* Viz např. v Havel, Václav (1975): *Dopis Gustavu Husákovi*, 8. dubna 1975 dostupný zde http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=clanky&val=71_clanky.html&typ=HTML [navštíveno 9. září 2014]

Jediný další důvod, který jsem mohl brát v úvahu, byla skutečnost, že jsem hodně přečetl o dějinách druhé světové války, o historii táborů smrti, vyhlazovacích táborů, a něco mi říkalo, že tu bylo cosi víc z této historie, než nabízela verze pana Tomana. Nechtění Cikáni. Tyfus. Nikdo nepřežil. 40 000 dokumentů. Havel má pravdu. Byla to moje povinnost, moje historická odpovědnost.

„Slyším hlasy,“ řekl jsem.

„Cože?“

„Slyším hlasy odtamtud. Někdo po mně chce, abych si prohlédl ty dokumenty.“

Paní Tomková se na mě podívala, jako kdybych se právě zbláznil.

„Pane Polansky, nemyslím si, že bych mohla říct řediteli archivu, že chcete vidět dokumenty z Letů, protože slyšíte hlasy.“

„V pořádku. Vymyslím jiný důvod,“ řekl jsem. „Ale budete-li mít příležitost, přimluvte se za mě, prosím.“

Vrátil jsem se ke stolu v badatelně a našel jsem tam sklíčeného Miroslava. Česká část mé rodiny byla sešněrována sklonem ke stydlivosti. Můj otec se tak styděl, že nedovolil mé matce, aby rozeslala jejich svatební oznámení dříve než v den svatby, protože by nevyšel na ulici, kdyby se na něj lidé dívali. Zjistil jsem, že někdy jsem se tak styděl, až jsem byl obviňován, že jsem arogantní. Cítil jsem, že Miroslav, můj vzdálený bratranec, nyní trpěl tím samým studem. Byl na tom dobře na svobodného českého mladíka; měl vlastní nové auto a vyhlídku, že navštíví Ameriku, což byl sen každého Čecha; byl oddaným přítelem, příbuzným i zaměstnancem. Ale mé požadavky, aby mluvil místo mne s cizími lidmi, aby jim kladl trapné otázky, ho otravovaly. Řekl mi, že jeho přátelé si z něj už dělají legraci, protože pracuje na „cikánském“ projektu. Také mi řekl, že v České republice nemá Cikány nikdo rád. Přinejmenším on sám nikoho takového nezná. Jeho práce pro mne ho ztrapňuje před jeho přáteli i před rodinou.

Pozval jsem Miroslava na oběd. Tentokrát se měl poněkud na pozoru, jaké jsou asi mé záměry. „Poučil jsem se, že jít na jídlo do hotelu Zlatá hvězda,“ řekl, „není dobré znamení. Co zase budeš chtít, abych dělal?“

Zasmál jsem se s pochopením. „Miroslave, máš rád hudbu Antonína Dvořáka?“

„Jistě. Je to jeden z mých nejoblíbenějších skladatelů.“

„Dobře. Necháme tedy být projekt Lety a budeme pracovat na genealogii Antonína Dvořáka.“

„Myslíš to vážně?“

„Před nějakou dobou mě jeden klient, původem ze Spillvillu, požádal, abych zjistil podrobnosti o předcích Dvořákových a abych ověřil, zda není příbuzným velkého skladatele. Měl jsem to schované na horší časy. Tak se do toho pustíme.“

Miroslav vykoukl z okna. Venku bylo krásně, mně to tak ale nepřipadalo. Lety se mi dostaly do krve. Věděl jsem, že je tam něco, po čem stojí za to pátrat. Nerozuměl jsem tomu, ale věděl jsem, že když to nechám trochu odležet, když si to nechám párkrát projít hlavou, nechám to vykvasit a uzrát, něco určitě vypluje na povrch.

Nechtěl jsem Lety opustit. Bylo tu mnoho věcí, které jsem mohl udělat v souvislosti s projektem Lety i předtím, než získám povolení vidět ty záznamy, například rozhovory s místními starousedlíky. Ale abych to mohl udělat, musel jsem Miroslava trochu lépe vycvičit a přivést ho do jiné nálady. Když byl poprvé vystaven vlivu Letů, málem ho to dohnalo k útěku.

Po obědě jsme se vrátili do archivu. Ačkoli jsme pracovali jen dvě hodiny, z Miroslava byl jiný člověk. Byl nadšený do práce na příjmení Dvořák.

Během následujícího týdne jsme zkoumali původ devíti rodin Dvořákových, které emigrovaly do Spillvillu mezi lety 1856 a 1880. Poté co jsme přezkoumali všechny jejich záznamy, dospěl jsem k závěru, že tito Dvořákové neměli žádné přímé příbuzenské

vztahy s rodinami za hranicemi Jižních Čech. A protože předkové velkého skladatele pocházeli z oblasti severně od Prahy, vyloučil jsem všechny rodiny Dvořákových ze Spillvillu z okruhu možných příbuzných – nebo snad ne? Možná se nějaká rodina Dvořákových, původem z jihu, přestěhovala na sever. Nemohl jsem si být skutečně jistý, dokud jsem neprostudoval Dvořákovu genealogii.

Když jsme o několik dní později projížděli přes Lišov, vzpomněl jsem si na historku, podle níž někde v okolí žije pravnuk Antonína Dvořáka. Miroslav byl se mnou, takže jsem zajel před zdejší hospodu a požádal jsem ho, aby zjistil, jestli tu ve městě nežije potomek Antonína Dvořáka.

„Proboha, už zase začínáme s těmi hloupými rozhovory?“ zeptal se Miroslav.

„Nebudeme se ptát na Cikány,“ řekl jsem. „Ptát se na něco o potomcích velkého skladatele by tě nemělo uvádět do rozpaků.“

„Co by dělal Dvořákův potomek v Lišově?“ zeptal se. „Rodina byla z Prahy. Nemohli odejít tak daleko na jih.“

Miroslav neochotně vyrazil, aby se zeptal. Za nějaký čas se vrátil vzrušený a nadšený. „Hned vedle hospody je radnice, tak jsem se zeptal tam,“ řekl. „Sekretářka mi povídala, že tu ve vesnici žije pravnuk Antonína Dvořáka. Oženil se s ženou odsud.“

Ještě dvakrát jsme se zeptali lidí na ulici a nakonec jsme objevili byt pana Dvořáka v dvoupatrovém paneláku na hlavní ulici. Když na zvonění nikdo neotevíral, vsunul jsem pod dveře svoji spillvillskou vizitku a připsal jsem na ni, že bych s ním rád prodiskutoval jeho genealogii. Připojil jsem své telefonní číslo a číslo na fax do Třeboně. O den později jsem dostal od pana Dvořáka fax. Velmi dobře věděl o více než stoletém spojení své rodiny se Spillvillem a pozval mě na návštěvu k sobě domů na zítřejší večer.

Do domu Dvořákových se vstupovalo masivními dřevěnými vraty, od nich vedl průchod ke schodišti, natřenému již značně vybledlou zelenou barvou. Na konci schodiště bylo přeplněné odpočívadlo; byly tam bačkory, tenisky, windsurfové prkno, basa piv, gumáky, koště a několik kabátů. Zazvonili jsme na zvonek. Dveře nám přišla otevřít mladá dívka. Jmenovala se Markéta, dvanáctiletá dcera pana Dvořáka. Mluvila velmi dobře anglicky, ale v Americe dosud nikdy nebyla, jak s povzdechem konstatovala. Již několik amerických rodin s příjmením Dvořák klepalo na jejich dveře a přáli si zjistit, zda jsou jejich příbuzní. Žádní z nich nebyli.

Markéta nás uvedla ke svému otci, který také mluvil dobře anglicky. Antonínu Dvořákovi IV. (jeho žena mu říkala Tony) bylo třicet šest let. Jeho osmiletý syn i jeho třiašedesátiletý otec se také jmenovali Antonín Dvořák, tedy III. a V. Byla to jediná mužská linie potomků slavného skladatele, která ještě existovala.

Ačkoli měl vlasy rozevláté po obou stranách jako Beethoven, neuměl Tony Dvořák hrát na žádný hudební nástroj. Uvádělo jej to do značných rozpaků, obzvláště proto, že jeho vlastní matka byla učitelkou hudby. Nijak se neomlouval. Neměl prostě nikdy čas na hudbu, stejně jako jeho jediný sourozenec, bratr Petr.

Tonyho dcera Markéta se pyšnila tím, že byla jediným členem rodiny, který hrál na hudební nástroj, a to na malé japonské stolní elektrické piano. Učila se na něj hrát ráda, ale jenom proto, že jí to dávalo možnost přehrát si všechny top skladby popové hudby z Anglie a USA. Hrála si na elektrickém pianu své oblíbené hity od Madonny, Stevie Wondera, Beatles a Michaela Jacksona. Neuměla zahrát jediný tón z nějaké Dvořákovy klasiky. Bylo to na ni příliš těžké.

Od tohoto večera jsme se s Miroslavem stali u Dvořáků častými hosty. Dvakrát nebo třikrát týdně jsme se

u nich zastavili něco vypít nebo na večeři. Také jsme spolu trávili většinu víkendů.

Vyzkoumat genealogii Dvořákových mi netrvalo dlouho. Ačkoli měli doma rodokmen, zahrnoval pouze linii přímých potomků velkého skladatele. Tony si nepamatoval, že by znal někoho, kdo by se zabýval také linií předků Antonína Dvořáka. Jméno Dvořák znamená „dvorský služebník“ spíše než pracující na poli. Je to čtvrté nejrozšířenější příjmení v Českých zemích podle mého Oxfordského slovníku příjmení.

Mezitím řekl Tony Dvořák svému otci o mém bádání. Jeho otec mě okamžitě pozval na návštěvu do Vysoké, do letního sídla velkého skladatele. Jedné studené listopadové soboty jsme tedy vyjeli s Tonym Dvořákem a jeho dcerou Markétou směrem na Příbram. Tonyho otec na nás čekal ve dveřích. „Vítejte u mne doma,“ řekl výtečnou angličtinou.

Než odešel před pěti lety do důchodu, pracoval jako geolog v uranových dolech v Příbrami, ve stejných dolech, kam byl otec mého bratrance v padesátých letech odsouzen k tvrdé vězeňské práci za to, že pomohl jedné ze svých dcer utéci do Kanady.

Poté co jsme v předsíni vyměnili boty za pantofle, vyndal jsem plakát „Remember Dvořák“ a řekl jsem Antonínovi III., že Spillville plánuje příští rok uspořádat oslavy stého výročí návštěvy jeho dědečka v Iowě.

Rozhodli jsme se ihned vyrazit na návštěvu Vysoké, protože v této roční době se brzy stmívá. Bylo už 11 hodin dopoledne a mezi třetí a čtvrtou odpolední už bývá skoro tma.

Když jsme přijeli do Vysoké, šli jsme okolo domu, na němž byl v úrovni druhého patra zavěšen nápis se jménem vily „Rusalka“ z velkých dřevěných písmen. Tony mi vysvětlil, že o několik kilometrů dál v lese je jezírko, které inspirovalo jeho věhlasného pradědečka k napsání Rusalky, jeho nejslavnější opery.

„Všechno je tu v původním stavu,“ řekl Tony, „přesně tak, jako to babička zanechala. Tady nahoře byla vlastní zahrada. Dole na konci pěstovali zeleninu.“

Uvnitř domu zdobily zdi jídelny fotografie. Knihy a alba pokrývaly velký stůl uprostřed místnosti. Vypadalo to, jako kdyby se od skladatelovy smrti nikdo ničeho nedotkl. Vzadu v levém rohu jsem našel několik snímků Spillvillu: cihlový domek, který měl Dvořák pronajatý od Schmidtových, kostel sv. Václava na kopci a dřevěná fara v Protivíně, která už dávno neexistuje. Každou fotografii popisovaly vybledlé poznámky, napsané na starém psacím stroji. Ačkoli v domě od roku 1929 nikdo nespal, každý týden se tu stlaly všechny postele.

Dále jsme vstoupili do mistrovny pracovní, jeho vnitřní svatyně. Za jeho života nepřekročil nikdo její práh, pokud nebyl pozván. V tomto pokoji uchovával své nejcennější vlastnictví, své nejoblíbenější fotografie. Pokoj nezdobily žádné fotky Spillvillu, ale za postříbřeným stojánkem jsem zahlédl tři snímky spojené s mistrovou návštěvou v Iowě: vysoký Indián, držící winchestrovku (popiska říkala John Fox, Spillville); portrét snědé indiánské ženy (popiska uváděla Large Head / Velká Hlava, Spillville); a fotografie postaršího Indiána, oblečeného v kožené indiánské košili s prezidentskou medailí okolo krku (na popisce Big Moon, Spillville). Vzal jsem do ruky fotku Big Moona a několik minut jsem se na ni díval. Byl to pro mne první doklad toho, že Big Moon, spillvillská legenda, skutečně existoval.

Po návštěvě vily jsme se zastavili v restauraci na oběd. Po polévce jsem si povídal s panem Dvořákem o jeho otci Otakarovi. Už předtím jsem si všiml, že pan Dvořák patrně raději vypráví příběhy o svém otci než o svém slavném dědečkovi. Když jsem se pana Dvořáka zeptal, jestli mu jeho otec někdy něco vyprávěl

o tom, jak byli v Americe, prozradil mi, že Otakar napsal o svém slavném otci knihu. Součástí knihy bylo i vzpomínání na jejich pobyt v Americe, konkrétně ve Spillvillu. Otakar knihu psal, když mu bylo sedmdesát pět let. Pan Dvořák měl nepublikovaný rukopis stále ještě schovaný doma. Tonymu při jídle zaskočilo, až se málem udusil. Když se konečně nadechl, zamumlal: „To jsi mi nikdy neřekl! Nevěděl jsem, že máš něco takového doma!“

Po obědě nás pan Dvořák opustil, aby šel napřed a přichystal pro mě ten rukopis. Tony a já jsme jeli autem. Tony opakoval, že nikdy neslyšel o tom, že by jeho dědeček napsal knihu o velkém skladateli. Byla to pro něj tak překvapivá novina, že nevěděl, co si s ní počít. Nemohl uvěřit, že žil dvacet pět let v domě rodičů, aniž by na ten rukopis někdy narazil. Když jsme vstoupili do kuchyně, uviděli jsme tlustý, na stroji psaný rukopis, položený na stole. Byl otevřený na straně 10 a několikrát z něj na mne vyskočilo slovo Spillville.

Požádal jsem pana Dvořáka, zda bych si mohl pořídit fotokopii rukopisu. Vlídne odpověděl, že jeho syn si může rukopis odnést domů, aby se něco dozvěděl o svém dědictví, a že já mohu tento materiál použít, jak uznám za vhodné.

Cestou zpátky do Lišova jsme míjeli otrhaný cikánský pár, krácející podél silnice.

„Cikáni!“ řekl Tony. „Bože, jak já je nesnáším.“

„Proč?“

„Jsou špinaví a kradou.“

„Ukradli ti někdy něco? Nebo někomu z vaší rodiny?“

„To ne, ale slyšel jsem to o nich. Lidí to říkají.“

„Vypadají jako naši američtí Indiáni,“ řekl jsem zamyšleně.

„Přál bych si, aby se jich naše vláda zbavila. Jsou hanbou našeho národa.“

„Co bys dělal, kdyby si tvoje dcera nějakého vzala?“

„Vydědil bych ji. Zapomněl bych, že vůbec kdy existovala.“

Otočil jsem se a podíval se na Markétu.

„Neboj se, tati, ani já je nemám ráda.“

O týden později jsem se navečer zastavil v Lišově, abych pozval Tonyho a jeho ženu někam ven. Během večeře jsme diskutovali o Otakarově rukopisu. Tony měl pocit, že Otakarova kniha je mnohem faktografičtější, mnohem autentičtější než cokoli, co kdy o slavném pradědečkovi četl.

Několik dnů poté jsem se zeptal Tonyho otce, jestli Otakarův rukopis někdy viděl nějaký Dvořákův životopisec.

„Pouze jeden badatel jménem Burghauser, který řekl, že ho rodinné historiky nezajímají. Chtěl najít jen nějakou skladbu, která by ještě nebyla publikovaná.“

Pan Dvořák mne ujistil, že nikdo jiný kromě nejbližších členů rodiny rukopis neviděl. „A navíc jen někteří z členů rodiny,“ reptal Tony.

Mluvili jsme o Americe. Tony a jeho žena Magdalena tam ještě nikdy necestovali. Chtěli vidět zejména Spillville, kde Tonyho pradědeček a dědeček strávili nádherné léto u Krocaní řeky s českými osadníky a Big Moonovými Indiány. Spillville byla jejich rodinná Mekka. Ačkoli jsem byl vždy skeptický, co se týče Spillvillu v rámci celoživotní zkušenosti Antonína Dvořáka, mé pochybnosti byly smeteny zájmem Dvořákovy rodiny. Drahocenné fotografie z onoho léta, Otakarovy zapsané vzpomínky a korespondence, vedená po celou dobu mezi lety 1893 až 1961, to vše dosvědčovalo, že Dvořákovi dobu, kterou zde strávili, a přátelství, která zde navázali, hodnotili velmi vysoko.

Zeptal jsem se, zda by Dvořákovi měli zájem přijet do Spillvillu na dvořákovskou oslavu v roce 1993, pokud by výzkumné centrum dokázalo opatřit peníze na

zaplacení jejich letenek. Byli tak nadšení, že jsem zašel ještě o krok dál. Dovolili by výzkumnému centru publikovat u příležitosti oslav Otakarův rukopis v anglickém překladu? Bylo by to nádherné, kdyby jako Dvořákovi přímí potomci mohli být ve Spillvillu a podepisovat výstisky knihy pro fanoušky Antonína Dvořáka. Tony mi na to dal svou ruku. Pod podmínkou, že to musí ještě schválit zbytek rodiny, byla smlouva uzavřena. Oslavili jsme to ruským šampaňským.

Koncem prosince odletěl Miroslav se mnou do USA, abychom pracovali na překladu rukopisu. Strávili jsme dva měsíce ve výzkumném centru, ponořeni do Otakarových vyprávění o jeho otci. Jakmile Miroslav dokončil každou stránku, vzal jsem jeho hrubý překlad a doladil jsem ho. Překládání bylo obtížné. Když psal Otakar paměti o svém otci, byl už starý a těžko se ubránil tomu, aby odbíhal od věci. Uvedl scénu ze Spillvillu a poté, v následujícím odstavci, se ocitl v New Yorku, o několik vět dále se vrátil do Spillvillu. Neustále se zmiňoval o Vysoké. Rozhodli jsme se proto uspořádat příběhy podle chronologického pořádku.

Po setkání s Dvořákovými jsem začal číst všechno, co jsem dokázal najít z toho, co bylo o Antonínu Dvořákovi vydáno v angličtině. Zjistil jsem, že většina Otakarových příběhů byla dosud neznámá. Byly originální a osobní a cítil jsem, že bohatě doplňovaly to, co bylo dosud napsáno.

Ve Spillvillu jsem začal shánět peníze na zaplacení cesty Dvořákových na srpnové slavnosti. K mému velkému překvapení nebyli místní organizátoři oslav stého výročí Dvořákovy návštěvy ve Spillvillu příliš pro to, aby Dvořákovi přijeli.

„Nejsou to hudebníci,“ řekla mi vedoucí pošty. „Kdyby hráli na nějaký hudební nástroj, bylo by to pro nás zajímavé. Oni ale o hudbě nic nevědí.“

„Kdo vám to řekl?“ zeptal jsem se.

„Profesor hudby z University of Iowa. Radí nám při pořádání oslav.“

Organizátoři si také mysleli, že výzkumné centrum by nemělo vydávat Otakarovu knihu. „Bylo nám řečeno naším poradcem, že knihu napsal člověk, který nebyl muzikolog.“

„Otakar byl syn, který psal o svém otci a o tom, co s ním a s celou rodinou zažil,“ odpověděl jsem na to. „Všechny knihy o Dvořákovi nemusí být napsané jen muzikology. A velká část knihy přiléhavě zachycuje události jejich pobytu ve Spillvillu.“

Několik novin našťestí napsalo o naší snaze přivést do Spillvillu Dvořákovy potomky. Lidé z celých Spojených států nám posílali příspěvky a koncem jara jsme měli víc než 6000 dolarů, což stačilo právě na jejich letenky a také na letenku pro Miroslava, který jel s nimi jako jejich oficiální tlumočník a průvodce.

Naprostá většina lidí ze Spillvillu udělala vše, co bylo v jejich silách, aby Dvořákovy uvítala. Jeden farmář poskytl prostorný dům pro jejich ubytování a půjčil jim auto. Tolik spillvillských rodin pozvalo Dvořákovy na jídlo, že za celé tři týdny pobytu si nemuseli ani jednou sami vařit.

Moji přátelé zorganizovali pro Dvořákovy oběd v Des Moines, který přišla navštívit více než stovka hodnostářů, včetně Terryho Branstada, guvernéra státu Iowa. Ten prohlásil, že to byl jeden z jeho nejkrásnějších okamžiků ve funkci guvernéra, když mohl přivítat Dvořákovy v našem státě. Starosta Des Moines potom daroval Dvořákovým klíče od státní sněmovny. Během svého pobytu byli Dvořákovy slavnostně pohoštěni a obdarováni ještě klíči měst St. Paul v Minnesotě, Mason City v Iowě a Chicago ve státě Illinois. Chicagský symfonický orchestr uspořádal autogramiádu knihy v jejich obchodě na Michigan Avenue a později pozvali Dvořákovy soukromě na generální zkoušku. Mnoho hudebníků

z orchestru se domluvilo česky a svěřili se Dvořákovým, že to byl jeden z nejvýznamnějších okamžiků jejich kariéry, mít možnost setkat se s přímými potomky jediného skladatele, kterého Chicagský symfonický orchestr hrál každý rok své existence. Dvě chicagské rozhlasové stanice vysílaly hodinový rozhovor s Tonym a se mnou, zatímco Palmar House Hotel poskytl zdarma ubytování.

Ačkoli obyvatelé Spillvillu nakonec donutili městskou radu, aby udělila Dvořákovým čestné občanství města, a přesvědčili organizátory, aby přispěli 1000 dolary na uhrazení jejich výdajů, starosta Balík nikdy nepozval rodinu k sobě domů ani pro ně neuspořádal žádnou oslavu.

University of Iowa spolu s místními organizátory slavností ve Spillvillu uspořádali také dvořákovské sympozium v Iowa City, určené učencům a odborníkům na Dvořáka z celého světa. Dvořákovy ale odmítli pozvat. Několik obyvatel z Iowa City se jim soukromě pokusilo otřesný nezáměr univerzity vynahradiť. Děkan jedné místní fakulty pozval Dvořákovy k sobě domů na večeři, knihkupectví Prairie Lights uspořádalo čtení z Otakarovy knihy a režisér inscenace Dvořákovy opery v Iowa City pozval Dvořákovy na pódium při závěrečném potlesku.

Hvězdou dvořákovského sympozia, pořádaného University of Iowa, byl ovšem český muzikolog, vyslaný vládou České republiky, PhDr. Jarmil Burghauser, vychvalovaný jako největší světová kapacita na Dvořákovu hudbu i život. Jeho tchán, Otakar Šourek, byl skladatelským osobním přítelem a oficiálním životopiscem.

Dvořákova rodina Burghausera znala a snažila se mu vyhýbat. Během padesátých a šedesátých let česká vláda, pod vlivem ministra Zdeňka Nejedlého, na Dvořákovu hudbu soustavně útočila, dokonce ji jednou zakázala i na festivalu Pražské jaro. Nejedlý psal a učil, že vývoj české hudby Dvořáka nezahrnuje, že postupuje od Smetany přes Fibicha, Foerstera a Ostrčila. Během vlády Nejedlého teroru ztratilo několik znalců Dvořáka

své akademické pozice a mnoho hudebníků, kteří dávali přednost hraní Dvořákovy hudby, přišlo o zaměstnání. Burghausera, který mluvil skvělou angličtinou a udržoval těsné vztahy s Dvořákovou společností v Anglii, se tyto čistky nikdy nedotkly.

Zlatý hřeb Dvořákových slavností ve Spillvillu představovala přehlídka. Tématem přehlídky byla Hudba. Většina lidí ve městě si myslela, že hlavním maršálkem přehlídky bude Antonín Dvořák III., ale organizátoři posadili na poslední chvíli do prvního vozu spolu s guvernérem státu Iowa Burghausera. Publikum nemělo tušení, kdo je Burghauser, a naneštěstí pro guvernéra se zdrželo aplaudování až do chvíle, kdy kolem projížděly kabriolety s Dvořákovými.

Ani já jsem ještě dalších šest měsíců nevěděl, kdo je ve skutečnosti Burghauser. Když jsem znovu navštívil Antonína III. u nich doma v Lišově, ukázal mi seznam českých udavačů a agentů tajné policie z komunistické éry, který nedávno publikovaly jedny pražské noviny. Bylo zde na seznamu více než 20 000 jmen. V rubrice „tajní agenti“ bylo i Burghauserovo jméno. Noviny uváděly nejen další Burghauserovy osobní údaje jako místo a datum narození nebo rodné číslo, ale také jeho krycí jméno Mokřý. Podle článku v novinách obnovil Burghauser svou „vázací smlouvu tajného agenta“ s komunisty teprve v roce 1989, několik měsíců před pádem komunistického režimu.

„Vždycky jsme si mysleli, že za to, že tolik odborníků na Dvořáka ztratilo své zaměstnání během čistek, může Burghauser,“ řekl mi Tony. „Proto mu naše rodina nikdy nevěřila.“

„Chceš říct, že komunistický tajný agent byl hlavním maršálkem přehlídky na Dvořákových slavnostech ve Spillvillu a jel ve voze spolu s guvernérem státu Iowa?“

„A byl také zvláštním hostem dvořákovského sympozia na University of Iowa,“ dodal Tony.

„Ale proč poslala česká vláda Burghausera do USA? Museli to přece vědět.“

„Naše demokraticky zvolená vláda se neustále snaží skrýt hříchy minulosti,“ řekl Tony. „Málokdy chtějí, aby vyšla najevo pravda.“

Najednou jsem to pochopil. „Právě o to jde v Letech,“ vykřikl jsem.

„Lety?“ zeptal se Tony. „Co se tam stalo?“

„To nevím. Ale přijdu na to.“

5

Několik týdnů po Dvořákových slavnostech ve Spillvillu jsem dostal šestadvacetistránkový dopis od Burghause-
ra, kritizující Otakarovu knihu*. Že nevěděl nic o hud-
bě. Že nebyl muzikolog. Že neměl právo psát o životě
velkého mistra.

Protože měla naše kniha nadšené recenze v ame-
rických časopisech, divil jsem se, proč byl Burghauser
tak ostrý. Potom jsem to zjistil, na konci jeho dopisu.
Burghauser připustil, že Otakarovy vzpomínky před lety
četl a že jejich publikování ve státním nakladatelství ne-
doporučil. Ještě dnes Burghauser prohlašoval, že v té
věci jednal správně. Knihu napsal nevzdělaný stařec,
který o hudbě nic nevěděl. Burghauser si přál, aby byl
rukopis zničen. Proto ho Otakar ukryl.

Najednou jsem pochopil, že staré problémy, které
byly za komunistického režimu zameteny pod koberec,
začínají některé české občany znovu pronásledovat.
Bolševismus byl dnes v České republice mrtev, ale ma-
nipulátoři mrtví nebyli. Navzdory své minulosti doká-
zal Burghauser zůstat největším expertem na Dvořáka
v zemi. Okamžitě jsem viděl spojitost s Lety. Jestliže
může Burghauser i nadále skrývat svoji minulost, proč
by nemohly být zatajovány také Lety?

Po našem úspěchu s Dvořákovou knihou bral Miroslav
všechny moje nápady mnohem vážněji. Díky naší práci
si udělal celkem tři výlety do USA a teď byl připraven
pustit se do dalšího úkolu s velkým nadšením. Já jsem
si ale nebyl doopravdy jistý, co chci dělat.

Dvořákovský výzkum nechal vyplout na povrch ještě
jeden zajímavý příběh, příběh Zdeňka Nejedlého. Ne-
jedlý, celou jednou generací Čechoslováků přezdívaný
Rudý dědek, neustále pokračoval ve své pomstě Dvo-
řákovi a mně se zdálo, že by bylo dobré o tom napsat.

* Dvorak, Otakar (1993): *Antonin Dvorak, My Father*,
Czech Historical Research Center, Spillville (Iowa)

Kdykoli jsem se však o tom tématu zmínil před českými přáteli, krčili rameny.

„Byl skvrnou na naší minulosti, na našem národě, na naší duši, a proto nechceme, aby byl znovu připomínán,“ řekl mi jeden český spisovatel. „Nešťouřejte, prosím, do toho. Žádný takový problém v naší zemi neexistuje.“

Zeptal jsem se na Nejedlého dokonce i Burghausera. To, co mi odpověděl, mě šokovalo.

„Nejedlý,“ řekl, „byl pedofil. Tajná policie mu vždy vyhledávala mladé dívky. Jednou jsem byl na nějakém zasedání a najednou během řeči Nejedlý musel přerušit projev a odejít do zadní místnosti, aby tam souložil s mladou cikánskou dívkou, kterou mu našli. Jeho osobní tajemníci by vám mohli vyprávět hodně podobných historek.“ Divil jsem se tehdy, jak mohl Burghauser znát takové detaily.

Nejedlý, který byl vystudovaný muzikolog, prováděl tak vzteklé útoky na Dvořákovu hudbu, že se z toho stal národní skandál. Zeptal jsem se Antonína III., proč byl Nejedlý tak zaujatý proti jeho dědečkovi.

„Byla to pomsta,“ řekl mi na to. „Nejedlý se kdysi zamiloval do Otilky, nejmilejší dcery mého dědečka. Když Nejedlý přišel požádat o její ruku, dědeček ho srazil ze schodů. Po tom incidentu začaly jeho útoky v hudebních časopisech. Každý v zemi si myslel, že Nejedlý je jen blázen, dokud se nestal zakládajícím členem Komunistické strany Československa. Válku strávil v Rusku, potom se vrátil zpátky a pomáhal svrhnout vládu. Když se stal ministrem, pokoušel se dosáhnout toho, aby byla hudba mého dědečka zakázaná. Mnoho akademiků a hudebníků, kteří vyučovali nebo hráli jeho hudbu, skončilo ve vězení. V nejlepší případě jen ztratili zaměstnání.“

„Kromě Burghausera,“ řekl jsem.

„Když nám řekl, že máme Otakarův rukopis zničit, protože je špatný, tak jsme ho od té doby podezírali.“

Měsíc po srpnových Dvořákových slavnostech ve Spillvillu přijely do města tři dámy z New Yorku. Na oslavu Dvořákových narozenin uspořádaly zdarma koncert v kostele, kde hrál Dvořák během svého pobytu ve Spillvillu každý den na varhany. Ukázalo se jen velmi málo lidí, kteří si přišli poslechnout několik nádherných písní od sopranistky metropolitní opery, doprovázené vyhlášenou pianistkou z Arkansasu jménem Carolyn Stroessingerová.

Carolyn jsem potkal ve Spillvillu o šest měsíců dříve, když přijela do města, aby nabídla své služby a kontakty organizátorům Dvořákových slavností. Ačkoli už vystupovala ve většině slavných koncertních sálů v Americe i v Evropě, poradce pořadatelů slavností z University of Iowa ji nedoporučil.

Carolyn a já jsme měli několik věcí společných. Oba jsme měli dítě na Brown University a oba jsme často cestovali do České republiky. Carolyn měla ve skutečnosti těsné kontakty s českou vládou. Byla kulturní poradkyně prezidenta Havla a, jak mi řekla, kdykoli nějaký ministr české vlády navštívil New York, bydlel v jejím bytě. Carolyn byla vdaná za Čecha, byla však velmi rozhořčená jeho mimomanželskými aférami. „Věrný manžel v Čechách nikdy neexistoval,“ stěžovala si, „a pochybuji, že někdy existovat bude.“

Carolyn také rozčilovalo, jak moc Češi pijí. Stěžovala si, že když jsou u ní v New Yorku čeští ministři na návštěvě, mají otevřenou lahev whisky už okolo desáté hodiny dopoledne a během celého pobytu neustále odcházejí z bytu opilí a opilí zase přicházejí.

Po koncertě jsem vzal tři dámy na večeři do Decorah. Po cestě jsem Carolyn vyprávěl o svém podezření, že v Čechách byl za druhé světové války pravděpodobně cikánský tábor smrti. Existují záznamy, ale nemohu

k nim získat přístup. Zeptal jsem se jí, zda by nemohla využít svých kontaktů a opatřit mi povolení ty dokumenty vidět.

„Předpokládám, že to spadá pod ministerstvo vnitra,“ řekla. „Měl byste jednou vážně strávit noc pitím s Janem Rumlem. Jsem si jistá, že vy dva byste si spolu po několika půllitrech piva rozuměli.“ Ministr vnitra Ruml, bývalý disident, byl nejmladším členem vlády.

„Doufám, že to můžete domluvit,“ řekl jsem.

Týden po odjezdu Carolyn ze Spillvillu přijela do města paní Tomková. Její návštěva pro mne nebyla takovým překvapením, protože když jsem byl naposledy v Třeboni, vyprávěla mi, že má příbuzné v Chicagu a v Mankatu ve státě Minnesota a že by je ráda v létě navštívila. Přijela do Ameriky sama, bez manžela a dvou dospívajících dětí.

Paní Tomková bydlela u mého vzdáleného bratrance Eddieho Polanského a jeho manželky Lorraine. Když mě Eddie rok předtím navštívil v České republice, stali se blízkými přáteli s otcem paní Tomkové.

Pochopitelně jsem paní Tomkovou první večer pozval do města. Po krátké prohlídce našeho výzkumného centra, kdy jsem jí ukázal výstavu fotokopií dokumentů z treboňského archivu, jsme přešli do St. Lucasu na večeři ve White House, nejlepší restauraci široko daleko. Alena byla ohromena, jak moc zdejší krajina připomíná jižní Čechy. Zelené zvlněné kopce, posázené malými lesíky.

„Teď už chápu, proč přišli čeští osadníci právě sem,“ pokračovala v rozhovoru. „Tady se asi opravdu cítili jako doma, tak jako já.“

Po večeři jsem se jí zeptal na Lety.

„Dělám u ředitele pokroky,“ odpověděla.

Cestou zpátky do Spillvillu jsme projížděli skrz Fort Atkinson. Udělal jsem malou zajíždku, abych jí ukázal, co skrývá dřevěná palisáda, postavená v roce 1840, naše nejstarší památka v severovýchodní Iowě,

nepočítáme-li indiánské pohřební mohyly. „Jefferson Davis tu jako mladík pracoval,“ řekl jsem jí. „A také syn Daniela Boona.“

Nevěděla, o čem mluvím, ale dál obdivovala krajinu, farmy, vysoké sýpky, lány kukuřice, vyseté téměř na každém poli.

Když jsme se vrátili do Spillvillu, navštívili jsme amatérského řezbáře, který vyrobil bystu Antonína Dvořáka. Jeho žena nám pomáhala přepisovat rukopis naší knihy *Můj otec Antonín Dvořák*. Vypili jsme s nimi lahev vína.

Když jsme víno dopili, paní Tomková trvala na tom, že se už musí vrátit k Eddiemu. Byla si jistá, že na ni už čekají. Ve dveřích mi slíbila, že v nejkratší možné době dostanu povolení nahlédnout do archivních dokumentů o Letech.

Krátce potom, co se paní Tomková vrátila do Třeboně, jsem dostal fax od Miroslava, v němž mě informoval, že mu ukázala dvaadvacetistránkový článek o záznamech, týkajících se Letů. Článek publikoval v 70. letech v jednom malém jihočeském časopise český historik Ctibor Nečas. Miroslav si nemohl ten článek odnést ven z archivu, ale přestal s veškerou jinou prací, aby ho pro mne přeložil.

Zpočátku jsem byl skutečně vzrušený, ale ještě než jsem vůbec mohl ten překlad vidět, začaly mě napadat další věci. Jestliže tu byla padesátiletá ochranná lhůta, která bránila v přístupu k dokumentům, proč bylo tomuto profesorovi dovoleno je studovat? Zjevně byl historikem, vystudovaným v komunistické době.

V 60. a 70. letech nemohli profesori učit na univerzitě, pokud nezachovávali linii komunistické strany. Podle Miroslava učil tento muž na univerzitě v Brně. Byl tento článek pokusem odkrýt, co se skutečně v Letech stalo? Jelikož komunisté vždy horlivě vystavovali ukrutnosti nacistů, proč by komunistická vláda veřejně neodhalila, co se v Letech dělo? Nebo šlo o komunistický pokus

zaměst cikánský tábor smrti pod koberec, protože se na něm Němci nepodíleli?

Když konečně dorazil přeložený článek, mé nejhorší obavy se nepotvrdily. Článek byl dobře napsaný a to, co pan Toman označil jako převýchovný tábor, nazýval Nečas koncentračním táborem, kde byli Cikáni internováni předtím, než byli odvezeni transportem do Osvětimi. Několik věcí v Nečasově článku však vyznívalo nepravděpodobně. V celém článku psal neustále o „utrpení, které způsobili nacisté lidu, žijícímu v naší zemi“, zatímco těch pár lidí, s nimiž jsme o tom dosud mluvili, nám opakovaně řeklo, že to byli Češi, kdo tábor provozoval. V závěrečném shrnutí nazval Nečas Lety „neblaze proslulým táborem utrpení a smrti“. Všechnu vinu svalil na nacisty, ale jeho podání nebylo nikdy veřejně rozšířeno. Proč?

Článek poskytoval mnoho zajímavých faktů, ale mezi řádky jsem tušil komunistickou vládu a její zastírací manévry, které měly Čechy očistit od jakéhokoli obvinění souvisejícího s tímto táborem. Předpokládal jsem, že článek nebyl více veřejně znám, protože vláda si nepřála žádné další zkoumání této otázky.

Protože článek byl napsaný počátkem 70. let, nebyl jsem si jistý, jestli je autor stále ještě naživu. Faxoval jsem Miroslavovi, aby se na to zeptal paní Tomkové. Cítil jsem, že je tu člověk, který se pokusil veřejně odhalit příběh tábora v Letech, ale byl omezován svou vlastní vládou. Udržel příběh při životě, ale pokud šlo o připsání viny, musel dodržovat linii strany.

Mohl jsem se v daný okamžik spokojit s Nečasovou zprávou a Lety jako výzkumný projekt odložit stranou. Něco mě ale stále nahlodávalo, abych pokračoval. Stále jsem ještě četl Havla a připomněl jsem si jeho esej o tom, jak totalitarismus pomocí cenzury a autocenzury, toho viru nihilismu, ničí historii. Některé z Havlových textů byly abstraktní a nudné, ale vzbuzovaly ve

mně pocit viny. Byla tu příležitost splnit svou povinnost, jak tomu říkal. Nebyl jsem historik, to ale nebyl ani on. A přesto měl morální odvahu psát o historické odpovědnosti, kterou máme my všichni, jakožto občané svobodného světa.

Sedl jsem si k počítači, abych poslal Miroslavovi fax, že má pracovat na příběhu Zdeňka Nejedlého, najít Nejedlého tajemníky, jestli jsou ještě naživu. Z nějakého neznámého důvodu ale moje prsty vyfukaly na klávesnici něco jiného:

5. října 1993

Milý Miroslave

všeho nech a soustřeď se na projekt Lety – tábor smrti. Pro tuto chvíli se věnuj shromažďování historek od pamětníků z okolí Letů. Vyzpovídej každého, koho najdeš a bude vědět něco o Letech, něco o těch, kdo tam pracovali. Udělej rozhovor s doktorem Kalbáčem, který tam pracoval, nebo ještě lépe, domluv mi s ním schůzku na dobu, až se vrátím. Všechno si to znovu srovnej v hlavě. Odteď už nejsi genealog, ale detektiv.

Měj se

Paul

Nemohl jsem uvěřit, co jsem to napsal, ale poslal jsem to. Poslal jsem to, protože Václav Havel byl můj hrdina. Věděl jsem, že má pravdu. Chtěl jsem dostat své povinnosti.

6

Během října a listopadu mi Miroslav posílal faxem něco o Letech téměř denně. Opravdu se do toho pustil. Pří- nejmenším si práci užíval, připadal si jako detektiv. Přiznal se mi, že genealogie ho nikdy nebavila, samé prohlížení církevních zápisů a jejich překládání, ale do- lování informací o cikánském táboře v Letech se mu skutečně líbilo.

Miroslav mi faxoval, že v třeboňském archivu potkal archiváře a historika jménem Hanesch, který pracoval během války na zámku Orlík a katalogizoval tam rodinné záznamy knížete Schwarzenberga. Cikánský tábor hraničil se schwarzenberským polesím. Táborový rybník vlastnil kníže Schwarzenberg, tak jako kamenolom, ve kterém byli táboroví vězni využíváni k otrocké práci. Pan Hanesch Miroslavovi řekl, že jedna paní z Orlíka byla poslána do tábora. Její jméno bylo Luzumová. Byla Cikánka nebo polocikánka, provdaná za českého sedláka, hospodařícího nedaleko Orlíka. Byli na tom dobře, ale jednoho dne při- šel český četník a sebral ji a čtyři její děti s vysvětlením, že musí všichni do tábora v Letech, protože se narodila jako Cikánka. Pan Luzum navštěvoval tábor téměř denně, ale svou ženu a děti už nikdy nespatriil. Později, po válce se stal komunistou a byl tak roztrpčený, že chtěl nechat zbořit všechny kostely v Čechách, protože si byl jistý, že jeho žena se modlila, ale nebyla zachráněna.

Přišlo mi divné, že Nečasův článek se nezmiňoval o li- dech jako paní Luzumová. Nečas psal, že „do Letů byli posílání pouze Cikáni, kteří neměli trvalé zaměstnání, aby se zde naučili pracovat“. Překvapilo by mě, kdyby Nečas vedl rozhovor s někým, kdo v Letech žil a kdo viděl, jako to tu chodilo, nebo kdyby mluvil s někým, kdo v Letech pracoval, kdo tu byl vězněn a přežil. Jeho článek působil dojmem, jako kdyby se spoléhal pouze na dokumenty z třeboňského archivu.

Věděl jsem samozřejmě, že během komunistické éry bylo pro kohokoli obtížné udělat s někým rozhovor.

Každý se bál promluvit. Dokonce i mí příbuzní v Praze a ve Vodňanech váhali, jestli mi můžou říct některé věci, když jsem je poprvé navštívil koncem 60. let. Byl jsem si ale jistý, že dnes, v demokratickém státě, je už možné diskutovat s lidmi o jejich vzpomínkách. Pan Hanesch, schwarzenberský archivář, toho byl důkazem. Doufal jsem, že profesor Nečas ještě žije a že teď už dělá rozhovory s lidmi o táboře smrti v Letech.

V listopadu mi Miroslav poslal další fax. Vrátil se, aby navštívil starostu Letů, který ho seznámil s místním učitelem, jenž vedl městskou kroniku. Podle českých zákonů musela každá obec zapisovat současnou historii své vesnice či města. Zaslal jsem Miroslava do městských kronik, když jsme hledali rodné domy našich klientů, abychom je pro ně vyfotografovali. Během hlavního období emigrace do Ameriky (1850–1890) většina Čechů své nemovitosti prodala, aby získala peníze na cestu a také do začátků v Americe. Vesničtí kronikáři tyto prodeje obvykle zaznamenávali a někdy uváděli i důvod, proč daná osoba svůj zděděný domek prodávala: „... protože emigrovali do Ameriky.“ Tyto kroniky byly (vedle křestních matrik) dalším zdrojem, z něhož bylo možné doložit přesná data, kdy české rodiny odjížděly do Spojených států. V kronice Letů našel Miroslav tři a půl stránky zápisků o cikánském táboře. V překladu jsem si přečetl:

Od 1. srpna 1942 byly zřízeny cikánské tábory. Hlavním účelem těchto táborů bylo naučit Cikány a cikánské míšence pořádku, disciplíně a tomu, jak pracovat. Proto se předpokládalo, že všichni muži, ženy a děti bez trvalého zaměstnání budou umístěni do těchto táborů.

Cikánské tábory vznikly přeměnou již existujících kárných pracovních táborů nebo takzvaných „sběrných táborů“. Do takových táborů měly být umístěny osoby práce se štítící, které dovršily 18 roku věku a nemohou prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnou obživu.

Podle zjištění bylo v Čechách za potenciální obyvatele těchto táborů považováno 1852 zdravých lidí a 383 dalších osob. Na Moravě to byla čísla 1348 zdravých lidí a 266 dalších.

Pro jejich převýchovu byl 10. srpna 1940 v Čechách otevřen kárný pracovní tábor I (Lety) a na Moravě kárný pracovní tábor II. Český pracovní tábor byl umístěn nedaleko vesnice Lety u Písku; moravský pracovní tábor byl umístěn ve vesnici Hodonín u Kunštátu.

Pracovní tábor Lety se skládal z 50 malých dřevěných baráků, určených k letnímu ubytování, spolu s jedním větším barákem na zimu. Kapacita tábora byla 80 lidí v zimě a 240 lidí v létě. Od počátku zde byly velké obavy ze zimního období, protože nebyl k dispozici dostatek oblečení ani teplé pracovní boty, které by nahradily letní dřeváky.

Přes tyto nepříznivé okolnosti byl kárný pracovní tábor v Letech v březnu 1942 přejmenován na „sběrný tábor“. Od tohoto data byl počet osob, umístěných do tohoto tábora, mnohem vyšší, než dovozovala jeho kapacita, takže bylo přistavěno několik nových baráků. Velitel tábora oznamoval: „Podle současných možností může být v táboře ubytováno 300 dospělých lidí.“

Stavbu tábora prováděli vězňové „sběrného tábora“. Tito lidé byli propuštěni 31. července 1942 (15 lidí). Navečer 31. července 1942 zůstávalo v táboře v Letech pouze 19 Cikánů.

Mezi 1. a 3. srpnem byl proveden soupis všech Cikánů a cikánských míšenců v Čechách. Rodiny, umístěné do tábora, ztratily všechn svůj majetek a jmění. Tento majetek byl předán vesnicím a měštům v místech, kde Cikáni přebývali v době provádění soupisu, nebo byl rozprodán ve veřejných aukcích. Jednotlivcům bylo dovoleno podržet si pouze své nejnmutnější osobní potřeby jako oblečení, peřiny, prádlo, deky, nádobí a jídlo, nezbytné na cestu do tábora.

Přicházeli z celých Čech a první jednotlivci začali přijíždět už 2. srpna. Někteří z nich přišli pěšky, jiní na jejich kočovnických vozech. Někteří byli též dopraveni vlakem nebo nákladními vozy, zejména z nejvzdálenějších míst.

Ke konci srpna 1942 byl počet mužů, žen a dětí v táboře čtyřikrát vyšší než plánovaná kapacita. Proto bylo nutné budovy rozšířit.

Postupně byly přistavěny tři další dřevěné budovy. Tak byla kapacita zdvojnásobena, a bylo tedy možné ubytovat nikoli 300, ale 600 vězňů.

Ale všechny tyto úpravy byly nedostačující a přebyteční vězni museli žít v nevyhovujících provizorních přístřešcích až do konce ledna 1943.

Po příjezdu do tábora museli všichni vězni projít lékařskou prohlídkou a byly jim ostrihávány vlasy. Čistotným ženám byly povoleny krátké vlasy. Mužům byly přiděleny obnošené vězeňské šaty. Ženy a děti si mohly ponechat své civilní oblečení.

Civilní oblečení mužů bylo uloženo ve skladišti, kde se nacházely i ostatní osobní věci vězňů. Bezpečné věci byly ihned zničeny, zatímco věci cenné byly bezpečně ukryty. Tyto cenné věci a peníze, Cikánům zabavené, byly později použity na uhrazení různých výdajů tábora.

Když byl později tábor likvidován, bylo do okresní pobočky Zemědělské spořitelny v Mirovicích uloženo 8367,45 korun. Nějaké osobní cennosti cikánských vězňů (29 vkladních knížek, 3 stříbrné kapesní hodinky, 2 zlaté prsteny, 1 pár zlatých náušnic a jedny hodinky) byly odevzdány na okresním úřadu v Písku.

Po lékařské prohlídce a po odebrání šatů byli Cikáni rozděleni do tří skupin:

- 1 Muži a chlapci starší než 14 let.
- 2 Ženy a dívky starší než 12 let.
- 3 Děti.

Každá z těchto tří skupin měla své vlastní ubytování.

Velitel tábora byl dřívější četnický kapitán, který byl pověřen řízením kárného pracovního tábora. Neměl dobrou pověst. Ani úředníci a dozorcí, pracující v táboře, neměli dobrou pověst. Docházelo tu k mnoha podvodům a dva z nich skončili před soudem.

Vedení tábora věnovalo zvláštní pozornost přísnému dodržování táborových pravidel. Všechny hry, zejména karty a jiné hazardní hry, byly v táboře zakázány. Bylo také zakázáno rozdělovat v táboře oheň. Kouření bylo dovoleno pouze na vyhrazeném místě.

Podle táborových pravidel byl jakýkoli kontakt s vnějším světem zakázán. Vězňům nebylo dovoleno mluvit s jinými lidmi,

procházejícími okolo. Vězni také nesměli přijímat žádné návštěvy, korespondenci nebo balíčky.

Denní režim tábora začínal v 5 hodin ráno budíčkem. Po budíčku museli všichni (dospělí) vězni vstát a ustlat si postele, umýt se a vyčistit si boty. Dětem bylo dovoleno spát o hodinu déle.

Po zaznění signálu se museli všichni vězni dostavit na nástup. Vyvoláváním jmen se kontrolovala jejich přítomnost. Po zjištění zdravotního stavu se každý musel hlásit k práci. Muži a ženy byli odděleni. Při práci bylo zakázáno jíst, mluvit a kouřit. U vězňů bylo vyžadováno, aby pracovali 10 hodin denně. Práce byla přerušena jen v poledne na oběd, podávaný na pracovišti.

Jediné místo, kde se mohli vězňové v táboře shromažďovat, bylo vedle umývárny. Tam si vězňové mohli užívat čerstvý vzduch. Na jiném místě v táboře nebylo shromažďování povoleno. Nesměli navštěvovat sousední baráky. Když se uložili do postele, nesměli již dále mluvit nebo jinak vyrušovat.

Všichni vězni museli být v posteli v 8 hodin večer, když se zhasínalo. Poté bylo přikázáno absolutní ticho a klid. Vězňům bylo zakázáno opustit po osmé hodině večer jejich barák. Vězňům, kteří by se po osmé hodině pohybovali, hrozilo, že budou zastřeleni. Pokud neuposlechli a nevrátili se do baráku, byli zabití. Totéž pravidlo platilo pro případ útěku.

Přečiny v táboře byly trestány táborovým velitelem nebo jinou nadřízenou osobou. V táboře bylo zakázáno mluvit cikánským jazykem. Cikáni směli mluvit pouze německy.

Trestné činy, spáchané před příchodem do tábora, byly souzeny německými říšskými soudy. Trestné činy, spáchané po vstupu do tábora, byly souzeny trestním tribunálem v Praze a vězni byli posíláni do Osvětimi.

Ačkoli byly tyto tři stránky o historii tábora v Le-tech mnohem kratší než článek prof. Nečase, vzbudily mou pozornost. Nebyl tu zmíněn tyfus, ale předlidněnost a nelidské zacházení ano. Brutalita táborového velitele a dozorců byla naznačena ve strohém konstatování: „Neměli dobrou pověst.“

Znovu jsem si připomněl váhání prof. Nečase „odhalit vše“ systému, pod kterým musel pracovat, když psal o svých bádáních. Byl jsem si jistý, že kdyby ještě žil, neměl by toho o moc víc, co by řekl v podmínkách demokratického systému.

Mezitím našel Miroslav starý obrázek tábora. Měl jej pan Canda, kronikář z Letů. Jak jsem si myslel, vypadal skoro stejně jako dnešní vepřín a byl přesně na tomtéž místě.

Miroslav také v sousední vesnici vystopoval švagra jednoho z dozorců, který tehdy v táboře pracoval. Podle Miroslava byl ten muž z toho, co se tehdy dělo, tak v rozpacích, že o tom nechtěl mluvit. Nicméně na Orlíku mluvil Miroslav s osmdesátiletým policistou v důchodu, který podle několika lidí v táboře pracoval. Tento pan Končický popřel, že by v táboře pracoval jako dozorce, ale připouštěl, že jako český četník tam vodil Cikány. Nepamatoval si jméno žádného z dozorců, ale pamatoval si jména několika lékařů, kteří v táboře pracovali: dr. Neuwirth ze Starého Sedla, dr. Kalbáč a dr. Mráz z Mirovic.

Pan Končický si také vzpomněl, že Marie Sklenářková z Orlíka se provdala za muže, který pracoval jako dozorce v táboře v Letech. Když byl tábor uzavřen, ona i její manžel se museli odstěhovat do Prahy, protože místní lidé mu zazlívali, co dělali dozorcí vězňům v Letech.

„Co jim dělali?“ ptal se Miroslav Končického.

„Nechávali je umřít hladu. A utloukali je k smrti.“

„Viděl jste někdy nějakého z těch vězňů?“

„Jistě. Někteří z nich pracovali v oddílu, který stavěl silnici, státní silnici č. 19. Jiní pracovali ve schwarzenberském lese, káceli stromy, a ve schwarzenberském lomu lámali kámen na stavbu státní silnice č. 19. Někteří byli pronajímáni statkářům. Ale ti nejzdatnější pracovali ve schwarzenberském kamenolomu.“

Měsíc potom, co se stal Miroslav detektivem, mi poštou poslal fotografii pamětní desky, kterou objevil na místním hřbitově v Mirovicích. Česká vláda nikdy nedala ani v Letech, ani na místě tábora předtím, než tam byl postaven vepřín, ničím najevo, že zde stál tábor smrti, kde zemřely stovky, ba možná tisíce českých občanů. Ale na hřbitově v Mirovicích instalovali místní lidé na vlastní náklady mramorovou desku, umístěnou uvnitř hřbitova hned vlevo od vstupní brány. Pod znamením kříže je na desce napsáno:

JÁ JSEM VZKŘÍŠENÍ A ŽIVOT...

POKOJ VĚČNÝ
OBĚTEM, KTERÉ ZEMŘELY
V KONCENTRAČNÍM TÁBOŘE LETY
L. P. 1942-43 ZA NELIDSKÝCH
KRUTÝCH ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK

Havel měl ve svém eseji pravdu. Říkat pravdu má vždy smysl. Nazval to procesem společenského sebeuvědomění s určitým socio-hygienickým významem. Jasně řečeno to prostě znamená, že pravda vyjde vždy najevo.

Jediná věc, která mě na té desce rušila, bylo datum. Deska byla odhalena v roce 1992, tři roky po pádu české komunistické vlády. Jestliže místní měli stále ještě zájem na tom, co se odehrálo v Letech za druhé světové války, proč se ve věci neangažovala vláda Václava Havla? Proč desku nenechala vyrobit a slavnostně ji neodhalila dnešní, demokraticky zvolená vláda mého hrdiny, Václava Havla?

7

Koncem listopadu, když jsem se připravoval na návrat do České republiky, mi přišel fax od Miroslava, že konečně vystopoval doktora Kalbáče a mluvil s ním. Byl naším prvním očitým svědkem, který pracoval uvnitř tábora. Miroslav hlásil, že dr. Kalbáč je velmi starý muž, ale těší se stále dobrému zdraví a poskytne mi nějaké informace. Miroslav citoval vyjádření dr. Kalbáče, že byl najatý jako lékař v době, kdy tábor začínal fungovat, a později ho nahradil dr. Neuwirth.

Miroslavova práce na mě udělala dojem. Po absolvování střední školy odešel Miroslav na Vysokou školu strojní a elektrotechnickou do Plzně, kde studoval strojírenství. Jeho jedinou pracovní zkušeností byla práce strojního inženýra v továrně v Milevsku a potom práce pomocného prodávče v obchodním domě v západním Německu. Přesto dokázal vystopovat příběhy o tom, co se v Letech stalo, a – což je mnohem důležitější – očitě svědky. Byl do věci zapálený a z vyúčtování nákladů, které mi poslal, bylo zřejmé, že procestoval celé jižní Čechy, aby udělal rozhovory s lidmi, kteří měli nějakou zkušenost s Lety.

V prosinci 1993 jsem se vrátil do České republiky s plnou hrstí genealogií, které bylo třeba pro naše klienty vypracovat. Moje děti trávil Vánoce se svou matkou v Anglii, takže jsem se rozhodl vzít si karavan a navštívit vesnici mých předků, mé babičky z matčiny strany, na jižní Ukrajině. Mým novým spolupracovníkem se stal Patrick Nefzger, student z University of Iowa, který mluvil trochu rusky, a přidal se ke mně jako můj neoficiální fotograf. Setkali jsme se v Německu a po několika dnech strávených v českých archivech jsme vyrazili směrem na Ukrajinu. Dr. Kalbáč byl nastydlý, takže jsem se s ním nemohl sejít. Přeložili jsme tedy rozhovor na později, až se vrátím z Ukrajiny.

Do chvíle, než jsem odjel na Ukrajinu, jsme stále ještě nedostali povolení k prohlížení záznamů o Letech v třeboňském archivu, ale protože jsme dostali Nečasův

článek, Miroslav věřil, že povolení nám brzy poskytnou. Řekl jsem mu, že kdybychom to povolení dostali, ať všeho ostatního nechá a vytvoří inventář celého fondu. Chtěl jsem vědět přesně, jaké záznamy o Letech jsou v archivu k dispozici. Paní Tomková nám už řekla, že záznamy nejsou katalogizovány.

První zastávka, kterou jsme spolu s Patrickem na Ukrajině udělali, byla ve městě Černovice (Czernowitz). Rok předtím jsem tu byl a pomáhal jsem svému příteli Wilfovi z Oklahomy najít jeho kořeny. Poslední den naší tehdejší návštěvy jsme s Wilfem potkali ukrajinskou doktorandku, která zároveň učila angličtinu na černovické univerzitě. Její jméno bylo Vlasta Smola a nabídla mi pomoc s archivním výzkumem v oblasti Oděsy, kam emigroval dědeček mé babičky z alsaského Lorraine ve 30. letech devatenáctého století.

Našli jsme Vlastu, když se právě balila a odjížděla navštívit matku na jižní Ukrajině, takže jsme ji vzali s sebou a odvezli ji domů. Po cestě jsme se zastavili ve vesnici mé babičky, 60 kilometrů severně od Oděsy. Ačkoli na Ukrajině se 25. prosinec jako svátek neslaví, celá rodina se při naší návštěvě sešla a chystala se upéct pro nás husu. Oslavili jsme Vánoce přesně tak, jak mi o tom babička vždy vyprávěla.

Když jsme se vrátili do Černovic v prvním lednovém týdnu, čekal tam na mě fax od Miroslava. Konečně jsme dostali povolení k nahlížení do záznamů o Letech.

To si žádalo oslavu s ruským šampaňským, které je nejlepší v celé východní Evropě. Vlasta byla stále s námi. Ve skutečnosti měla pozvání ke studijnímu pobytu na univerzitě v Pensylvánii, takže když na ambasádě v Kyjevě dostala americké vízum, vzali jsme ji s sebou zpět.

Vlasta byla ohromená tím, že jsem se zajímal o tábor z druhé světové války. Ukrajina byla posetá kostmi a zasypaná popelem z táborů smrti. Proč tedy marním čas s nějakým dalším?

Tuto otázku jsem si sám často kladl od chvíle, kdy jsem o Letech poprvé uslyšel. Těžko jsem na ni hledal odpověď.

„Když o tom bude vědět dost lidí, možná se to už nebude opakovat,“ snažil jsem se to vysvětlit.

„Stalo se to během naší revoluce,“ řekla Vlasta. „Nemyslím si, že by na to někdo zapomněl, ale opakovalo se to znovu během čistek ve 20. letech, hladomoru ve 30. letech a během velké vlastenecké války.“

„Ale nikdy o tom nikdo nepsal, alespoň ne ve vaší zemi. Možná, že kdyby o tom lidi četli a viděli to na fotografiích, možná by to už znovu neopakovali pokaždé, když se objeví nějaký problém, konflikt.“

Patrick se usmíval. Tábory smrti ho nezajímaly. Chtěl další lahev šampaňského, takže jsme strávili noc pitím a tancem, místo abychom se přeli o tom, jestli má spíš cenu válečné zločiny ukázat nebo je lepší nechat je zaniknout.

Věděl jsem, že na to, proč chci zkoumat Lety, není jednoduchá odpověď. Navštěvoval jsem minulé léto na University of Iowa nějaké kurzy psaní a někdo tam vykládal teorii, že někdy se postavy samy snaží najít si své autory. Tehdy jsem se té představě smál, ale teď už jsem si tak jistý nebyl. Něco mě určitě draplo pod krkem a vrazilo mi to nos do záznamů z Letů.

Uprostřed ledna jsme se všichni tři vrátili zpátky do Čech. Po příjezdu jsem našel Miroslava nervózního ze záznamů z Letů.

Prohlédl 31 kartonů dokumentů a navíc 16 knih táborových účtů a přehledů. Sepsal čtrnáctistránkový inventář, ale představa detailního prozkoumání veškerého materiálu ho vyděsila. Odhadoval, že je tu víc než 40 000 stránek s informacemi.

„Neměli bychom prohlížet tyhle věci,“ řekl mi. „Je to příliš soukromé, příliš osobní. Někdo z toho tábora, kdo je ještě naživu, by mohl přijít a najít si nás, kdyby se dozvěděl, že jsme se vrtali v těch dokumentech.“

Přijeli jsme v pátek. Archiv byl až do úterka zavřený. Věděl jsem, jak Miroslav nesnáší, když má pracovat sám. Nikdy si nebyl jistý, jestli dělá věci správně. Vždycky potřeboval ujištění. Navrhl jsem mu, ať zapomene na záznamy o Letech a stráví s námi odpočinkový víkend.

„Nikdy jsem tě neviděl odpočívat,“ odpověděl mi.

„Tenhle víkend uvidíš,“ řekl jsem mu. „Právě jsme ujeli přes tisíc kilometrů z Kyjeva po těch nejhorších silnicích na světě.“

Druhý den jsem v Milevsku přiměl Miroslava, aby zavolal doktoru Kalbáčovi. Měl na nás čas, tak jsme nechali Patricka a Vlastu, aby si prohlíželi město, zatímco ho pojedeme navštívit. Miroslav měl pravdu. Nedokázal jsem odpočívat ani vteřinu.

Dr. Kalbáč nás přijal ve svém domě spolu s manželkou. Měl vážnou tvář, velké uši a chladné modré oči. Sundal si brýle, aby mi potřásl rukou. Potom se podíval na Miroslava a usmál se. Oba jsme na sobě měli džíny a pracovní košile, jako bychom právě přišli z pole. Mělo to však vytoužený účinek. Dr. Kalbáč nás nevnímal jako hrozbu. Paní Kalbáčová nám dala nějaké bačkory.

Když jsme byli uvedeni z haly do obývacího pokoje, napočítal jsem 12 velkých originálů olejomalb českých a německých mistrů z 19. století. Několik z nich bylo pověšeno v pozlacených rámech. Většina obrazů byly krajiny z Českého lesa.

Posadili jsme se ke stolu za červenou sametovou pohovkou. Uprostřed stolu stála mísa se žlutými jablky. Paní Kalbáčová se nás zeptala, jestli bychom si dali šálek kávy, a potom ji odešla připravit.

Než jsme vstoupili do domu doktora Kalbáče, dal jsem Miroslavovi přesné instrukce, aby překládal mé otázky a odpovědi dr. Kalbáče slovo za slovem. Nechtěl jsem, aby Miroslav ani jednoho z nás sumarizoval, ani jsem nechtěl slyšet jeho interpretace toho, co bylo

řečeno. Pochyboval jsem o tom, že by mi dr. Kalbáč poskytl ještě jeden rozhovor, zvláště až bude konfrontován s určitým typem otázek. Když si Miroslav položil na stůl svůj Česko-anglický slovník, vyndal jsem svůj žlutý blok a kuličkové pero. Když jsme probrali počasí, které bylo na leden neobvykle teplé, ocenil jsem, jak dobře dr. Kalbáč vypadá. „Vypadáte, jako byste oslavil šedesátiny.“

„Je mi osmdesát sedm,“ řekl hrdě. „Posledních čtyřicet let jsem nekouřil cigarety ani nepil alkohol. Každý den cvičím. A správně jím.“

Aniž bych vzal do ruky blok a pero, choval jsem se co nejpřirozeněji a s úsměvem jsem začal náš rozhovor.

„Pane doktore, kdy byl postaven tábor v Letech?“

„To bylo na jaře roku 1940,“ řekl opatrně. „Předtím tam byla jen zelená pláň, pastvina. Česká armáda, umístěná v Písku, tam občas prováděla cvičení. Po pravdě řečeno, prováděl jsem tam vyšetření několika stovek vojáků, když Hitler rozpustil českou armádu po obsazení Československa.“

„Vy jste byl armádní lékař?“

„Pracoval jsem pro každého,“ řekl. „Pro armádu, pro zdravotní pojišťovny, pro dráhy. Měl jsem vlastní rentgen. Měl jsem velkou praxi.“

„Či to byl nápad, vybudovat takový tábor?“ zeptal jsem se. „Čechů nebo Němců?“

Dr. Kalbáč se na mě podíval, jako kdybych byl zaostalé dítě, které vyžaduje speciální péči. „Němců pochopitelně,“ řekl. „Lidé tady v Čechách byli zvyklí žít s Cikány. Pomáhal jsem jednou při porodu cikánského dítěte v jejich dřevěném voze. Neměl jsem nic proti nim.“ Udělal přestávku a potom se ke mně naklonil. „Cikánské dívky v táboře byly moc hezké, víte.“ Usmál se na mne s otevřenými ústy. Překvapilo mě, když jsem viděl, že má většinu původních zubů.

„Kdy jste začal pracovat v táboře?“ zeptal jsem se.

„V srpnu nebo v září 1940,“ odpověděl ostražitě. „Nebyl jsem tam dlouho. Jen něco okolo půl roku. Ani jsem tam nebydlel. Přijel jsem jenom, když mě zavolali, jen když tam byl někdo nemocný, abych ho prohlédl.“

„Bylo hodně vězňů nemocných?“

„Ani ne, když jsem tam byl. Zejména děti chytily občas spalničky.“

„Zemřel tam nějaký Cikán, když jste tam byl lékařem?“ zeptal jsem se.

Udělal pauzu a zadíval se na matné sklo dveří, vedoucích do kuchyně. Slyšeli jsme cinkání šálků a talířků a potom pískání konvice. „Ne, když jsem tam byl,“ řekl nakonec. „Později tam byla epidemie, ale ti mrtví se objevili až za doktora Neuwirta.“

„Kdy vypukla ta epidemie?“

„V zimě 1942 až 1943. Cikáni nebyli, jak víte, nijak čistotná rasa. Myslím, že si nákazu přinesli s sebou. Začalo to bronchitidou a potom se to rozvinulo v tyfus. Šlo to velmi rychle.“

„Kolik jich zemřelo?“

„Asi 50 nebo 60.“

Dr. Kalbáč upíral zrak znovu na Miroslavovy šaty, usmíval se a potom začal bubnovat prsty na skleněnou desku stolu. Paní Kalbáčová se ještě nevrátila s kávou, ale její manžel se zdál být tak klidný, tak sebejistý, že jsem se rozhodl jít hlouběji.

„Měl jste v táboře nějakou pravomoc?“ zeptal jsem se ho.

Opět udělal pauzu a studoval velké modré žíly na povrchu své ruky. „Nebylo možné tábor kritizovat,“ řekl a zhluboka se nadechl. „Mělo se dělat to, co vám bylo řečeno. Já jsem tam byl páté kolo u vozu.“

„Pamatujete si nějaká jména z táborového personálu?“ zeptal jsem se.

„Ne,“ odpověděl rychle. „Je to už příliš dávno.“

„Byli to Češi nebo Němci?“

„Nepamatuju se.“

„Vy si nepamatujete, jestli to byli Češi nebo Němci?“

Tvář mu zbrunátněla. „Myslím, že to bylo smíšené, od obou trochu.“

Jeho zelená kostkovaná košile byla u krku rozhalená. Viděl jsem jeho krční tepnu, jak sebou několikrát škulba.

„Byli do Letů převezeni všichni Cikáni z Čech?“

„Ne, ne,“ řekl příliš rychle. „Jenom ti, kteří nechtěli pracovat. Měli jsme tu v Mirovicích tři cikánské rodiny. Všichni měli práci, takže do tábora posláni nebyli.“

Dr. Kalbáč mi položil ruku na rameno. „Do Letů byli posíláni jenom ti, co kradli slepice.“

On a Miroslav se zasmáli.

„Slyšel jsem, že velitel tábora Janovský byl krutý člověk. Měl jste na něj stejný názor?“

Dr. Kalbáč se znovu před odpovědí na chvíli odmlčel. Podíval se na Miroslava, možná že přemýšlel, jak bude překládat jeho slova.

„Neměl jsem s ním žádnou osobní zkušenost. Nikdy bych ho nepoznal, kdybych ho potkal na ulici.“

„Jistě jste ale slyšel, jaký typ člověka to byl?“

„Slyšel jsem, že v táboře byli zaměstnání lidé dobří i lidé zlí. Obecně ale byli zlí ti dozorcí, kteří měli ten nejosobnější kontakt s vězni, nikoli velitel tábora.“

„Byl okolo tábora plot?“

„Nepamatuju se.“

„Byli k hlídání tábora používáni psi?“

„Nepamatuju se.“

„Pokoušeli se Cikáni z tábora utíkat?“

„Nepamatuju se.“

„Byli vězni v táboře zastřeleni?“

„Nepamatuju se.“ Podíval se na mne a byl náhle velmi rozrušený. „No, přinejmenším tehdy, když jsem tam byl, tak nikoli. Ne, nemyslím si, že by tam byli lidé zastřeleni, snad jen ti, kteří se pokoušeli utéct.“

„Byli vězni posíláni do jiných táborů?“ zeptal jsem se. Dr. Kalbáč se podíval z okna. Ruce se mu začínaly třást. Pevně je sevřel na prsou a potom se je snažil schovat za mísou se žlutými jablky.

„Ne když jsem tam byl já,“ řekl pomalu a hlas se mu začínal lámat. „Říkalo se, slyšel jsem řeči o tom, že byly vypraveny jeden nebo dva transporty do... do jiného tábora. To už jsem tam ale nebyl.“

„Byl tábor v Letech tajný, nebo o něm veřejnost věděla?“

„Lidé věděli, že Cikáni jsou posíláni do tábora v Letech.“

„Aby byli zlikvidováni?“

„Ne, ne. Byl to kárný tábor.“ Podíval se na mne, aby viděl, jestli mu věřím. „Později byl přeměněn na pracovní tábor,“ řekl rychle.

Přestal jsem psát, když dr. Kalbáč svěsil ruce do klína a nahrbil se. Díval se na svůj vlastní odraz ve skleněné desce stolu a řekl: „Pochopitelně, lidé toho napovídají. Znáte lidi, jak rádi si vymýšlejí různé historky.“

„Nezemřeli ale v táboře všichni Cikáni?“

„Jen náhodou.“ Zvedl ruce a sledoval Miroslavovy rty, když překládal. „Dnes lidé vědí, že to byla epidemie.“

„Zemřel při té epidemii někdo z personálu?“

„Ne,“ řekl pomalu. „Ale několik dozorců bylo hospitalizováno s tyfem.“

„Ale uzdravili se.“

„Ano.“

„Pan Toman mi řekl, že v táboře zemřelo asi 600 Cikánů? Je to tak?“

„Ano, to je správně. Okolo 600.“

„Myslel jsem, že jste říkal 50?“

„Ano, to byl můj odhad,“ řekl bystře. „Musíte mít na paměti, že jsem při tom nebyl, když umírali. Pan Toman je historik. Patrně má přesnější informace.“

Paní Kalbáčová nám přinesla kávu a zbytky vánočního cukroví. Řekla nám, že mají dvě děti, syna a dceru, oba jsou doktoři a pracují v Písku. Cukroví pekla její dcera.

„Medicína je v naší rodině tradicí,“ řekla paní Kalbáčová hrdě.

Dr. Kalbáč se zdál být nervózní. Pokusil jsem se ho uklidnit a řekl jsem, že vypadá jako jeden americký doktor, který nedávno vystupoval ve zprávách.

„Máte stejnou úzkou tvář, stejné bílé vlasy, stejný nos a oči,“ řekl jsem mu. „Mohli byste být bratři.“

Zasmál se a potom mi vyprávěl, že má opravdu čtyři tety, které před první světovou válkou odešly do Ameriky, do Chicaga. Možná, že ten slavný doktor je jeden z jejich potomků.

Rozhodl jsem se, že mu nebudu povídat, že ten doktor, kterému byl tak podobný, byl doktor Kevorkian, michiganský lékař, který pomáhal lidem důstojně zemřít. Místo toho jsem se doktora Kalbáče zeptal, kde studoval a získal svůj diplom.

„Na Univerzitě Karlově,“ oznámil mi hrdě.

„A kde jste chodil na střední školu?“

„V Českých Budějovicích. Byla to velmi náročná německá škola, kde se učila latina a řečtina.“

A potom nám recitoval v řečtině pasáže z Dějin peloponéské války. „Pamatuji si všechnu svoji latinu i řečtinu,“ řekl samolibě.

8

Nikdy nezapomenu na to, jak jsem otevřel třetí karton s dokumenty o cikánském táboře ve státním archivu v Třeboni. První dva kartony obsahovaly hlavně táborové účty, které mě více než hodinu k smrti nudily.

První složka třetího kartonu se týkala osmnáct let staré cikánské dívky Františky Petržílkové, která byla poslána do Letů v červnu 1942 a dostala vězeňské číslo 208. Byla zatčena, když požádala o legitimaci. Na žádosti se podepsala třemi křížky, namísto tří X, jak bylo běžné pro negramotné lidi v Čechách.

Ve složce byly dvě její policejní fotografie. Snímek z profilu ukazoval kovovou tyč za její hlavou, aby ji držela vzpřímeně. Byla snědá, s dlouhými černými vlasy, měla vystouplé lícni kosti a úzkou tvář. Ačkoli moje šestnáctiletá dcera byla blondátá, měla tato cikánská dívka stejné zvědavé oči, jasné a plné života.

Když jsem složku této cikánské dívky pročítal, zjistil jsem, že 28. listopadu 1942 utekla. Další poznámka v jejích záznamech říkala, že byla chycena a dopravena zpět do tábora 3. prosince. Více informací složka neobsahovala.

Během následujícího měsíce, jak jsme se vrhali na knihy a kartony, jsem odkryl stovky složek s fotografiemi, podpisy, soupisy majetku, potvrzeními o zlatých náušnicích, které byly později prodány v dražbě zaměstnancům tábora, fotografiemi z rodinných alb a dopisy od příbuzných, hledajících místo pobytu svých zatčených blízkých. Potom jsme v kartonu číslo 7 našli dlouhé seznamy jmen, jmen bez složek. Byly to přijímací seznamy, metodicky vedené, zaznamenávající jméno, datum narození a místo zatčení. Byly to tisíce jmen, která Vlasta zanesla do databázového programu v mém počítači. Také Patrick začal brát věci poprvé vážně a dlouhé hodiny pracoval při kontrolním vyhledávání jmen přijatých vězňů s oficiálními táborovými knihami. Jeho práce mi umožnila poznat, že v táboře byly drženy tisíce vězněných. Ačkoli

oficiální kniha uvězněných vykazovala pouze 695 vězňů, kamufláž bylo snadné odhalit. Kniha uvězněných vedla každého jednotlivého vězně pod vlastním číslem, ale na přijímacích seznamech v kartonu 7 se nacházely celé rodiny, dokonce několik rodin, které byly uvedeny pod stejným číslem, pod jedním individuálním jménem. Po zpracování všech přijímacích seznamů jsme s Patrickem odhadovali, že průměrně bylo pod jedno vězeňské číslo zařazeno asi osm vězňů. Ale někdy jsme našli až 17 lidí uvedených pod jediným číslem, pod jedním individuálním jménem.

Po pouhém měsíci výzkumu jsme odhalili, že Lety byly skutečně táborem smrti. Vězňové zde umírali každý den po celé tři roky existence tábora. Když někteří umírali, byli do tábora přiváženi noví vězni a dostávali uvolněná čísla, ale záznamy v oficiálních knihách se měnily zřídka. Většina úmrtí byla potvrzena lékařskou zprávou. Bylo zde více než 800 lékařských potvrzení úmrtí. Na mnoha z nich byl podpis doktora Kalbáče. Nejčastější příčiny smrti, uváděné v těchto záznamech, byly tuberkulóza, gastritida, bronchitida, atrofie, pneumonie, dystrofie, infarkt, sepse, celkové vyčerpání, rachitida a bronchopneumonie. Během období, kde měla vypuknout velká epidemie (prosinec 1942), jsem našel tyfus zmíněný jen u jednoho úmrtí. Později, ve složce nazvané „Infekce“, jsem našel 22 případů úmrtí na tyfus v lednu 1943.

Udělal jsem více než 600 fotokopii těch nejdepresivnějších záznamů. Pak jsem řekl Miroslavovi, že musíme najít nějaké Cikány, abychom s nimi udělali rozhovor. Doufal jsem, že už někdy slyšeli něco o Letech.

„Kam ale půjdeme hledat nějaké Cikány?“ zeptal se mě.

„Na ulici.“

„V žádném případě,“ odpověděl mi. „Nehodlám se nechat zabít pro těch pár korun, co mi platíš. Víš, co se nedávno stalo v Písku?“

„Četl jsem v novinách něco o bitce mezi skinheady a Cikány.“

„Svedli bitvu o lávku pro pěší. Cikánského mladíka hodili do řeky a on se utopil. Na jeho pohřeb přijely stovky Cikánů odevšad, z celé České republiky. Teď se mluví o pomstě bílým. A ty si myslíš, že bych měl jít za nějakým Cikánem na ulici a zeptat se ho, jestli nebyl jeho otec nebo dědeček v českém koncentračním táboře? To musíš být blázen.“

„Nemohli bychom se zeptat toho mladého páru, co jsme viděli v bufetu nad obchodním domem?“

„Odcházím,“ řekl Miroslav. „Myslím to vážně.“

Tvářil se tak, že jsem věděl, že mám problém. Pak jsem si ale vzpomněl na cikánského kamaráda, kterého Miroslav poznal na vojně, na kluka, který vždycky v noci lezl přes plot, aby navštívil svou ženu nebo hrál karty s bratřenci.

„Tak najdeme Dežiho,“ navrhl jsem.

„To bylo už před osmi lety,“ řekl Miroslav.

„Za zkoušku to stojí.“

Cesta z Třeboně do Jihlavy nám zabrala dvě hodiny. Přijeli jsme v pátek v poledne. Hlavní silnice, vedoucí do města, vedla okolo kasáren. Žluté cihlové budovy z 19. století mi připomínaly vojenskou posádku z dob Marie Terezie.

„Tady jsme měli velitelství my neprofesionální vojáci,“ ukazoval Miroslav. „A za tím byli umístění profesionální vojáci.“

„Jaký v tom byl rozdíl?“ zeptal se Patrick.

„No, profesionální vojáci byli ti, kteří připravovali invazi do Západního Německa,“ řekl. „A právě tady to plánovali a cvičili.“

Zaparkovali jsme v centru nedaleko náměstí. Do roku 1945 byla Jihlava německým městem, nazývaným Iglau, saským ostrůvkem, obklopeným českými vesnicemi. Kromě nového, betonového bílého obchodního domu

bez oken, stojícího uprostřed, si staré náměstí zachovávalo svou německou architekturu, s některými domy už z 13. století.

„Jak Dežiho najdeš?“ zeptal jsem se.

„Před osmi lety ho tu znal každý. Jestli je ještě tady, někdo v hospodě mi řekne, kde bydlí.“

Zatímco Patrick a Vlasta se šli projít a prohlédnout si město, Miroslav a já jsme si to namířili přes dlážděné náměstí do restaurace Sklípek za novým obchodním domem. Vnitřek restaurace připomínal dávné časy: část omítky byla odstraněna, aby se ukázaly staré žulové kameny; mezi oblouky visely tepané železné mříže; jedna část stropu byla klenutá, zatímco druhá ukazovala prastaré dřevěné trámy.

Žena středního věku, oblečená v těsných černých šatech, nám přinesla jídelní lístek, zatavený v plastu. Dolní okraj šatů jí končil patnáct centimetrů nad koleno. Stála u stolu, tužku v ruce, zatímco jsme studovali lístek, napsaný na psacím stroji.

Objednali jsme si a Miroslav řekl, že když jsme vcházeli, viděl vedle nápis „Casino“. Při čekání na polévku se tedy šel podívat, jestli v kasinu není někdo, kdo by věděl něco o Dežim.

Zatímco byl Miroslav pryč, vešlo dovnitř několik lidí. Vypadali, že jsou z vesnice a do města přijeli na nákup. Muži na sobě měli černé obleky a bílé košile, které jim byly příliš těsné, všechny ženy měly černé šaty.

Když nám číšnice přinášela na stůl polévku, vrátil se Miroslav a zubil se.

„Našel jsem tři mladé Cikány, co hrají v kasinu na automatech,“ řekl. „Tvářili se podezřavě, ale říkali, že Deži je někde kolem a že mu dají vědět.“

Po houbové polévce jsme si dali vepřovou pečení, knedlíky a kyselé zelí. K první číšnici se přidala druhá. Měla na sobě také těsné černé šaty, ale vypadala lépe, protože byla ještě mladá. Říkala té první číšnici „máma“.

Po kávě Miroslav navrhl, ať na něj v restauraci počkám, a on se zatím porozhlédne po okolí, aby našel Dežiho. Zeptali jsme se číšnice, jestli bych si mohl zapojit laptop do zásuvky a pracovat na něm, když bude Miroslav pryč. Byla velmi ochotná a požádala jeden pár, jestli by se přesunul k jinému stolu, abych mohl použít jedinou elektrickou zásuvku v celé místnosti.

Pracoval jsem asi hodinu, zapisoval jsem si do deníku naši práci, než se Miroslav vrátil s mladým mužem. Oba se smáli, plácali se navzájem po zádech a zářili. „Můj starý kamarád z vojny,“ oznámil mi Miroslav. „Našel jsem ho.“

Deži mě pořádně objal. „Ještě nikdy jsem nepotkal Američana,“ řekl česky. Měl na sobě modrou džínovou bundu a bílé džínové kalhoty. Boty měl ošmajdané, ale černé kudrnaté vlasy měl pěkně upravené, sahaly mu tak akorát na límec od košile a lehce zakrývaly uši. Díky knírku vypadal spíš jako Ital než jako Cikán.

„Dej si kafe nebo pivo,“ řekl jsem a přitáhl jsem pro něj židli.

Deži se podezíravě rozhlédl po místnosti a potom se posadil. Zůstal koukat na muže v rohu, který pil kávu. Číšnice středního věku přišla rychle a něco Dežimu říkala, aniž by se podívala na mne nebo na Miroslava. Deži pokrčil rameny. Miroslav se podíval na tu ženu a potom se obrátil ke mně.

„Řekla mu, aby vypadnul,“ řekl Miroslav. „Řekla mu, že Cikáni do téhle restaurace nesmí.“

Muž, který pil kávu, vstal od svého stolu a přešel k nám. Měl na sobě drahou hedvábnou košili, lehký vlněný sportovní oblek a okolo krku zlatý řetěz. Pokynul hlavou směrem ke dveřím. Deži něco řekl Miroslavovi a potom vstal.

„Zná lepší místo, kde si můžeme dát pivo,“ řekl Miroslav. „Myslím, že zdejší majitel ho nemá rád.“

Požádal jsem o lístek a zaplatil jsem, i se spropitným. Číšnice mi děkovala. Majitel nás doprovodil ke dveřím.

Když jsme přecházeli přes náměstí, Deži vysvětloval, že majiteli ukradli nějaké věci z domu a on podezíral Dežiho bratrance. Proto Cikáni nesmí do jeho restaurace.

„Vždycky nám říká zloději slepic,“ řekl Deži.

Je to sice proti zákonům České republiky, vylučovat kohokoli z nějakého veřejného zařízení, ale v Jihlavě si majitelé podniků dělají, co se jim zachce, vysvětloval Deži. Později jsem zjistil, že totéž platí i v Praze. Policie zasahovala jen proto, aby vyvedla Cikány ven na ulici.

Šli jsme do jiné restaurace, Zlatá hvězda, na opačné straně náměstí. Číšník Dežiho zdravil, hned jak jsme vešli. U stolu si dávali oběd tři muži ve sportovních sakách a s kravatami. Dlouho se na Dežiho dívali.

Pozval jsem Dežiho, ať si dá něco k pití. Objednal si fernet a pžeňské. Miroslav si dal bylinný likér, který dostal v zelené lahvi. Já jsem zůstal u minerálky, protože jsem řídil. Po formálním představení, potřesení rukama a vysvětlení, co hledám, byl Deži nadšený.

„Můj dědeček byl v koncentračním táboře,“ řekl. „Umřel před pár lety, ale můj otec zná všechny detaily. Dojdu pro něho.“

Deži proběhl okolo baru dřív, než číšník stačil donést naši objednávku. Jeden z mužů, sedících u stolu, se zvedl a sledoval Dežiho, jak vybíhá na ulici.

Než číšník dokončil rozlévání posledního nápoje, Deži se vrátil. V závěsu za ním šel robustní muž, který vypadal spíš jako jeho bratr než jako jeho otec. Jmenoval se Milan. Měl silný stisk, ale po potřesení rukou jsem s úlevou ucítil, že si mohu vzít svou ruku zpět se všemi kostmi vcelku.

Dežiho otec si objednal totéž co jeho syn. Žasnul jsem nad jeho fyzičkou a roztáhl jsem ruce, abych ukázal, jak široká jsou jeho ramena. Deži se smál. Vysvětlil nám, že jeho otec reprezentoval v roce 1964 Československo na olympijských hrách v Tokiu v řecko-římském zápase a ve své váhové kategorii skončil

na čtvrtém místě*. Ale Milan nepřišel, aby mi vyprávěl o sobě. Aniž bych se ho ptal, začal nám povídat o svém otci.

Jeho jméno bylo Michael a narodil se v roce 1913. V roce 1942 byl zatčen a spolu se svou sestrou byl poslán do slovenského koncentračního tábora v Dubnici nad Váhom. Oba byli převezeni v roce 1945 do Buchenwaldu. Poté co byli v Buchenwaldu osvobozeni, přišel hledat práci do Jihlavy. Když mu starosta dovolil, aby si zabral malý opuštěný byt po odsunutých Němcích, Michael vzal nákladák, zajel s ním zpátky na Slovensko a posbíral ženu, děti a tři bratry. Dnešní Cikáni v Jihlavě jsou všichni potomci těchto bratrů.

„Dostal váš otec někdy nějakou kompenzaci za to, že byl v koncentračním táboře?“ zeptal jsem se.

„V roce 1980 mu Červený kříž ze Švýcarska poslal 10 dolarů za to, že byl v Buchenwaldu, a dalších 10 dolarů v roce 1981.“

„A kdy váš otec zemřel?“

„V roce 1989.“

Zeptal jsem se Milana na diskriminaci, již jsem byl svědkem a která byla namířena proti jeho synovi v restauraci na druhé straně náměstí. Milan mi řekl, že diskriminace je v této zemi stále velmi zlá. Byl ale velmi hrdý na to, co dokázala jeho dvaadvacetiletá dcera ve snaze překonat toto stigma. Naučila se německy a anglicky a pracovala v hotelové recepci v Praze. Na částečný úvazek byla také dobrovolnou sociální pracovnící, pomáhající starým Cikánům přežít. Vystoupila i v televizi, aby bránila cikánské pozice.

Milan měl také čtyři syny. Jeden ze synů byl auto-mechanik, druhý krejčí, třetí, kterému je zatím jen šestnáct, chodí na zemědělskou střední školu. Deži, který je

* Tuto informaci se nám v záznamech z olympiády v Tokiu nepodařilo ověřit (pozn. vydavatele).

vyučení zedník, pracuje jako popelář. Milan doufal, že generace jeho dětí by mohla změnit negativní postoj, který zaujímají Češi vůči Cikánům.

Milan a Deži měli každý tři fernety a čtyři piva během těch dvou hodin, co jsme spolu mluvili. Já jsem si dal minerálku, a potom kolu. Miroslav držel krok s Dežim a jeho otcem sklenku za sklenkou a pil svůj bylinný likér.

Deži neustále opakoval, že nikdo v Jihlavě mu nebude věřit, že ho přijel navštívit Američan. Jeho otec se mne stále ptal, jestli bych mu mohl pomoci najít pořádnou práci někde v Evropě nebo v Americe. Protože jsou Cikáni, je pro ně v jejich zemi jen málo příležitostí, bez ohledu na to, jakou mají kvalifikaci.

Deži se také ptal, jestli je to s diskriminací Cikánů a černochů tak špatné ve zbytku Evropy. Řekl jsem mu, že v Evropském společenství platí velmi přísné zákony proti diskriminaci a pokuty jsou tak vysoké, že se nikdo neodvážá tam něco podobného praktikovat. Deži a jeho otec tomu nemohli uvěřit. Milan mluvil několik minut o tom, jak je z restaurací a barů vyhazují kvůli barvě kůže. Milanův šestnáctiletý syn byl ve své váze národním šampionem v řecko-římském zápase a Milan byl uznávaným trenérem v tomto sportu, přesto existovalo hodně sportovních zařízení, kam jim nedovolili chodit.

„Ze všeho nejvíc ale nenávidím to,“ řekl Deži, „že Češi posílají moje děti do zvláštní školy pro zaostalé jenom proto, že jsme Cikáni.“

Přes uličku seděli tři muži, jedli oběd a pořád po nás koukali. Nakonec si jeden z nich sundal sako. V podpaží měl řemen s koženým pouzdrem a v něm pistoli.

Deži zpozoroval, jaký zájem to u mě vzbudilo, a pošeptal něco Miroslavovi. „To je jenom policajt, co se je pokouší zastrašit,“ řekl nervózně Miroslav. „Podle Dežeho to dělají každou chvíli. Asi si myslí, že Deži moc mluvil.“

9

Po návštěvě Dežího jsem cestou ze Třeboně probíral s Miroslavem náš další rozhovor. Dostal jsem nový nápad. Protože bylo jasné, že „oficiální kniha“ tábora Lety s počty vězňů sloužila jako zástěrka, chtěl jsem vědět, zda „chybějící tisíce“ byly poslány do jiného tábora, nebo zemřely v Letech.

Protože jsme našli balíček stvrzenek za odeslání materiálu do ostatních cikánských táborů, zdálo se možné, že bychom mohli najít někoho, kdo věděl, jak často byli Cikáni z Letů odvázeni.

„Z té doby už nikdo nežije,“ řekl Miroslav.

„Kalbáč ano,“ připomněl jsem mu. „Proč by nemohl být naživu nějaký železničář?“

„Protože Kalbáč je doktor a ví, jak o sebe pečovat.“

Řekl jsem mu, že očividně nevěděl, jak pečovat o vězně v Letech. Byl jsem ale stále přesvědčen, že někdo z té doby naživu bude.

Následující den byla sobota a sněžilo. Patricka a Vlastu jsme nechali v Milevsku a jeli jsme s Miroslavem do Mirovic. Otevřeno měla jen restaurace v hotelu Frič, kde byli v roce 1940 ubytováni první vězňové, když museli stavět tábor.

Uvnitř jsme viděli u několika stolů sedět muže, kteří pili pivo a hráli karty. Sedli jsme si s Miroslavem do rohu a objednali si čaj.

„Tak co chceš, abych udělal?“ zeptal se mě Miroslav. „Postavil se na stůl a zeptal se, jestli si někdo nepamatuje, jak odváželi Cikány do Buchenwaldu?“

Cítil jsem, jak Miroslava návštěva u Dežího rozrušila. Chtěl zapomenout na Cikány, na tábor smrti v Letech. Chtěl dělat něco jiného. Dloubal se v nose.

„Prostě se jich zeptej, jestli neznají někoho, kdo pracoval během války u železnice. Řekni jim, že jsem americký historik, co píše o železniční dopravě za druhé světové války. Chtěl bych si promluvit s nějakým starousedlíkem.“

Sledoval jsem Miroslava, jak chodí od stolu ke stolu a mluví se staršími muži. Nerozuměl jsem, co říkají, a tak jsem studoval složité krajkové vzory, které po sobě zanechala pěna na stěnách jejich püllitruů.

Miroslav se vrátil v lepší náladě. Vzal tenký plátek citronu ležící na talířku u jeho brýlí a vymačkal si ho do čaje.

„Každý si pamatuje železničáře, co tu pracovali za války,“ řekl, „ale už jsou všichni mrtví, jak jsem předpokládal.“ Miroslav se napil čaje a usmál se. „Nicméně mi řekli, že tu žije paní, jejíž děda měl na starosti provoz železničního depa. Prý by si mohla něco pamatovat.“

„No vida, ještě z tebe uděláme detektiva,“ řekl jsem mu.

Miroslav potřásl hlavou, aniž by se usmál.

Po zaplacení čajů jsme pod holými lipami prošli náměstím. O dva bloky jižněji Miroslav ukázal na nevýrazný šedý činžák. Ve druhém patře jsme zazvonili na zvonek paní Kaltrové.

Otevřela nám sama. I když vypadala na osmdesát a byla celá ohnutá, neměla žádnou hůl. Zatímco jí Miroslav vysvětloval, že jsem americký historik, který se zajímá o transporty vězňů z Letů za druhé světové války, cítil jsem z kuchyně slabou vůni vařícího se zelí s kmínem. Než nás pustila dovnitř, otočila se zpátky do předsíně a zavolala: „To je v pořádku.“

Mladý muž se odšoural ze dveří do předsíně. Paní Kaltrová nám představila svého vnuka Davida. Vypadal, že mu je asi osmnáct, a měl dlouhé černé vlasy až na ramena. Po stranách hlavy je měl nad ušima vyholené a v levém uchu měl dvě pecky. Jeho koženou bundu zdobila bílá kresba graffiti. Než jsme si potřásl rukama, utáhl si ocvočkovaný pásek u hnědých kožených kalhot.

Jak jsme následovali Davida do obýváku, zůstávaly po jeho těžkých černých botách na linoleu šmouhy. Skrze otevřené dveře ložnice jsem si všiml německých

válečných plakátů nalepených na zdech a několika německých helem ležících na stole.

Malému obyvákovi paní Kaltrové dominoval zelený sekretář, který jí poslal syn ze Švédska, kam utekl z Československa v roce 1968. David se uvelebil na malé dřevěné stoličce hned vedle barevné televize německé výroby. Zvedl kazeták od Siemense a hrál si s ním, dokud nám jeho babička neodešla připravit kávu. Pak se nám David svěřil, že se taky hodně zajímá o druhou světovou válku. Ve sklepě měl ve skříni zamčené velké množství věcí, které našel v koncentračním táboře Lety: části zbraní, náboje, helmy a tankovou nábojnici, nevystřelenou, stále ještě plnou střelného prachu.

Miroslav se na mě podíval a smál se. Řekl mi anglicky: „Ten kluk ví o Letech možná víc než všichni starousedlíci dohromady.“

Hned jsem si vzal svůj laptop a začal psát všechno, co nám David říkal.

Věděl, kde byly hroby – mezi Schwarzenberským rybníkem a Princezniným lesem. Půda se zde natolik propadla, že bylo možné obrysy některých hrobů vidět. Předpokládal, že by tam na místě jedné výrazné prohlubně mohl být masový hrob. Bylo tam taky hodně jednotlivých hrobů.

David se domníval, že Rusové museli tábor zničit v roce 1945 v době, kdy Němci odtáhli se svou armádou pryč z Čech. Jenže Rusové nepohřbili věci z tábora příliš hluboko, a proto pokaždé, když zapršelo, nacházel David další a další suvenýry čouhající ze země.

Řekl jsem mu, že u vstupu do vepřína je nápis Vstup zakázán. „Dovnitř chodíme vždycky přes Schwarzenberský les,“ řekl mi s úsměvem. „Ještě nikdy nás nikdo nechytil.“

Paní Kaltrová se vrátila s dvěma hrnkami kávy a s domácím koláčem s citronovou polevou na talíři. Když jsme si přisunuli židle blíž ke stolu, začala nám vyprávět

o židovském doktorovi z Prahy, který v posledních měsících pracoval v táboře, aby ho neposlali do koncentračního tábora v Německu.

„Nevybavuji si jeho jméno,“ řekla nám, ale vzpomněla si na ostatních sedm doktorů a na většinu personálu.

„Byli to Češi, nebo Němci?“ zeptal jsem se.

„Kdo?“

„Ti doktoři, personál?“

„Češi. Všichni to byli Češi. Myslím, že museli mluvit německy, to byla podmínka k tomu, aby dostali tu práci. Ale znala jsem je všechny. Byli to všechno Češi, i když někteří mluvili německy tak dobře jako samotní Němci.“

Ačkoli její dědeček pracoval na železniční stanici v Mirovicích, bydleli tehdy v Letech. Jednou týdně chodilo několik mužů z táborové stráže do města koupit si vejce a nějakou zeleninu.

„Někdy platili zlatými prsteny,“ řekla.

I její manžel jí řekl, že Cikáni přijížděli vlakem každý den, s jutovými pytli plnými oblečení, ženy měly zlaté náušnice v uších, muži kouřili černý tabák a pohupovali dřevěnými holemi. Úřadům se nějak podařilo rozšířit fámu, že Lety budou pro Cikány rájem na zemi. V domnění, že se o ně už navždy bude někdo starat, jich přijely tisíce, někteří vlakem, mnoho z nich na povozech tažených koňmi. Ale žádný se odtud nedostal jinak než v dobytčácích jedoucích do Polska.

Pohlédl jsem na Miroslava. Pokrčil rameny, jako kdybychom zrovna poslouchali vesnické povídky.

„Všichni v okolí věděli, že Lety jsou likvidační tábor,“ řekla věcně paní Kaltrová. „Nikdy nezapomenu na nákladní auto, které každý den odváželo mrtvá těla z táboara na hřbitov do Mirovic.“ Podívala se mi přímo do očí. „Napravo od vstupu na hřbitov je jich pohřbených tolik, že když tam jdete ještě dnes, zem pod nohama zní dutě.“

Miroslav zíral na podlahu a dloubal se malíčkem v uchu. Chtělo se mi křičet: „Poslouchej, co říká!“ Pak

mě napadlo, jestli si nestrká malíček do ucha právě proto, aby ji nemusel poslouchat.

„Ačkoli byli všichni Cikáni katolíci, nikdy se tu nekonal žádný pohřební obřad,“ řekla paní Kaltrová. „Když si kněží stěžovali, že už na mirovickém hřbitově není místo, začali je pohřbívat ve Schwarzenberském lese za táborem.“

„A nezapomeň na ty, které spálili,“ řekl David a díval se přitom, jak Miroslav žmoulá mezi prsty kuličku žlutého ušního mazu.

„Cože?“ zeptal jsem se.

„Měli tři přenosné pece,“ řekl David. „Slyšel jsem, že se takhle zbavovali těl poté, co jim kněží zakázali používat hřbitov.“

„To je jenom povídačka,“ řekla jeho babička.

„Slyšel jsem starého Kryla, jak o tom jednou mluvil,“ řekl David. „Měl by to vědět, pracoval tam.“

„Někdo říká, že to byly přenosné pece, někdo říká, že šlo o pojízdné vojenské kuchyně, ve kterých se v těch lesích vařilo,“ řekla paní Kaltrová.

David se sarkasticky zasmál. „Na co by v těch lesích potřebovali tři pojízdné vojenské kuchyně? Vždyť nechávali ty Cikány umírat hladu.“

„Kdo ví,“ řekla jeho babička a začala ze stolu sklízet nádobí. „Stalo se to tak dávno.“

„Slyšel jsi někdy o popravách nebo o zplynování?“ zeptal jsem se.

„Ne,“ odpověděl David. „Jen jsem náhodou slyšel o těch pecích. Lidi o tom táboře moc otevřeně nemluví.“

Zatímco jsme mluvili, dorazil Davidův kamarád z Letů. Měl krátké černé vlasy a jmenoval se Václav. Řekl nám, že znal jednoho starého, teď už mrtvého ševce, který mu vyprávěl historky o Cikánech, které tam likvidovali. Opravoval boty všem dozorcům tábora. „Řekl mi, že posílali Cikány na práci k místním sedlákům a do továren, ale moc dobře je nekrmili. Když onemocněli, přivezli je

zpátky do tábora a nacpali je do baráků, aby nakazili ostatní. Jídlo a léky byly jenom pro personál.“

David se vrátil k tomu, aby nám vyprávěl o jejich válečných suvenýrech. Našli německé helmy, kulomety, gestapácké kabáty, talíř s vyobrazením svastiky, motocyklové brýle a několik beden granátů. Když plavali v rybníku u vesnice Čimelice, našli tam německý džíp a několik motorek. V řece u Mirovic našli další německou motorku a pistoli Luger.

„Když přijeli Rusové,“ řekl David, „tak se Němci chtěli zbavit všeho, co si nemohli vzít s sebou.“

Václav mi potvrdil, že v zemi za vepřínem byly zakopané hromady takových suvenýrů. „A ty hroby se propadly natolik, že dnes můžete vidět jejich obrysy. Ale podle jejich velikosti bych řekl, že jsou tam pohřbené hlavně děti.“

Zatímco paní Kaltrová dávala každému z chlapců sklenici mléka, Miroslav se zeptal na současné problémy s Cikány v Písku, který byl odtud jen pár kilometrů.

„Je tam hodně napětí,“ řekl David. „Cikáni jsou čím dál agresivnější. Tam ještě dojde ke konfliktům. Když tam jeden Cikán umřel v řece, několik bílých se odstěhovalo z města, protože se báli odvety.“

„Kolik žije v Písku Cikánů?“ zeptal jsem se.

„Přes 500,“ řekl Václav, „nejvíc z celého okolí, kromě Příbrami.“

„Myslíte, že někteří Cikáni z tábora v Letech přežili,“ zeptal jsem se, „a mohli by žít v Písku nebo v Příbrami?“

„Těžko,“ řekla paní Kaltrová. „To vám mohl říct doktor Kalbáč. Při poslední likvidaci jich nechali naživu jenom patnáct, a to aby mohli uklidit tábor.“

„A co ty tři cikánské rodiny, co žily v Mirovicích během války?“ zeptal jsem se. „Jsou tu ještě? Nebo jejich potomci?“

„Jaké cikánské rodiny?“ zeptala se paní Kaltrová a utírala stůl. „Žádné cikánské rodiny tu během války nebyly. Pokud by tu nějaké byly, poslali by je do Letů.“

„Ale oni neposlali do Letů všechny Cikány, nebo ano? Myslel jsem, že tam posílali jenom ty, co neměli práci, nebo ne?“

„Kdo vám to řekl?“ zvolala paní Kaltrová. „Když jste byl Cikán, šel jste do Letů. I poloviční Cikáni šli do Letů. Víte, Lety nebyly jen pro potulné prodavače.“

Paní Kaltrová vzala prázdné skleničky. „Nikdy nepomenu na paní Luzumovou,“ řekla. „Narodila se jako Cikánka, ale její manžel byl ze staré české rodiny blízko Orlíku.“

Měl svoje vlastní hospodářství, ale jeho ženu a děti zatkli, protože měli jinou barvu kůže. Potom co zmizeli za zdmi Letů, stal se její manžel komunistou. Když umíral, tak všechny nenáviděl.“

Podíval jsem se na Miroslava, který pokrčil rameny. Do dnešního dne jsme objevili jména více než 3000 vězňů, ale nenarazili jsme na nikoho s příjmením Luzum. Patrně jsme nenašli všechny dokumenty. Možná některé vězně zabíjeli hned po příjezdu do tábora, a tudíž je ani nikdy nezanesli do záznamů.

Chtěl jsem tu nechat lístek s Miroslavovým telefonním číslem pro případ, že by si paní Kaltrová vzpomněla ještě na někoho, s kým bychom mohli udělat rozhovor. Miroslav řekl, že nemá telefon. Nechtěl jsem se s ním hádat, ačkoli jsem mu v minulosti několikrát domů volal. Zapnul si svou fialovou lyžařskou bundu a dal si ruce do kapes.

Když jsme vycházeli předsíní ven, zeptal jsem se paní Kaltrové na poslední věc. „Jak dlouho v táboře pracoval doktor Kalbáč?“

„Pamatuju si všechny doktory,“ řekla znovu. „Ale jen Kalbáče si zvali do tábora po celou dobu jeho existence. Ordinaci měl v Mirovicích. Když se vyskytl nějaký problém, měl to nejbliž.“

10

O týden později jsem v kartonu 25 našel čtyři příkazy k transportu vězňů z Letů do Osvětimi. V železničních vagoncích tam bylo převezeno 1500 dospělých, ale žádné děti. Uvedená data byla následující: 27. října 1942, 3. prosince 1942, 4. května 1943 a 8. srpna 1943. Jméno paní Luzumové jsem na seznamech nenašel.

Ve stejném kartonu jsem našel dopis datovaný 6. března 1943. Zmiňoval se o návštěvě, kterou v táboře provedl inspektor Štěpán Blahynka z Prahy, jenž zde objevil na 400 vězňů s příjmením Růžička. Bez jakéhokoliv důvodu naléhal, aby byli všichni s tímto příjmením zahrnuti do transportu odjíždějícího 4. května. V oficiální vězeňské knize bylo ovšem Růžičků zapsáno pouze pět.

Zatímco Vlasta a Miroslav pracovali spolu a pracně přepisovali jména na příkazech k transportům do mého počítače, objevil jsem rodiče Františky Petržilkové. Byly v transportu ze dne 4. prosince. Jméno Františky tu nebylo, ačkoli ji dopadli 3. prosince. Protože jsem nenašel její jméno na žádném úmrtním listě, modlil jsem se, že třeba nějak přežila.

Krátce poté co jsem začal zkoumat karton 25, objevil jsem složku s korespondencí mezi ředitelstvím Kriminální policie a ředitelem tábora v Letech Janovským. Jednoho z vězňů přesunuli z Letů do tábora nedaleko Prahy a chtěli vědět, jestli tam stále ještě byl, protože se po něm sháněl jeho příbuzný. Doktor Kuchař z Prahy dne 5. prosince 1942 odpověděl, že tento Cikán, Josef Růžička, narozený 10. října 1924 ve vesnici Střítež u Jihlavy, byl zpopelněn v krematoriu koncentračního tábora Katovice. Doktor Kuchař dále poprosil o adresu jeho příbuzného.

Karton 25 obsahoval velké množství složek, které dokazovaly, že společně s hromadnými transporty byly do Osvětimi navíc posílány i stovky jednotlivců. Jako obvykle jsem se snažil najít jméno Františky. Nikde se neobjevilo.

Když Miroslav přeložil několik složek z češtiny do angličtiny, poprosil mě, jestli se můžeme sejít venku. Sešli jsme se na chodbě. Nervózně přecházel sem a tam kolem skleněných vitrín, ve kterých byly vystaveny jedny z nejstarších dokumentů archivu, pocházející ze 13. století. Červené voskové pečeti na kožených páscích dokazovaly jejich pravost.

„Tyhle záznamy bychom procházet neměli,“ řekl mi Miroslav. „Nechápu, jak tady ještě můžou být. Proč je někdo nespálil?“

Aniž by čekal na odpověď, odešel na záchod. Počkal jsem několik minut a pak jsem se vrátil zpátky do badatelny. Miroslav se objevil až po víc než půlhodině.

Během následujících dvou týdnů ztratil Miroslav pro můj projekt o Letech veškeré nadšení. Začal mít strach. Obával se, že nás zatkne česká policie nebo že se nám stane nějaká nehoda. „Někdo zavolá do Prahy a řekne jim, co tady hledáme. Nebo se o nás doslechne nějaký bývalý dozorce z tábora, co je ještě naživu, a najme si někoho, aby nám něco udělal.“

„Miroslave, tohle je rok 1994,“ řekl jsem mu. „Nikdo ti kvůli těmhle záznamům neublíží. Máte tu teď demokracii.“

„Budeš o těch záznamech psát?“ zeptal se mě.

„Myslím, že se lidé musí dozvědět, co se stalo,“ řekl jsem. „Jinak se to stane znovu.“

„Válka je válka,“ řekl Miroslav. „Takové věci se stávají vždycky. Podívej se, co se děje dneska v Bosně. Těmhle věcem nemůžeš zabránit.“

„Lidi se musí dozvědět pravdu,“ řekl jsem.

„Ale moje jméno do té knížky nedáš, že ne?“

„Miroslave, není tam nic, z čeho bys měl mít strach.“

„Tobě se to lehce řekne. Ty jsi Američan. Ale já znám tuhle zem. Není tak bezpečná, jak si myslíš.“

O dva dny později jsem našel složku s osobními údaji všech zaměstnanců tábora. Podle roků narození by

jich bývalo mohlo ještě hodně být naživu. Všechno to byli Češi. Byli naverbováni Kriminální policií v Praze. Doufal jsem, že je budeme moci vystopovat, protože tu byla uvedena i místa narození. Vždycky někde existuje příbuzný, který by mohl poskytnout nějakou informaci.

„Trefa do černého!“ zašeptal jsem Miroslavovi a podal mu seznam, aby ho přepsal do našeho druhého počítače. Mezi personálem nebyly žádné ženy, zato tam bylo přes 90 mužů. „Uvidíme, jestli nám řeknou stejný příběh jako doktor Kalbáč.“

Jak Miroslav pročetl seznam, otrásl se. Bylo na něm několik mužů z jeho města. Přemýšlel jsem, jestli je zná.

Karton 25 se ukázal být zlatým dolem. Našel jsem tam samostatné složky s informacemi o jednotlivých členech personálu se jmény jejich dětí, jejich služebním záznamem, jmény rodičů a hlášeními o výkonu práce. Za celou dobu byl potrestán jediný dozorce. Přistihli ho, jak prodával Cikánům tabák, dali mu pokutu ve výši jednoho ročního platu a přemístili ho do jiného tábora. Cikány, kteří si ten tabák koupili, poslali do Osvětimi.

Byl jsem tak zahloubán do pročitání těchto složek, že jsem neviděl, jak Miroslav odešel. Když jsem konečně vzhlédl, viděl jsem, že Patrick stále pracuje na seznamech příjezdů a Vlasta dál zapisuje jména vězňů do mého laptopu. Miroslav vypnul počítač, na kterém pracoval. Ležel na něm vzkaz.

*Milý Paule,
uvidíme se po práci.
Miroslav*

Když jsem o hodinu později opustil archiv, viděl jsem Miroslava čekat pod kamennou klenbou u vchodu. Byl zachumlaný do lyžařské bundy, na hlavě pletenou čepici. Měl červený nos.

„Ty se chceš nechat zabít,“ varoval mě.

„Sedmdesátiletí a osmdesátiletí muži nechodí po ulicích a nejdou po genealogích ve středních letech,“ řekl jsem mu, zatímco jsme šli po chodníku. Ve chvíli, kdy začalo sněžit, se rozsvítily lampy.

„Jejich synové by mohli.“

Dali jsme si kávu a koláče v novém obchodě za rohem u hlavního vchodu do Schwarzenberského zámku. Patrick a Vlasta vycítili, že chceme být s Miroslavem o samotě, a tak si sedli k vedlejšímu stolu. Miroslav měl špatnou náladu, protože si ho kamarádi neustále dobírali, že pracuje na projektu o Cikánech.

„Pojď s námi zítra večer v Budějovicích na pivo,“ řekl. „Jestli chceš opravdu vědět, co si Češi myslí o Cikánech, zeptej se mých kámošů. Jsou to typický Češi.“

* * *

Následující večer jsme se s Patrickem a Vlastou sešli s Miroslavem a jeho kamarády v jedné českobudějovické pivnici. Číšníci v černých vestách, s motýlky a bílými zástěrami pobíhali kolem s velkými tácy plnými piv. Měli problém držet krok s popotávkou. Museli jsme skoro půl hodiny čekat na stůl.

Miroslavovi kamarádi na sobě měli drahé německé sportovní oblečení z dovozu. Tomáš pracoval jako elektroinženýr pro jednu velkou továrnu, zatímco Václav byl obchodní konzultant, který pomáhal důležitým továrnám s přechodem na tržní ekonomiku. Přes týden cestoval po celé zemi a vyjednával prodeje dluhů mezi hlavními českými firmami. Když pil Václav druhé pivo, řekl mi, že jeho český soused má cikánskou manželku. „Je to pracovitej chlap, natěrač v místní továrně. Od továrny mají i hezkej byt, jenže jeho žena nemůže změnit svoje zvyklosti, popřít svoji krev.“

Když kolem procházel číšník s tácem plným piv, Václav vyměnil svůj prázdný půllitr za plný. „Mají pět dětí,

ale sociálka jim je vzala. Ty děti nikdy neměly dost oblečení na zimu. Máma taky posílala dceru nakupovat jídlo a nedala jí peníze. Chtěla po ní, aby na ulici vyžebrała tolik, aby mohla koupit všechno, co měla na seznamu. Jednou přišel její manžel domů a našel ji v posteli s jiným chlapem. Když se pokusil protestovat, tak ho bodla. Dostal se z toho a zůstali spolu, ale jednou za měsíc vždycky vymlátí okna svého bytu, když se pohádají.“

Když Václav domluvil, aby se napil piva, všiml jsem si, že jsou na stěnách vybledlé malby znázorňující scény z bývalého rakousko-uherského císařství. Kolem každého vyobrazení byla vybledlými tmavými barvami napsána stará česká rčení. Ke svému zděšení jsem uviděl Cikána visícího za krk na vysoké městské bráně z tepaného železa. Prastarý nápis říkal: Zloději slepic budou vždycky oškubáni. Potom jsem si vzpomněl na český zvyk ze starých dob, kdy nějakého Cikána pověsili za krk k hlavní bráně, aby to ostatní odradilo od vstupu do města. Lidé věřili, že nejméně na rok na dva se ve městě zloději slepic neobjeví.

„Cikány jsem toleroval do té doby,“ pokračoval Václav, „než nám začali krást v obchodě, kterej jsem měl společně s kamarádem. Dva mladý Cikáni přišli dovnitř, a zatímco jeden mluvil s prodavačkou, druhý si plnil koženou bundu zbožím. Policie je sice chytla, ale nic neudělali, jen je vyhnali z města.“

Václav mi řekl, že jestli chci opravdu vědět něco o Cikánech, měl bych kontaktovat jakýkoli úřad sociální péče ve městě, kde žije hodně Cikánů. „Oni ti řeknou, co se děje,“ řekl mi a smál se. „Nebo se zeptej policajta z nějakýho velkýho města, kde je hodně Cikánů, jako je Most, Praha nebo Ostrava. Ti toho ví o Cikánech hodně.“

Rychle jsem si poznamenal Václavovy příběhy a rady. Litoval jsem, že jsem si s sebou nevzal diktafon. Měl jsem tu mladíka, který chtěl, aby mu svět naslouchal. Jeho

hlas duněl pivnicí a od několika nedalekých stolů dokonce chlapi pozvedli püllitry, když zaslechli jeho slova.

„Blízko Mostu je předměstí Janov, je to zrovna jako Harlem v New Yorku,“ řekl Václav. „Každá ulice, každý dům je přeplněnej Cikánama. Nikdo se do tý čtvrti neodváží vejít, tedy pokud sám není Cikán. Bílýho člověka by tam zabili.“

Podle Václava nechtěli Cikáni pracovat, byli špinaví a měli vši. Také moc pili, měli své gangy a byli příliš hluční. Za komunismu dostali nové byty, které do roka bez výjimky zničili. Většina z nich vytahovala ze zdí cihly jednu po druhé a ty pak rozprodávali až do té doby, než dům spadl.

„Cikáni dokážou zničit dům líp než atomovka,“ řekl Václav. „Podlahu rozštípou na dříví nebo pozvou příbuzné ze Slovenska a pak jich žije padesát v jedný místnosti. V Český televizi jsem viděl Cikána, jak chová ve druhým patře svýho domu koně.“

Václav mi opakoval, že jestli chci zjistit, jací Cikáni opravdu jsou, měl bych jet na týden do severních Čech a žít tam s nimi.

„Jednou jsem jel z Drážďan do Prahy,“ řekl, „a u Chomutova jsem viděl mladý Cikánky, jak stojí u dálnice a prodávají se německejm řidičům kamionů.“

„To je v severních Čechách normální,“ potvrdil mi Miroslav.

„Jsou to všechno nádherný holky,“ řekl Václav, „nikdy jim není víc než patnáct nebo šestnáct. Ale všechno jsou to prostitutky.“

Václav zmínil nějaké město na Slovensku, kde byla tak vysoká míra kriminality, že místní úřady musely od osmi hodin večer zavést zákaz vycházení.

„Je to chyba vlády,“ řekl Václav. „Cikáni dostávají příliš moc peněz za to, že nepracujou.“

Kolem prošel číšník s talířem horkých jelit. Voněly po cibuli a česneku. Cítil jsem, že bych si dal něco k pivu. Miroslav a jeho kamarádi chtěli jenom pít.

„Jaké je řešení?“ zeptal jsem se Václava a stále ještě myslel na jídlo.

„Koncentrační tábory,“ řekl.

„Cože?“ Tak mě to rozrušilo, že jsem si vylil pivo. Nevěřil jsem vlastním uším. Vrátili se Češi po padesáti čtyřech letech od druhé světové války ke stejným názorům na Cikány, jaké měli v minulosti, nebo se jejich postoj k nim vlastně nikdy nezměnil?

„Nemyslel jsem vyhlazovací tábory,“ pokračoval Václav. „Rezervace, jako mají Indiáni v Americe. Nechat je žít tak, jak chtějí žít. Ale musejí být oddělený od zbytku společnosti.“

Harmonikář a několik opilců za ním procházeli uličkami a zpívali. Jak procházeli kolem jednotlivých stolů, lidé se k nim zpěvem přidávali. Snažil jsem se předstírat, že hudba je na mě moc hlasitá a že jsem neslyšel všechno, co Václav říkal.

„Tomáši, co si myslíš, že by měla česká vláda s Cikány udělat?“ zeptal jsem se.

Tomáš pil čtvrté pivo. Usmál se a přejel si prstem po krku.

Položil jsem svoje pivo. Několik Němců se hlasitě dožadovalo dalších Budvarů. „Myslíš to vážně?“

„S Cikány mám jenom špatný zkušenosti,“ řekl. „Na základní škole nás vždycky napadali.“

„Šikana existuje na všech školách,“ řekl jsem.

„Tím to ale pro mě neskončilo,“ řekl Tomáš. „Vždycky kradou ovoce a zeleninu ze zahrady mejch rodičů. Kdybych měl bouchačku, postřílel bych je z okna své ložnice jako králíky.“

Podíval jsem se na Miroslava a uvažoval, jestli jsou všichni Češi jeho generace tak předpojatí. Miroslav se smál. „Říkal jsem ti to,“ řekl, zatímco objednával páťtou rundu.

„Vždycky se sejdou na prostranství před naším domem a dělají bordel,“ pokračoval Tomáš. „Pořád křičí,

hulákají, házejí papíry na zem. Popravdě jsem nikdy neslyšel o Cikánech nic dobrého. Všichni s nima vždycky měli špatný zkušenosti.“

„Pověz mu o Klatovech,“ řekl Miroslav.

Číšník nesl na tácu čtyři pěnicí půllitry. Podal nám je i navzdory protestům několika německých turistů, kteří křičeli, že si objednali před námi. Když číšník zapisoval piva na lístek, Václav mu dal do kapsy zástěry desetikorunu.

„Chutná ti náš Budvar?“ zeptal se mě Tomáš.

„Chutnal mi před pár lety, než do něj začali přidávat tolik bublinek.“

„To je vliv Ameriky,“ řekl Václav. „Naše pivovary zoufale chtějí exportovat do Států. Řekli jim, že Američani budou kupovat jenom pivo s bublinkama.“

„Vy máte nejlepší pivo na světě,“ řekl jsem. „Nezačínajte s prodejem šumivých nápojů.“

„Ale nejsou snad všechny nápoje, co se dobře prodávají, s bublinkama?“ zeptal se Miroslav.

„Bohužel se zdá, že Američané jsou tím posedlí,“ řekl jsem. „Dřív nebo později někdo vymyslí pilulku, aby i mateřské mléko mělo bublinky.“

Můj vtíp pohltily výkřiky. Němci se dožadovali obsluhy. Všichni číšníci je ignorovali. Václav se zasmál. „Přijíždějí sem a berou si naše nejhezčí holky,“ říkal, „a potom si je odvázejí s sebou do Německa. Omezujeme ale množství piva, který tu můžou vypít.“

„Přál bych si, abysme mohli omezit i to, kolik v naší zemi investujou,“ řekl Tomáš. „Za chvíli tady už zase budou všechno vlastnit jenom oni.“

Václav zvedl svůj půllitr. Pěna už mu skoro spadla. „Nejspíš nebudeme schopný kontrolovat Němce, aby neodváželi naše holky nebo nekupovali naše továrny,“ řekl a přitukával si s námi. „Ale můžeme si být ztraceně jistý, že se zbavíme Cikánů!“

Zatímco ostatní pili, položil jsem půllitr na stůl a na protest se podíval jinam. Cítil jsem záchody. Silně to

tu páchlo. Udělal jsem si v duchu poznámku, abych řekl bývalému sousedovi z Milwaukee, který prodával vodoinstalační materiál, že Česká republika je panenským trhem.

„Jo,“ řekl Tomáš, „jsem si jistej, že rozdrtíme Cikány, přesně jako to udělali u soudu v Klatovech.“

„Řekni to Polanskýmu,“ řekl Miroslav.

„No, jsou to asi tři roky, co zabil jeden Cikán v Klatovech bílýho, a tak se sebralo několik Čechů, šli do jeho domu a zabili jeho celou rodinu: ženy, děti, všechny. Jejich případ se pořád projednává, ale všichni čekají, že z toho vyvážnou.“

Utřel jsem si kapesníkem oči. Po dvou hodinách v pivnici mě začal cigaretový kouř dráždit. Všichni se ztráceli v mlžném cigaretovém oparu.

„Měli bysme pro Polanskýho udělat průzkum,“ navrhl Václav. „Přímo tady v pivnici. Kdo má rád Cikány?“

Miroslav se zasmál. „Jo jo. Přímo tady.“

„Zjistil bys, Polansky,“ řekl Václav a trochu už mumlal, „že devadesát devět procent Čechů v týhle pivnici nenávidí Cikány, a to fakt nenávidí.“

Tomáš bouchnul prázdným püllitrem o stůl. „Zbláznil ses, Vašku?! Kdo v týhle pivnici má rád Cikány? Jestli je tu 200 lidí, pak potřebuješ dva lidi, abys měl jedno procento. Na místě se s tebou vsadím o sto marek, že ty dva lidi nenajdeš.“

„Máš pravdu!“ řekl Václav a rozhodil do vzduchu rukama. „Prohrál jsem. Nech mě aspoň koupit další rundu.“

Když jsme konečně o dvě hodiny později vyklopýtali z pivnice, Miroslav mi položil ruku na rameno. Na hlavě měl stále svoji zelenou pletenou čepici. Vlasta a Patrick kráčeli před námi.

„Řid' se Václavovou radou,“ řekl Miroslav. „Jestli se chceš opravdu něco dozvědět o Cikánech, jeď do Janna. Poznáš, proč jsou koncentrační tábory jediným řešením, ať už tehdy nebo teď.“

„Ale co tvůj přítel Deži?“ zeptal jsem se a stáhl mu ze srandy pletenou čepici přes oči. „Chceš ho taky poslat do koncentračního tábora?“

Miroslav se neobtěžoval ohrnout si čepici zpátky. Kráčel dál jako robot. „Existují výjimky,“ řekl. „Ale Deži se taky mění. Koukni se, jak hodně pije. Možná by mu bylo v táboře líp.“

Čekal jsem, že v Miroslavově hlase uslyším smích, ale neslyšel jsem ho.

* * *

O tři dny později, zatímco Vlasta a Patrick dávali do karavanu nové okno (někdo jím prohodil kámen), jsem pracoval v archivu a v kartonu 27 jsem narazil na sešit nadepsaný „Uprchlí vězňové“. V záznamech jsem našel i jméno Františky Petržílkové. Bylo červeně přeškrtnuté, což v symbolice záznamů z tábora znamenalo, že byla zastřelena při pokusu o útěk.

Tu noc se mi o Františce zdál sen. Držela se za ruku s mou šestnáctiletou dcerou, stála u betonové zdi a čekala na popravu. Křičel jsem na české vojáky, kteří nabíjeli pušky. „Jsou to Češky! Obě jsou to Češky! Zabijíte Čechy!“ Když moje dcera a Františka zmizely v oblacích střelného prachu, slyšel jsem, jak je volá paní Luzumová.

Vzbudil jsem se zalitý studeným potem. Třásl jsem se. Jak jsem ležel na posteli a díval se na strop, cítil jsem, jak se vznáším ve vzduchu a letím nad Osvětímí, kam odvěkli všechny Cikány z Letů. Viděl jsem, jak doktor tetuje modrá čísla na ruku staré ženy, viděl jsem vychrtlé dítě přivázané ke stolu, s injekční stříkačkou zabodnutou do srdce; viděl jsem muže s rukama svázanýma za zády, jak visí za zápěstí na šibenici; v plynové komoře jsem viděl skupinu nahých žen držících plačící děti; viděl jsem hranici pokroucených těl barvy mědi; a viděl jsem nespočet příkopů zaplněných spálenými končetinami bez masa.

Následující ráno jsem v archivu objevil poslední soupis věcí z tábora Lety. Po odvezení služebních věcí do ostatních táborů byla zbývající válečná kořist rozprodána vesničanům z Letů a utržené peníze si nechali zaměstnanci tábora. Nejednalo se o žádné cennosti, šlo o štětky na holení, hřebeny, hole, boty, oblečení, brýle, protézy končetin...

11

Do Spojených států jsem se vrátil 18. března. Patrick jel zpátky na univerzitu v Iowě a zapsal si kurz opery. Už se o koncentračních táborech nechtěl dozvědět nic dalšího. Vlasta před začátkem svého magisterského studia pracovala v balírně košer jídla v Postville v Iowě. Nabídl jsem jí, aby na poloviční úvazek pokračovala v zadávání jmen vězňů z Letů do počítače, ale odmítla. Už měla záznamů z táborů smrti taky až po krk.

Znovu jsem se zabydlel ve Spillvillu a studoval všechny fotokopie, které jsem si o Letech v Třeboni udělal. Dál jsem zadával do počítače jména všech vězňů, která jsem v záznamech z tábora v Letech našel. Neměl jsem ponětí, co s těmi informacemi udělám. Chtěl jsem psát beletrii. Nechtěl jsem se zatěžovat psaním naučné literatury.

Nakonec jsem se svým svědomím udělal kompromis. Napsal jsem povídku pojmenovanou *Zloději slepic* a převedl tak do fikce to, co jsem objevil v dokumentech o Letech, rozhovor s doktorem Kalbáčem, setkání s Dežim i pitku s Miroslavovými kamarády. Abych vytvořil dramatický příběh, připojil jsem k tomu návštěvu živějšího z Letů, kterému jsem dal jméno Martin Čermák.

Na příběhu jsem pracoval následující dva měsíce, ladil jsem detaily a měnil jména postav. Paní Tomkovou jsem přejmenoval na doktora Bílého. Kalbáčovi jsem říkal Hubený. Tomanovi jsem dal jméno Vrba.

Krátce poté, co jsem dokončil první verzi povídky, mě navštívila místní novinářka, Sarah Strandbergová. Jeden z jejích předků přišel v 70. letech 19. století z Čech. Zaslechla, že jsem se vrátil zpátky z České republiky a chtěla vědět, jestli jsem slyšel nějaké zajímavé příběhy. Hrála kdysi klíčovou roli ve zveřejnění mého objevu rukopisu Otakara Dvořáka.

Řekl jsem jí o Letech, ukázal jsem jí kopie dokumentů a také nějaké fotografie, jejichž kopie jsem si nechal udělat. Zeptal jsem se jí, jestli by mohla o mém výzkumu

napsat ve svých novinách The Decorah Journal. V té době jsem neměl ponětí, co budu se svým materiálem dělat. Něco hluboko uvnitř mi říkalo: Zveřejni ten příběh, ať se lidé o Letech doví. Dal jsem jí tedy informace, které jsem měl. Dal jsem jí také kopii Zlodějů slepic.

O týden později, 5. května 1994, otiskl The Decorah Journal příběh z Letů na titulní stránce. Titulek přes celou stránku hlásal:

Badatel tvrdí, že Češi vyvraždili tisíce Cikánů

Podtitulek říkal: *Paul Polansky odhaluje strašlivý příběh smrti.*

Tři ze čtyř článků na titulní straně byly věnovány Letům. Jako přídavek k hlavnímu článku o táborech smrti napsala Sarah ještě jeden, pojmenovaný Dlouho doutnající problém.

Třetí článek na první straně říkal: *Česká ambasáda reaguje.*

Sarah kontaktovala Michala Sedláčka, poradce pro politické záležitosti na české ambasádě ve Washingtonu, D.C., a získala od něj vyjádření. Řekl, že si není vědom žádného případu, kdy by se Češi účastnili zabíjení Cikánů během druhé světové války. Řekl: „Česká republika byla okupovaná Němci... To Němci udělali mnoho zlého Cikánům, ostatním Čechům a Židům. Posílali je do koncentračních táborů.“ Sedláček uvedl, že Cikáni dnes mají rovné příležitosti, ale přiznal, že v posledních třech letech docházelo mezi Cikány a Čechy k násilnostem. „Několik skupin v České republice násilně zaútočilo na Cikány... Cikáni odpověděli zase násilím.“ Většinu těchto případů svaloval na skinheady. Podle Sedláčka se Cikáni podíleli na „řadě“ trestných činů, což znamenalo, že se na ně „Češi nedívají pozitivně“. Sedláček řekl, že Cikáni nemusí chodit do zvláštních škol a navštěvují stejné školy jako ostatní Češi. Sedláčkovi nebyly známy žádné případy diskriminace.

Na titulní straně byly také fotografie Františky Petržílkové a dvou mužů, Eduarda Serynka a Karla Flachse. Oba muže odvezli z Letů do Osvětimi.

Ta reportáž mě skutečně ohromila. Jak mohly malé noviny ze severovýchodní Iowy přijít s takovým trhákem mezinárodního formátu a navíc zcela exkluzivně? Smál jsem se sám pro sebe a přemýšlel, kdo si to vůbec přečte.

Důsledky byly ale neuvěřitelné.

Už po první reakci jsem musel myslet na Miroslava v České republice a na to, jaký strach měl z toho, až se lidé dozvědí, na čem pracujeme. Nikdy jsem si nemyslel, že by naše bádání mohlo naštvat lidi ve Spojených státech. Naštvalo. A mezi první rozzlobené lidi patřilo několik čechoamerických rodin ve Spillvillu.

„Být tebou, tak bych dnes raději nechodila do baru,“ varovala mě má sekretářka Dolores. „Shání se po tobě Alvin Kubic. Říká, že tě zastřelí.“

„Mě? Proč?“

„Pomlouval jsi Čechy. Nelíbí se mu to. A navíc se jeho babička jmenovala Janovská, stejně jako velitel tábora v Letech.“

Zapomněl jsem, že novinám Decorah většina Čechů ze Spillvillu (kteří jsou římsktí katolíci) nedůvěřovala, protože je měla za baštu norských luteránů.

Následující ráno jsem si zašel na kávu do Farr Side Bar, kde mě uvítali pozdravem: „Tak tady je ten Cikán.“ Během ranní kávy si ze mě pořádně utahovali a musel jsem poslouchat, jak Cikáni ve 20. a 30. letech příjíždějí na vozech do Spillvillu, kradli slepice a všechno, co nebylo přivázané. Samozřejmě, že nikdo z lidí od stolu nikdy žádné Cikány neviděl, ale příběhy o nich jim řekli jejich čechoameričtí předkové.

Jediný člověk, který o Cikánech mluvil pozitivně, byl Larry Christopher, který trénoval muly, aby při lovu mývalů skákaly přes ploty.

„Každý rok kempovali u Bluffonu,“ řekl, „a všichni místní farmáři k nim vodili svoje nemocné koně. Tihle Cikáni znali léky, které vyléčily nemocný žaludek každému koni.“

Krátce poté, co v novinách vyšel můj článek, jsem odletěl na východní pobřeží. Dostal jsem pozvání na Hudební fakultu Brownovy univerzity, abych přednášel o nejslavnějším českém skladateli Antonínu Dvořákovi a o tom, jak mu jeho chudý původ umožnil za pobytu v New Yorku v roce 1893 docenit černošskou menšinu v Americe. Zatímco byli tehdy černoši utiskováni jak na severu, tak na jihu Spojených států, Dvořák zařídil, aby jim konzervatoř v inzerátu v newyorských novinách nabídla, že na ní mohou navštěvovat jeho hodiny zdarma.

V den své přednášky jsem si nad snídaní přečetl v New York Times, že kongresový výbor uspořádal sezení na téma diskriminace Romů (Cikánů) ve východní Evropě. Dozvěděl jsem se, že jedním z členů komise byl i náš senátor z Iowy, Chuck Grassley. Hned jsem zavolał Dolores, své sekretářce ve Spillvillu, a poprosil ji, aby zatelefonovala do kanceláře senátora Grassleyho a zjistila, jestli bych před touto komisí mohl o podmínkách Romů v České republice vypovídat. Také jsem si říkal, že by pro ně mohlo být zajímavé dozvědět se o Letech.

Odpoledne jsem znovu zavolał Dolores. Řekla mi, že jednání kongresu trvalo pouze jeden den. Pokud bych ale chtěl jet do Washingtonu, zástupci komise by mě přijali. Sedl jsem na noční vlak z Providence a dorazil do Washingtonu, D.C. kolem deváté ráno. Zavazadla jsem si nechal na nádraží a vyrazil taxíkem do úřadu senátora Grassleyho.

Ve vlaku jsem neměl místo v lůžkovém oddělení, takže jsem celou noc prospal oblečený. I když jsem měl sako a kravatu, nebyl jsem oholený a cítil se špinavý. Nevzal jsem si dokonce ani hřeben, abych se učesal. Když jsem vcházel do senátorovy kanceláře, cítil jsem se jako

opravdový pobuda. Jako vždy jsem měl v brašně přes rameno svůj černý počítač.

Senátor Grassley nebyl přítomen, ale pověřil svoje zaměstnance, aby mi pomohli. Byli nanejvýš ochotní, dali mi šálek kávy a odvedli mě do konferenční místnosti, aby si poslechli, co mám na srdci. Za několik minut volal někdo z Capitol Hill*. V telefonu jsem slyšel ženský hlas: „Pošlete ho hned sem. Je to přesně ten člověk, kterého jsme hledali.“

O patnáct minut později jsem byl v kanceláři Eriky Schlagerové, právničky Výboru pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (VBSE).

Erika seděla v zastrčené špeluňce v kancelářské budově Ford House. Hlavní náplní její práce bylo především monitorovat lidská práva ve východní Evropě. Vždy jednou za rok napsala zprávu pro VBSE o lidských právech v různých zemích. Když jsme se toho rána setkali, zrovna dokončila zprávu o Slovensku a shromažďovala informace o České republice. Předsedou její komise byl senátor DeConcini z Arizony.

Erika nebyla moc vysoká. Měla hnědé vlasy a nosila brýle. Člověk by ji v davu lehce přehlédl, kdyby se nepohybovala tak rychle. Bylo jí kolem třiceti. Její manžel pracoval na stejném poschodí v oddělení zabývajícím se Jugoslávií. Jejich osmnáctiměsíční dítě bylo v jeslích naproti budovy Ford House.

Život Eriky se točil kolem lidských práv. Ačkoli měla nejspíš jednu z nejmenších kanceláří v Capitol Hill, police byly plné knih o lidských právech a mezinárodním právu. Zdálo se, že ze všech knih čouhají malé papírky označující stránky.

„Povídejte, povídejte,“ řekla, „co jste objevil.“

Nevěděl jsem, kde začít. Očividně věděla o diskriminaci v České republice víc než já sám. Vylovil jsem

* Kongres Spojených států Amerických
(pozn. vydavatele).

z brašny na počítač povídku Zloději slepic a také titulní stránku z The Decorah Journal. Zatímco přejížděla očima noviny, mluvil jsem o Letech, o tom, jak jsem se o nich dozvěděl, s jakými lidmi jsem dělal rozhovor a co jsem viděl v kartonech a knihách v třeboňském archivu. Po dvaceti minutách jsem byl sám překvapený, jak zaníceně jsem se rozhovořil. Erika si dělala poznámky.

„Dovolte mi, abych někam zavolala,“ řekla, když jsem se odmlčel, abych nabral dech. Erika zavolala doktoru Brewsterovi Chamberlainovi, který byl ředitelem Muzea holocaustu ve Spojených státech. „Slyšel jste někdy o Letech v České republice, táboře smrti pro Cikány za druhé světové války?“

Erika ztichla a poslouchala.

„Nikdy? No, sedí tu přede mnou někdo, s kým se ještě dnes musíte setkat.“

Viděl jsem, jak přikývla.

„Po obědě? Ve dvě? Budeme tam.“

Erika zavěsila, probírala se nějakými papíry na stole a pak mi podala projev jednoho člena Kongresu, v němž připomínal členům Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (což zahrnovalo i Českou republiku), že všichni souhlasili, že budou chránit a ctít místa koncentračních táborů.

„Češi nikdy nechtějí připustit, že by někdy něco udělali špatně,“ řekla. „Na stejný problém s nimi narážíme i v otázce sudetských Němců. V letech 1945–47 vyhnali 3 000 000 svých vlastních obyvatel a zkonfiskovali všechno, co jim patřilo. Víc než půl milionu z nich zemřelo při nucených pochodech přes hranice a teď Češi nechtějí přiznat vinu ani se zavázat k jakémukoli odškodnění.“

Erika hledala něco na stole.

„Každý týden se vídám se zástupcem velvyslance na české ambasádě,“ řekla mi.

„Vadilo by vám, kdybych mu dala kopii vaší povídky a ten novinový článek?“

„Samozřejmě, že nevadilo.“

„Dobře, protože jim chci navrhnout, aby použili Lety jako symbol otevřenosti, jako projev změny jejich politiky neustálého zastírání. Několik skupin zabývajících se občanskými právy na ně razantně zaútočí během dalšího setkání KBSE v září ve Varšavě. Češi mají z pohledu občanských práv strašnou reputaci. Mohli by Lety využít k tomu, aby tak vyšlapali cestu k reformám občanských práv ve východní Evropě.“

Erika mi dala seznam lidí ze Spojených států, kteří se zabývali problematikou Cikánů.

Už bylo po dvanácté hodině, a tak Erika navrhla jít na-proti na oběd, abychom mohli být ve dvě hodiny v Muzeu holocaustu.

Během oběda mi Erika řekla, že připravuje zprávu, takovou brožuru, pojednávající o neschopnosti České republiky naplnit dohodu o lidských právech, s níž souhlasili na základě Helsinské úmluvy.

„Jak jsem listovala vaší povídkou Zloději slepic, všimla jsem si některých zajímavých postřehů týkajících se současné diskriminace v České republice,“ řekla. „Mohla bych ve své zprávě citovat z vaší povídky?“

„Samozřejmě.“

Byl jsem tak rozrušený, že jsem už nemohl jíst.

„Příští týden vám faxem pošlu výsledky ze své návštěvy české ambasády.“

„Poslouchejte,“ řekl jsem, „pokud bude třeba, přijetím do Washingtonu, stačí lusknout prsty.“ Vrtal jsem se ve svém salátu. „Zvlášť na setkání s představiteli české ambasády – pokud by to pomohlo zviditelnit Lety.“

V taxíku cestou do Muzea holocaustu se mě Erika zeptala, jestli znám bývalou českou velvyslankyni ve Washingtonu Ritu Klímovou.

„Viděl jsem její fotku v novinách,“ řekl jsem. „Odvolali ji, protože měla nějaké nevhodné poznámky na adresu Židů, nebo ne?“

„Bylo to nešťastné,“ řekla Erika. „Zcela vytržené z kontextu. Vůbec taková nebyla. Tou dobou už ale umírala na rakovinu.“

Erika se na chvíli podívala jinam, jako kdyby si v hlavě rovnala myšlenky.

„Víte, co mi řekla velvyslankyně Klímová poté, co ji odvolali?“ Erika se stále dívala jinam.

Předpokládal jsem, že na tuto otázku nemám odpovídat, a tak jsem prostě mlčel, připravený na to, co Erika řekne.

„Klímová mi řekla, Eriko, musíš pomoci Cikánům v České republice. Oni je tam zabíjejí.“

„Četl jsem, že byla Havlovou překladatelkou, když probíhala sametová revoluce.“

„To byl jeden z důvodů, proč dostala práci ve Washingtonu. Byla také jedním z vůdčích disidentů.“

„Co tedy Havel dělá ohledně problematiky Cikánů a lidských práv v České republice?“

Nikdy jsem neviděl, že by se někdo opravdu kousl do jazyka, ale Erika to udělala.

„Možná jste tím, kdo by jim mohl pomoci,“ řekla a otočila se na mě.

Zasmál jsem se jako středoškolák, kterému zrovna vysvětlili, co znamená $E=mc^2$. „Já ne,“ řekl jsem. „Nikdy jsem nebyl členem hnutí za lidská práva. Jen jsem náhodou narazil na příběh, který je, myslím, potřeba povědět. Ve skutečnosti mám na práci jiné věci. Nevím, jak být součástí téhle problematiky. Až se lidé o Letech dozví, svou práci jsem odvedl.“

„Tím bych si nebyla tak jistá,“ řekla Erika. „Lidská práva nejsou něco, od čeho můžete jen tak odejít. Když vás to jednou chytne, je těžké těm lidem nepomoci.“

Zbytek cesty jsme nemluvili.

Před Muzeem holocaustu se vinula snad celý blok dlouhá fronta. Bylo tam víc dospělých než dětí.

„Nikdo nikdy nečekal, že se to stane tak oblíbenou turistickou atrakcí,“ řekla mi Erika, když platila za taxík.

„Možná nejde o turisty,“ řekl jsem. „Třeba se opravdu zajímají o holocaust.“

Vešli jsme hlavním vchodem. Erika řekla hlídači v modré uniformě, že máme schůzku s ředitelem archivu. Zkontroloval svůj seznam a pak nás dovedl k výtahu. Vyjeli jsme do druhého patra a šli chodbou až ke kanceláři doktora Brewstera Chamberlaina.

Než jsem se v roce 1991 vrátil do Spojených států, abych založil svoje Centrum pro výzkum české historie ve Spillvillu v Iowě, odkud pocházel můj otec, žil jsem dvacet osm let v Evropě. Do té doby jsem v Evropě prožil ve skutečnosti více času než ve Spojených státech, kde jsem vyrostl a vychodil vysokou školu. To odpoledne jsem čekal, že v kanceláři doktora Brewstera Chamberlaina budu muset obhajovat sám sebe i svoje bádání stejně, jako kdybych byl stále v Evropě.

V Evropě by byl ředitel archivu jako doktor Chamberlain hrozivým inkvizitorem, co by se snažil dokázat, že nemám kvalifikaci dělat takovou práci a že pokud ji neudělal už někdo předtím, nemělo cenu ji dělat vůbec.

Ukázalo se, že doktor Chamberlain je pravým opakem. Nemohl být přátelštější. Ve svých padesáti letech vypadal ve vestě a s motýlkem jako profesor ze staré školy. Ještě než jsme se posadili, vyjádřil hluboký zájem o můj výzkum Letů a řekl mi, že muzeum aktivně pát-rá po dalších informacích o holocaustu a má nesmírný zájem o místa, jako jsou Lety.

Na mapě jsem doktorovi Chamberlainovi ukázal, kde Lety leží – asi patnáct kilometrů severně od Písku, hned u hlavního tahu na Prahu. Řekl jsem mu, že v 70. letech o Letech zveřejnil článek profesor Nečas z brněnské

univerzity, ale třeboňský archiv je jediné místo, kde jsem kopii tohoto článku viděl.

„Tyhle východoevropské vlády občas pověřily profesory, aby připravili nějaké materiály, ke kterým by se mohli uchýlit v případě, že by někdo záznamy objevil a obvinil je z utajování informací,“ řekl Brewster. „Jejich knihy se nedají najít v knihovnách nebo v knihkupectvích a jejich články nenajdete v žádné bibliografii.“

„Nečasův článek jsem nenašel zařazený v katalogu v Třeboni,“ řekl jsem.

„Nenajdete ho v žádném katalogu v celé České republice,“ namítl.

Doktor Chamberlain mi řekl, že se pokusil v počítači cokoli vyhledat o Letech. V literatuře o holocaustu byly ale naprostou neznámou.

„Já vím,“ řekl jsem. „Hledal jsem nějaký článek o Letech v rejstříku New York Times. Nikdy o Letech nenašli, dokonce ani ve 40. letech.“

Ukázal jsem Erice a doktorovi Chamberlainovi svůj počítačový program týkající se Letů se záznamy, které tam vložili Miroslav a Vlasta. Vyvinul jsem databázi, která zobrazovala informace o každém vězňovi, o kterém jsme se ze záznamů z Letů dozvěděli. K tomuto dni tam bylo 2305 položek a další měly být vloženy později. Každá položka obsahovala věžňovo jméno, místo pobytu v době zatčení, místo narození, datum narození, náboženství, rodinný stav, zaměstnání, jazyk, zda uměl číst nebo psát, rasu, datum příjezdu do tábora, datum příkazu k zatčení, jaké policejní oddělení zatčení provedlo, počet propuštění a opětovných zatčení a informaci, co se s tím člověkem nakonec stalo.

Poté jsem jim ukázal kopii čtrnáctistránkového inventárního seznamu, který vytvořil Miroslav na základě záznamů o Letech v třeboňském archivu.

„Máte kopie nějakých záznamů z Letů?“ zeptal se mě Brewster.

„Přes 600,“ řekl jsem. „Všechno, o čem jsem si myslel, že by se mohlo hodit. Příkazy k transportům do Osvětimi, seznamy se jmény vězňů, kopie složek s osobními záznamy o každé osobě, která pracovala v táboře, dokonce i dopis od pražské firmy, která do tábora dodávala plyn.“

„Jaký plyn?“

„Cyklon B. Protože to bylo až skoro ke konci, kdy se připravovalo uzavření tábora, myslel jsem, že ho tam mohli používat k dezinfekci. Později jsem slyšel od doktora, který tam pracoval, že k dezinfekci tábora používali louh, a začal jsem o tom pochybovat.“

„Ten dopis neztraťte, chtěl bych ho vidět.“

Slíbil jsem doktorovi Chamberlainovi, že mu pošlu kopie všeho, co mám.

„Musíme tyto záznamy zkopírovat na mikrofilm,“ řekl Brewster. „Nikdy jsem neslyšel o žádném koncentračním táboře, o žádném táboře smrti, který by byl tak dobře zdokumentovaný. Určitě ne o táboře pro Cikány. Eriko, jak jsou Češi ochotni spolupracovat?“

„Je to s nimi strašné,“ řekla. „Poté co disidenti v roce 1989 převzali vládu, snažili jsme se získat spis o americkém reportérovi, kterého zatkli komunisti v Praze v 50. letech. Jak prezident Havel, tak ministr vnitra Ruml slíbili, že nám tento spis předají, ale ještě jsme od nich nic nedostali a pochybuji, že vůbec kdy dostaneme.“

„Musíme jít na českou ambasádu,“ řekl Brewster. „Musíme zkopírovat záznamy z Letů na mikrofilmy dříve, než je někdo zničí. Muzeum holocaustu to zaplatí, Češi nebudou mít žádné výdaje.“

„Obvykle to není otázka výdajů,“ řekla Erika. „Když už se česká vláda rozhodne něco udělat, má dostatek sebeúcty to také zaplatit.“ Odmlčela se a téměř se otrásla. „Je prostě skoro nemožné s nimi spolupracovat.“

Když jsem vypnul počítač, vzal nás Brewster na prohlídku výstavy o holocaustu. Nejvíc mě zajímalo, co tam měli o Cikánech.

„To byl pro nás oříšek,“ vysvětloval Brewster a vedl nás do rohu muzea, kde byl vystaven cikánský povoz a několik cikánských krojů. „Někteří lidé by chtěli, abychom tu prezentovali pouze židovský holocaust. Stále toho ještě o Cikánech moc nemáme.“

„Zarámujte ten inventární seznam z Letů,“ řekl jsem mu, „a pověste ho sem na zeď. Ukažte lidem všechny dokumenty, které o nich byly vedené.“

„Uvidíme, co bude v mých silách, až dostanu ten seznam.“

Po půl hodině se omluvili jak Brewster, tak Erika. Museli se vrátit do svých kanceláří. Řekl jsem, že tu zůstanu a podívám se na zbytek výstavy. Erika mi řekla, že mě bude informovat o výsledku schůzky na české ambasádě. Oběma jsem poděkoval za jejich zájem o Lety a doufal jsem, že se znovu uvidíme.

Po pěti minutách jsem viděl, že Muzeum holocaustu přece jen nějaké šokující materiály o Cikánech má. Stál jsem jako omráčený a díval se na hrůzostrašné fotografie doktora Mengeleho, vrchního lékaře v Osvětimi. Byl známý jako Anděl smrti a experimentoval na dětech.

„To jsou cikánské děti,“ řekl jsem nahlas.

Několik lidí stojících okolo se mi podívalo přes rameno.

„Popisky říkají, že to jsou židovské děti,“ řekl muž s černým kloboukem a šedými vousy.

„Ale v literatuře o holocaustu je dobře zdokumentováno, že Mengele v Osvětimi experimentoval na cikánských dětech. Podívejte se na jejich tmavou kůži.“

Muž s černým kloboukem a šedými vousy potřásl hlavou a odešel.

„Bože,“ vykoktal jsem. „Dokonce i Muzeum holocaustu ve Spojených státech se snaží ututlat to, co se ve skutečnosti Cikánům stalo.“

12

Když jsem se vrátil z Washingtonu, D.C. do Spillvillu, poslal jsem e-mailem svoji povídku *Zloději slepic* a článek z Decorah Journal všem lidem, o kterých mi Erika řekla, že se zajímají o problematiku Cikánů. Zavolal mi Ian Hancock, profesor na Univerzitě of Texas a potomek Cikánů z Anglie. Seděl v Komisi pro romské otázky Organizace spojených národů a rozsáhle psal o problémech Cikánů ve východní Evropě. Gratuloval mi k mému výzkumu a nabídl mi svou podporu. Volal také Bill Duna, potomek slovenských Cikánů, nyní profesor hudby na University of St. Thomas v Minneapolis a také jediný cikánský člen představenstva Muzea holocaustu ve Spojených státech. Oba s Ianem byli členové delegace Spojených států, která měla jet do Varšavy na zářijový seminář KBSE. Doufal, že se jí zúčastním jako člen neziskové organizace.

O týden později, 18. května mi hned po obědě zavolala Erika. Právě se vrátila ze setkání s Vladimírem Galuškou, zástupcem velvyslance na české ambasádě. Potřebovala jeho pomoc, protože s ním chtěla projednat nový český zákon o občanství*, který měl být podle vlády Spojených států ze sbírky zákonů vyňat, protože byl diskriminační, a to především vůči Cikánům. Galuška se měl vrátit na pražské ministerstvo zahraničních věcí v polovině června. Přivedl s sebou svého nástupce, Michala Sedláčka, kterého jakožto oficiálního zástupce české ambasády

* Po rozdělení Československa v roce 1993 přijala Česká republika zákon o občanství, který znemožňoval velké části Romů získat české občanství. Zákon stanovoval přísná kritéria pro získání občanství pro všechny, kteří se narodili na Slovensku, byť třeba žili po většinu života v Čechách. Diskriminační zákon byl po mezinárodním tlaku změněn, nicméně právě právní vakuum, ve kterém se mnozí Romové ocitli, bylo prvním milníkem na cestě porevoluční socio-ekonomické marginalizace Romů (pozn. vydavatele).

citovaly noviny Decorah. Sedláčkovi bylo kolem 25 let a ve Spojených státech byl pouze několik týdnů. Když ho představili Erice, řekla mu, že už vytiskli jeho vyjádření v novinách, a dala mu kopii Decorah Journal. Galuška byl šokovaný nadpisem z titulní strany a ještě víc ho rozladilo, že se Michal Sedláček nechal citovat, a řekl mu, že si to spolu vyřídí, až budou zpátky na ambasádě.

Erika jim řekla, že můj historický výzkum o Letech přinesl téma, jež chtělo zveřejnit jak ministerstvo zahraničí, tak i Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a několik organizací zabývajících se lidskými právy. Řekla jim, že česká vláda má jedinečnou šanci zachovat si tvář, nabídnout záznamy z Letů Muzeu holocaustu a vztyčit v Letech pomník.

Galuškovi se ten nápad líbil a řekl, že se o něm v Praze zmíní, a poté zíral na Michala, který se podle Eriky „potil jako kůň“.

Erika mi řekla, že na české ambasádě ve Washingtonu, D.C. by se se mnou rádi setkali a promluvili si o Letech. Hned jsme si s nimi s Erikou domluvili schůzku na 1. června. Zároveň jsem vyjádřil obavu navštívit Českou republiku s reputací „udavače“ a „žalobce“, která se nade mnou vznášela. Připomněl jsem Erice, že Česká republika má represivní, téměř středověký zákon o urážce, který umožňuje policii zatknout kohokoliv, kdo se vyjádří negativně o českém prezidentovi. Vždy to nazývali urážka.

Erika mě ujistila, že když pojedu zpátky do České republiky, vláda Spojených států mě bude chránit a že připomene Čechům, jakou ochranu a postavení mám.

Ještě než Erika zavěsila, řekla mi, že do Washingtonu, D.C. brzy přijede na oficiální návštěvu český ministr vnitra Ruml a ona že chtěla zjistit, jestli má v plánu řešit Lety, Cikány, nový zákon o občanství a zákon o urážce hlavy státu.

O dva týdny později, 1. června, jsem letěl zpátky do Washingtonu, D.C. Na letišti jsem sedl na vlak ke

Kapitolu a poté jel metrem přímo před Ford House. Erika už na mě čekala. Měla pocit, že bychom měli hned vyrazit, protože některé z ulic byly rozkopané a nebylo jisté, kolik nás čeká objížďek.

První člověk, kterého jsme viděli, když jsme se dostali na českou ambasádu, byla mladá žena na telefonní ústředně sedící za skleněnou přepážkou.

„Máme schůzku s Vladimírem Galuškou,“ řekla Erika. „Máme trochu zpoždění.“

Mladá žena přikývla. „Za rohem je přijímací místnost.“

Ta malinkatá místnost mi připomínala šatnu, kterou někdo přestavěl na čekárnu. Dveře byly otevřené, ale uvnitř byla vmáčknutá dvě křesla a pohovka a já jsem si byl jistý, že ty dveře nepůjdou zavřít.

„Je to nová místnost,“ řekla Erika. „Před několika měsíci neměli dokonce ani tohle.“

Podíval jsem se na literaturu na konferenčním stole vystavenou pro veřejnost. Šlo o bulletin ambasády o a turistické informace o lázních a lyžařských střediscích.

„Zajímalo by mě, jestli už je tu Brewster,“ řekla Erika. Podívala se na hodinky. Bylo 14:15.

Vyzvedla nás další, asi pětadvacetiletá žena v černých kalhotách a bílém svetru. Následovali jsme ji po točitém schodišti do druhého patra. Museli jsme projít kanceláří tajemníka, abychom se dostali do prostor, kde působil Galuška. Brewster tu už čekal a seděl na pohovce. Naproti stříbrnému konferenčnímu stole seděl hubený mladý muž, který vypadal jako z reklamy na pánské obleky. Vyskočil, aby nás přivítal.

„Vladimír Galuška,“ řekl a potřásl si s námi rukou. „Je od vás milé, že jste přišli.“ Po stranách měl vlasy nakrátko ostříhané, ale nahoře je měl dost dlouhé na to, aby si je mohl sčesat dozadu. Měl na sobě modrou kravatu a košili s knoflíčky, která ladila s modrým sakem a šedými kalhotami. Byl uhlazený, ale nervózní. „Eriko, rád vás zase vidím.“

Erika mu potřásla rukou a posadila se na pohovku vedle Brewstera.

„Omluvte mě na moment,“ řekl Galuška. „Chtěl bych zavolat svého kolegu, Petra Vančuru, aby se k nám připojil. Nahradí mě tady na ambasádě, až se za několik týdnů vrátím do Prahy.“

Galuška na chvíli odešel z kanceláře. Vrátil se v doprovodu staršího muže. Vančura lehce plešatěl a na sobě měl černý oblek. Vypadal jako komunistický úředník ze 70. let. Málo se usmíval a zdál se být obezřetný. Zato rychle vytáhl své vizitky a rozdál nám je. Galuška udělal totéž. Naopak já jsem svoje dvě jen s obtížemi vylovil z peněženky. Brewsterovy vizitky již ležely na stole.

Několik dalších minut mluvil Vladimír o svých plánech po návratu do Prahy. Nebyl tam od roku 1992 a během čtyř let pouze jednou. Jeho syn si nemohl zvyknout na americkou střední školu v Chevy Chase, a proto už odjel a bydlí u prarodičů.

Vančura se usadil, propletl si prsty do sebe a díval se na ně. Připomínal mi politické funkcionáře z éry komunismu, kteří museli sedět na všech schůzích. Vůbec nemluvil, pouze poslouchal.

Galuška měl před sebou hromadu papírů. Úplně nahoře byla moje povídka *Zloději slepic*.

„Tak tedy, pane Polansky,“ řekl nakonec. „Erika byla tak laskavá a informovala mě o vaší práci. Dala mi také ten článek z novin. Myslím si, že je to velice zajímavé. Nejsem si ale jistý, jestli mohu se vším souhlasit. Jsou tam některé odkazy na našeho prezidenta, které se zdají být poněkud nadnesené.“

Vančura vzhlédl od podlahy. „To je první věc, ve které si musíme udělat jasno,“ řekl. „Můžete v tomto ohledu útočit na českou vládu, ale musíte z toho vynechat jméno prezidenta Havla. Jako prezident nemá žádnou moc. Není to jeho vláda. S tímto problémem nemá nic společného.“

Pokrčil jsem rameny. „Je to otázka morálky, nebo ne? Prezident Havel se ve vaší zemi staví do role morálního arbitra, nemám pravdu?“

„Ne,“ řekl Vančura. „Je to otázka politiky. To naše vláda udělá politické rozhodnutí ohledně toho, co se bude dít dál. Prezident s tím nebude mít nic společného. Už nikdy nezmiňujte jeho jméno v souvislosti s tímto problémem.“

Hned mi bylo jasné, že dokud tu bude Vančura, dál se nepohneme. Ptal jsem se sám sebe, proč obhajoval prezidenta Havla ještě předtím, než jsme začali vůbec projednávat náš případ. Když jsem souhlasně přikývl, sklonil Vančura opět hlavu a díval se na podlahu.

„Mým cílem není zveřejnit nějaké odhalení nebo vyvolávat skandál,“ řekl jsem. „Neposlal jsem svůj příběh do New York Times nebo Washington Post, protože bych rád na tomto problému spolupracoval s českou vládou. Koneckonců, i moji předkové jsou Češi. Srdce a duši mám pořád spojené s Čechami. Stále ještě pátrám po svém rodokmenu v archivu v Třeboni.“

Odmlčel jsem se, když jsem viděl, že oba přikývli při zmínce o mé práci v Třeboni.

„Doufám, že se tam mohu vrátit a pokračovat v hledání svých kořenů,“ řekl jsem.

„Tvrdí snad někdo, že byste nemohl?“ zeptal se Galuška. „Měl jste v České republice nějaké problémy?“

„Naopak,“ řekl jsem. „Všichni byli velmi zdvořilí.“

„Vím, že náš ředitel státních archivů rozzlobil nějaké Američany, jako třeba Mormony,“ řekl Galuška. „Chtěli si udělat mikrofilmy všech našich církevních záznamů a on jim to nedovolil. Ale bádát v našich archivech je něco jiného.“

„Nebudete mít žádné problémy,“ řekl Vančura. „Pomůžeme vám.“ Konečně si rozpletl prsty a podíval se přímo na mě. „Ve svém článku tvrdíte, že akademici neměli zájem vám pomoci. S kým jste mluvil? Mluvil jste s někým z Karlovy univerzity?“

Stejně jako Galuška, i on mluvil o mé povídce jako o článku. Řekl jsem jim, že ta povídka je fikce založená na výzkumu v archivech a že některé odkazy jsou symbolické.

„Všichni mí čeští přátelé,“ řekl jsem jim, „i ti nejliberálnější z vysokých škol, začnou šilet pokaždé, když zmíním slovo Cikán. Nikdo se o Cikánech nechce ani bavit, tolik je nenávidí.“

Nikoho jsem konkrétně nejmenoval, ale zdálo se, že toto obecné vysvětlení jim stačilo.

„Znáte doktora Maura z Karlovy univerzity?“ zeptal se Vančura.

„Ne.“

„Je to můj bývalý profesor. Jsem si jistý, že by měl zájem o vaši práci a mohl by najít odborníky, kteří by vám pomohli. Zaměřuje se především na studium středověku, ale je vedoucím katedry historie. Jsem si jistý, že by mohl zřídit komisi, která by vám pomohla ve studiu těchto záznamů. Stejně musí být nakonec prostudovány.“

„To by mi velmi pomohlo,“ řekl jsem. „Určitě bych takovou pomoc uvítal. Jenže tato záležitost se odehrává na dvou frontách. V první řadě je potřeba zachránit záznamy, abych je mohl studovat nejenom já nebo historikové z Karlovy univerzity, ale kdokoliv. Potrvá roky, než dojdeme k nějakým závěrům. V druhé řadě, a to je snad ještě důležitější, je potřeba, aby se z toho místa stal památník. Tisíce lidí tam trpěly a zemřely. Mám depresi pokaždé, když jedu po silnici číslo 19 a vidím tam vepřín. Snad bude možné ho odstranit a postavit řádný památník, jako to udělala vaše vláda v Lidicích.“

„Provozuje ten vepřín pořád ještě stát?“ zeptal se Galuška.

„Myslím, že ano,“ řekl jsem, povzbuzený tou otázkou. Pokud by byl v rukou vlády, bylo by jednodušší ho odstranit.

„Je to nádherná oblast,“ řekl jsem. „Kdyby tam nebyl ten vepřín, bylo by to krásné místo. Vzadu, kde pohřbili těla mrtvých, jsou hezké lesy, a hrad Orlík je odtud jen pár kilometrů. Kdyby se tam postavil pomník, mohl by se stát skutečnou turistickou atrakcí.“

Galuška se otočil na Eriku. „Má vaše komise nějaké nápady a plány, co se týče takovýchto pomníků?“

„Lépe by vám snad mohl odpovědět pan Brewster. Muzeum holocaustu v těchto věcech radí institucím i vládám.“

„Tedy,“ řekl Brewster, jako kdyby právě vstupoval na pódium, „v tomto ohledu máme poněkud více zkušeností než většina ostatních. V této oblasti se koneckonců pohybujeme téměř deset let. Tehdy jsme s tím začali. A ano, můžeme vám poskytnout i svůj personál, který vám poradí. Je zde řada věcí, které je třeba vzít v potaz. Ale můžeme vám pomoci.“

Vančura se znovu naklonil dopředu. Nikdy nikomu neskákal do řeči. Vždycky počkal, až konverzace utichne, než on sám promluvil. „Myslím, že nejdřív bychom měli začít se studiem záznamů. Pro naši zemi je to důležitá problematika a musíme najít ty správné lidi, kteří se tím budou zabývat.“

Erika se naježila. „Studium těch záznamů může trvat roky. Samozřejmě je třeba je přezkoumat, ale pan Polansky již přišel s dostatkem informací, které potvrzují, že ten tábor byl táborem smrti. Nechceme ten problém odstavit na vedlejší kolej, zatímco se jím bude někdo další zabývat. Jsem si jistá, že nechcete působit dojmem, že to chcete zdržovat. Je třeba neztratit ze zřetele ten pomník. Jak rychle tam můžete postavit něco, co se stane připomínkou tohoto památného místa?“

V diplomatické řeči Vančurovi řekla, že její komise nestrpí v této věci jakýchkoli odkladů.

„Nuže, myslím si, že v otázce památníku budeme schopni učinit nějaké kroky,“ řekl Galuška.

„V září ve Varšavě,“ řekla Erika, „budeme pořádat mezinárodní setkání týkající se Romů. Několik skupin pro lidská práva se chystá na Českou republiku nekompromisně zaútočit. Myslím, že by se situace mohla poněkud uklidnit, kdyby česká delegace vydala prohlášení, že byly objeveny záznamy z Letů, a také řekla, co s tím česká vláda hodlá dělat. Pro Českou republiku by to mohlo být skvělou příležitostí ke zveřejnění této kauzy a navíc by se mohla stát příkladem pro zbytek východní Evropy v tom, jak postupovat v podobných případech.“

Vančura a Galuška přikývli jako siamská dvojčata.

„Ano,“ řekl Brewster. „Je důležité, abychom se na některých krocích shodli co možná nejrychleji, a především na tom, že bude možné poskytnout tyto záznamy komukoli k nahlédnutí a k užití.“

„Má o ně Muzeum holocaustu nějaký zvláštní zájem?“ zeptal se Galuška.

„Rozhodně,“ řekl Brewster. „Měl bych rád kopie co nejdříve. Od pana Polanského vím, že originály nejsou uskladněny v právě nejlepších podmínkách. Dříve nebo později podlehnou tyto záznamy zkáze. Musíme udělat jejich kopie na mikrofilmy. Je to jediná možnost, jak je uchovat.“

„Máte tým, který by je mohl převést na mikrofilmy?“ zeptal se Galuška.

„Máme teď ve východní Evropě jeden tým, který na něčem pracuje,“ řekl Brewster, „ale i v Praze existuje soukromá firma, která se tím zabývá. Čekal jsem však dva roky, než mi poslali čtyři filmy z pražských archivů. Pracují dobře, ale pomalu.“

„Pokud mi pošlete písemnou žádost, předám ji do Prahy,“ řekl Galuška. „Poprosíme je, aby této žádosti vyhověli. Kdy mi ji můžete poslat?“

„Tento týden.“

„Výborně.“

„A co ty ostatní věci, o kterých jsme se tu spolu bavili?“ zeptala se Erika.

Galuška se na Vančuru ani nepodíval. „Souhlasím,“ řekl Galuška, „že by bylo rozumné zveřejnit na zářiovém setkání ve Varšavě informace o existenci záznamů o Letech.“

Zatímco jsme s Brewsterem přikývli, Erika zdvihla do vzduchu prst, jako by se hlásila o slovo. Myslím, že jsem nikdy v životě neviděl odhodlanější ženu.

„To všechno zní pěkně,“ řekla Erika, „ale naše úsilí mít trvalý pomník v Letech by nemělo záviset na kopírování záznamů z Letů a jejich studiu, což bude provádět komise za účasti pana Polanského.“

„Samozřejmě,“ řekl Galuška. „Souhlasím, že musíme provést co nejrychlejší kroky k tomu, abychom mohli Lety vyhlásit národním památkem. Budu o tomto cíli diskutovat s ministrem vnitra Janem Rumlem, až přijede tento měsíc do Washingtonu, D.C. na návštěvu.“

Podíval jsem se na Petra Vančuru. Nebyl jsem si jistý, jestli souhlasí se vším, co Galuška říkal. Vančura se na nikoho z nás ani nepodíval, upřeně zíral do země. Nebyl jsem si jistý, jestli studuje vzorek koberce, nebo jestli usnul s otevřenýma očima. Rozhodl jsem se ho na něco zeptat a zjistit, zda vůbec reaguje.

„A co případní váleční zločinci, kteří by mohli být stále ještě naživu? Myslím dozorce, kteří v Letech zabíjeli vězně. Můžeme s nimi něco udělat?“

Vančura zařal pěsti tak silně, až mu zbělaly klouby. Nevzhlédl.

„Neexistuje žádná promlčecí lhůta týkající se zločinů v České republice za druhé světové války,“ řekl Galuška. „Nemůžeme stíhat ty, kdo spáchali zločiny během komunistické éry, ale pořád ještě můžeme stíhat toho, kdo spáchal zločin za druhé světové války.“

„Dobře,“ řekl jsem. Otevřel jsem brašnu na počítač a vylovil z ní seznam z Letů, který sepsal Miroslav.

„Tento seznam vám pomůže dohledat osobní záznamy každého, kdo pracoval v táboře. Jsem přesvědčený, že několik členů ostrahy tábora bude stále ještě naživu.“

Galuška si vzal seznam a rychle jím listoval. „Dozajista jste udělal kus dobré práce,“ řekl. Když si seznam prohlédl, podal ho Vančurovi. Vypadalo to, že Vančura z něj hltá každé písmeno.

„Takže to vypadá,“ řekl Brewster, „že před sebou všichni máme ještě hodně práce.“ Vstal a potřásl Galuškoví rukou. „Ujišťuji vás, že během několika dní obdržíte můj dopis.“

„Děkuji,“ řekl Galuška. Otočil se na mě. „A mimochodem, pane Polansky, máte v plánu zveřejnění povídky *Zloději slepic*?“

Nikdy jsem o tom neuvažoval. Podíval jsem se na Eriku, abych viděl její reakci.

„Ptám se,“ řekl Galuška, „protože máme-li spolupracovat, je zde nebezpečí, že vaše povídka by mohla v Praze urazit někoho, jehož pomoc budeme potřebovat.“

„Raději bych viděl stát památník v Letech,“ řekl jsem. „Pokud budeme společně pracovat na tom, abychom poznali příběh Letů, nezveřejním ji.“

„To je od vás laskavé,“ řekl Galuška. „Opravdu si myslím, že je to skvělý příběh a bylo mi ctí přečíst si ho. Postavy jsou velmi živě vykresleny, zvláště doktor Bílý. Opravdu pracuje v třeboňském archivu?“

„Ano,“ řekl jsem. „Ale ve skutečnosti je to žena.“

Galuška se zasmál, ale v jeho očích jsem náhle zahlédl podlost. Podíval se na Vančuru, jako by říkal: „Slyšel jsi to?“

Vančura přikývl. „Pane Polansky, mohu si nechat ten seznam, který jste připravil na základě záznamů z Letů?“

„Jistě. Byl bych rád, kdyby se vaše vláda dozvěděla to, co jsem se dozvěděl já.“

Několik dní po našem setkání jsem dostal následující dopis zasláný české ambasádě:

KONFERENCE O BEZPEČNOSTI
A SPOLUPRÁCI V EVROPĚ
234 Ford House Office Bulding
Washington, D.C. 20515
(202) 2251901

*Jeho Excelence Michael Žantovský
Velvyslanec
Velvyslanectví České republiky
3900 Spring Freedom Road, NW
Washington, D.C. 20008*

Vážený pane velvyslanče,

v roce 1991 státy účastníci se krakovského sympozia o kulturním dědictví dohodly, že přjmou důležitý závazek týkající se historických materiálů. Konkrétně souhlasily s tímto:

31. Účastnické státy budou usilovat o zachování a ochranu těchto památníků a vzpomínkových míst, což zahrnuje především vyhlazovací tábory a k nim přináležející archivy, kteréžto samotné mohou sloužit jako svědectví o naší tragické minulosti. Je třeba provést takové kroky, jež zajistí, že bude možné na tyto zkušenosti vzpomínat, učit o těchto událostech budoucí generace a tím zajistit, že se již nikdy nebudou opakovat.

32. Výklad spojený se vzpomínkovými místy může sloužit jako hodnotný prostředek k šíření tolerance a porozumění mezi lidmi a bude brát v potaz sociální a kulturní odlišnosti.

S tím, jak Evropa přestává být sevřená ve spárech komunismu, mnoho zemí objevilo

historické možnosti, jak jednat v souladu s tímto závazkem. Věříme, že Česká republika je dnes v jedinečné pozici udělat v tomto směru bezprecedentní a vskutku významný čin. Dozvěděli jsme se, že čechoamerický historik Paul Polansky objevil v České republice archivní materiály, které se týkaly tábora, jenž stál u obce Lety mezi roky 1940 a 1943. V tomto táboře byli vězněni především Romové (Cikáni) a sloužil jako deportační místo do táborů smrti. Pokud se nepletete, pak tyto záznamy dosud nejsou známé historikům holocaustu a mohly by pomoci osvětlit ty aspekty války, které byly až do této doby zahaleny tmou.

Víme, že Muzeum holocaustu ve Spojených státech chce začlenit mikrofilmové kopie těchto záznamů do své vlastní sbírky. Podporujeme tuto iniciativu a rádi bychom využili této příležitosti a nabídli jakoukoli asistenci, která by pomohla ulehčit spolupráci mezi vaší vládou a muzeem.

Věříme, že objev existence těchto archivů navíc poskytne příležitost k vedení dialogu na široké množství témat týkajících se problematiky dnešních Romů v Evropě. Jak víte, KBSE má v plánu uspořádat v září tohoto roku ve Varšavě seminář věnovaný výhradně tomuto tématu. Toto setkání by mohlo být skvělou příležitostí k oznámení existence těchto záznamů a posloužit jako výraz dobré vůle vůči dnešním zájmům Romů. Takové gesto, zvláště v kombinaci s vytvořením památečního místa v Letech, by vytvořilo pozitivní příklad pro všechny evropské země.

Je nám známo, že český ministr vnitra, pan Jan Ruml, navštíví začátkem června Washington.

Žádáme Vás, abyste využili této příležitosti, předešli mu tento problém a tím zaručili, že jeho ministerstvo bude spolupracovat ve věci zpřístupnění těchto důležitých archivů. Na nadcházejícím setkání KBSE o Romech bychom také rádi slyšeli Vaše návrhy ohledně Letů jakožto památního místa.

*S úctou,
STENY H. HOYER
spolupředseda*

*DENNIS DeCONCINI
předseda*

Předpokládal jsem, že tento dopis napsala Erika. Zavola jsem jí hned, jak jsem jeho kopii obdržel.

„Napsala jste skvělý dopis,“ řekl jsem. „Kdy myslíte, že dostanete odpověď?“

„Šetřete dechem,“ řekla. „Od svého kontaktu v Praze jsem se dozvěděla, že česká vláda se od toho snaží distancovat.“

„Distancovat od čeho? Nemůžou popřít, že existovaly tábory smrti.“

„Buďte prostě připravený na nejhorší,“ řekla Erika.

13

Krátce po mém návratu z východního pobřeží do Spillvillu mi zavolala Judith Lathamová z kanceláře aktualit Hlasu Ameriky ve Washingtonu, D.C. Připravovala pořad o Romech a od Iana Hancocka se dozvěděla o Letech. Poprosila mě, abych s ní udělal rozhovor o záznamech, které jsem objevil o táboře pro Cikány.

„No, nejsem si jistý, co bych měl říct,“ řekl jsem. „Minulý týden jsme měli velmi úspěšné setkání na české ambasádě. V této věci s námi chtějí spolupracovat.“

Tehdy jsem byl stále ještě velmi optimistický. Čekal jsem, že česká vláda ustaví komisi, která se mnou bude studovat záznamy z Letů, jak to bylo navrženo na našem společném setkání na ambasádě. Kdybychom měli spolupracovat, nechtěl jsem je naštvat. Myslel jsem si, že důležitější bude nalézt přeživší z Letů a dozvědět se z první ruky skutečný příběh přímo od lidí, kteří tábor smrti přežili. Česká vláda mohla pomocí policejního počítače v Praze najít adresu jakéhokoli člověka žijícího v České republice. V řádu několika minut mohli z databáze důchodového pojištění nebo občanských průkazů najít místa bydliště kohokoli.

„Bavila jsem se s mluvčím na české ambasádě,“ řekla Judith. „Souhlasili, že se budou podílet na mém pořadu.“

„Jsem rád, že spolupracují.“

„Co třeba zítra v deset hodin ráno,“ řekla. „Mohla bych vám zavolat a nahrát si náš rozhovor?“

„To mi vyhovuje.“

Nikdy předtím jsem nedělal rozhovor pro rozhlas přes telefon a zdálo se mi to velmi zajímavé. Museli jsme nicméně rozhovor opakovaně přerušovat, protože Judith mě neustále oslovovala jako profesora nebo doktora Polanského. Musel jsem jí vysvětlit, že nejsem... no, ani profesor, ani Ph.D. Byl jsem prostě badatel na volné noze. Rozhovor trval víc než čtyřicet minut.

Během následujících šesti týdnů mi Judith ještě několikrát zavolala. Nezdálo se mi, že by byla někým, kdo

patří do míst plných moci a intrik ve Washingtonu. Připadala mi příliš něžná na to, aby byla schopna tvrdých politických manévřů, o nichž dozajista musela informovat.

Jednoho nedělního odpoledne mi Judith zavolala a víc než půl hodiny se mnou mluvila o mé povídce *Zloději slepic*. Dozvěděla se o ní od Eriky a požádala ji o kopii.

„Je vynikající,“ řekla. „Musíte ji zveřejnit.“

Tou dobou se už začalo ukazovat, že česká ambasáda věc zdržuje. Neodpovídali na mé faxy o vytvoření komise; neodpovídali na dopis Hoyera a DeConciniho. Přemýšlel jsem, že zveřejnění *Zlodějů slepic* by je možná probudilo.

„Nevím, kam to mám poslat,“ řekl jsem.

„Možná vám můžu pomoci. S vaším svolením to někomu ukážu.“

O několik týdnů později mi Judith poslala následující dopis.

VOA

Voice of America

Pan Paul J. Polansky

Czech Historical Research Center, Inc.

105 Church Street

Spillville, IA 52148-0183

Vážený pane Polansky,

zde je plná verze mého pořadu na VOA

„Zaostřeno“ s názvem „Cikáni: Jejich tragédie

a jejich úspěchy“, která byla odvoysílána

v angličtině 28. června. Také připojuji kratší

pětiminutový pořad „Zblízka“, který jsme připravili

ve stejný den pro naše zahraniční vysílání.

Z vysílání v češtině, slovenštině, maďarštině,

bulharštině, polštině, ruštině a v hindštině mi slíbili,

že ho přeloží a odvoysílají svým posluchačům.

*Také přikládám zprávu od naší zahraniční
dopisovatelky Pamelý Taylorové na
téma cikánský „pracovní tábor“ v Letech
(odvysílanou 16. června), společně s kopii
tiskové zprávy VOA vydanou následujícího dne.
V červenci udělám zvláštní pořad na téma
„cikánská hudba“. A mám i další plány na
přípravu zvláštních pořadů na téma „Studium
diaspory: Romská perspektiva“ a „Vzdělávání
cikánských dětí ve Spojených státech“.
Doufám, že budeme vysílat o zářijovém setkání
KBSE ve Varšavě. A poté co bude mít Rada
Spojených států pro holocaust možnost zvážit,
jaké důsledky vyplynou z dokumentů o tábore
v Letech, udělám na to téma dlouhý pořad.
Děkuji za všechnu Vaši pomoc. Velmi se těším
naši budoucí spolupráci. Průběžně mě, prosím,
informujte o vašich plánech ohledně publikace
Zlodějů slepic.*

*S pozdravem,
Judith Lathamová
Mezinárodní rozhlasová stanice
Voice of America
(2026193464)*

Následující přepis z rozhlasu jsem považoval za upřímný pokus o vykreslení podmínek Romů v dnešní východní Evropě. Tento pořad byl odvysílán 28. června 1994 na VOA v pořadu „Zaostřeno“. Byl jsem nicméně zklamaný, když Judith uváděla Lety jako tábor, který vedli nacisté. V našem rozhovoru jsem jí řekl, že tábor v Letech vedli a spravovali Češi, což byl podle mě důvod, proč česká vláda znesnadňovala přístup k záznamům. Nebral jsem si servítky. Češi vždycky nenáviděli Cikány a konečné řešení pro ně vždycky znamenalo jejich zabití. Ctibor

Nečas se ve svém článku či příručce o tomto faktu ani nezmínil. Bylo pochopitelné, že když pracoval za bolševického režimu, cenzuroval sám sebe, ale proč Hlas Ameriky cenzuroval můj rozhovor a nazval Lety nacistickým koncentračním táborem? Prošel jsem 40 000 dokumentů a nenarazil jsem na zmínku o tom, že by nějaký Němec navštívil tábor nebo poslal dopis veliteli tábora. Tábor nebyl ani iniciován Němci, protože zákon o vybudování takového tábora prošel českým parlamentem ještě předtím, než Němci okupovali zemi.

Čekal jsem několik dní, než se uklidním, a poté jsem poslal Judith do VOA ve Washingtonu fax, kde jsem jí poděkoval, že upozornila na Lety. Slušně jsem jí ale upozornil, že Lety nevedli nacisté. Nezeptal jsem se jí, proč mě špatně citovali. Můj rozhovor měli nahraný. Mohli si ho přehrát.

Na svůj fax jsem nikdy nedostal odpověď ani od Judith, ani od kohokoli jiného z VOA. VOA nikdy neudělal reportáž ze setkání KBSE ve Varšavě, ani z pietního aktu v Letech o rok později.

Na tento postoj jsem bohužel narážel pokaždé, když jsem lidem připomněl, že Lety vedli Češi a že to byli Češi, kdo vraždili svoje vlastní občany.

Nejsem obhájce nacistů nebo Němců, kteří dovolili nacistům dělat během války strašlivé věci. Jenže nacisté nebyli jediní, kdo se za druhé světové války dopouštěli zločinů.

Věděl jsem, že budu zažívat těžké časy, když mě americké vládní agentury, jako je VOA, začaly cenzurovat.

14

Reakce české ambasády při našem setkání ve Washingtonu, D.C. mě povzbudila k tomu, abych o týden později napsal zástupci velvyslance Petru Vančurovi následující dopis. Než jsem ho odeslal, poslal jsem faxem kopii Erici, aby se vyjádřila, co si o tom myslí.

Druhý den mi Erika zavolala. Byla toho názoru, že můj dopis je v pořádku, a tak jsem ho poslal.

Petr Vančura
Zástupce velvyslance

Ambasáda České Republiky
3900 Springs of Freedom St. N.W.
Washington, D.C. 20008

8. června 1994

Milý Petře,
předně bych Vám chtěl poděkovat, že jste nás
minulou středu přijal ve věci záznamů z tábora
smrti v Letech. Povzbudilo mě, když jsem viděl,
že česká ambasáda nabízí spolupráci. Doufám,
že se tato spolupráce přemění v pozitivní kroky
ze strany české vlády, že vláda uzná existenci
Letů a na místě vytvoří co nejdříve Národní
památník.

Po návratu do Spilloillu jsem zjistil, že jste mi
telefonoval ohledně nabídky pomoci prof. Maura
s výzkumem v Letech. Velmi si této nabídky
vážím a děkuji za telefonní číslo na pana
Maura. Nicméně vzhledem k tomu, že se nebudu
do České republiky vracet dříve než v září,
rád bych poprosil i o adresu pana Maura. Rád
bych mu napsal, nastínil další kroky ohledně
zkoumání materiálů o Letech a zeptal se ho,
jestli pro mě může sehnat nějaké pomocníky.
Až budu v České republice, chtěl bych najít

žijící členy personálu z Letů a udělat s nimi rozhovory. Vzhledem k tomu, že velké množství dozorců a lékařů z Letů se narodilo po roce 1915, je možné, že někteří z nich ještě žijí. Věřím, že bychom mohli nalézt všechny zaměstnance z Letů, kteří jsou ještě naživu, a to buď prostřednictvím policejního počítače v Praze (který jsem již při několika příležitostech využil k vyhledání nezvěstných lidí), nebo prostřednictvím vojenských či důchodových záznamů.

Možná by bylo možné vystopovat i vězně, kteří přežili. Český historik Nečas napsal, že 25 % vězňů z tábora bylo propuštěno. Protože se mi ale zdá jeho bádání poněkud povrchní a protože jsem zjistil, že většina propuštěných vězňů byla později znovu zatčena, pochybuji, že jich mnoho přežilo, pokud vůbec nějakí. Rád bych ale projel seznam jmen vězňů policejním počítačem.

Mým cílem je nalézt přeživší členy personálu a udělat s nimi rozhovory, abych obohatil historické záznamy, nikoli abych je z čehokoli obviňoval. Osobně nemám touhu vinit kohokoli z válečných zločinů. To není cílem mého zkoumání. Chci nahlédnout Lety očima historika a kulturního antropologa. Chci se dozvědět nejenom to, co se v Letech stalo, ale také proč se to stalo.

Před příjezdem do České republiky se mi snad podaří dokončit bádání v německých archivech, kde hledám záznamy o doktoru Píkovi. Je zatím jediným hrdinou, kterého jsem ve spojitosti s Lety našel. Doufám, že až se bude uvažovat o památníku v Letech, vzpomene se i na něj. Chci vám ještě jednou poděkovat za pomoc, spolupráci i postřehy v této složité otázce. Jsem

si jistý, že si uvědomujete, že tento problém sám nezmizí a že čím rychleji česká vláda veřejně vystoupí (doufejme, že to bude v září ve Varšavě), tím rychleji se bude moci zařadit na přední pozici v otázce lidských práv ve východní Evropě. Právě dnes jsem čtyřicet minut hovořil telefonicky s rádiem Hlas Ameriky. Pověděl jsem jim o Letech a oni chtějí udělat o mém výzkumu reportáž. Řekl jsem jim o našem setkání a o spolupráci, kterou jste nám s panem Galuškou nabídli. Jak jsem Vám pověděl již ve Washingtonu, jsem Čechoameričan pyšný na své kořeny a nechci pošpinit své vlastní dědictví. Chyby ostatních ale nemůžeme skrývat. Přikládám zde výtisk knihy o Antonínu Dvořákovi, kterou jsme vydali. Snad si ji rád přečtete. Rudý dědek Nejedlý se snažil tento příběh ututlat. Skryté věci ale vždy vyplují na světlo.

*Se srdečným pozdravem,
Paul J. Polansky*

Léta v Iowě bývají vždy horká a vlhká. V létě v roce 1994 jsme tu ale měli opravdovou výheň, což mě frustrovalo. Od jednoho vysokoškolského studenta ze semináře pro spisovatele, který jel zrovna na dovolenou do zahraničí, jsem si pronajal malý byt v Iowa City. Učil jsem na jednom semináři v rámci každoročního Letního festivalu spisovatelů v Iowě a sám několik seminářů navštěvoval. Myslel jsem si, že malý byt bude přesně tím, co potřebuji. Ukázalo se ale, že je v něm příliš těsno a příliš horko. A k tomu všemu mi pořád někdo volal. Lidé neustále telefonovali kvůli Letům.

Marlene Perrinová, reportérka z Iowa City Press-Citizen, mi zavolala jako první. To léto napsala několik

článků o tom, že Univerzita of Iowa nepozvala na Dvořákovo sympóziu potomky Antonína Dvořáka, kteří byli v té době na návštěvě v Iowě. Teď se chtěla dozvědět něco o Letech, o kterých se dočetla v Decorah Journal.

Zašli jsme na oběd do staré studentské hospody Airliner. Řekl jsem jí o svých zkušenostech z České republiky. Marlene se mě zeptala na několik věcí, o kterých jsem nikdy předtím nepřemýšlel, jako třeba na historii Romů. O týden později, 22. června, byly Lety hlavním tématem na první straně Iowa City Press–Citizen.

Palcový titulek hlásal:

Spisovatel objevil cikánský tábor smrti z druhé světové války
Spojené státy doufají, že práce muže z Iowy může napomoci lidským právům.

Nad titulkem o Letech byl čtyřbarevný obrázek mapy s polohou Letů na mapě České republiky, dále kresba plotu z ostnatého drátu a mezi nimi fotky cikánských vězňů z Letů. Na titulní straně byla ještě jedna o hodně menší reportáž, která odhalovala skutečnost, že O. J. Simpson byl odsouzen za vraždu své exmanželky.

O čtyři dny později vydaly největší zdejší noviny Des Moines Register reportáž o Letech, která na titulní straně začínala slovy:

Muž z Iowy tvrdí: Češi vyhladili tisíce Cikánů
Mnozí oceňují zjištění, která dokazují zvěrstva spáchaná za druhé světové války.

Autorem byl Jack Hovelson, který se týden předtím zastavil v Iowa City, aby mě navštívil. Jack měl také české předky a zajímalo ho, co jsem v České republice objevil. Dal jsem mu kopii své povídky *Zloději slepic* a zeptal se ho, jak se mu líbí. Po jejím přečtení mi řekl, že Čermáka považuje za nejdůležitější postavu v celém příběhu.

Neřekl jsem mu, že část s Čermákem byla jediným místem, které jsem si vymyslel. Šlo o kombinaci komentářů z příběhů lidí, kteří přežili jiné tábory smrti. Lety byly skutečné, jenom jsem ještě musel najít někoho, kdo je přežil.

Do stejného vydání napsal Jack ještě jeden článek o tom, jak byli Cikáni po staletí utlačováni. Poskytl jsem mu také tři černobílé fotografie vězňů z Letů. Mezi tyto dva články vložil sloupek o mém životě, který jsem ale nepovažoval za nutný. Spíše jsem z něj byl na rozpacích. Říkalo se v něm: PAUL POLANSKY. ŽIVOTOPISNÉ ÚDAJE: věk 52 let, pochází z Mason City; nyní dělí svůj čas mezi Spillvill a Českou republiku. VZDĚLÁNÍ: dostal fotbalové stipendium na Marquette University; studoval žurnalistiku. KARIÉRA: během svého pobytu ve Španělsku podnikal v realitách a do svých 30 let se stal boháčem; v současnosti řídí Centrum pro výzkum české historie ve Spillvillu, které studuje záznamy a dělá rozhovory s lidmi v Evropě za účelem výzkumu rodinné historie. RODINA: má čtyři děti, je rozvedený.

Nebyl jsem si jistý, kde Jack tyto informace vyhrabal. Článek měl být o Letech, ne o mně. Věděl jsem, že tyto věci o mně ve Spillvillu nikdo nevěděl. Teď už to věděli.

Jack také zavolał Brewsterovi Chamberlainovi a Petrovi Vančurovi a vyloudil na nich následující vyjádření. Brewster řekl: „O tábore v Letech jsme sice věděli, ale tato zjištění jsou téměř kompletní dokumentací událostí, ke kterým tam došlo. To se stává jenom zřídka. Je to zvlášť zajímavé proto, že o příběhu Cikánů se téměř nemluví, neboť o něm nemáme dostatek důkazních materiálů, a také proto, že mlčí ti, co přežili.“

Jack dostal vyjádření dokonce i od Iana Hancocka. „Česká vláda tvrdí, že pro ně není tento objev novinkou, což ale práci Polanského nijak neumenšuje. Česká vláda se snažila informace o Letech ututlat, potlačit.“

Nejvíc mi vadilo vyjádření Petra Vančury: „Závěry několik let starého výzkum jednoho českého profesora jsou takové,

že v Letech zemřelo pouze 327 až 329 osob. Jeden člověk říká něco, zatímco druhý tvrdí něco jiného. Musíme se rozhodnout, jaký oficiální postoj naše vláda zaujme.“

Přesně jak předpovídala Erika, česká vláda očividně začala měnit názor. Vančura neodpověděl na mou žádost, aby byli vyhledáni dozorcí a vězňové z Letů, kteří byli ještě naživu, a aby s nimi byly vedeny rozhovory. Pokud česká vláda nevěděla, které z verzí věřit, jestli té mé, anebo verzi profesora Nečase, nejlepší bylo najít očitě svědky, lidi, kteří v Letech byli. Miroslav našel Kalbáče a Končického. Dosud žijící doktor z Letů se očividně snažil zakrýt, co se dělo v táboře smrti, ale Končický mluvil. A ti, kdo přežili, by nám mohli říct ještě důležitější příběhy. Proč nechtěla česká vláda nalézt nikoho, kdo přežil? Proč se od toho snažili distancovat? Proč nám nechtěli pomoci? Proč chtěla česká ambasáda, abychom vynechali jméno Václava Havla? Podle všeho, co Havel v životě napsal, věřil v pravdu. Jeho rozhovor z roku 1983 s Antoinem Spirem měl název „Straním pravdě“. Havlovým hlavním tématem byla identita a zodpovědnost člověka vůči ostatním lidem. Jeho vlastní postoj vůči lidským povinnostem a občanským povinnostem vyjádřil v tomto rozhovoru. „Je mou povinností jako veřejné osoby... vyjádřit své postoje hlasitěji než ti, kteří nejsou tak známí... Když kritizují naši vládu... je to proto, že je to špatná vláda... Nestraním žádnému druhu establishmentu, ani nevedu proti žádnému establishmentu profesionální kampaň – pouze straním pravdě před lží, straním rozumu před hloupostí, straním spravedlnosti před nespravedlností.“

Začal jsem být zvědavý, jestli česká vláda nebo Petr Vančura z Velvyslanectví České republiky ve Washingtonu četli slova prezidenta Václava Havla. Nebo byl sám Václav Havel tím, kdo se odmítal postavit za práva Cíkáňů? Podepsal, koneckonců, nový zákon o občanství. Podlehł nakonec tento velký ochránce lidských práv

a důstojnosti člověka tomu, že se z něj stal profesionální politik? A právě v tu chvíli jsem se rozhodl vtáhnout Václava Havla do téhle šarvátky. Najednou jsem ho nevnímal jako významného disidenta, ale jako dalšího prezidenta Husáka. Superman Havel, můj hrdina, byl buď morálně mrtvý, nebo odmítl vstoupit do jiné telefonní budky. Zdálo se, že už ztratil zájem nosit velké S. Můj Superman ho vyměnil za BMW.

15

Navzdory výrokům české ambasády v několika novinách, že jejich vláda bude pozitivně reagovat ve věci památníku v Letech a ve věci mikrofilmových kopií záznamů z Letů, o které žádalo Muzeum holocaustu, neobdržel senátor DeConcini na svůj dopis nikdy žádnou odpověď. Nyní jsem se obával, že česká vláda bude vše zdržovat do té doby, než všichni na Lety zapomenou. Ovšem Erika nejenže neustále dotírala na Čechy, ale přesvědčila americkou vládu, aby ji o víkendu 4. července poslala do Prahy promluvit si s českými funkcionáři o dvou tématech: o novém českém zákonu o občanství (který americká vláda považovala za diskriminující vůči Romům) a o Letech. Na programu dne byla pouze tato dvě témata.

Mluvil jsem s Erikou předtím, než odjela. Řekl jsem jí, že budu pokračovat a budu dělat rozhovory, aby bylo téma Letů v tisku stále živé, ačkoli celonárodní noviny mě zatím neoslovily.

Jediné, čeho se Erika obávala, byly moje útoky na prezidenta Havla. Byl jsem frustrován, jak česká ambasáda zdržuje, a v posledním rozhovoru pro noviny jsem řekl přesně to, co nechtěli, abych řekl.

„Havel nemá žádnou skutečnou moc,“ řekla Erika. „Prezident České republiky je pouhá loutka. Neměl byste mluvit o jejich vládě jako o Havlově vládě. Premiérem je Václav Klaus. Měl byste ji nazývat Klausovou vládou.“

„Ale Havel je svědomím jejich národa. Vždycky volal po pravdě. Je hlasem utlačovaných. Napsal *Moc bezmocných*, ještě když nebyl prezidentem, a mělo to dopad. Pomyslete, co by mohl udělat jako prezident.“

„On není politik. Nemá žádnou politickou moc.“

„Jenže tohle je morální problém,“ opakoval jsem znovu. „Když přijde na morální otázky, je to jeho vláda. Když je teď prezidentem, musí dělat věci, za které prezidenta Husáka odsuzoval proto, že je nedělal.“

Najednou jsem na druhém konci linky slyšel jenom ticho. Nebyl jsem si dokonce jistý, jestli tam Erika ještě je.

Zavěsila?

„Eriko?“

„Poslouchám.“

„Eriko, víte, kolik Cikánů bylo v České republice zabito od Havlova nástupu do úřadu?“

Opět jsem slyšel ticho.

„Dvacet devět,“ řekl jsem. „A ani jeden z vrahů není ve vězení. Havel vůči těmto vraždám nevystoupil. Vláda Havlových disidentů dělá to, s čím čeští komunisté v posledních dvaceti letech své vlády přestali – zabíjí lidi.“

„Havel nemůže udělat nic,“ řekla Erika. „Je to jen loutka.“

„Nesouhlasím,“ řekl jsem. „A Romové taky ne. Teoreticky nemá královna Anglie žádnou moc. Ale v zákuhlí disponuje stále ještě ohromným vlivem. Havel má stejný vliv. Nikdo z českých politiků není zdaleka tak známý mimo svoji vlastní zemi. Václav Havel je jediný z Čechů, koho lidé na západě znají. Kdyby se postavil za morální problém, jako je tenhle, lidé by ho poslouchali.“

„Myslím, že nerozumíte české politice,“ řekla Erika. „Havel bojuje v České republice za své politické přežití. Klaus na něj neustále útočí. Husák měl moc, Havel žádnou nemá.“

„Havlova moc spočívá ve světovém tisku,“ řekl jsem.

„V Praze už světový tisk nečtou. Když Havel mluví v parlamentu, tak ho ignorují. Čeští poslanci během Havlovy řeči buďto spí, čtou si noviny, nebo si povídají tak nahlas, že Havla není slyšet. To je moc, kterou má Havel ve svém vlastním státě.“

„Proč tedy chce být prezidentem?“ zeptal jsem se. „Je pro něj pozice prezidenta důležitější než mít vlastní morální zásady? Proč nerezignuje?“

Na druhém konci linky jsem zaslechl podrážděný povzdech. Nikdo mi nepomohl víc než Erika a já jí teď oplácel za ochotu zase dalším ze svých panovačných monologů.

„Eriko?“

„Ano.“

„Hodně štěstí na vaší cestě.“

* * *

Když se Erika po dvou týdnech vrátila z České republiky, zavolala mi.

„Obávám se, že jsem nebyla příliš úspěšná,“ řekla. „Česká vláda je neoblomná a nehodlá změnit svůj zákon o občanství. Myslím, že nepromysleli všechny důsledky. Pokud upřou občanství 100 000 Romů žijících v jejich zemi, co se pak s nimi stane?“

„Koncentrační tábory,“ řekl jsem automaticky. „Další Lety.“

„Česká vláda mi řekla, že to postihne pouze 15 000 Romů. Ale všechna sdružení pro lidská práva, se kterými jsem mluvila, udávají čísla převyšující sto tisíc.“

„Kolik dnes v České republice žije Romů?“

„Nikdo to neví jistě. Hodně Romů se nikdy neregistrovalo. Záleží na tom, s kým mluvíte, ale odhady mluví o 300 000 až 800 000.“

„Co s nimi tedy česká vláda udělá? Řekne vysokému komisaři OSN pro uprchlíky, že má další problém k řešení?“

„Nevím,“ řekla. „Ale jsem si jistá, že nehodlají ten zákon změnit.“

Čekal jsem na ostatní novinky. Slyšel jsem, jak dýchá. Stále tam byla, ale úplně potichu.

„A co Lety?“ zeptal jsem se. „Co říkali o Letech?“

Slyšel jsem, že se zhluboka nadechuje: „Popřeli vaše bádání.“

„Co popřeli?“

„Všechno.“

„Cože?“

„Setkala jsem se s doktorem Josefem Havlasem z ministerstva zahraničních věcí. Zdá se, že má tento problém na

starosti. Řekl, že jel do Letů a všechno si osobně ověřil. Tvrdí, že vepřín neleží na místě tábora, že všichni pracovníci tábora byli Němci, že Němci tábor řídili a že ti, co zemřeli, zemřeli na tyfus. Česká vláda se rozhodla zcela podpořit zprávu profesora Nečase. Říkají, že jste neobjevil nic nového. Jen jste všechno zveličil.“

Teď jsem to byl zase já, kdo se odmlčel. Byl jsem tak šokovaný, že jsem nedokázal uvažovat. Připadal jsem si, jako by mě někdo zrovna kopnul do břicha. Nemohl jsem popadnout dech. Mozek mi přestal fungovat.

„Paule, jste tam?“

„A... a co dokumenty?“ vyhrkl jsem konečně. „Nezničili dokumenty, nebo ano? Ty dokumenty dokazují, že tábor řídili pouze Češi. Že...“

„Havlas všechny ty dokumenty viděl.“

„Havlas? Kdo je Havlas?“

„Ten muž z ministerstva zahraničních věcí. Byl v Letech i v Třeboni.“

Erika se na pár vteřin odmlčela. „Chce vás vidět, až tam příště pojedete.“

„Eriko... tohle je zastírací manévr!“

„Tohle je teď oficiální verze,“ řekla. „Lety řídili Němci.“

16

Ke konci mého letního pobytu v Iowa City mě kontaktovala Rada pro zahraniční záležitosti, skupina akademiků a aktivních občanů, kteří se scházeli jednou měsíčně na obědě v Atletickém klubu. Jako host byl vždy pozván řečník, který proslovil přednášku na téma velmi vzdálené životu v Iowa City. Přednáška byla vždy vysílána živě rádiem WUSI. Byl jsem požádán, abych zde promluvil o Letech.

Strávil jsem několik bezesných nocí přemýšlením, jak bych měl svůj materiál prezentovat, až jsem si jednoho rána vzal do ruky noviny a uviděl jsem fotku prezidenta Havla. Stál před Liberty Bell ve Filadelfii. Měl své typické brýle a okolo krku novou medaili. Hlavní titulěk hlásal: Ke sjednocení našeho života je nutná duchovní obnova, říká Havel.

Prezident Havel byl právě vyznamenán filadelfskou medailí Svobody za rok 1994, a to za prosazování politické svobody. Ve svém proslovu nezmínil ani Lety, ani nový český zákon o občanství, který se snažil zbavit základních lidských práv největší menšinu v jeho zemi. Řekl v něm toto: „Jedinou reálnou nadějí dnešních lidí je pravděpodobně obnova naší jistoty, že jsme zakořeněni v Zemi a současně i v kosmu.“

Vypadalo to, jak kdyby prezident Havel o Letech nikdy neslyšel. Věděl jsem ale, že o novém zákonu o občanství věděl, protože ho podepsal a tím mu umožnil nabýt účinnosti. Na co si tu hrál? Zapomněl snad na všechny ty eseje, které napsal o lidských právech a pravdě? Proč nemluvil otevřeně ve své vlastní zemi, když šlo o obranu občanských práv?

Prezident Havel se pohyboval mezi smetánkou po celé Americe několik týdnů a sbíral ceny a medaile v San Franciscu, Chicagu, New Yorku a teď také ve Filadelfii. Prosazoval svobodu. Ale co svoboda v jeho vlastní zemi? Právě v tu chvíli jsem se rozhodl, že i nadále budu spojovat jeho jméno s Lety.

Vančurova žádost, abych chránil Havlovo dobré jméno, mi nabízela strategii. Budu Havla atakovat, dokud nezá-
čně mluvit otevřeně o lidských právech ve vlastní zemi,
dokud neobrádí svůj ostrý a jasný pohled právě na Lety.

Nazval jsem svou přednášku „Vláda prezidenta Havla“.

Během třiceti minut jsem převyprávěl příběh Letů
a také o nepříznivé situaci Cikánů v dnešní České re-
publice. Zde jsou některé z věcí, jež jsem uvedl:

Současný zástupce velvyslance na české ambasádě
ve Washingtonu byl ještě před patnácti měsíci tesařem.
Narychlo absolvoval diplomatickou školu a na své první
místo byl poslán do Washingtonu.

Většina zahraničních diplomatů sní o tom, že budou
před koncem své kariéry umístěni do Washingtonu. Spo-
lu s Paříží a Londýnem je Washington třešničkou na di-
plomatickém dortu. Dostat Washington jako své první
umístění znamená, že máte konexe. Náš tesař ve Wa-
shingtonu nám řekl, že byl jedním z vrcholných předsta-
vitelů Občanského fóra – politického hnutí Václava Havla.

Václav Havel je prezidentem České republiky, ale zá-
stupce velvyslance na české ambasádě ve Washingtonu
nám důrazně vysvětlil, že v České republice nevládne
vláda Václava Havla. Že Václav Havel nemá moc něco
prosadit.

Během posledních šesti měsíců jsem hledal slova
LETY, CIKÁN, HOLOCAUST a ČESKOSLOVENSKO
v každé příručce, rejstříku novinových článků a kni-
hovním katalogu, na který jsem narazil, včetně dvou
nejlepších na celém světě, v knihovně Britského muzea
v Londýně a v newyorské Public Library.

Nenašel jsem žádnou literaturu ani novinové reportá-
že nebo časopisecké články o Letech nebo o Cikánech
v Československu v souvislosti s holocaustem.

Ale takové množství archivního materiálu, jaké se
zachovalo u tábora v Letech, asi neexistuje u žádného
jiného z táborů holocaustu.

Česká vláda je jako člen helsinského výboru povinna zachovávat a připomínat jakýkoli vyhlazovací tábor, který se nacházel na jejím území během druhé světové války. Tábor v Letech, na jehož místě nyní stojí družstevní vepřín, by měl být Národním památníkem.

Moje návštěva ve Washingtonu měla za výsledek dopis Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě českému velvyslanci ve Washingtonu, ve kterém byl požadován souhlas s uctěním tábora smrti v Letech jako památníku.

Protože do minulého týdne česká vláda na tento dopis neodpověděla, byl jí zaslán dopis další. Senátor DeConcini mě osobně ujistil, že tato komise nenechá celou záležitost zapadnout.

Několik deníků zveřejnilo zprávy o mých zkoumáních v Letech. Nevyhnutelně žádaly také vyjádření české ambasády. Česká ambasáda nyní zaujala oficiální stanovisko, že Lety byly táborem, který provozovali Němci a ve kterém zahynulo pouze 375 lidí. Ambasáda nyní tvrdí, že na to, co se v Letech stalo, existují dva rozporuplné názory, a pravda bude tudíž známa až poté, co nově ustavená komise prozkoumá všechny záznamy.

Nebyl jsem nikým a nikdy požádán, abych komentoval tento výklad české ambasády, takže bych to rád učinil při této příležitosti.

Především, v táboře v Letech nikdy nepracoval žádný Němec. Mám fotokopie složek všech zaměstnanců. Každá složka obsahuje jméno zaměstnance, místo jeho narození, jména jeho rodičů a přehled jeho předchozí kariéry. Všichni zaměstnanci (dozorci, úředníci, lékaři, správci) byli podle těchto osobních složek Češi. Několik dozorců mělo německá příjmení, jako ho má například dnešní předseda vlády České republiky, pan Klaus. Ale žádný Němec v Letech nepracoval. Jenom Češi.

Zadruhé, stačí pět minut na to, aby se člověk ujistil, že Lety byly tábor smrti. Jak jste mohli vidět z mého

inventáře záznamů v Letech, kdokoli může nyní najít jakýkoli záznam za pár vteřin. V kartonech 13, 14, 15 a 25 jsou seznamy transportů do Osvětimi. V kartonu 5 jsou přijímací seznamy vězňů v Letech, uvádějící jejich jména, data narození a domovské adresy. Oficiální kniha vězňů uváděla pouze 694 vězněných během tří let existence tábora; počty uvedené na přijímacích seznamech jdou však do tisíců. V kartonu 25 jsou seznamy vězňů, kteří v Letech zemřeli. Je tu více než 800 záznamů o úmrtí, podepsaných táborovými lékaři. Jen pár minut stačí na to, aby se člověk ujistil, že Lety byly táborem smrti, kde zemřely tisíce lidí. V květnu jsem předal kopii mého inventáře české ambasádě ve Washingtonu, abych pomohl jejich vládě při revizi záznamů. Zjevně jej nikdy nepoužili.

Lety byly táborem smrti a dnešní česká vláda, vláda prezidenta Václava Havla se tuto skutečnost snaží zatajit.

Proč?

Protože česká vláda nechce zřídit národní památník pro Cikány. Ačkoli Cikáni žijí v České republice více než 500 let, pohlíží se na ně tak jako na černochoy ve státě Mississippi před vznikem hnutí za občanská práva.

Nebude-li prokázáno, že Lety byly táborem smrti, vláda nebude muset odstranit vepřín, který nyní zakrývá tamější masové hroby. Vláda nebude muset ani uctívat památku mužů, žen a dětí, kteří zde trpěli a umírali. Bude-li prokázáno, že Lety byly táborem smrti ve smyslu helsinských dohod, česká vláda bude muset odstranit vepřín a vybudovat národní památník.

Ve skutečnosti však má česká vláda blíže k tomu, aby Lety znovu otevřela jako koncentrační tábor, než aby z nich učinila národní památník.

Minulý rok česká vláda schválila a uvedla v platnost nový zákon o občanství. Tento právní dokument je zaměřen proti tamější cikánské menšině.

Tento zákon ve skutečnosti říká, že nemůžete být českým občanem, když neumíte číst nebo psát nebo když jste byli někdy zatčeni. Asi 250 000 českých Cikánů spadá do jedné nebo do obou těchto kategorií.

Jistě, česká vláda, vláda Václava Havla nedomyslela příliš dobře důsledky této novely zákona. Co chtějí dělat s těmi nežádoucími lidmi? Kam je chtějí poslat?

Před třemi týdny vyslala vláda USA do Prahy oficiální delegaci, aby projednala tyto dvě otázky, Lety a nový český zákon o občanství. Češi byli neoblomní. Svůj zákon schválili a nejeví žádný zájem ho měnit. A Lety byly podle nich pracovním táborem, který provozovali Němci a ve kterém zahynulo pouze 375 lidí. To je nyní oficiální české stanovisko.

Před dvěma týdny obdržel prezident České republiky Václav Havel ve Filadelfii medaili Svobody za rok 1994. Po obdržení této prestižní ceny pronesl prezident Havel projev, v němž vyzýval k duchovní obnově, jež má sjednotit lidi, kteří jsou sice globálně propojeni, ale násilně rozerváni kulturními konflikty.

Když Havel mluvil v Sálu nezávislosti v den, od kterého se datuje nezávislost USA na Anglii, řekl, že základní principy demokracie, jako je individuální svoboda a moc, vyvěrající z vůle lidu, nebudou znamenat nic, pokud nebudou založeny na uvědomění si místa, jaké lidstvo zaujímá v celém univerzu, a na „úctě k zázraku bytí“.

Doprovodný text k udělení ceny zmiňoval Havlovu roli při rozdělení Československa v roce 1992 na dva oddělené státy Českou a Slovenskou republiku a tvrdil, že tím byl vytvořen vzor pro mírové řešení etnických rozporů.

Rád bych si myslel, že prezident Havel ve své řeči předával zprávu svým vlastním politikům. Domnívám se však, že v tomto případě tomu tak nebylo. Prezident Havel nikdy neřekl nic proti novému českému zákonu o občanství. A nikdy nepronesl ani slovo o Letech.

Psal jsem nedávno na českou ambasádu ve Washingtonu, abych se ujistil o upřímnosti jejich příslibu pomoci mi v dalším pokračování bádání o táboře v Letech. Řekl jsem jim, že jelikož už jsem viděl veškerou dokumentaci o Letech, nyní bych chtěl udělat rozhovory s táborovými dozorci a lékaři, kteří jsou stále ještě naživu. Protože znám jejich data narození, odhaduji, že jistá část z nich stále žije. Sdělil jsem tedy na ambasádě, že mám fotokopie všech osobních složek táborových dozorců a pro českou vládu by nemělo být problémem vyhledat je v záznamech o důchodovém zabezpečení. Dosud jsem nedostal odpověď.

Jednu věc ale vím. Před několika lety byl přijat nový zákon, který zajistil zproštění obvinění za zločiny spáchané komunisty během bolševického režimu v Československu. Tento zákon nezahrnuje zločiny spáchané během druhé světové války. Dozorci a lékaři, kteří pracovali v táboře smrti v Letech, tedy stále ještě mohou být stíháni jako váleční zločinci.

Byl jsem naším ministerstvem zahraničí varován, abych neočekával přílišnou spolupráci od současné, demokraticky zvolené české vlády.

Česká velvyslankyně a bývalá tlumočnice prezidenta Havla paní Klímová, předtím než zemřela na leukémii a krátce před svým odjezdem z Washingtonu, mluvila neoficiálně s právníčkou Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a žádala, aby se tato osoba pokusila udělat něco na pomoc Cikánům v její zemi, v České republice. „Oni je tam zabíjejí,“ řekla.

Paní Klímová byla mimochodem jako velvyslankyně z Washingtonu odvolána českou vládou. Ona sama zde chtěla zůstat.

Ačkoli je Česká republika mnoha lidmi považována za demokratický stát, přijala v nedávné době řadu zákonů o urážce na cti a pomluvě, které chrání všechny české politiky a zejména úřad prezidenta před jakýmkoli

spekulacemi či pomluvami v tisku. Jestliže bych například nazval prezidenta České republiky šaškem, mohl bych být a pravděpodobně bych také byl odsouzen až na pět let do vězení. Bylo mi také řečeno, že pokud budu dále nazývat českou vládu vládou Václava Havla, mohl bych být rovněž odsouzen.

Když jsem skončil, měl jsem ohromující aplaus. Když se potom podával ledový čaj, lidé se začali ptát.

„Kdo jsou Romové? Odkud přišli? Jak vypadají? Co pro ně člověk může udělat?“

Rozhlasová stanice v Iowa City vysílá živé pořady dvakrát týdně. Věřím, že české velvyslanectví o ní už slyšelo. Pokud ano, nikdy mě nekontaktovali. Zdálo se, že veškerá komunikace mezi námi nyní oficiálně skončila.

17

Koncem července jsem byl opět ve Španělsku, na své lovecké chatě v horách na východ od Granady. Během tohoto pobytu mi moje kancelář ve Spillvillu přeposlala dopis z českého velvyslanectví. Byl od Petra Vančury. Chtěl vědět, jestli jsem četl Nečasův článek o Letech. Okamžitě jsem mu poslal následující fax:

9. srpna 1994

Milý pane Vančuro,

děkuji za Váš dopis z 12. července, který mi byl přeposlán do mé letní rezidence ve Španělsku. Zním velmi dobře článek Ctibora Nečase. Před dvěma lety jsem si ho nechal přeložit do angličtiny, dříve než mi bylo umožněno nahlédnout do dokumentů cikánského tábora smrti v Letech v třeboňském archivu. Snažil jsem se použít Nečasův článek jako vodítko, ale buďto neviděl všechny dokumenty z třeboňského archivu, nebo je ignoroval, protože v jeho bádání je příliš mnoho prázdných míst. Nečas nezmiňuje „přijímací seznamy“, které dokumentují příjezdy tisíců Cikánů do Letů, přičemž uvádějí jejich data a místa narození. Odkazuje pouze na knihy vězňů, které, jak je snadné nahlédnout, byly falšovány už v tehdejší době. Budoucí historikové, kteří budou studovat tyto záznamy, patrně budou brát Nečase jako špatného badatele, ale při čtení mezi řádky jeho textu jsem cítil, že se pokoušel říci něco, co se pravděpodobně obával učinit jasněji. Stali se snad někteří Češi, kteří se podíleli na provozu tábora v Letech, později významnými představiteli komunistické strany? Mnohem více skličující než Nečasův chabý výzkum byla řeč prezidenta Havla, pronesená

letos v červenci ve Filadelfii, kde obdržel medaili Svobody. S ohledem na nový český zákon o občanství a na neochotu současné české vlády plně odkrýt problematiku cikánského tábora smrti v Letech jsem pocítoval z Havlových poznámek pachut' pokrytectví. Vyčetl jsem mu to vše v půlhodinové řeči, kterou jsem přednesl 29. července a která byla přenášena rozhlasem v Iowa City a byla od té doby již dvakrát reprízována.

V rozhlasovém vysílání jsem se také zmínil o poznámkách dr. Josefa Havlase, že Lety „byly tábor, který provozovali Němci“. Protože mám fotokopie osobních složek všech mužů, kteří v Letech pracovali, mohu dokázat, že ani jeden z nich nebyl Němec. Všichni byli Češi. Několik dozorců mělo německá příjmení, stejně jako váš předseda vlády Klaus, ale všichni byli českými občany. Dokonce i korespondence z Prahy do Letů byla podepsána Čechy, nikdy žádným Němcem. Kdo přišel s myšlenkou zřídit v Čechách a na Moravě během druhé světové války cikánské tábory smrti, nebude možná nikdy zodpovězeno. Ale k potvrzení toho, že Lety byly tábor spravovaný a provozovaný Čechy, stačí několik hodin v treboňském archivu (s využitím mého inventáře). Je to skličující, ale je to pravda. Dříve než oslovím účastníky semináře KBSE v září ve Varšavě, chtěl bych strávit tři týdny v České republice. Během té doby mám v plánu navštívit prof. Maura a dr. Havlase. Kdybyste byl tak laskav a domluvil mi krátkou schůzku s prezidentem Havlem, byl bych Vám velice vděčný. Dal bych přednost tomu, kdybych mohl ve svých projevech a novinových rozhovorech citovat přímo jeho slova. Je to člověk, kterého

jsem vždy velmi obdivoval – a chtěl bych ho obdivovat i nadále, jestliže skutečně podpoří tyto věci, týkající se českých Cikánů.

Do 25. srpna je možné mne zastihnout na tomto faxovém čísle ve Španělsku: (z USA) 011 34 50 478138. Od konce srpna až do 19. září jsem k zastížení na tomto telefonním/faxovém čísle v Táboře, Česká republika: 0361 22649.

Petře, doufám, že dokážeme na těchto problémech spolupracovat v co největším rozsahu a představit společnou frontu na semináři ve Varšavě.

*Se srdečným pozdravem
Paul J. Polansky*

Od Petra Vančury jsem nikdy žádnou odpověď nedostal a už jsem o něm nikdy neslyšel.

* * *

Na závěrečné dva týdny mého pobytu ve Španělsku mě přijel navštívit můj syn John s přítelkyní z New Yorku. Vzal jsem je na prohlídku jakýchsi cikánských jeskyní nedaleko města Huescar. V 80. letech patnáctého století učinili katoličtí panovníci Ferdinand a Isabela město Huescar svým hlavním stanem při první fázi dobývání Granady. Podél vyschlého řečiště řeky, odděleného od města, ale ležícího stále ještě na dohled, byly stovky příbytků vykopaných v úbočích. Až donedávna žili v těchto obydlích pouze Cikáni. Dnes si je kupují mnozí lidé jako víkendová útočiště, protože je v nich v zimě teplo a v létě chladno a jsou okouzující a levné. „Mám svou jeskyni!“ bylo módní říkat v provinčním Španělsku na koktejlovém večírku.

Když jsme projížděli okolím po prašných cestách, John poznamenal, jak se mu mnozí Cikáni zdají být malí. Někteří vypadali jako trpaslíci.

„Může za to strava nebo incest,“ spekuloval jsem a přitom mi došlo, že Gitanos ve Španělsku na tom nebudou o mnoho lépe než Romové v České republice. Nebyla tu sice žádná otevřená diskriminace v barech a restauracích, ale finančně byli i španělští Cikáni na samém dně ekonomického žebříčku.

Po krátkém průjezdu rozpadající se vesnicí na kopci, kdy za námi utíkali cikánští kluci v hadrech a žebrali o almužnu, jsme navštívili muže, který byl barvitou postavou hospod v Huescaru, ale nebyl to Cikán. Byl jsem v jeho „jeskynním domě“ už několikrát, abych si koupil jeho domácí víno a vyslechl historiky o minulosti. Dnes ráno nás na dvorku před jeskyní uvítala jeho dcera. Její otec se holil. Když se konečně objevil, ptal jsem se ho na jeho cikánské sousedy.

„Ten, co bydlí hned vedle nás,“ řekl, „je ten nejčistotnější a nejčestnější člověk, jakého jsem kdy potkal.“ Ale bydlí tu v okolí i další, pokračoval ve vyprávění, a ti jsou špatní, jsou špinaví a kradou, nejsou to dobří Cikáni. Když jsme odjeli, řekl jsem svému synovi a jeho přítelkyni, že je to vždycky stejná písnička. Cikáni, které lidi znají z osobní zkušenosti, jsou vždy dobří; ti ostatní, které nikdy ani neviděli, jsou vždy špatní.

Poslední srpnový den jsem se svým karavanem přešel znovu do České republiky. Byl jsem vlastně na cestě do Varšavy, abych tam promluvil na setkání o lidských právech Romů, jež se konalo pod patronátem KBSE, ale chtěl jsem se ještě naposledy setkat s českými vládními úředníky ve věci tábora v Letech.

V České republice pro mě teď pracovala dvaapadesátiletá žena, paní Alena Němcová. Její manžel byl bývalý učitel na základní škole, teď už v důchodu, zatímco ona pracovala celý život jako profesionální překladatelka a na

částečný úvazek i jako turistická průvodkyně a genealožka. Znal jsem ji už od 80. let, kdy mi pomohla s některými věcmi z mé rodinné genealogie. Byla první, kdo mi nabídl vysvětlení, že příjmení Polansky značí, že moji předkové pravděpodobně přijali své jméno od usedlosti zvané Polánka. Polánka znamená lesní paseka vysoko na kopci. Později jsem opravdu našel místo, které dalo jméno mým předkům z otcovy strany, a vystopoval jsem jejich rodovou linii až k nižší šlechtě ze 14. století. Jeden z mých předků, Václav z Polánky, byl zapleten do povstání, které v roce 1418 odstartovalo husitské války. Papež Martin V. vydal oběžník, který žádal uvěznění Václava z Polánky za to, že přiměl kněze sloužit mši v prasečím chlívku.

Zastavil jsem se tentokrát u Aleny, abych zjistil, jestli jsem dostal odpovědi na faxy, poslané prezidentu Havlovi a Josefu Havlasovi z ministerstva zahraničních věcí. Dostal jsem odpověď od obou. Zde je kopie faxu, který jsem poslal prezidentu Havlovi:

24. srpna 1994

Vážený presidente Havle,

Výbor pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, sídlící ve Washingtonu, D.C. mi doporučil, abych kontaktoval přímo Vaši kancelář předtím, než vystoupím na jejich semináři ve Varšavě příští měsíc, a abych Vás informoval o svých výzkumech, týkajících se cikánského tábora smrti za druhé světové války v Letech u Písku. Můj výzkum ukázal, že tento tábor provozovali a řídili Češi a že někteří dozorcí a lékaři, kteří v tomto táboře pracovali, jsou stále ještě naživu. V rámci současných českých zákonů mohou být tito lidé obžalováni z válečných zločinů. Do dnešního dne mám stále dojem, že Vaše

vláda v nejlepším případě otálí s veřejným vystoupením, při němž by plně odhalila skutečnosti týkající se cikánského tábora smrti v Letech, a v nejhorším případě se podílí na aktivním zakrývání těchto válečných zločinů. Než plně zveřejním informace o cikánském táboře smrti v Letech na semináři KBSE ve Varšavě (20.–23. září), rád bych s Vámi nebo s některým z Vašich poradců prodiskutoval následující body:

- 1. Jsou záznamy z Letů (více než 40 000 dokumentů) oficiálně přístupné pro jakéhokoliv zahraničního badatele k nahlédnutí ve státním archivu v Třeboni?*
- 2. Souhlasí česká vláda s kopírováním těchto záznamů na mikrofilmy, které by provedlo Muzeum holocaustu USA, se sídlem ve Washingtonu, D.C., jak o to požádala vláda Spojených států?*
- 3. Souhlasí česká vláda s odstraněním dnešního vepřína, který zaujímá toto místo, a s vybudováním Národního památníku cikánského tábora smrti v Letech?*
- 4. Hodlá česká vláda soudně stíhat dozorce a lékaře z tábora v Letech, kteří jsou ještě naživu a kteří se zjevně dopustili válečných zločinů?*

Ačkoli jsem se snažil získat odpovědi na tyto otázky od vaší vlády prostřednictvím českého velvyslanectví ve Washingtonu, D.C., a to už od dubna, neobdržel jsem dosud žádnou konkrétní informaci. Rovněž americký senátor Dennis DeConcini napsal jménem Výboru před několika měsíci českému velvyslanci ve Washingtonu ohledně Letů, ale stále ještě nedostal odpověď. Americký senátor Charles Grassley z Ioway

a poslanec Steny Hoyer z Marylandu se také zapojili do problematiky týkající se Čechy vedeného vyhlazovacího tábora v Letech. Prostřednictvím vašeho velvyslanectví ve Washingtonu jsem navrhl plán spolupráce na pořízení rozhovorů s bývalými zaměstnanci tábora v Letech. Do dnešního dne jsem však obdržel pouze bezvýznamnou nabídku z vašeho velvyslanectví, že přezkoumání záznamů z Letů by mohlo být dobrým „studentským projektem“.

Jsem si vědom toho, že „cikánská otázka“ je pro českou vládu velmi citlivý problém, ale zavraždění několika tisíc českých občanů za druhé světové války v Letech musí být připomínáno a uctíváno stejně jako zabíjení v Lidicích, ne-li více.

Protože Váš projev ze 4. července ve Filadelfii naznačuje, že o těchto rasových vraždách v Letech nejste informován, využívám této příležitosti, abych obrátil Vaši pozornost k tomuto tématu.

Dodnes učinilo několik amerických deníků Lety titulním tématem svého vydání, kdykoli jsem o této věci promluvil. Velmi by mne potěšilo, kdybych mohl na svých přednáškách, v novinových rozhovorech a v rozhlasovém vysílání oznámit, že česká vláda formálně uznala tragédii v Letech a veřejně oznámila plány na vybudování Národního památníku k uctění památky těch, kteří byli v Letech zavražděni, i těch, kteří byli z Letů deportováni do Osvětimi.

Doufám, že mi Vaše kancelář oznámí faxem datum a čas, kdy se s Vámi nebo s některým z Vašich poradců budu moci setkat, abychom tyto záležitosti prodiskutovali, dokud jsem v České republice.

*Se srdečným pozdravem
Paul J. Polansky*

12. září 1994 mi kancelář prezidenta Havla poslala na Alenino číslo domů tento fax:

*Vážený pane,
ve věci Vaší žádosti o audienci u prezidenta a/
nebo konzultaci s některým z jeho poradců Vám
sdělujeme:*

*S lítostí Vám musíme oznámit, že pan prezident
se s Vámi nemůže setkat z důvodů velké
pracovní zaneprázdněnosti, neboť jeho program
je naplánovaný na dlouhou dobu dopředu.*

*Ve Vašem dopise zmiňujete především současný
stav místa bývalého cikánského tábora v Letech.*

*Chceme zdůraznit, že tento problém, na který
nás upozorňujete, je pro české úřady velmi
důležitý. O tomto tématu již proběhlo mnoho
diskusí na nejvyšší úrovni a byly již podniknuty
kroky nezbytné k tomu, aby se toto místo stalo
památníkem, připomínajícím onu tragédii.*

*Rádi bychom Vás ujistili, že pan prezident je
detailně informován o této otázce a bedlivě
sleduje tyto probíhající diskuse. Nicméně pan
prezident osobně nemůže do těchto diskusí
o táboře v Letech zasahovat. Jak patrně víte,
prezidentova moc je vymezena Ústavou
a je přísně oddělena od výkonné moci vlády.*

*Řešení problému tábora v Letech nebo
přesněji řečeno hřbitova, je zcela v kompetenci
exekutivy. Do této věci jsou zapojeni jak
úředníci ministerstva vnitra, tak úředníci
ministerstva zahraničních věcí, spolu s místními
a regionálními představiteli.*

*Uvítali jsme zprávu, že se hodláte setkat
s příslušným úředníkem z ministerstva
zahraničních věcí, abyste spolu prodiskutovali
problematiku tábora v Letech. Právě*

ministerstvo zahraničních věcí je odpovědné za projednání této otázky a může Vám poskytnout přesné informace a odpovědi na otázky, které jste uvedl ve Vašem dopise. Ministerstvo zahraničních věcí je lepším zdrojem informací než kancelář prezidenta republiky, protože projednávání takové věci není v naší kompetenci. To je také důvod, proč se domníváme, že setkání s některým z poradců z kanceláře prezidenta republiky by bylo zbytečné. Pevně věříme, že přijmete naše vysvětlení s pochopením.

S úctou

Ivan Medek

Ředitel pro vnitřní záležitosti

Fax z kanceláře prezidenta Havla mě potěšil. Přinejmenším budu moct dokázat, že prezident Havel o Letech věděl, věděl o mých zkoumáních a o mých obviněních ze zatajování. Teď už bude muset, dříve či později, o Letech otevřeně promluvit. Bude muset postoupit kupředu a stát se svědomím svého národa. Bude muset buď tlačit na vládu, aby zkoumala, co se skutečně v Letech stalo, nebo se bude muset jménem národa omluvit Romům za to, co jim Češi v Letech za druhé světové války udělali.

Cítil jsem ulehčení a nadšení současně. Nemohl jsem čekat, až Havel, prezident-dramatik, napíše jeden ze svých slavných esejí o nelidském zacházení člověka s člověkem. Byl jsem si ovšem jistý, že Havel ukáže Němcům, jak se lze výmluvně omluvit za válečné zločiny.

Na druhé straně fax od dr. Josefa Havlase pouze potvrdil, že by se se mnou rád setkal. Připojil své osobní telefonní číslo na ministerstvo, abych mu zavolaal, jakmile dorazím do České republiky. Požádal jsem Alenu, aby mu zavolala a dojednala s ním schůzku. Ačkoli mi

Erika řekla, že Havlas mluví dobře anglicky, poprosil jsem Alenu, aby mu řekla, že ji s sebou vezmu jako tlumočnici. Chtěl jsem, aby tam byla ona, český občan bez zjevného zájmu na cikánské otázce, jako svědek. Alena nadšeně souhlasila, protože se dosud nikdy nesetkala s někým tak vysoko postaveným.

Den po mém příjezdu do České republiky jsem vzal Alenu s sebou do archivu v Třeboni. Protože archiv otvírá v půl osmé, chtěl jsem tam být brzy, abych mohl položit několik otázek paní Tomkové. Chtěl jsem vědět, kolik dní strávil pan Havlas v archivu prohlížením dokumentů z Letů.

Přijeli jsme do Třeboně ve čtvrt na osm, právě včas, abychom mohli sledovat, jak přicházejí zaměstnanci do práce. Přes náměstí jsem uviděl paní Tomkovou, jak jede do práce na kole. Když mě spatřila, zastavila asi padesát metrů od nás. Zoufale se rozhlížela, jestli někdo nejde okolo. V tom okamžiku se otevřela brána archivu, takže jsem vešel za Alenou dovnitř. Když jsme ukazovali naše průkazy totožnosti, přijela paní Tomková s několika dalšími zaměstnanci.

„Paní Tomková,“ zavolal jsem. „Jak rád vás vidím.“ Přistoupil jsem k ní, abych ji políbil na obě tváře. Obrátila se a vyběhla po schodech nahoru.

Připadal jsem si jako blázen, ruka mi zůstala třet do vzduchu, aby potřásla tou její, rty se stáhly. Každý v archivu viděl, jak se mi vyhnula a proběhla okolo mne. Všechno, co řekla, bylo: „Dobré ráno, pane Polansky.“ A utíkala pryč.

Protože jsme museli projít kanceláří paní Tomkové, abychom se dostali do badatelný, myslel jsem si, že se chce se mnou pozdravit mimo zraky všech ostatních zaměstnanců, neboť možná právě to jí vadilo. Když jsme však vstoupili do její kanceláře, nebyla tam. Monitor byl zapnutý, což znamenalo, že tu už byla. Alena se na mne podívala a významně nadzdvihla obočí.

Vešli jsme do badatelný a usadili se u posledního stolu v zadní části místnosti, co nejdále z dohledu kamery. Kdybych se musel poškrábat na nose nebo na zadku, nechtěl jsem, aby to bylo vidět na monitoru paní Tomkové příliš zblízka. Také jsem nechtěl, aby si někdo všimnul, že si beru fotografie z dokumentů o Letech, což bylo zakázané.

Když jsem zapojil do zásuvky svůj počítač a spustil jsem program, který jsem používal pro zaznamenávání informací o Letech, šel jsem zpátky do kanceláře paní Tomkové, abych si objednal záznamy z Letů. Byla tam, seděla za stolem a připomínala mi našeho ředitele na střední škole, který si mě jednou zavolał do kanceláře, aby zjistil, jestli něco nevím o házení vajec na policejní auto. Kdo? Já?

„Pane Polansky,“ řekla tak přísně, jak jen to bylo možné, aniž by se na mne podívala. „Máme nyní v archivu nová pravidla.“

„Kvůli mně?“ zeptal jsem se.

Moji otázku ignorovala. „Všichni zahraniční badatelé musí nyní podepsat dohodu, kterou tu mám pro vás připravenou, kde se zavazují řídit se těmito novými pravidly.“

Paní Tomková mi podala několik strojem popsáných stránek v češtině. Stále se mi ještě nepodívala do očí.

„Co se tam píše?“ zeptal jsem se.

„Možná bude lepší, když vám to přeloží Alena.“

Víc než dvacet let mi paní Tomková vždy překládala z češtiny všechno, u čeho jsem si nebyl jistý. Teď mi řekla, ať požádám někoho jiného. Šel jsem zpátky do badatelný pro Alenu.

„Píše se tam,“ četla Alena a stála před paní Tomkovou, „že aby ti bylo dovoleno nahlížet do materiálů třeboňského archivu, musíš souhlasit s následujícími podmínkami:

- 1 Veškerý materiál budeš považovat za soukromý a nebudeš ho sdílet s nikým jiným.

- 2 Nebudeš žádný materiál, který tu najdeš, publikovat bez svolení třeboňského archivu, a jakékoli fotokopie, které zveřejníš, musí být ověřeny třeboňským archivem, musí být zaplacený níže uvedené poplatky atd. atd.
- 3 Nesmíš použít materiály, nalezené v třeboňském archivě, k ohrožení či pomlouvání vlády České republiky.“

Alena se na mě podívala, jako kdyby se ocitla zpátky ve starých dobrých komunistických dobách. „To zní dost drsně.“ Obrátila se na paní Tomkovou: „Musí to podepsat?“

„Máme svá nařízení,“ řekla paní Tomková. „Nemůže zde pokračovat ve výzkumu, pokud to nepodepíše.“

Vzal jsem do ruky pero. Jedním z cílů této mé cesty do České republiky bylo pořídit nějaké další fotokopie záznamů z Letů, které jsem nestihl získat při poslední návštěvě, zejména osobní složky táborových dozorců. Udělal jsem si o každém z nich detailní poznámky a měl jsem všechny jejich osobní informace v počítači, ale nyní, když lidé jako dr. Havlas tvrdili, že Lety byly tábor spravovaný Němci a že všichni dozorcí byli Němci, chtěl jsem mít všechny jejich záznamy zkopírované nebo si je sám ofotografovat. Tak jsem podepsal. Byl jsem připraven podepsat cokoli, abych se k nim dostal. Mimoto jsem si byl jistý, že existují mezinárodní směrnice, upravující práci badatelů v archivech a že tato „nová pravidla“ v třeboňském archivě by neobstála před žádným soudem, kromě soudu v České republice.

„Předpokládám, že mohu dostat kopii toho, co jsem podepsal?“ zeptal jsem se paní Tomkové.

„Samozřejmě. Udělám vám kopii, hned jak bude kopírka opravena.“

Podíval jsem se na Alenu. Vypadalo to, jako bychom byli zpátky v 70. letech místo v letech devadesátých.

Zachytila můj úsměv a přikývla. Věděla, co si myslím. Staré komunistické způsoby byly těsně pod povrchem.

„Dobře. Můžu si teď už objednat kartony z Letů?“ zeptal jsem se.

„Lety?“ řekla paní Tomková. „Na ty se také vztahují nová pravidla.“

„Jaká pravidla?“

„Pane Polansky, máte pouze jedno povolení nahlížet do záznamů. Alena je vidět nemůže. Nemá povolení.“

„Chcete říct, že si nemůžu vzít překladatele, aby mi pomohl číst záznamy?“

„Taková jsou nová pravidla.“ Paní Tomková se štrachala v nějakých papírech na svém stole. „A obávám se, že můžete prohlížet vždy jen jeden karton, s omezením pěti kartonů na den.“

Ale posledně v lednu jste mi přinesla všechny kartony z Letů dohromady, 31 kartonů, takže jsem mohl srovnávat...“

„Je mi líto, ale taková jsou nová pravidla. Já jsem je nevymyslela.“

„A co fotokopie?“ zeptal jsem se. „Ty jsou také limitovány?“

„Ano. Cokoli chcete kopírovat, musí být schváleno ředitelem. A je tu limit deseti stránek denně, pokud není kopírka rozbitá.“

Jak je možné znát někoho přes dvacet let a potom vidět, jak se přes noc takhle změní? Byl jsem si jistý, že paní Tomková by si teď přála, aby můj zájem nikdy nepřekročil hranice mé rodinné historie.

Je dost ironické, že v našem rodokmenu máme také jméno Tomek. Před mnoha lety jsem přerušil práci na této linii, když jsem narazil na nemanželské dítě. Teď jsem ale chtěl vědět, neexistuje-li v záznamech o narození nějaký náznak, kdo by mohl být tím otcem. Možná jsem byl příbuzný s manželem paní Tomkové. Řekl jsem Aleně, ať si objedná církevní matriky z Vodňan a pracuje

na rodové linii Tomků, zatímco já budu u jiného stolu a budu pracovat na Letech.

Když Alena odešla, pokusil jsem se navázat rozhovor s paní Tomkovou.

„Jak se má váš otec?“

Ona se zabývala svými papíry.

„Pronajímá stále ještě pokoje?“ Někdy jsem si u něj pronajal pokoj, zejména když jsem měl s sebou návštěvu z USA, jako Eddieho ze Spillvillu nebo mého syna Johna, když jsme spolu byli střílet bažanty v Polánce.

„Všechny naše pokoje jsou zadané až do příštího roku,“ řekla a chystala se k odchodu.

„Dobře. Doufám, že spolu zajdeme na večeři nebo alespoň na šálek kávy, když jsem tady.“

„Myslím, že ne,“ řekla. „Můj manžel i já jsme velmi zaneprázdnění.“

Vzala svůj hrnek na kafe ze stolu a odcházela pryč z kanceláře.

„Moment prosím,“ řekl jsem. „Chtěl bych si objednat Lety, karton číslo 25.“

Paní Tomková přikývla hlavou a odešla. Stál jsem tam a koukal na její záda a na černobílou fotografii prezidenta Havla, visící na zdi. Jsem si jistý, že v dobách komunistického režimu v Československu by mi krádež osobních složek dozorců v Letech, kteří zavraždili tolik jeho spoluobčanů, schválil. Ale divil bych se, kdyby mi ji schválil i nyní.

18

Než jsem odjel ze Spojených států, sešel jsem se s Erikou, abych se ujistil, že vláda USA mě i nadále hodlá chránit v případě, že bych se v České republice dostal kvůli Letům do potíží. Erika mi řekla jméno kontaktní osoby na americkém velvyslanectví v Praze. Řekla, abych mu zavolal, když budu mít jakýkoli problém. Byl přesně informován o tom, kdo jsem, a byl připraven mi kdykoli pomoci.

Když jsme odpoledne odešli z archivu, zavolal jsem svému kontaktu na americkém velvyslanectví. Řekl jsem, že mám problém s přístupem k záznamům o Letech v třeboňském archivu a s pořizováním fotokopií. „Také mi nechtějí dovolit, abych ukázal záznamy svému tlumočnickovi.“

„To je neuvěřitelné,“ řekl můj kontakt. „Vždyť vědí, že jste na cestě do Polska, abyste tam promluvil o Letech. Podřezávají si pod sebou větev.“

„Můžete mi pomoci?“

„Myslím, že ano. Zavolám někomu z české vlády. Kdyby se věci do zítřejšího rána nevyřešily, znovu mi zavolejte.“

Náš rozhovor netrval déle než dvě minuty. Ale osoba na druhém konci telefonního drátu působila přesvědčivě.

Příští ráno se mnou Alena do archivu jet nemohla. Pracovala jako úřední tlumočnice a musela být u soudu, aby překládala pro jednoho Němce, který měl autonehodu. Jel jsem tedy sám a přijel jsem opět v půl osmé. Ale tentokrát, než jsem se vůbec stihl posadit, stála paní Tomková u mého stolu a co nejprátelštěji mi sdělovala, že si mohu objednat tolik kartonů z Letů, kolik budu chtít, a že dostanu tolik fotokopií, kolik si řeknu.

„Také Alena může pracovat s Vámi, pokud si to budete přát.“

Když jsem se posadil ke stolu, žasnul jsem nad rychlostí, s jakou byl můj problém vyřešen. Volal jsem na americké velvyslanectví po páté hodině odpoledne. Můj

kontakt tedy musel volat někomu z české vlády domů, a ta osoba musela volat domů řediteli třeboňského archivu, protože ten už po třetí hodině odpoledne nikdy v archivu nebyl. Dokud mne provázelo štěstí, rychle jsem se ponořil do několika kartonů, abych z nich vydoloval osobní složky dozorců z tábora v Letech. Donesl jsem je přímo k paní Tomkové.

„To jsou jediné věci, které potřebuji okopírovat,“ řekl jsem. „Musí je vidět ředitel?“

„Myslím, že ne,“ odpověděla paní Tomková. „Okopíruji je pro vás sama.“

Se zatajeným dechem jsem po celý zbytek dne čekal na tyto kopie. Ty papíry byly nejdůležitější částí mého bádání. Nikdo už by nemohl říci, že Lety byly provozovány Němci, kdybych měl kopie těchto dokumentů. Kdybych nějak dokázal najít přeživší, kteří by mohli potvrdit, že vězni zde byli ubiti k smrti, potom bych mohl dokázat, kdo je bil, zavraždil. Češi, nikoli Němci.

Z pouhé představy vyslovení těchto slov se mi udělalo špatně od žaludku. Co by si o mně pomysleli moji čeští předkové? Že zrazuji svou českou krev? Některé z mých vlastních genů byly nepochybně i mezi českými dozorci, kteří v Letech zabíjeli Romy. Jak můžu ospravedlnit své jednání? Proč to všechno dělám?

Potom jsem si vzpomněl na svého předka z 15. století, Václava z Polánky. Také on bojoval proti vlastní krvi, aby vyhnal katolíky a Němce ze své země. Papež Martin V. a německý císař zaručili Janu Husovi svobodný průchod na cestě do Kostnice, aby zde vyložil své pojetí křesťanské víry. Jakmile ho tu měli, upálili ho na hranici. Václav z Polánky se podle nejstarších záznamů o husitské revoluci podílel na prvním povstání na protest proti Husově smrti. Doufal jsem, že mám v sobě hodně Václavových genů, protože jsem začínal mít plné kalhoty. Očekával jsem, že paní Tomková přijde každou minutu a přivede s sebou policii. Proč jsem si vyžádal

fotokopie těch nejsoukromějších dokumentů, co jsou v českých archivech? Co s nimi hodlám dělat?

V půl třetí se paní Tomková vrátila k mému stolu s originálními dokumenty. „Doufám, že je zařadíte zpátky ve správném pořadí,“ řekla a usmívala se. „Nerada bych to dělala já.“

„A co fotokopie?“

„Jsou na mém stole. Dostanete je, jakmile zaplatíte.“

Sbalil jsem se, stále ještě nervózní. Chtějí, abych opustil badatelnu, aby mě mohli sbalit bez toho, že by to viděli ostatní badatelé? Zaváhal jsem, ale potom jsem vešel do kanceláře paní Tomkové.

Dvaceticentimetrová hromada fotokopií ležela na jejím stole. Podávala mi účtenku. Přepočítal jsem to zhruba podle kurzu koruny. Asi tak 20 dolarů.

„Musíte jít dolů do haly, první dveře vpravo,“ řekla. „Až mi přinesete zpátky orazítkovanou účtenku, dám vám ty fotokopie.“

Cítil jsem, že jsem se chytil do pasti. Vždycky jsem platil v kanceláři paní Tomkové. Teď jsem musel jít do jiné místnosti, odkud nikdo nemohl slyšet můj křik. Měl jsem požádat o 600 kopií nějakých bezvýznamných položek a zamíchat originální složky dozorců mezi ně. Byl jsem hlupák, že jsem si chtěl nechat okopírovat právě ty nejvíce inkriminující důkazy. Kdokoli mohl vidět, co mám za lubem. Požádal jsem o fotokopie složek dozorců. Dost času na to, aby tajná policie z Prahy přijela. Nepromyslel jsem to příliš dobře. Každý mohl vidět, co mám za lubem. Soukromé, osobní složky. Jestliže byli nějakí dozorcí ještě naživu, proč by mi potom poskytli jejich složky? Byl to jediný důkaz, že byli v Letech. Jestliže byly spáchány válečné zločiny, tyto složky byly jediným důkazem, který je s místem zločinu spojoval. Když jsem otevíral první dveře vpravo, přemýšlel jsem o tom, jestli mě nechají vzít si s sebou do vězení počítač.

„Nemám drobné zpátky,“ řekla paní sedící za stolem. Vzala si ode mne jednu tisícikorunovou bankovku a odešla. Pane jo, tak je to tady, řekl jsem si. Ale za několik vteřin byla zase tady a dávala mi zpátky drobné. Neusmívala se. Měl jsem pocit, že by na mne byla nečekala, ledaže by jí to někdo nařídil. Před rokem jsem byl v tomto archivu každým vřele vítán. Teď jsem byl vyvrhel.

Vrátil jsem se do kanceláře paní Tomkové a posbíral jsem své fotokopie. Stále jsem nemohl uvěřit, že mě nechají odejít z archivu s těmito inkriminujícími důkazy, reálnými doklady o tom, že čeští dozorcí, jedině čeští dozorcí pracovali v tomto táboře. Později jsem pochopil, proč mě nechali si tyto kopie udělat. Lety neměly žádné přeživší dozorce. Ověřili si to pomocí svých policejních počítačů, jak jsem sám navrhoval, a žádné přeživší nenašli. To by mohl být jediný důvod, proč mě nechali si ty fotokopie udělat.

* * *

Když archiv zavřel, zavolał jsem Aleně a vyprávěl jsem jí o mé spolupráci se zaměstnanci archivu v Třeboni. „To je typické,“ řekla. „Kvůli komunistické indoktrinaci musí Češi ještě i dnes dostat příkázáno shora, aby byli příjemní.“

Nebo aby byli nepříjemní, pomyslel jsem si pro sebe.

To odpoledne jsem zajel do Milevska. Měl jsem týdení hromadu špinavého prádla, takže jsem se ubytoval v místním hotelu, kde jsem býval pokaždé, když jsem potřeboval vyprat. Když jsem odevzdal prádlo na praní, zavolał jsem Miroslavovi. Byl nadšený, že mě slyší. Domluvili jsme se, že spolu zajdeme na večeři. Zastavil se pro mě v šest večer a vyjeli jsme si do malé hospody. Byli jsme v jídelně sami.

Miroslav mi vyprávěl o své nové práci. Díky znalosti angličtiny a zkušenostem z cest po Americe, které jsme

spolu podnikli, byl nyní obchodním zástupcem strojírenského závodu v Milevsku, kde pracoval jeho otec. Podnik ho už poslal do Green Bay ve Wisconsinu, aby pomohl přeložit smlouvu o joint venture s jednou americkou společností, a také do Singapuru. Doufal, že příští rok pojedete reprezentovat firmu na obchodní veletrh do Číny. Byl ze své nové práce skutečně nadšený a děkoval mi za to, že jsem mu pomohl zlepšit angličtinu.

Zeptal jsem se ho na paní Tomkovou. Měl k ní i k jejímu otci vždy velmi blízko. Když jsem nebyl v Čechách a nepracovali jsme společně, Miroslav si vždy pronajímal pokoj u otce paní Tomkové v Třeboni, když měl nějakou práci pro mne v třeboňském archivu.

„Ona ti neřekla, co se stalo?“ zeptal se.

„Ne,“ odpověděl jsem. „Ale chovala se, jako kdyby mě už nikdy nechtěla vidět.“

Miroslav položil vidličku, rozhlédl se po místnosti a potom ztišil hlas.

„Z Prahy přijel tým vyšetřovatelů s výtisky amerických novin, ve kterých byly články o Letech, a archiv byl na několik dní zavřený. Vyslychali každého, o tobě, o mně, o zkoumání Letů. Všichni v archivu si mysleli, že přijdou o práci, o plat. Všichni obviňovali paní Tomkovou, protože k nám byla tak vstřícná, protože jsme bydleli u jejího otce. Volala mi s pláčem každou noc. Myslel jsem si, že se z toho nervově zhroutí. Řekla mi, že řvali na ředitele kvůli tomu, že nás nechal nahlížet do těch záznamů. Nakonec pánové odjeli a archiv se znovu otevřel. Ale ještě dlouho potom nechtěli mít ostatní zaměstnanci s paní Tomkovou nic společného. Vyhýbali se jí, nemluvili s ní. Myslel jsem si, že další na řadě, za kým přijde policie, budu já.“

Miroslavovo čelo bylo celé zpocené. Utřel si ho kapesníkem.

„Říkal jsem ti už dávno, že jsme se na ty záznamy neměli dívat.“

„Chceš slyšet, co se v souvislosti s Lety stalo ve Spojených státech?“

„Ne. V žádném případě. Kdyby za mnou někdy přišli, chtěl bych, abych jim mohl říct, že už se v tom neangažuji, že jsem toho nechal dřív, než jsem se dozvěděl příliš mnoho.“

Miroslav vyndal z kapsy u košile novinový článek. Písecké noviny publikovaly historku o mně a mém bádní. Byla toho téměř celá stránka, ale nebyly tam žádné mezititulky.

Podle toho článku hodlal písecký okresní úřad ve spolupráci s ministerstvem kultury uspořádat sympozium o romské otázce a o rasismu, neříkalo se tam ale kdy. Toto sympozium se mělo konat ve stejnou dobu, kdy chtěla radnice v Letech odhalit pamětní desku Cikánům, kteří zemřeli v pracovním táboře v Letech během druhé světové války. Článek uváděl, že v táboře zemřelo 341 lidí na tyfus, ale nezmiňoval, že by byl někdo transportován do Osvětimi. Mé jméno bylo uváděno napříč celým textem jako jméno toho, kdo objevil existenci tábora, ale článek také říkal, že některé výzkumy, které jsem provedl (nic konkrétního nebylo uvedeno), byly falešné. Jsem prý genealog a neumím česky, takže nevím, o čem mluvím.“

„Vida! My jsme hledali důkaz o tom, že vláda věci zatajuje, a tady ho máme!“ řekl jsem Miroslavovi.

„Neříkej ‚my‘. Já už se v tom neangažuji,“ odpověděl.

* * *

O tři dny později jsme jeli s Alenou do Prahy navštívit doktora Josefa Havlase. Po cestě jsme se zastavili v Písku. Alena místo mne zavolala do redakce novin, aby se zeptala, kdo psal ten článek. Odmítli jí to sdělit. Řekl jsem jí, ať jim řekne, že s článkem nesouhlasím a že bych rád napsal dopis editorovi. Namísto toho mě pozvali, že se mnou udělají rozhovor.

Novinářka, které se mnou dělala rozhovor, byla mladá blondýna, okolo třiceti let, a romský případ v ní vzbuzoval velké sympatie. Napsala o zabití jednoho Cikána v Písku a domnívala se, že to chtěli všechno ututlat, ale nemohla o tom v tisku nic říct. Dala nám nicméně jméno a adresu jednoho novináře z Tábora, který byl velmi angažovaný v romských záležitostech. Nepsal o ničem jiném. Zavolali fotografa, aby mě vyfotil. Novinářka byla nadšená, když slyšela, že moji předkové pocházeli z bývalého statku zvaného Polánka, jen asi deset kilometrů jižně od Písku.

Z Písku jsme jeli do Letů, abychom znovu navštívili starostu. Našli jsme ho nahoře nad hospodou, samotného v jeho kanceláři.

Starosta byl překvapený, že mě opět vidí. Zjevně si na mne pamatoval a na rozdíl od třeboňského archivu mě vřele uvítal. Když jsme spolu mluvili, získával jsem dojem, že má ke mně respekt, protože jsem jeho vesnici znovu umístil na mapě. Nikdy ho ani ve snu nenapadlo, že se někdy potká s tolika důležitými lidmi z Prahy. Každý za ním přišel, aby si s ním promluvil.

„Opravdu, celému tomu poprasku vůbec nerozumím,“ řekl. „Lety byly tak malý tábor. Na tom místě bylo jen šest dozorců.“

„Kdo vám to řekl?“ zakoktal jsem se. „Bylo jich tam 91.“

Rozepnul jsem svou tašku na počítač a vyndal jsem z ní fotokopie, které jsem den předtím získal v třeboňském archivu. V roce 1943 sestavil někdo, kdo pracoval v táboře, krásný, ručně psaný jmenný seznam všech dozorců. Teď jsem ho ukázal starostovi.

„Ale vysoce postavený pán z Prahy přišel s panem Prokopcem a vykládal mi, že Lety nebyly ničím, jen malým táborem se šesti dozorci.“ Starosta nemohl uvěřit, že těch 11 stránek, které jsem rozložil na jeho stole, představuje seznam jmen se stručným shrnutím osobních údajů všech lidí, kteří v táboře pracovali, kromě lékařů.

„Co vám ještě říkali?“ zeptal jsem se.

Starosta před námi nic neskrýval. Byl velmi otevřený. Z jeho očí a z jeho chování se dalo vyčíst, že není zvyklý klamat a podvádět. Jestli něco, tak byl naivní.

„Řekli mi, že tam na tom místě, mimo tábor, bylo pohřbeno jen asi 20 dětí. To je to místo, kde se má postavit památník. Dneska jsou tam lidi, čistí to místo, kde našli nějaké kosti.“

Podíval jsem se na Alenu. Její oči neodrážely žádnou představu o tom, co starosta právě řekl. Byla dokonalá tlumočnice. Nenechala se zatáhnout do polemiky. Její ucho bylo naladěno pouze na to, co bylo řečeno a co mělo být přeloženo.

„Kde je to místo, kde má být postaven památník?“

„Východně od vepřína, za ohradou, na pasece asi 300 metrů na sever od státní silnice č. 19.“

„Dá se to najít, když pojedeme okolo?“

„Musíte jet zadem,“ řekl. „Není tam žádný přístup přímo z hlavní silnice.“

„Zadem?“

„Schwarzenberskou lesní cestou za vepřínem. Není to moc dobrá cesta. Posledních 500 metrů asi budete muset jít pěšky. Ta cesta je blátivá a hodně rozježděná.“

„A co bude s vepřínem? Mají v úmyslu ho odstranit?“

„Vepřín?“ řekl starosta. „Prodávají ho soukromé firmě v Milevsku. Snaží se rychle uzavřít smlouvu, protože je tu možnost, že vepřín bude vyvlastněný.“

„Komu to prodávají?“

„Společnost se jmenuje Bonas.“

Zapsal jsem si to jméno a ukázal ho starostovi.

„Ano, je to správně.“

Ukázal jsem starostovi článek v píseckých novinách, které mi dal Miroslav.

„Nevíte, kdo to psal?“ zeptal jsem se.

„Žije v Mirovicích,“ řekl. „Je to příbuzná pana Prokopce, předsedy píseckého okresního úřadu. Nemůžu si teď vzpomenout, jak se jmenuje.“

Když jsme odešli od starosty, zajeli jsme k vepřinu a zabočili jsme na zadní cestu, které vedla skrz schwarzenberský les. Po naší levé straně byla opuštěná startovací dráha pro letadla, součást výcvikového tábora české armády, než jej vláda proměnila v koncentrační tábor. Cesta byla výš než vepřín, takže jsme měli krásný výhled na všechny ty baráky. Ačkoli jsme byli několik stovek metrů od nejbližší budovy vepřina, zápach hnoje byl silný.

Jeli jsme po úzké cestě, asi jeden a půl metru široké. Byla tak rozježděná, že po ní mohlo pokračovat jen terénní auto. Nalevo jsem zahlédl hájovnu. Zastavil jsem u ní. Alena odmítla vystoupit z karavanu, protože na dvoře štěkal veliký pes. Byl sice uvázaný, ale ona stejně nevystoupila. Konečně vyšel z domu nějaký muž. Řekl nám, že dolů k pasece, na které má být postaven táborový památník, vede cesta, kterou jsme právě minuli. Zajel jsem zpátky na sotva postřehnutelnou křižovatku a zaparkoval jsem.

Ušli jsme asi kilometr až k hlavní silnici a potom zase zpátky, ale to místo jsme nikde neviděli. Nikde jsme neviděli nikoho pracovat. Podél cesty bylo několik lesních pasek, ale nic, co by upoutalo naši pozornost, co by vykazovalo nějaké snahy o úpravu místa. Zato byl všude silně cítit vepřín. Uvažoval jsem, jestli ten zápach vůbec někdy dostaneme z šatů. Udělal jsem několik snímků vepřina a divil jsem se, jak mohou být lidé tak necitliví ke smrti a k utrpení, že mohli postavit na místě holocaustu vepřín... ledaže by byli tak zahanbení tím, co se tu dělo, že to chtěli navždy vymazat z paměti.

„Celý život jsem žila v Táboře,“ řekla Alena. „A nikdy jsem o tom táboře neslyšela. Nezdá se mi to ani možné. Byli jsme patnáct kilometrů odtud.“

„Zajímalo by mě, co si asi o tom táboře mohl myslet majitel orlického zámku?“ zeptal jsem se. „Musel odtamtud slyšet výstřely.“

„Kníže Schwarzenberg? To byl dobrý člověk. Kdyby to věděl, protestoval by.“

„Viděl jsem v záznamech z Letů, že sedláci v okolí využívali na práci vězně z tábora. A protože Schwarzenberg byl široko daleko největší vlastník pozemků, nemyslíš, že taky využíval nějakou tu otrockou práci?“

„Nemyslím,“ řekla Alena. „Byl tak bohatý, proč by ještě potřeboval otrockou práci?“

„Protože právě díky ní zbohatnul,“ řekl jsem. „Čeští osadníci ve Spillvillu v roce 1854 byli jeho bývalí nevolníci.“

„To byla jiná doba.“

O dvě hodiny později jsme byli v Praze. Schůzka s dr. Havlasem byla domluvena až na druhý den odpoledne na ministerstvu zahraničních věcí.

Přijeli jsme o den dřív, protože Alena chtěla navštívit v Praze svoji dceru. Já se chtěl zase setkat s přáteli z okolí Spillvillu, kteří přijeli navštívit domovinu svých předků.

Mí přátelé bydleli v hotelu Atrium, takže jsem zaparkoval karavan na hotelovém parkovišti. Byl to jeden z nejdražších a nejmodernějších hotelů v Praze, jen deset minut chůze od centra města.

Přátelé mě pozvali do hotelu na večeři. Nad vepřovou pečení se zelím jsem se jich zeptal, jestli by jim nevadilo vzít mi cestou zpátky do Spillvillu malý kufřík. Dobrosrdečně souhlasili. Vyplnil jsem ho fotokopiemi, které jsem získal v třeboňském archivu o dozorcích z tábora v Letech. Dospěl jsem k závěru, že čím dříve budou tyto dokumenty ze země, tím lépe. Neřekl jsem jim, co to pro mne převáží.

Následujícího dne jsme se s Alenou sešli v hotelu a vyjeli jsme karavanem na Pražský hrad. Před ministerstvem zahraničních věcí bylo velké parkoviště, ale bylo určeno pouze pro oficiální návštěvy. Alena šla dovnitř zjistit, jestli jsme považováni za oficiální návštěvu.

Vrátila se s parkovacím lístkem. Přijeli jsme na schůzku o hodinu dřív, takže Alena si četla noviny a já jsem si připravoval poznámky na toto setkání.

Když jsme konečně vešli do budovy, bylo nám řečeno, že máme počkat ve vestibulu, zatímco recepční volala kancelář dr. Havlase. Za několik minut pro nás přišla mladá hosteska. Měla tak obrovská, ještě zvýrazněná prsa, že je i Alena později, když jsme byli sami, komentovala. Pozoroval jsem tentýž druh krásy o rok dříve v kanceláři prezidenta Havla, když jsem se setkal s jedním z jeho poradců při shánění podpory od české vlády pro Dvořákovy slavnosti ve Spillvillu. Všechny dívky v Havlově kanceláři vypadaly jako z plakátu Playboye, zatímco poradce, s nímž jsem mluvil (dramatik z Brna), ani nevěděl, kde je v Praze Dvořákovo muzeum. V dobách normalizačního režimu bylo možné spatřit ve vládních úřadech normální ženy středního věku, které nosily vojenské uniformy a vypadaly jako dozorkyně z koncentračního tábora. Alespoň takový byl můj postřeh z první návštěvy v Československu v roce 1971.

Prošli jsme několika chodbami a kanceláři, než jsme dorazili ke dveřím dr. Havlase. Na žádných dveřích nebyly jakékoli vizitky. Nebyl jsem si opravdu jistý, v jakém oddělení ministerstva jsme byli nebo jaký titul má dr. Havlas. Byli jsme uvedeni do podlouhlé prázdné místnosti s příslibem, že zaneprázdněný úředník bude za chvíli u nás. Za pět minut přiběhl pan Havlas, jako kdyby utíkal, aby mu neujel autobus.

Byl to mladý muž, nebylo mu ještě čtyřicet, vysoký, štíhlý, s ostře řezanou tváří, rozzářeným úsměvem a hnědým knírkem. Připomínal mi univerzitního pedagoga, usilujícího o habilitaci.

„Pane Polansky, jak rád se s vámi setkávám. Erika Schlagerová mi toho o vás tolik vyprávěla.“

Strávili jsme pět minut povídáním o Erice, o tom, jaká je to bojovnice, jak je houževnatá. Dr. Havlas vyjadřoval

značný respekt k tomu, že takové ženy existují ve vládě
so jenýbstatů .

Sh an gličtina bla velmi dob á, takže jsme spo-
lu nadále mluvili přímo a kenu jsme zela i gnorovali.
Vidě jsem, že soustědňesledovala naš konverzac
Nkdy se nedostala dovnitř do soukrom é kanel áě n a
tak vysoké vládní úrovni. Ddle v ýrazu její tváě si to
skutečně užívala.

„Rdi b yhm vám podkřovali, pane Dlansk y, že
jste nás na elou záležitost upozornil.“ Sh slova se
shdovala s tēni, která b yla použita ve áxu z kane-
láě prezidenta Hla. Dpitelněo strate gii, jak se
mnou jednat, určitědehtovali.

Mluvili jsme spolu vie než dvěhdiny, ale nedo -
spěi jsme v ničem k žádně shdēDālas neu-
stále opakoval, že není pověň vy jednávat se mnou
o tom, jaký postoj zaujme vláda k věm, které jsem
o Etebshomázdil a zveě jnil, ani mi nemže navrh
nout, s kým byse mohsetkat a prodiskutovat t yto
vě Dtvrdil mi, že b yl v Eteba v Fbni. Mět y
záznamy a inřrmoval dele gaic, kter á hde reprezen-
tovat českou vládu ve Mřávě , o oficiálním stanovisk u
vlády, které zní:

- 1 Veteheb ylo vie než 30dozorů
- 2 Šna úrtí v Etehb yla zpšobna nákazou t yfí.
- 3 Šbr b yl uzavěň kvří epidemii t yfí .
- 4 Duet děi b ylo poňno v masovém hošker ý
leží za plotem vepřina. Bli to jediní věni, kteří bli
v Eteb poňni.
- 5 M áda se rozhdla v ybdovat a odhilit malou pa -
měňí desku na počest tēnto mrtv ým, ale na dese
nehdou uvedena ž ádná jměna oš í.
- 6 Š pñm nehdne odstraně. Māda nalezla starou ma pu,
která ukazuje, že vepřin bl postaven na jiném mís-
těnež kde stával půodní tábr .

7 Du jí mi za to, že jsem je upozornil na tábr v Ete-
tehale po odhln í paměn í desky el á záležitost
skončí.

Om ítl jsem pohpitelněšho, o musel ř ít. Ž -
ptal jsem se h, proč b t ábr v Etebrozes ílal použité
olečení po věníbdo jinýbtábr ů, když zde bl a
tyfvá epidemie?A vši věňvé, kteří b yli od-
vezení transporty z Etúdo OvěmiAb y nemĕ b ýt
připomenuti?Yprávĕ jsem mu o stnětrádovaných
hstorkábo krematoriíbv lesítza Et y, o věštĕ
kostehkteré b yly přĕnĕnalézán y lovcĕ suven ýrů
Omítl jsem představu masovéh hob, protože t a
b znamenala, že vši zemĕli na jednu. Dtvrzen í
o úrtí v tĕbšákém arvu dokazu jí, že to blo pĕsnĕ
naopak.Šítání osobv tábĕ b ylo provádĕno dennĕ d
roku 92 do roku 93 a ukazu je, že k úrtí doĕželo
každý den, a to z nejrnĕ jĕduodůmezi nimiž se
tyfís vyskytoval zřdka.Šznam zemĕlýhkterý jsem
našl, ve skutečnosti ukázal, že od sr pna 92 do prosin-
e 92 zemĕlo v EtebOid í, přĕčemž u každ é oso-
b uvádí přĕčinu smrti a tyfís není zmínĕ ani jednu.
„T není možné,“ĕkl.

„Ám štoko pie.“

„Šutečnĕk jste k nim přĕl?“

Šm pĕs tisícótokopíí,“ĕkl jsem.Šm kopie tĕ
nejtĕlivĕ jĕdokumentůvĕtĕněseznamůtransport ů
do Ověmi.Š známo, jaký strabmĕ šĕz z tyfí,
jakou hĕu z nĕ mĕ, proto jsem si jistý, že b věňĕ
z Etúnepř ĕjali, když mĕ tyfís.“

„Dĕ, ale nem yslím si, že by to nĕkoh skutečnĕ
zajímalo.“

„Áno,“ĕkl jsem.

ĕkl jsem dr. ĕlasovi, že podniknu křžovou výpra -
vu, abyhĕdal všĕho pro odstranĕ í vepřína z mĕs-
ta tábra, a nepĕstanu s ůok y na ĕeskou vládu a na

prezidenta Havla, dokud nebude postaven skutečně důstojný národní památník, který by uctil oběti tábora v Letech a který by odpovídal tomu, k čemu se česká vláda zavázala podpisem helsinských dohod.

Dr. Havlasovi se nikdy neztratil úsměv z tváře, když se mnou hovořil. Řekl, že je to moje volba, ale on a jeho tým splnili svůj úkol a on je připraven všechna moje obvinění vyvrátit. Česká vláda nepodnikne žádné další vyšetřování. Nevznikne žádná komise, která by studovala zločiny v Letech. Nebudou dělat rozhovory s žijícími dozorcí, kteří v táboře pracovali, nebo hledat přeživší, a především nebudou uvažovat o odstranění vepřína.

Zeptal jsem se ho, jestli ho můžu citovat. Řekl, že ne. Neměl oprávnění reprezentovat na našem setkání vládu, všechno bylo mimo záznam. Požádal jsem ho o jméno a číslo faxu člověka, který by v rozhovoru se mnou mohl vládu reprezentovat. Dal mi jméno a číslo faxu náměstka ministra kultury, který, jak dr. Havlas věří, by měl nejvíc co říct k památníku v Letech. Dal mi také soukromé telefonní číslo osobního tajemníka knížete Schwarzenberga.

„Prezident Havel ustanovil knížete Schwarzenberga, aby prozkoumal romskou otázku,“ řekl Havlas. „Jestliže někdo dokáže změnit postoj vlády k Letům, mohl by to být on.“

Než jsem odešel, položil jsem dr. Havlasovi poslední otázku.

„Umožní česká vláda Muzeu holocaustu USA zkopírovat na mikrofilmy záznamy tábora v Letech z treboňského archivu, aby byly tyto záznamy dostupné pro historiky holocaustu?“

„Ne,“ řekl dr. Havlas. „Poslali jsme jim 80 fotokopíí některých záznamů. Slyšel jsem, že s nimi byli velice spokojeni.“

Než jsme odešli, dr. Havlas se mě snažil povzbudit, ať si najdu nějaké lepší téma výzkumu. Řekl, že zná Cikány velmi dobře. Že s nimi má osobní zkušenost. Rozhodně

prý nestojí za to, aby si s nimi člověk lámal hlavu.

Když jsme opouštěli kancelář dr. Havlase, všichni ostatní zaměstnanci už byli pryč. Osobně nás doprovodil až dolů na recepci.

„Obdivuji vaše odhodlání,“ řekl mi. „Ale pokud jde o českou vládu, otázka Letů je tímto uzavřena.“

„Dobře. Je mi líto, ale ve Varšavě nebudeme představovat jednotnou linii,“ odpověděl jsem.

Než se s námi rozloučil, dal mi jména členů vládní delegace ve Varšavě.

„Navštivte je,“ řekl. „Jsem si jist, že se s vámi rádi setkají.“

Cestou zpátky do Tábora jsem se Aleny zeptal, jakou pozici má kníže Schwarzenberg v české vládě.

„Nikdy jsem neslyšela, že by byl jmenován do nějaké pozice ve vládě,“ řekla. „A byla jsem překvapená, když dr. Havlas řekl, že Schwarzenberg má být hlavní postava v řešení cikánské otázky v naší zemi. Slyšela jsem, že je rasista.“

Najednou jsem si vzpomněl, že Erika říkala o knížeti totéž. A také několik členů amerického kongresu o Schwarzenbergovi referovalo jako o rasistovi.

19

Poté co jsme se vrátili z Prahy, Alena zavolala novináři Josefu Bednářovi z Tábora, který měl být odborníkem na české Cikány. Alena ho neznala, ale bydlel jen pár bloků od ní. Pozval nás k sobě na kafe.

Stejně jako Alena, i Josef bydlel v centru města, v šedém činžáku na rušné ulici. Nebyl tam výtah a museli jsme vyjít tři patra po betonových schodech.

Dveře nám otevřela paní Bednářová. Bylo jí asi padesát let, měla černé vlasy a kůži barvy mědi, jakou mívají Cikáni. Když jsme si zuli boty a vzali přezůvky, zavedla nás do obývacího pokoje.

Josef seděl za psacím stolem a telefonoval. Všechny stěny jeho obývacího pokoje byly od podlahy až ke stropu obložené policemi s knihami. Pokoj nebyl velký, ale stačil na to, aby se tam vešla malá pohovka, konferenční stůl a dvě křesla. Josef a jeho žena se posadili na pohovku, zatímco Alena a já jsme si zabrali křesla. Připomínal mi jednoho čechoamerického farmáře, kterého jsem znal doma ve Spillvillu. Byl malý, téměř plešatý a měl stejně usměvavou tvář. Můj přítel farmář ve Spillvillu hrával s několika dalšími farmáři každý pátek během zimních měsíců cvik v Shortyho salonu.

Když jsme se představili, řekla Alena Josefovi, že jsem právě na cestě do Varšavy, abych tam přednesl referát odsuzující českou vládu za to, že odmítla přijmout Helsinskou úmluvu týkající se vyhlazovacích táborů za druhé světové války. Josef o Letech věděl. Vlastnil Nečasovu nedávno vydanou knihu* se seznamy 1300 jmen Cikánů, kteří byli v Letech internováni. Zběžně jsem si ji prohlédl a přemýšlel, proč tam nebylo uvedeno více jmen.

S pomocí Alenina tlumočení jsem Josefovi řekl, že jsme si s organizátory semináře ve Varšavě vyměnili několik faxů. Chtěli, abych s sebou z České republiky

* Nečas, Ctibor (1994): *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita.

přivedl nějaké Cikány. Zeptal jsem se Josefa, jestli by mi mohl pomoci.

Josefa fascinovalo, že se já jako Američan zajímám o romskou otázku v České republice. Svůj život zasvětil psaní o Romech, hlavně v článcích pro noviny a časopisy. Neřekl, že jeho žena je Cikánka, tvrdil ale, že mezi nimi strávil většinu svého života.

Zeptal jsem se ho, jak se stalo, že se začal tolik zajímat o romské záležitosti. Odpověděl, že vyrostl na Šumavě. Když po druhé světové válce demokraticky zvolená česká vláda vyhnala 3 000 000 svých občanů, v jejichž žilách kolovala německá krev, nabízela Čechům prázdné domy zdarma. Dost Čechů se do nich odmítalo nastěhovat, protože se obávali, že se „Němci“ vrátí. Mnoho z těch, kdo se tam nastěhovali, byli Cikáni, takže on s nimi nakonec chodil do školy. Zjistil, že jsou to dobří lidé. Jeho otec byl soudce, a když se Cikáni dostali do problémů, chodili hledat pomoc rovnou k němu. Josef s nimi vyrůstal, líbili se mu a vážil si jich. Zabýval se jejich problémy a cítil, že se jim dostává surového zacházení, obzvlášť od současné vlády. Josef mi ukázal článek, který napsal a v němž je vyjmenováno více než 400 útoků na Romy v České republice od doby, kdy se prezidentem stal Václav Havel.

„Musíte se mnou jet do Letů, až se bude odhalovat pomník,“ řekl jsem.

Josef se sarkasticky zasmál. „K tomu za mého života nedojde.“

Nějakou dobu jsme se bavili o Letech. Josef to tam dobře znal a řekl, že na místě, kde stával starý koncentrační tábor, se pěkně zahnízdil prasečák.

Dal mi kopie několika dalších článků, které publikoval v souvislosti s tíživou situací Cikánů na Slovensku a v České republice. Sdělil mi, že na východním Slovensku existují velmi izolované oblasti, kde jsou rozšířené nemoci, jaké bychom snad jinak našli jen v nejtemnější

Africe. Josef tyto nemoci v cikánských osadách v 80. letech zkoumal spolu s jedním lékařem z Afriky. Československá vláda se k těmto zprávám otočila zády a chovala se, jako by doufala, že nemoci cikánské komunity vyhladí z povrchu zemského.

„Jako v Letech,“ řekl jsem.

„Jako v Letech?“

„Nečas ve své knize zastává názor, že všechny Cikány v Letech zahubil tyfus.“

„Slyšel jsem o Letech mluvit staré Romy,“ řekl Josef. „Nebyl to tyfus, co je v Letech zabilo. Naše vláda se po každé snaží skrýt pravdu, je jedno, v jaké žijeme době.“

„I Havel?“ zeptal jsem se.

„Možná, že on je dokonce ze všech nejhorší, obzvlášť co se Romů týče.“

„Horší než komunisti?“

Josef přikývl. Usmál se na Alenu. Nepůsobil jako zaťhořklý člověk, ale byl ostrý. Na krku mu vystoupily žíly.

„Když se Havlovo hnutí účastnilo kampaně do prvních demokratických voleb,“ vyprávěl Josef, „Havel šel za Romy prosit o hlasy. Slíbil, že jestli bude jeho hnutí zvoleno, osobně zruší hnutí skinheadů, které se vynořilo po pádu komunismu. Skinheadi napadali Romy a hodně jich zabili. Policie s tím neudělala vůbec nic. Byla to jakási etnická čistka.“

Paní Bednářová nám přinesla kávu a potom se posadila a poslouchala. Měla jasně hnědé oči, zatímco oči jejího manžela jiskřily modře.

„Cikáni Havlovi uvěřili a pobízeli své lidi, aby ho volili. Každý Cikán si na zeď svého domu pověsil obrázek Havla. Mysleli si, že je jejich spasitelem. Dokonce měl projev o tom, že Cikáni si zaslouží úctu, neboť mají stejná práva jako kdokoli jiný v tomto státě.“

Alena soustředěně poslouchala. Bylo to poprvé, kdy se setkala se svou sousedkou. Bylo mi jasné, že se právě o své vlastní zemi dozvídala něco nového.

„Když Havlovo Občanské fórum zvítězilo ve volbách a on sám se stal prezidentem, už nikdy na obhajobu Romů nevystoupil. Nikdy nepřišel s projevem, který by rušil skinheady. Romy naprosto ignoroval.“

Josef pil svou kávu. Už byla studená. Alena tam jen seděla a kroutila hlavou.

„Víte, jak Romové říkají Havlovi dnes?“ zeptal se mě Josef.

Zakroutil jsem hlavou.

„Ani já to nevím,“ pronesla Alena.

„Psožrout. Je to ta nejhorší věc, kterou ve svém jazyce můžou o někom říct.“

* * *

Další den mi Josef k Aleně zavolal. Zrovna jsme byli v její pracovně a obvolávali pražské rodiny, které měly stejná příjmení jako dozorcí v Letech. Slovo Lety jsme nevyslovovali, jen jsme se ptali, kde bychom mohli najít toho a toho narozeného v tom a tom roce. Většina lidí nám zavěsila.

„Mám pro vás seznam jmen a adres lidí,“ řekl Josef, „kteří v České republice patří mezi nejdůležitější v romské otázce. Trochu jsem také telefonoval, abych zjistil, jestli by se k vám na vaší cestě do Varšavy někdo z Romů nepřipojil. Našel jsem dva, kteří mluví anglicky a předběžně souhlasili.“

Měl jsem obrovskou radost. Domluvili jsme se, že se odpoledne opět setkáme v jeho bytě. Sbíral pro mě také články o útocích na Romy v České republice.

Když jsem s Josefem domluvil, vrátili jsme se k obvolávání dalších rodin z Prahy. Bylo to k ničemu.

„Musí existovat nějaký snazší způsob, jak tyhle lidi najít,“ řekla Alena.

„Existuje, ale vláda nebude spolupracovat. Na policijním počítači v Praze by stačilo jenom napsat jméno

dozorce a datum jeho narození, které mám, a bum! Víme, kde žije dnes, pokud je ještě naživu. Vláda ale nechce, abych je našel.“

„Proč?“

„Domnívám se, že si nepřejí, abych s nimi dělal rozhovory.“

„Stejně pochybuji, že by vám ti dozorcí řekli pravdu.“

„Někteří ano,“ odpověděl jsem. „Jednou jsem dělal rozhovor s mužem, který byl dozorcem v německém vyhlazovacím táboře. Byl v ukrajinské jednotce SS. Řekl mi všechno. Chtěl to ze sebe dostat dřív, než zemře.“

„Kdo to byl?“

„Bohužel můj vlastní příbuzný.“

„Vy jste ale Američan.“

„On po válce do Ameriky přišel. Lhal o své minulosti a dostal se tam. Když jsem se pustil do hledání všech svých příbuzných přes babičku své matky, které zanechala na Ukrajině, našel jsem jeho jméno. Vystopoval jsem ho zpátky do Německa a odtamtud do Connecticutu. Nikdy mi neodpověděl na žádných z dopisů, a tak jsem mu jednoho dne zavolaal z New Yorku, abych mu oznámil, že k němu za dvě hodiny dorazím. Když jsem přijel, měl sbalené kufry a byl připravený se mnou odejít. Myslel si, že jsem od FBI. Řekl mi, že na tenhle okamžik čekal třicet let. Byla tam celá jeho rodina a všichni plakali. Trvalo mi dlouho, než jsem ho přesvědčil, že jsem jeho příbuzný a že jsem nepřišel, abych ho zatkl.“

„Myslím, že dozorce z Letů by se vám takhle nesvěřil.“

„Divila byste se, jak se lidé promění, když se jim objevíte u dveří. Kdybych měl jen pár dokumentů se jmény, vsadím se, že by mi řekli: ‚Ten a ten zabíjel, ne já.‘ Brzy bychom na ně všechny něco měli.“

„Už chápu, proč vám vláda nechce pomáhat. Vy byste ty staré chudáky terorizoval.“

Přikývl jsem. Jo, terorizoval, řekl jsem si tiše pro sebe. Terorizoval bych staré lidi, kteří bývali dozorcí v Letech,

dokud by mi neřekli pravdu; neřekli mi, proč v tom táboře zemřelo tolik dětí.

* * *

Než jsme se znovu vydali do Josefova bytu, požádal jsem Alenu, aby zavolala novým majitelům vepřína do firmy Bonas*. Chtěl jsem vědět, kdy obchod uzavřeli a jestli vědí, že se dané místo má změnit v národní památník. Kdyby k obchodu ještě nedošlo, chtěl jsem je vyděsit, aby prasečák nekupovali.

Ředitel vepřína tam nebyl, ale Aleně se podařilo mluvit s nějakým úředníkem firmy. Uvedla, že volá mým jménem. K mému velkému překvapení jí řekl, že o mně slyšel.

„Tak to potom také víte, že za druhé světové války býval cikánský tábor smrti tam, kde dnes stojí vepřín,“ prohlásila.

„Ano, to vím,“ řekl úředník.

„Od vlády se očekává, že místo zachová jakožto národní památník. To taky víte?“

„Něco jsem o tom slyšel.“

„No, a nemáte obavy z koupě takového místa?“

„Obavy z čeho? Z duchů?“

„Že vás vláda vyvlastní.“

Slyšel jsem, jak se úředník v telefonu směje.

„To by bylo to nejlepší, co by se nám mohlo přihodit,“

* Firma BONAS spol. s.r.o. vznikla během privatizace v roce 1991 se specializací na obchod a služby poskytované v zemědělství. Od roku 1995 se firma stala stoprocentní dceřinou společností AGPI a.s. Písek, která i v čase vydání této knihy stále provozuje vepřín v Letech u Písku. Ten je coby „provazovna výkrmu prasat“ součástí jejich „divize výroby vepřového masa“. AGPI je možné kontaktovat přímo (Vrcovice 64, 397 01 Písek), e-mailem (agpi@agpi.cz) či telefonicky (382 780 111).

řekl, „náš právník nám tvrdí, že by nám vláda musela dát slušné odstupné.“

„Takže jste to už koupili?“

„Před dvěma měsíci.“

Alena zavěšila.

„V červenci,“ povídám. „Koupili to v červenci, což je přesně doba, kdy se mnou přestala komunikovat česká ambasáda ve Washingtonu, D.C.“

* * *

Josef Bednář nám dal další dobrý šálek kávy, ale pro mě měl jen špatné zprávy. Dva Romové v Praze, kteří mluvili anglicky, ještě ráno souhlasili, že se mnou pojedou do Varšavy, ale odpoledne zavolali zpátky, aby to zase zrušili. Romové bojkotovali kongres za jejich vlastní práva ve Varšavě z důvodu složení české delegace – byli to samí rasisté plus jeden Rom, který pracoval pro vládu. Byl loutkou, jež za peníze řekla cokoli, co chtěli.

„V naší zemi existují právníci, lékaři i univerzitní profesori, kteří se situací Romů soucítí,“ řekl Josef. „Ti ale v delegaci nejsou. Pouze vládní úředníci, kteří podporují nový zákon o občanství.“

„Ale kdyby přece nějací Romové šli a promluvili sami za sebe, bylo by to pro jejich dobro nebo ne?“

„Mnoho Romů ještě stále smýšlí postaru a myslí si, že ticho je nejlepším způsobem protestu, tím nejhlasitějším způsobem.“

„Ticho ale nemohou otisknout novináři.“

„Jedťe,“ řekl Josef, „a protestujte za ně. Dejte si ale pozor, aby vás předseda neumlčel. Tohle není seminář na pomoc Romům. Je jen k tomu, aby se bílí Evropané mohli sami cítit líp.“

„Američané tam budou mít silnou delegaci,“ řekl jsem Josefovi. „Znám několik jejích členů. Plánují tvrdý útok na českou vládu. Můžete si být jist, že oni se za Romy postaví.“

Josef se snažil najít Roma, který by se mnou jel, ale nakonec jsem Tábor i Českou republiku opouštěl sám.

Ještě než jsem však z Tábora odjel, obdržel jsem fax od náměstka ministra kultury, který byl zodpovědný za památník v Letech. Informoval mě, že jeho kancelář nemá s delegací jedoucí do Varšavy nic společného, a proto by naše schůzka byla k ničemu.

20

Z České republiky jsem odjel ve čtvrtek odpoledne. Seminář ve Varšavě začínal až v pondělí. Erika měla přijet v neděli v noci. Měl jsem tři volné dny, a tak jsem se rozhodl pracovat na své polské genealogii.

Moje prababička Schnellerová se narodila jako Kunzmanová. Její matka se narodila jako Krzemieniecká a její matka Szatyńská. Linie Krzemieniecki-Szatyński odešla koncem 18. století na Bukovinu odněkud z Polska. Nejstarším záznamem, který jsem o nich na Bukovině našel, je narození z roku 1803.

Rok předtím jsem se seznámil s polským studentem, který mi teď během volných chvil mezi studiem pomáhal. Aniž bych předem zavolal, rozhodl jsem se, že zamířím do jeho domova v jihovýchodním Polsku. Jel jsem až do devíti hodin večer a potom zastavil v restauraci u dálnice na jih od Katowic, kde měli otevřeno celou noc. Když jsem se najedl, snažil jsem se usnout na parkovišti. Přestože jsem byl hodně unavený, trvalo mi dlouho, než jsem zabral. Byl jsem si vědom toho, že jsem tak blízko Osvětimi, že bych ji mohl i cítit.

Dalšího rána, v pátek 16. září, jsem vstal, uvařil si hrnek čaje a jel přímo do Rzezova. Do Robertova domu jsem přijel kolem desáté hodiny dopoledne.

O několik měsíců dříve mi Robert poslal dopis, ve kterém mě informoval, že se doslechl o rodině jménem Krzemieniecki, která pochází z města Sokal. Sledoval církevní záznamy až do katolického archivu v Lubaczowě. Další ráno jsme se tam vydali.

Kněz byl přátelský a pustil nás dovnitř, i když jsme neměli předem domluvenou schůzku. Procházeli jsme církevní záznamy o rodině Krzemienieckých. Záznam, kterého si Robert všiml, byl datován do roku 1882. Našel jsem o nich informace mezi léty 1869 a 1910, ale už žádnou starší. V půl šesté večer jsme odešli. Kněz souhlasil, že se můžeme vrátit příštího rána v 9 hodin a dále bádát.

Zpátky u Roberta doma jsme si k večeři dali dobrý bigos – kyselé zelí s cizrnou a králíkem. Robertův otec pozval také anglicky mluvícího přítele. Steve dorazil s lahví koňaku. Byl velmi družný a ani na chvíli nepřestal mluvit. Pracoval pro firmu Pratt a Whitney, žil v domě na okraji Toronta a právě mu končila tříletá smlouva v Polsku. Původem byl z Jugoslávie. Jeho matka tam stále ještě žila. Jeho mladšího bratra nedávno jako jednačtyřicetiletého zabili ve válce – uřízli mu hlavu, když se vrátil, aby se podíval, co se stalo s jejich vybombardovaným domem. Steve nám řekl, že na Balkáně nikdy nebude mír. Bosenští Srbové jsou připraveni zemřít za to, čemu věří. Ani Hitler se svými šedesáti divizemi proti nim nevyhrál jedinou bitvu. Podle Steva nejsou muslimští Slované vůbec Slované, ale ve skutečnosti jsou to Turci, kteří tam zůstali ještě z dob Osmanské říše.

Steve byl Srb, který nestál ani za Bosnou. Řekl, že nikdy neměli svou vlastní zemi, tak proč by ji měli mít teď? Ještě tak další tři generace by potřebovali nějakého nového Tita. Je třeba rozřešit příliš mnoho kulturních rozdílů. Vždycky potřebovali tvrdého diktátora, který jejich etnické rozdíly držel na uzdě. Měl za to, že by tam měla existovat jen jedna země a nikoli pět.

Steve se potom rozhovořil o ekonomických problémech bývalého Československa. Měl pocit, že premiér Václav Klaus je zrádcem své země. Dopustil, aby Němci skoupili všechny české průmyslové továrny. Správnou hru prý hráli Slováci, když si s přerodem dávali na čas, aniž by lidé přicházeli o práci.

Když Steve slyšel, že jsem na cestě do Varšavy, varoval mne před tamními zloději. Poradil mi, ať si v karavanu nic nenechávám. Potom se mě ptal, čím se živím.

„Jsem genealog,“ řekl jsem.

„Vsadím se, že to moc nesype.“

„Ne dost, aby se z toho dalo žít.“

„Zní to jako neuvěřitelná nuda, sedět celý den v archivu.“

„Moje bývalá žena si myslela totéž,“ řekl jsem.

* * *

Než jsem odjel z Tábora, dostal jsem fax od Michelle Kelsové, mladé studentky magisterského studia na univerzitě v Iowě. Toho léta četla v novinách články o Letech a vyhledala mě. Získala Fulbrightovo stipendium, aby strávila rok v Rumunsku a studovala tam fenomén cikánské ženy jakožto živitelky v rámci jejich společenství. Chtěla získat nějaké tipy ohledně orální historie.

Michelle mě ve faxu informovala, že letí do Bukurešti a potom pojedou vlakem do Varšavy, aby se zúčastnila semináře. Poslal jsem jí zpátky fax, ve kterém jsem jí napsal, aby se se mnou setkala v hotelu Marriott, kde se měla ubytovat americká delegace. Věděl jsem, že si to nemůžu finančně dovolit, ale chtěl jsem se k nim připojit. Měl jsem pocit, že to bude nejlepší způsob, jak světu povědět o Letech a o tom, jak se česká vláda snaží vše ututlat. Byl jsem připraven dát do zástavy svůj dům ve Spillvillu, jen abych mohl tuhle zprávu světu předat.

V sobotu v 7:30 ráno jsem odjel od Roberta a jel zpátky do archivu v Lubaczově, kde jsem prošel farní zápisy, které měl archiv z okolí Zolkiewa. Nic. Poté jsem zkusil Lvov. Nic. Nemohl jsem najít nic o tom, kde se klan Krzemienieckých nacházel předtím, než žil v Sokalu, a tak jsem v poledne odjel a zamířil do non stopu, který se nacházel čtyřicet kilometrů od Varšavy. Jak jsem tak zastavoval na všech těch parkovištích, abych si odpočinul, najedl se a napil, vážně jsem se cítil jako Cikán ze starých dob. Tu noc jsem spal v karavanu pod pouliční lampou.

Vstal jsem kolem šesté ráno a jel do Varšavy. Protože jsem do města dorazil tak brzy, za hotelem Marriott byla

spousta místa na zaparkování. Koupil jsem si anglické noviny a potom šel dál ulicí na snídani do levnějšího hotelu. Po snídani jsem se ubytoval v Marriottu. Ráno jsem strávil práci na svém referátu pro seminář a sledováním televizních zpráv, které se týkaly hrozící invaze Američanů na Haiti.

Erika měla stejně jako Michelle dorazit v noci. Přemýšlel jsem, kde se Michelle ubytuje. Věděl jsem, že Marriott si nemůže dovolit, a tak mě napadlo, že jí nabídnu svůj karavan. Jestli se chystá žít a cestovat s Cikány v Rumunsku, měl by to být pěkný úvod do života na ulici.

Ve skutečnosti měla pobývat s nějakou jeptiškou, která řídila sirotčinec v Sibiu, do té doby, než se naučí rumunsky dost na to, aby se o sebe mohla postarat sama.

Michelle se romskými otázkami začala zabývat, když byla v Římě, kde jí dva mladí cikánští kluci čmajzli peněženku. Od přátel zjistila, že nějací Cikáni žijí v opuštěném skladě na okraji Říma. Šla tam, aby na vlastní oči viděla, co se tam děje. Peněženku už sice zpátky nezískala, ale viděla, jak nuzně tihle lidé žijí, a rozhodla se začít se zabývat jejich problémy. Nějaký čas, než získala Fulbrightovo stipendium, pracovala pro OSN. Chtěla se zúčastnit varšavského kongresu a setkat se s rumunskou delegací. Té noci se neobjevila ani Erika, ani Michelle.

Další den jsem celé dopoledne strávil přípravou svého referátu na seminář a potom jej v hotelovém business centru vytiskl.

Kolem poledne mě našla Erika Schlagerová ve vstupní hale, jak si čtu noviny. Byla zrovna na cestě na americkou ambasádu. Když se vrátila, dali jsme si spolu oběd v Pizza Hut vedle hotelu. Svěřila se mi, že je pět měsíců těhotná a může jíst jen zeleninovou pizzu.

Během oběda si Erika přečetla můj referát odsuzující prezidenta Havla a českou vládu za jejich postoj vůči Letům a Romům obecně. Zdál se jí drsný a ptala se, jestli je na místě, abych útočil na Havla a Havlase.

Považovala je najednou oba za lidi, kteří jsou na naší straně. Nevycházel jsem z úžasu.

Vysvětlil jsem jí, že oba dva jsou proti jakémukoli památníku v Letech nebo skutečné pomoci Romům. Chovala se náhle, jako by obdržela příkaz vyvracet mé připomínky, ale ve skutečnosti nevěděla, co má říct.

Vyprávěl jsem jí o své poslední zkušenosti z archivu v Třeboni. Zděsila se, že mě archiv přinutil podepsat smlouvu předtím, než mi dovolili dál bádát.

Seminář začal dalšího dne v konferenčním centru na půdě ministerstva obrany v okrajové čtvrti města. Delegáty vyzvedly autobusy.

Poté co jsem se zaregistroval, posadil jsem se v přednáškové síni za americkou delegaci. Každá země kromě České republiky pronesla pětiminutový úvodní vstup. Ke každému sedadlu patřila sluchátka s ciferníkem pro naladění překladů. Mluvčí musel hovořit buď anglicky, francouzsky, německy, španělsky, rusky anebo italsky. Většina delegátů mluvila anglicky.

Ačkoli se seminář týkal problémů Romů v Evropě, do romštiny zde žádný překlad dostupný nebyl. A když asi v polovině prvního dopoledního sezení byl dán prostor Romovi v obleku a kravatě, aby promluvil, což udělal, avšak romsky, Polka předsedající setkání, mu vypnula mikrofon. Řekla, že musí hovořit jedním z jazyků uvedených na seznamu nebo se svého proslovu vzdát. Nerozuměl, co mu anglicky říká, a snažil se pokračovat bez mikrofonu. Nechala ho odvést. Najednou jsem pochopil, proč se mnou Romové z České republiky nechtěli jet. Tenhle seminář měl ve skutečnosti ukázat světu, že civilizované národy se k problémům Romů neotáčejí zády, jen prostě nechtějí, aby se Cikáni samotní zapojovali. Po zbytek dne se situace nijak nezlepšila. Jen velmi málo delegací s sebou přivedlo nějaké romské delegáty. Ve skutečnosti tam bylo několik delegací, jako například z České republiky a Itálie, založených vyloženě

protiromsky. Jediným zářným okamžikem celého dopoledne byl příspěvek vysokého Čecha, který zastupoval Helsinský občanský výbor. Vášnivě hovořil proti české vládě a rasistickému zákonu o občanství, čímž odsuzoval delegaci své vlastní země.

Americkou delegaci vedl velvyslanec Norman Anderson, jediný oficiální americký diplomat v Makedonii. Divil jsem se, že mi Erika velvyslance Andersona nepředstavila nebo že se on sám nepokusil se mnou promluvit. Z hotelu jsme do konferenčního centra jeli stejným autobusem. Seděl vždy na předním sedadle, a když jsem procházel kolem, zíral na mne. Z jeho upřených pohledů bylo zřejmé, že ví, kdo jsem. Možná jsem se mu měl představit já sám, ale zdálo se mi zajímavější pozorovat, jak se ke mně bude chovat. Během následujících dvou dní nebral nikdy mou přítomnost na vědomí, nebyl jsem pozván na žádné setkání, ani ke koktejlu či kávě, které se pro americkou delegaci pořádaly. Erika se mnou i nadále mluvila mezi jednotlivými sezeními semináře na chodbě, stejně jako další členové delegace. Bill Duna a Sybil Miltonová z Muzea holocaustu i Ian Hancock se tvářili přátelsky a povzbudivě. Eričin šéf, se kterým jsem se předtím setkal už ve Washingtonu, přijel na jeden den, a když jsem si po obědě sedl vedle něj, řekl mi „ahoj“, ale tím to skončilo.

Řeč velvyslance Andersona, kterou pronesl za Spojené státy, byla velmi ubohá. Házel do větru otřepané fráze o spolupráci a lidské důstojnosti, ale s žádnými konkrétními návrhy, jak pomoci Cikánům ve východní Evropě v jejich tíživé situaci, nepřišel. Měl jsem pocit, že by měl představit Iana Hancocka, který je skutečným americkým Cikánem, a nechat ho, aby hezky promluvil a ukázal tak, že americká delegace skutečně stojí za jejich právy (jako to později udělala delegace španělská). Namísto toho způsobil velvyslanec Anderson to, že americká delegace dělala dojem slabé a ztracené.

Další den měly podle plánu dostat prostor nevládní organizace. Proslovy nesměly přesáhnout pět minut. Připravil jsem pro svůj referát krátký úvod, ve kterém jsem uváděl základní detaily ohledně objevení cikánského tábora v Letech. Mým plánem bylo obvinít českou vládu z toho, že se snaží skrývat, co se v Letech skutečně stalo, a označit je za první tábor smrti pro Cikány za druhé světové války. Chystal jsem se svůj příspěvek zakončit tím, že prohlásím nový český zákon o státním občanství za výsledek mentality, která dovolila, aby mohly vzniknout Lety. Na konci svého krátkého proslovu jsem chtěl delegáty informovat, že kopie mé zprávy naleznou ve svých schránkách, a požádat je, aby na své vlády vyvinuli nátlak a donutili tak Čechy dodržovat helsinské dohody, jež podepsali, a tím se zavázali zachovat vyhlazovací tábory z druhé světové války jakožto národní památníky.

Toho rána jsem se dostavil připravený promluvit, ale rozhodl jsem se počkat, až konferenční centrum pro dokumentaci nakopíruje mou zprávu pro všechny delegáty, což čítalo nějakých 150 kopií. Vzhledem k tomu, že kopírování zabralo celé dopoledne, rozhodl jsem se promluvit až během odpoledního sezení.

Během dopolední pauzy ke mně přišla Erika a jasně se vyjádřila v tom smyslu, že neziskové organizace sedí na druhé straně místnosti a že i já bych měl promluvit odtamtud. Když mi Erika předávala tyto instrukce, nedívala se na mě. Okamžitě jsem nabyl dojmu, že mi jen předává vzkaz. Znělo to, jako kdyby mě velvyslanec Anderson chtěl držet co nejdál od americké delegace, aby mé postřehy nebyly vykládány jako oficiální americká politika.

Během oběda se ke mně v jídelně připojili italští delegáti. Mluvili jsme spolu španělsky. Byli milí, ale problémy Romů je až tak nezajímaly. Někdy na začátku dopoledne pohovořili o vysoké míře kriminality mezi

Romy v Itálii a několik Romů přítomných v obecnstvu včetně Iana Hancocka je odměnilo pískáním a hučením. Když Italové odešli, všiml jsem si českých delegátů, jak postávají kolem a hledají místo, kam by si mohli sednout. Pozval jsem je k sobě ke stolu. Žena, o které mi řekl Havlas a která jejich delegaci vedla, nemluvila anglicky, ale tlumočil nám vysoký a hubený mladý muž v modrém obleku. Okamžitě si všimli mé jmenovky, ale nesnažili se mě vtáhnout do žádné debaty, kromě toho, že se mě zeptali, jestli mluvím trochu česky a odkud pocházeli moji předkové. Řekl jsem, že od Písku. Dáma vedoucí delegaci řekla, že také pochází z Písku. Potřebovali další židli, tak jsem se zvedl, neboť sám už jsem dojedl, a připojil se k americké delegaci. U stolu sedělo asi deset Američanů. Nikdo z nich ani nezvedl hlavu na pozdrav. Tiše jsem seděl vedle Eričina šéfa. Když už bylo nakonec všem trapné to ticho, které způsobila moje přítomnost, zeptal se mě Eričin šéf, jak se mi líbí Varšava.

„Byl jsem příliš zaneprázdněn psaním svého příspěvku, než abych se mohl jít podívat na památku.“

Ta poznámka způsobila jen další ticho. Velvyslanec Anderson se ani jednou nepodíval mým směrem, ale se Sybil Miltonovou, která patří mezi hlavní historiky v Muzeu holocaustu, jsme si povídali o vyhlazovacích táborech. Dala mi několik tipů na hledání v záznamech o Osvětimi. Byla jedinou osobou u stolu, která se mnou mluvila. Ani Erika mě před velvyslancem Andersonem nebo svým šéfem nechtěla vzít na vědomí. Cítil jsem se jako skutečný vyvrhel, jako kdyby se rozhodli, že jsem „neameričan“. Velvyslanec Anderson navrhl, aby se přesunuli do soukromého pokoje projednat několik otázek, které ještě probrat měli. Rozloučila se jen Sibyl.

Po obědě jsem se zeptal moderátorky, kam bych si měl sednout, když chci pronést řeč. Řekla mi, abych prostě zvedl ruku, až budu připraven promluvit, a sednout že

si mohu kamkoli. Zůstal jsem tedy na stejném místě hned za americkou delegací.

Zatímco jsem čekal, abych promluvil, osekal jsem své poznámky ze dvou stran na jednu a půl. Limit proslovu byl pět minut a já jsem usoudil, že když chci mluvit pomalu a zřetelně s ohledem na překladatele, zabere mi stránka tři minuty. Nechtěl jsem také dát šanci „moderující dámě“ k tomu, aby mně utnula. Na mnoho mluvčích byla velmi drsná, dokonce jim i vypínala mikrofon a říkala, že mají odevzdat referát, ze kterého v tématu vycházejí, a neplýtvat jejím drahocenným časem politickými prohlášeními. Chtěla jen témata, která podpoří diskusi, a nikoli prohlášení. Své vlastní prohlášení o tom, že česká vláda tají Lety, jsem tedy až do poslední chvíle zamlžoval.

Moderující dáma mě konečně vyzvala, abych promluvil. Když jsem vstal, vstala i celá americká delegace a odkráčela. Vedl je Ian Hancock a Bill Duna, kteří jsou oba Romové. Nikdo z americké delegace se po mně ani neohlédl. Velvyslanec Anderson byl posledním v řadě. Eriku jsem neviděl. Myslím, že tam nebyla.

Přečetl jsem svou zprávu a celou dobu přitom upíral zrak na českou delegaci. Měli sklopené oči a zírali na podlahu. Svou řeč jsem zakončil tím, že jsem delegátům sdělil, že kompletní zprávu o vyhlazovacím táboře v Letech jsem zanechal v jejich schránkách.

Když jsem se posadil, moderující dáma věnovala pět minut tomu, aby všem ještě jednou připomněla, že těmto „prohlášením“ by se měly věnovat referáty k danému tématu, nikoli aby byla přinášena jako otázky do pléna.

Dříve než jsem měl možnost opustit své sedadlo, přispěchalo ke mně několik Romů a plácalo mě po zádech. Protože mluvili jeden přes druhého a blahopřáli mi, moderující dáma musela bouchnout svým kladívkem a požádat nás, abychom opustili místnost.

Ještě venku v hale mi nově nalezení přátelé potřásali rukou, dávali mi své adresy a žádali o kopie mé zprávy.

Nikdo z nich nikdy dříve o cikánském vyhlazovacím táboře neslyšel. Měli podezření, že během druhé světové války taková místa existovala, ale protože jen tak málo Romů tyto tábory přežilo, o detailech, jaké jsem našel já, se nikdy nevědělo.

Jak jsem se pokoušel odpovědět na jejich otázku, přišla k nám mladá dáma, která s kazetovým magnetofonem přehozeným přes rameno vypadala jako reportérka, a představila se jako Elizabeth z deníku Cleveland Plain Dealer. Chtěla rozhovor. Nebyla v Evropě proto, aby se účastnila semináře, ale aby napsala o Cikánech žijících v České republice a Rumunsku. Právě přijela z Bosny, kde dělala válečnou reportáž.

Romům, se kterými jsem mluvil, jsem slíbil, že s nimi zůstanu v kontaktu, a potom jsem strávil hodinu s Elizabeth. Vytiskl jsem jí svoji první povídku o *Letech Zloději slepic*, povídali jsme si o mé práci a dal jsem jí jména a telefonní čísla některých lidí v České republice, například Josefa Bednáře a Aleny.

Když jsem se vrátil zpátky do hotelu, procházel jsem barem ve vstupní hale. Jediným člověkem, kterého jsem viděl, byl velvyslanec Anderson. Když mě spatřil, otočil se na druhou stranu. Měl jsem chuť k němu jít a konečně se představit. Tušil jsem ale, že jeho ve skutečnosti lidská práva nezajímají. Byl to typický státní úředník, který nechtěl čerit vodu. Nebyl ve Varšavě proto, aby pomohl Romům. Byl zde proto, aby se ujistil, že se americká delegace nevymkne kontrole.

Jeden člen americké delegace mi později řekl, že velvyslanec dostal instrukce od amerického ministerstva zahraničí přikázat všem, aby během mého příspěvku odkráčeli a vyjádřili tak solidaritu české delegaci. Americké ministerstva zahraničí chtělo, aby Česká republika vstoupila do NATO. Vznikly obavy, že když Českou republiku nebo jejího prezidenta „urazím“, mohli by Češi protestovat tím, že do Severoatlantické aliance

nevstoupí. O pár dní později mi dokonce telefonoval můj starší bratr, který si vybudoval kariéru úředníka u rozvědky letectva. V té době pracoval pro armádního dodavatele a řekl mi, že jestli Česká republika nevstoupí do NATO, přijde o práci!

Další den ráno jsem si sbalil kufry. Rozhodl jsem se, že vzhledem k tomu, že jsem nijak nepřilnul k americké delegaci, vytisknu nějaké kopie, které jsem slíbil Elizabeth, a potom odtamtud zmizím. Doufal jsem, že se dostanu včas do Řezna a stihnu ještě projít další záznamy o svém předkovi Schnellerovi, který žil v 70. letech 18. století v Aufhausenu, odkud se pak přestěhoval na Bukovinu.

Zaplatil jsem účet, který se za čtyři noci vyšplhal na 1200 dolarů, a v dešti následoval autobus s delegáty na seminář na ministerstvu obrany. U snídaně se ke mně připojila Erika a zdálo se, že se jí ulevilo, že odjíždím, i když mě pak pozvala k sobě do pokoje a dala mi souborné stanovisko, které její kancelář vydala o České republice. Všiml jsem si, že ve zprávě byla zmínka o mé práci. Říkalo se tam také, že Česká republika vstřícně nabídla spolupráci na památníku v Letech, ale svůj nový zákon o státním občanství měnit nebude.

V sále, kde se konal seminář, jsem potkal Billa Dunu, který mi vzrušeně sděloval, že pozval českou delegaci na oběd. Chtěl s nimi najít společnou půdu pro rozhovor, neboť konfrontace nikdy nepřinese žádné plody. U hlavních dveří stál Ian a vypadal zaneprázdněný rozhovorem s nějakým člověkem, ale zamával mi na rozloučenou.

Celou cestu přes Polsko jsem v dešti přemýšlel o své nákladné a katastrofální zkušenosti z Varšavy. Podporu, o které jsem byl přesvědčený, jsem už očividně neměl. Jak mi řekla Erika při obědě v Pizza Hut, na prezidenta Havla bych neměl útočit. Ministerstvo zahraničí ho potřebovalo pro důležitější záležitosti, než bylo odhalování

existence cikánského vyhlazovacího tábora, který za druhé světové války provozovali Češi.

Byl jsem tak deprimovaný a moje sebevědomí tak kleslo, že jsem se rozhodl se zkoumáním Letů přestat. Nikoho to ve skutečnosti nezajímalo. Onen Čech z Helsinského občanského výboru pronesl vášnivou řeč, ale osobně jsme se nějak minuli. Vyhledalo mě několik Romů ze Slovenska a z Rumunska, aby mi řekli, že o vyhlazovacím táboře za druhé světové války jen pro Cikány nikdy neslyšeli. Blahopřáli mi k mé práci, ale to nestačilo na to, abych pokračoval. Nikoho ve skutečnosti nezajímalo, co se v České republice děje. Nikoho nezajímaly obavy velvyslankyně Klímové, že zabíjejí Cikány v Česku. Rada Evropy, americká delegace i Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě jen uspořádaly show byrokratů, aby obhájili svá pracovní místa. Varšava pro ně byla spíš dovolenou, než že by se skutečně podívali na záležitosti Romů. Rozhodl jsem se nevracet do České republiky, ale jet do Německa a zabývat se genealogií své matky.

21

O týden později už jsem byl zpátky ve Spillvillu ponořený do jiných témat. Než jsem se vrátil, odfaxoval jsem sekretářce ve Spillvillu kopii svého referátu z Varšavy a požádal ji, aby ji rozeslala do novin, které nás otištěním článků už dříve podpořily. O semináři ve Varšavě nikdo nenapsal. Dokonce i Elizabeth z deníku Cleveland Plain Dealer odložila svůj příběh, protože se vdávala.

Za domem ve Spillvillu jsem měl starou dvoupatrovou stodolu z 60. let 19. století. Ve Výzkumném centru už nám docházely skladovací prostory, a tak jsem se rozhodl přestavět stodolu na nové kanceláře a konferenční centrum pro semináře z genealogie. Sehnal jsem skupinu dělníků a začal s podpíráním stodoly, opravou základů, izolací střechy a zdí a s rozvody vody, elektřiny a odpadu. Nemohl jsem přinutit žádný z amerických deníků, aby napsal o semináři za lidská práva Romů ve Varšavě, ale několik novinářů se zastavilo, aby se mnou udělali rozhovor ohledně mého projektu se stodolou.

Během následujících měsíců jsem se ponořil do dalších věcí, ale ať jsem se snažil sebevíc, Lety jsem z hlavy dostat nemohl. Ve všech místnostech výzkumného centra i ve svém domě jsem měl poházené fotografie záznamů o Letech a také fotky mnoha tamních vězňů. Nemohl jsem se hnout, aniž bych neviděl cikánskou tvář, nepoložil si hrnek s kafem na nějaký seznam lidí z transportu do Osvětimi nebo abych nešlápl na nějaký úmrtní list z roku 1942. Můj stůl byl zcela pokrytý poznámkami z rozhovorů, na televizních stolcích na kolečkách kolem mé postele se kupily rozečtené knihy o koncentračních táborech za druhé světové války. Rozhodl jsem se to všechno naházet do několika kartonových krabic a uskladnit, stejně jako své první romány.

Shromažďování všech těch kousků papírů s informacemi o Letech nebylo ale stejné jako založit někam příběh, který jsem si sám vymyslel. Tady ležely možná jediné dokumenty o lidech, kteří byli zavražděni. A pak jsem

natrefil na fotku Františky, její oči se zadívaly do mých a znovu jsem uslyšel její slova: „Vyprávěj náš příběh.“

Brečel jsem, protože jsem věděl, že nemůžu. Nebyl jsem historik. Nebyl jsem ani spisovatel. Nevěděl jsem, kým jsem, a tak jsem ty papíry o Letech naházet do krabic, zasunul je pod postel a vrátil se ke své genealogii.

* * *

O dva týdny později jsem z Tábora dostal fax od Aleny. Romský deník z Brna publikoval můj referát z Varšavy, ale potom na něj zaútočil jeden z ministrů české vlády, že tiskne „takové lži“. Deník byl přinucen otisknout ministrův útok na mne. Chtěli po mně, abych na to reagoval.

Rychle jsem si přečetl obžalobu za svá zkoumání. Ministr bez portfeje Igor Němec mě obvinil, že lžu a způsobuji mezi Cikány a Čechy třenice. Jaké lži jsem říkal, už nespecifikoval. Neuvedl jedinou konkrétní věc, prostě jen tvrdil, že všechno, co jsem řekl ve Varšavě, je lež a že romský deník měl být v otázce otištění mého příspěvku objektivnější a zodpovědnější.

Během pár minut jsem byl zpátky na koni. Můj výzkum nezpochybnil žádný historik, ale nějaký člen vlády, dokonce ten člen vlády, který se zabývá romskými záležitostmi v České republice, měl pocit, že jsem mu stál za to, aby zaútočil.

„Probudil mě zpátky do života,“ řekl jsem Dolores, když jsem vyfukával odpověď.

Tohle jsem později toho dne odfaxoval Aleně:

Ředitel vydavatelství Rompress

Mikuláš Smoleň

Černovické nábřeží

618 00 BRNO

Czech Republic

5. prosince 1994

Vážený šéfredaktore,
nedávno jsem si přečetl dopis, který Vám do nezávislých novin Romano Kurko zaslal ministr (bez portfeje) české vlády dr. Igor Němec a který byl otištěn dne 2. prosince 1994. Týkal se mého příspěvku na semináři Lidský rozměr, vztahujícím se k Romům na území členských zemí Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, který se konal v září ve Varšavě a byl sponzorován Radou Evropy. Rád bych při této příležitosti zareagoval na dopis dr. Němce a doufám, že shledáte vhodným mou odpověď otisknout.

Zaprvé musím zdůraznit, že s dr. Němcem jsem se nikdy osobně nesešel, ačkoli jsem v Praze v září strávil dva týdny před seminářem ve Varšavě a zoufale se snažil ohledně svého bádání o tábore smrti v Letech mluvit s někým z oficiálních autorit české vlády. Nikdo z těchto oficiálních autorit mne nepřijal, ačkoli všichni věděli jak o mém výzkumu, tak i o publicitě, které se mu dostalo v americkém tisku i v Kongresu Spojených států.

Vzhledem k tomu, že z mého bádání vyplývá, že několik lékařů a dozorců, kteří sloužili ve vyhlazovacím táboře v Letech, je stále naživu a mohli by být souzeni v rámci českých zákonů o válečných zločinech, odfaxoval jsem prezidentu Havlovi dopis a přikládám zde jak kopii tohoto faxu, tak i odpověď, kterou jsem z jeho kanceláře obdržel.

Navzdory ujišťujícímu faxu od prezidenta Havla se se mnou nesešel nikdo z oficiálních autorit ani z ministerstva vnitra, ani z ministerstva

zahraničí. Dostalo se mi pouze možnosti rozhovoru s dr. Havlasem z druhého územního odboru ministerstva zahraničí, který byl pověřen zjištěním mých nároků ohledně Letů. Řekl mi ale přímo, že nemá pověření hovořit v zastoupení české vlády, a nemůže tudíž oficiálně zodpovědět žádnou z mých otázek. Nasměroval mne nicméně na p. Prokopa z ministerstva kultury, jehož kancelář by nesla případnou zodpovědnost za jakýkoli pomník v Letech, jak mne Havlas ujistil.

Poslal jsem poté fax náměstkovi ministra Prokopovi a navrhl, abychom se setkali, přičemž jsem uvedl konkrétní přání prezentovat na semináři ve Varšavě společný cíl s českou delegací a také naději, že během setkání dokážeme vyřešit případné názorové rozdíly ohledně Letů. Náměstek Prokop mi faxem zaslal odpověď, že záležitosti ohledně Letů nejsou v kompetenci jeho ministerstva. Uvedl, že je má na starosti ministerstvo vnitra a že své dotazy mám směřovat právě tam.

Než jsem odjel pronést svůj příspěvek do Varšavy, učinil jsem tedy skutečně vše pro to, abych výsledky svého zkoumání projednal s kýmkoli z české vlády, a ve všech případech jsem byl odmítnut.

Mé otázky ohledně Letů, které jsem zaslal prezidentu Havlovi, zůstávají až do dnešního dne nezodpovězeny. Nepochybuji, že ministr Němec, jakož i každý ministr české vlády, si je vědom mé výzkumné činnosti. Nikdo se ale nechce zhostit oficiální odpovědi.

Ministr Němec mě ve svém dopise pro Romano Kurko obviňuje z uvádění řady nepravdivých informací, ale neříká již, o jaké

konkrétní nepravdivé informace se jedná. Ani jednou neuvádí konkrétní příklad. Co se týče jeho obvinění, že se nesnažím na věci dívat objektivně, mohu jej odkázat jen na jeho vlastní vládu, která se mnou odmítá o Letech hovořit. Ohledně obvinění, že má torzení jsou nevhodná, neboť mohou vyvolat atmosféru nepochopení a negativních emocí mezi Cikány a necikánskou veřejností, navrhuji ministru Němcovi, aby si přečetl nový český zákon o státním občanství a potom se sám sebe zeptal, kdo působí jako zdroj neklidu mezi Cikány a necikánskou veřejností.

Nejenže si stojím za každým slovem ze svého příspěvku proneseného ve Varšavě, který obviňuje českou vládu z neutuchajících snah o zakrývání válečných zločinů v Letech, ale veřejně ji také tímto vyzývám, aby už konečně mé otázky ohledně Letů zodpověděla.

S úctou Váš,

Paul J. Polansky

*Ředitel Czech History Research Center, Inc
Spillville, Iowa 52169-0183*

Útok ministra Němce mě nabil novou energií. Ještě stále jsem nevěděl, co se svým bádáním ohledně Letů udělám, ale cítil jsem, že když jsem mu stál za to, aby na mne útočil, musel jsem jít dál. O týden později mi ale sebevědomí zase kleslo. Alena mi poslala fax, ve kterém mi sdělovala, že se redaktor deníku rozhodl mou odpověď neuveřejnit. Zpočátku nechtěl říci proč. Později přiznal Josefu Bednářovi, že mu vláda vyhrožovala. Jeho jedinou reakcí byla následující věta: „V České republice prostě ještě stále nemáme svobodu tisku.“

Následovala dlouhá tichá zima. Erika se od návratu z Varšavy už neozvala. Neozval se ani Bill Duna. Zajímalo by mě, zda nějak uchlácholil české delegáty či zda oni nějak uchlácholili jeho. Věděl jsem, že v té době vedl společně s židovským rabinem kurz o holocaustu. Přemítal jsem, jestli svým studentům vysvětlovali, jak mohli někteří lidé před válkou, během ní i po ní v tichosti přijímat diskriminaci, rasismus a genocidu.

Ani Ian Hancock už se neozval. V žádných novinách se o Varšavě ani o záměru české vlády vyloučit své vlastní občany neobjevily žádné zprávy. Jak dlouho může trvat, než dojde k dalšímu příběhu, jako byl ten z Letů, než se objeví další tábor pro nechtěné občany?

Rozhodl jsem se vzdát se dalšího úsilí. Jestli to, co se stalo a co se děje s jejich vlastními lidmi v České republice, nezajímalo potomky Romů, jako jsou Bill Duna a Ian Hancock, proč by to mělo zajímat mne? Jestliže se o patrně nejuplněnější sbírku záznamů o koncentračním táboře, jaká kdy byla objevena, nezajímalo Muzeum holocaustu, proč bych je s tím měl otravovat? Pokud mělo ministerstvo zahraničí s prezidentem Havlem větší plány, proč bych je měl narušovat?

Vrátil jsem se k přestavbě své stodoly a k psaní povídek. Beletrie ničemu neškodí. Moje představivost mi nepůsobí žádnou bolest. Ve skutečnosti jsem se do psaní beletrie ponořil natolik, že jen během prosince jsem napsal osmnáct povídek o stopu. Byl to můj největší dosavadní výkon a Lety jsem si z hlavy opravdu vymazal.

Na jaře během prváku na střední škole jsem proti vůli svých rodičů odjel z domova a během 24 hodin urazil stopem víc než 1200 kilometrů. Jel jsem navštívit svou vdanou sestru do Denveru, strávil u ní víkend a potom se stopem zase vrátil zpátky, přičemž jsem dorazil v pondělí ráno zrovna včas do školy. Po tomhle krátkém

výletu jsem měl úplnou stopovací horečku. Než jsem se o čtyři roky později vydal do Evropy, procestoval jsem stopem víc než 150 000 kilometrů a navštívil všechny státy Ameriky kromě Aljašky a Havaje.

O mnoho let později, když jsem vychovával své děti, vyprávěl jsem jim zkrácené a cenzurované verze svých příhod ze stopu. Brzy ráno vždycky příběhly do naší ložnice, praštily sebou na naši velkou mosaznou manželskou postel a žadonily, abych jim vyprávěl další příhodu. Obzvláště moje nejmladší dcera Katie v nich nacházela velké potěšení – libovala si v tom, jak mě lidé vzali a zavezli na nejpodivnější místa. Myslím, že její nejoblíbenější příhodou byla ta o krásné dívce z Mississippi, která mě nabrala do červeného sportáku a pak mě odvezla na farmu svého přítele, aby ho poškádlila tím, že mě představila jako svého nového milence. Zpoza dveří popadl brokovnici a býval by nás oba dva snad zastřelil, kdyby se na něj nepověsila jeho žena i s dětmi. Vždycky to dopadlo stejně. Lidi vás berou proto, že po vás něco chtějí, a často pak musíte vyváznout útekem.

Celou zimu i jaro jsem se zaměstnával svou genealogií a psaním beletrie, abych nemusel myslet na Lety.

Nakonec se mi ozvala Michelle. Psala s omluvou, že nemohla dorazit na seminář do Varšavy. Neozvala se prý dřív proto, že jí zmítaly silné emoce. Byla v Rumunsku sexuálně napadena a ještě pořád se z té zkušenosti snažila vzpamatovat.

Rumunský šéf pro romské záležitosti v Budapešti (kteřý sám nebyl Rom) se jí během noční jízdy vlakem pokusil znásilnit. Vraceli se z nějakého setkání. Opil se a žil v domnění, že západní dívky jsou lehce k mání. Stěžovala si na americkém velvyslanectví. Moc jí ale nepomohli.

Než se vydala za svým dobrodružstvím, varoval jsem ji ohledně života s Cikány pod širým nebem, ale nebyli to Cikáni, kdo jí ublížil. Byl to opilý vládní úředník. Kdyby to bývali byli Cikáni, velvyslanectví by určitě podniklo

nějaké kroky a psalo by se o tom v novinách. Jenomže jak se ukázalo, stížnost na vysoce postaveného vládního úředníka nikdo slyšet nechtěl.

Michelle se ocitla ve svízelné situaci. Nevěděla, co má dělat. Nevěděla, jestli chce ještě pokračovat ve svém projektu. Ztratila touhu vést s lidmi rozhovory a sbírat příběhy orální historie. Měla u sebe fotoaparát a tak prostě jen zaznamenávala okamžiky.

Odepsal jsem jí a podpořil ji v tom, aby pokračovala s focením. Obrazový záznam Cikánů z Rumunska je také důležitý. Napsala o měsíc později, že si našla rumunského přítele a cítila se mnohem bezpečněji. Pomáhal jí s prací.

Dopisy od Michelle mě přivedly zpátky k Letům, ale jen na okamžik. Všichni se báli Cikánů, ale tím, kdo ve společnosti působil násilí, nebyli Cikáni. Ti byli jen příhodným obětním beránkem. Byli opředeni tolika stereotypy, že bylo nejsnazší svalovat vinu na ně.

Po pádu Ceaușesca jsem během čtyř let zorganizoval a dvakrát do roka odvezl konvoj s pomocí na Bukovinu v severovýchodním Rumunsku. Šlo o léky, jídlo a oblečení. Před každou z cest jsem byl pokaždé varován úředníky z velvyslanectví, že bych horami v Transylvánii neměl projíždět bez policejního doprovodu. Údajně se tam v lesích skrývaly ozbrojené skupinky Cikánů. Zablokují prý cestu a moje nákladáky přepadnou. Bylo mi řečeno, že několik anglických nákladáků takto vyrobaly a potom spálily, zatímco jejich řidiče prý zbily.

Navštěvoval jsem Bukovinu každý rok od roku 1976, a ačkoli jsem viděl podivné cikánské rodiny tábořící v polích, nikdy jsem neviděl žádné ozbrojené skupiny ani neměl žádné problémy. Se svými konvoji s pomocí jsem skutečně problémy měl, ale nemohli za ně Cikáni.

Poprvé jsem své věci doručil rumunskému Červenému kříži. Chtěl jsem, aby se dostaly k lidem, kteří nyní žili ve vesničce, v níž se narodil můj dědeček z otcovy

strany. Šlo o nejchudší oblast Rumunska a já jsem věřil, že moje pomoc bude mít největší smysl právě tam. Místní stanice Červeného kříže se ale nacházela v oblastní radnici a to nevyhnutelně znamenalo, že ještě než jsem vyložil všechny věci a došel za roh ulice, už si starosta a jeho stoupenci cpali všechno to, co sami chtěli, do kufrů svých aut.

Když jsem ztratil iluze o fungování Červeného kříže, zavezl jsem své věci přímo do místní nemocnice. Stalo se ale přesně to samé. Lékaři prodávali léky soukromě. Lidé, o kterých jsem věděl, že potřebovali to, co jsem přivezl, za to měli platit horentní sumy přímo lékařům.

Nakonec jsem se uchýlil k tomu, že jsem věci zavezl do místního katolického kostela. Netrvalo dlouho a už jsem slyšel historky o tom, jak kněz na černém trhu prodával to, co jsem přivezl jako dar, a peníze využíval ve svůj prospěch. Když jsem se mu postavil, řekl mi, že se věci musel zbavit, jak nejrychleji to bylo možné, protože v lesích se prý ukrývaly ozbrojené skupinky Cikánů, kteří kdyby se o věcech doslechli, podpálili by mu kostel i faru, leda by jim všechno vydal.

Nakonec mé výpravy na Bukovinu dopadly tak, že jsem věci roznášel od dveří ke dveřím. Hledal jsem zchátralé domy a špinavé otrhané rodiny pracující na polích. Vždycky jsem jim dal několik krabic s oblečením a jídlem. Najít ty rodiny trvalo sice déle, ale nakonec jsem si mohl být jistý, že to konečně stálo za to. A k mému velkému úžasu a pocitu štěstí jsem v domě svých předků ve vesnici Arbora natrefil na romskou rodinu. Měl jsem pro ně vždycky zvláštní várku věcí.

Uprostřed března jsem se rozhodl vrátit do Evropy, ne proto, abych se zabýval Lety, dokonce ani ne do České republiky, ale proto, abych se postaral o nějaké obchodní záležitosti ve Španělsku. Chtěl jsem se potom ještě zastavit v Německu kvůli svému rodokmenu a navštívit Válečný archiv ve Vídni. Potom jsem se měl v Polsku

připojit ke kamarádovi, abychom v záznamech společně hledali rodiny svých polských a ukrajinských předků. Rozhodl jsem se, že Lety jsou příběhem někoho jiného.

22

První část svého pobytu ve Španělsku jsem strávil na staré farmě, kterou jsem měl v horách na východ od Granady. Bohužel jsem ještě pořád měl v domě spoustu fotokopíí dokumentů z tábora v Letech. Říkám bohužel, protože jich tam bylo tolik, že jsem si nemohl pomoci a všiml si jich pokaždé, když jsem vešel do své knihovny. V třeboňském archivu jsem jich nakopíroval víc než 1200 a ve Španělsku jich měl ještě asi 600. V tu chvíli jsem ten zbytek kopií zabalil do kartonových krabic a šoupl je do skříně.

Víkend jsem strávil v horách u Granady s jedním párem, který se ke mně připojil, a poté jsme odjeli do Madridu.

Další večer jsem šel na koktejlový večírek, kde mi představili jednoho absolventa z Berkeley. Jmenoval se Ricardo. Byl velmi hubený a do černa opálený. I když měl bohaté rodiče, už rok a půl žil s Cikány v Andalusii.

Nic o nich nenapsal, ale vyprávěl mi spoustu historek. Cikáni z venkova neměli s městskými Cikány moc společného. Myslel si, že s Cikány odjinud asi neudržovali žádné kontakty. Španělští Cikáni obecně uměli pár slov romsky, ale ve skutečnosti mluvili jen svou vlastní formou španělštiny, která obsahovala hodně slov, jimž ostatní Španělé nerozuměli. Ricardo měl pocit, že ve Španělsku existoval ještě stále silný rasismus a skutečná diskriminace. Jeho srdce bilo pro Cikány, ale věci se pro ně měnily tak rychle, že se jejich pozice zhoršovala víc než kdy dřív. Ti, kdo vydělali nějaké peníze, se začlenili do společnosti, ale ti chudí zůstávali na jejím okraji. Ricardo měl dojem, že Cikáni se uchylovali k drogám hlavně kvůli své ekonomické situaci. Všichni chudí lidé se uchýlili k drogám, aby se pokusili zajistit si živobytí.

Po dvou týdnech v Madridu jsem našel levný let do Německa, kde jsem měl zaparkovaný karavan. Stál vzadu na dvorku u mého bratrance poblíž Augsburgu. Byli se ženou mimo město, a tak jsem jel z Mnichova

vlakem s jejich synem Hubertem, u kterého jsem většinou v Mnichově bydlel, což bylo tak jednou či dvakrát do roka. Měli jsme společného předka Schnellera, který kdysi v roce 1771 vstoupil do 25. rakouského pluku v Bavorsku a odešel na Bukovinu. Trvalo mi devatenáct let, než jsem vystopoval linii mezi lety 1886 v Americe a 1620 ve Středních Frankách. Každá z generací se narodila, uzavřela sňatek a zemřela v různých vesnicích, většinou dokonce různých zemích. Poté co jsem v Americe kontaktoval téměř všechny rodiny Schnellerových (nějakých 450) a všechny v Německu a Rakousku (více než 1000), našel jsem konečně své kořeny linie Schnellerrů.

Po víkendu, který jsem strávil s Hubertem jedením a popíjením v nejlepších mnichovských zahradních restauracích, jsem se na letišti setkal se svým kamarádem z americké Oklahomy. Wilf býval výkonným ředitelem naftařské společnosti, který už odešel do důchodu, a několikrát se mnou cestoval do Rumunska, Polska a na Ukrajinu. Ještě pořád se zotavoval ze zničujícího bombového výbuchu, který ve městě Oklahoma zdevastoval vládní budovu a zabil téměř dvě stě nevinných obětí.

Měli jsme v plánu zajet v rychlosti do Říma s jedním mým kamarádem, který pro nás zařídil soukromou prohlídku knihovny ve Vatikánu. Potom jsme se měli vydat pátrat do polských archivů.

První večer ve Vatikánu se mě Wilf při večeři zeptal, co se stalo s mým projektem o Cikánech.

„Nikoho to nezajímá,“ řekl jsem. „Češi na místě holocaustu postavili vepřín a nehodlají ho odstranit. Nikdo proti tomu nehne ani prstem.“

„Mně vepřín netrápí,“ prohlásil Wilf. „Proč by měl trápit tebe?“

„Je to znesvěcení.“

„Je to byznys. Česká republika je pořád ještě chudá země.“

„Jak by se ti líbilo, kdyby namísto důstojného památníku obětem bombového útoku v Oklahomě postavili na tom místě prasečák?“

„To není to samé.“

„Co je na tom jiného?“

„V Oklahomě zemřeli američtí občané.“

„Všichni lidé, kteří zemřeli v Letech, byli čeští občané.“

„Myslel jsem, že to byli Cikáni.“

„To byla jejich národnost. Stejně jako tvoji předkové byli Ukrajinci.“

„No jo, ale Cikáni nemají dobrou pověst.“

„A mají ji Američané, kteří vyhazují do povětří jiné Američany?“

„To je něco jiného.“

Zatímco jsme popíjeli pivo, číšník nám každému přinesl obrovský salát s vařenými brambory, nastrouhanou syrovou ředkvi a hlávkovým salátem.

„Myslím, že do toho jdeš kvůli publicitě,“ řekl Wilf. „Kvůli slávě. Viděl jsem všechny ty novinové články, které o tobě psali.“

„Mluvíš jako moje bývalá žena,“ odpověděl jsem. „Vždycky mě obviňovala, že do Rumunska vozím pomoc jen proto, abych měl snazší přístup k záznamům v tamních archivech.“

„No, a pomohlo to, nebo ne?“

„Pomohlo mi to porozumět Cikánům,“ prohodil jsem.

„Co jsem tam s tebou jezdil, nikdy jsem v Rumunsku žádné Cikány neviděl.“

„A to je právě to, co mám na mysli,“ řekl jsem. „Měli nás údajně okrást, pamatuješ? Jedinými zloději tam byli místní úředníci a katolický kněz.“

„U toho kněze jsme se dobře najedli,“ řekl Wilf. „A dovolil ti ofotit si všechny jeho záznamy.“

Ještě než jsme dojedli salát, číšník nám donesl džbánek mladého místního vína a hned potom obrovský talíř se smaženým masem a kuřetem. Bylo toho dost pro deset lidí.

„Jak to, že o tvém výzkumu nic neotiskli v New York Times?“ zeptal se Wilf, když si na talíř naložil ode všeho trochu.

„Možná nečtou noviny z Iowy.“

Ťukli jsme si. Víno bylo téměř růžové a chutnalo jako jablečná šťáva.

„Myslím,“ řekl Wilf, „že o Letech nic nepublikují, protože jsou to židovské noviny. Židé chtějí mít ve věci holocaustu výsadní postavení. Nechtějí, aby s nimi jejich žal někdo sdílel.“

„Je pravda, že v Muzeu holocaustu jsou lidé, kteří se hodně snažili, aby zabránili jakékoli zmínce o Cikánech, ale v New York Times se ve svých reportážích vždycky snažili být spravedliví ke zvěrstvům páchaným kdekoli na světě.“

„Tak proč doteď...“

„Možná o tom neslyšeli,“ řekl jsem.

„Proč jim o tom neřekneš?“

„Nechávám noviny, aby si raději hledaly příběhy samy. Pak si myslí, že mají sólokapa a jsou mnohem ochotnější o tom psát.“

„Možná se načekáš.“

„Myslím, že je na čase, aby lidé vyslyšeli Cikány. Myslím, že to oni jsou teď na řadě.“

„V Oklahomě ne, tam ne.“

Následující večer jsme na nádraží Ostbahnhof nabrali Normu. Přijela z Prahy expresem Antonín Dvořák. Právě když vlak vjížděl na nástupiště, vzlétlo několik holubů, jako kdyby chtěli cestující pozdravit. Myslel jsem na všechny ty příležitosti, kdy vlakem z Prahy přijížděl sám Dvořák a jaká by to bývala pro něj pocta, kdyby jej uvítali ptáci, které miloval. Tu scénu jsem si zapamatoval a dalšího rána jsem o ní napsal báseň.

Během noci jsme se s Wilfem střídali v řízení. Do Říma jsme dorazili druhý den kolem desáté hodiny dopoledne. Wilf si už od Vídně stěžoval, že ho bolí noha.

Ještě ve Státech si ji zranil, ale myslel si, že se to zahojilo. Po dvou dnech chození a řízení si ale začal stěžovat na bolest.

Zaparkovali jsme na rušné ulici nedaleko Vatikánu. Norma šla najít telefon, aby zavolala své kamarádce, která předešlého večera přiletěla ze Států, a zkontrolovala, jak to vypadá s naší návštěvou muzea.

Další den cítil Wilf ještě větší bolesti a po vyčerpávající prohlídce vatikánské knihovny se rozhodl, že se vrátí domů, aby vyhledal lékařskou pomoc. Nechtěl být pro nikoho břemenem. Pokusil jsem se ho přemluvit, aby navštívil nějakého lékaře v Římě, ale chtěl zajít jen za nějakým doma ve Státech. Toho odpoledne jsme ho vysadili na letišti v Římě.

„Dej mi vědět, jak to jde v Polsku,“ řekl. „Ale drž se dál od České republiky. Myslím, že tě tam nemají rádi.“

* * *

Protože jsem cestoval do Polska, nabídl jsem Normě a její kamarádce Sarah, že je odvezu zpátky do Oloomouce, kde Norma po dobu jednoho školního roku učila o menšinách. Na Lutherově vysoké škole si vzala na rok vědeckou dovolenou, aby poznala život ve východní Evropě. Cestou jsme se zastavili na krátkou prohlídku Florencie, Benátek a Salzburku. V pondělí ráno jsme přijeli na moravský hraniční přechod mezi Rakouskem a Českou republikou.

Když jsem za komunistické éry přijížděl autem, trvalo českým celníkům nějakých 45 minut, než mě pustili přes pasovou a celní kontrolu. Od té doby, co se vlády ujali bývalí disidenti, trvalo ale obvykle jen pár minut ukázat pas (obzvlášť byl-li americký) a už vás pustili dál. Toho dne jsme tam však stáli dlouhou dobu, než na svém počítači naše tři americké pasy zkontrolovali. Možná jsem si jen něco představoval, ale jak jsem

tak pozoroval toho celníka, zdálo se mi, že se mým pasem zabývá neskutečně dlouho. Nakonec nám je vrátili a mohli jsme pokračovat v jízdě.

Když jsme zastavili, abychom si odskočili, jeli jsme beze spěchu po venkovské cestě, která nás měla nakonec dovést na dálnici na Brno. Asi po kilometru a půl po překročení hranic jsem ale začal mít pocit, že nás sleduje nějaké české auto. Když jsem zpomalil, auto, které jelo několik stovek metrů za námi, také zpomalilo. Když jsem zrychlil, i ono zrychlilo.

Před pádem Ceaușesca jsem měl v Rumunsku jednu špatnou zkušenost, kdy mě pronásledovala jejich Bezpečnost. Přiletěli jsme se sestrou do Suceavy a pronajali si auto, abychom si projeli rodnou zemi našeho dědečka z matčiny strany. Přivezl jsem si s sebou také sofistikovaný fotoaparát se stroboskopickým bleskem, abych si nafotil církevní záznamy.

Se sestrou jsme nevěděli, že nás sledují čtyři auta (dvě vpředu a dvě vzadu, z nichž jedno byla sanitka), dokud nás nevarovala cikánská domovnice v klášteře v Arboře. Jakmile jsem to věděl, bylo snadné je pozorovat. Pokaždé když jsem zastavil, auta za námi odbočila na postranní cestu. Když jsem vyrazil, auta také vyjela z postranní cesty a dál nás sledovala. Auta před námi se držela dostatečně daleko, aby vypadala jen jako tečky na horizontu, avšak když jsme odbočili, vrátila se zpátky a auta, která nás sledovala zezadu, nás předjela. Moje sestra si zapsala čísla poznávacích značek, což se ukázalo jako dobrý nápad, neboť po celý týden se auta i řidiči každý den měnili, ale poznávací značky měly vždycky stejná čísla. Jakmile jsme udělali svoji práci, změnili jsme plány a odjeli ze země, ale všichni lidé, které jsme navštívili, pak byli vyslýcháni. Ona Cikánka přišla o práci. Právě to bylo jedním z důvodů, proč jsem do té oblasti po pádu Ceaușesca vozil pomoc.

Nemohl jsem uvěřit, že jsme byli sledováni v České republice. Požádal jsem Sarah, aby vzala dalekohled, který jsem měl, a zapsala čísla poznávacích značek. O několik kilometrů dál nás další auto, tentokrát bílé, předjelo, jako kdyby někde hořelo. Seděl v něm jen řidič, zatímco v autě za námi seděli lidé dva. Uložil jsem si do paměti poznávací číslo bílého auta. Na další křižovatce odbočilo bílé auto doprava, zatímco my odbočili vlevo, stále sledováni autem oranžovým.

Po nějakých osmi kilometrech jsme dorazili na další křižovatku. Bílé auto parkovalo několik set metrů vpravo. Zabočili jsme vlevo, ale oranžové auto za námi nikde vidět nebylo. O pár minut později nás opět předjelo bílé auto. Tentokrát na sedadle řidiče seděla žena z auta oranžového.

V příští vesnici jsem zastavil a pozval dámy na zmrzlinu. Poskytlo mi to příležitost sledovat, co udělají obě auta. Bílé se vrátilo a hledalo nás. To oranžové jsem už neviděl.

Myslím, že našim stínům nakonec došlo, že o nich víme. Za normálních okolností, když se tohle stane, zavolají na centrálu, oznámí, že byli prozrazeni, a jsou odvoláni, dokud vás nezaměří nový tým. Konečně jsme dorazili na dálnici do Brna. O hodinu později jsme byli v Olomouci. Naše stíny jsem už nezahlédl, ale když jsem té noci po večeri spal v karavanu, slyšel jsem, jak se někdo pokouší dostat dovnitř. Rozsvítil jsem lampičku na čtení a pár vteřin nato slyšel, jak odfrčelo nějaké auto.

Další ráno jsem zavolal Aleně. Vzrušeně mi vyprávěla, že česká vláda se chystá uspořádat 13. května seminář a pietní akt za romské oběti z Letů.

V první chvíli jsem nemohl uvěřit tomu, co říká. Byla tak rozrušená, že jsem jí musel položit několik otázek, než jsem konečně celou věc pochopil. Událost sponzorovaly Okresní úřad v Písku a ministerstvo kultury. Na území vepřina byl vztyčen pomník na památku Romů,

kteří zemřeli v Letech. Pronést řeč měl přijet prezident Havel. Po skončení pietního aktu se měl v Písku konat seminář o romském holocaustu. Četla o tom v novinách. Účast byla jen pro pozvané.

„Dostal jste pozvánku?“

„Ne.“

„Pan Bednář taky ne.“

Bylo jasné, že místo toho, abych pokračoval do Polska, musím zůstat. Musel jsem nějak získat pozvánku na akce v Letech.

„Aleno,“ řekl jsem. „Máte telefonní číslo na pana Nečase z Brna?“

„Ano. Minulý rok, než jste jel do Varšavy, jsem mu vašim jménem volala. Nepodařilo se vám s ním setkat, protože byl na prázdninách.“

„Zavolejte mu znovu. Zjistěte, jestli bych ho dnes dopoledne mohl navštívit. Zavolám zpátky za půl hodiny.“

Vrátil jsem se do karavanu, zkontroloval, jestli se v něm někdo nešťoural, a připojil se k Normě a Sarah na snídani. Po půlhodině jsme společně došli na náměstí, kde jsme se rozloučili. Řekl jsem jim, že ještě nevím, co budu dělat, jestli pojedu do Polska anebo ne, ale že zůstaneme v kontaktu. Je mi jasné, že si stále nebyly jisté, jestli nás někdo sledoval nebo ne, nebo jestli to nebyl jen výplod mé fantazie. Ani já jsem si nebyl jistý. Řekly mi, abych byl opatrný, a potom šly nakupovat.

Zavolal jsem zpátky Aleně.

„Domluvila jsem vám schůzku s profesorem Nečase na jednu hodinu odpoledne v jeho kanceláři na univerzitě. Nemůže se dočkat, až se setkáte. Řekl, že si zařídí tlumočnicka.“

Bylo devět ráno. Měl jsem celé dopoledne volné, a tak jsem jel pomalu z Olomouce do Brna. Dával jsem si na čas a snažil se zjistit, jestli mě někdo nesleduje. Na dálnici je těžké to poznat, ale když jsem pořádně zpomalil nebo zrychlil tak, že jsem všechny předjížděl,

nezaznamenal jsem za sebou žádnou reakci. Nakonec jsem zastavil na benzínce a vlezl pod karavan, abych zkontroloval, jestli mi tam nebylo nainstalováno sledovací zařízení, abych mohl být pod dozorem, aniž by byl někdo v dohledu. Nic jsem nenašel.

23

Kolem jedenácté dopoledne jsem dorazil do centra Brna. Nemohl jsem najít místo, kde bych zaparkoval. O pět let dřív jste v ulicích tohoto města viděli jen velmi málo aut. Teď jich tu bylo tolik, že byla namačkaná všude možně. Na jediné parkoviště, které jsem našel poblíž univerzity, mi nedovolili vjet, protože jsem měl karavan. Nejspíš si mysleli, že se tam zabydlím a budu tam spát. Vážně jsem měl pocit diskriminace, zrovna jako bych byl Cikán.

Nakonec jsem popojel o pár kilometrů dál na periferii a zaparkoval tam. Do setkání mi zbývaly ještě dvě hodiny, a tak jsem šel pěšky zpátky do centra. Potkal jsem jen málo chodců. Všichni jeli buď tramvají, anebo autem.

Když jsem došel na univerzitu, ještě stále jsem měl hodinu k dobru, a tak jsem našel malý bar, že si dám jídlo. Byl jsem tam jediný zákazník a můj tvrdý a drahý plátek vepřového byl jasným důkazem toho, proč tomu tak bylo. Během kávy jsem si napsal otázky, na které jsem se chtěl prof. Nečasem zeptat.

Zpátky na fakultu jsem se vrátil ve 12:50 a vrátné za skleněnou přepážkou jsem svou nejlepší češtinou oznámil, že mám schůzku s profesorem Nečasem. Následoval telefonický hovor. Zatímco jsem čekal, pozoroval jsem studenty procházející kolem. Působili velmi rezervovaně, velmi vážně.

Za pár minut se objevila mladá žena s kulatou pihovatou tváří. Jmenovala se Monika. Hovořila velmi dobře anglicky, ale jen odpovídala na otázky. Když jsme přišli do kanceláře pana Nečase, čekala tam na nás další dívka. I to byla studentka. Prof. Nečas je obě požádal, aby tlumočily. Jmenovala se Dana. Byla vysoká, velmi upovídaná a mohutného vzrůstu. Nepřestávala mi klást otázky.

Prof. Nečas ve své kanceláři nebyl. Objevil se pár minut po mně. Očekával jsem starého muže s šedivými vlasy, který kouří dýmku a na sobě má tvídové sako.

Ctibor Nečas byl hubený, téměř plešatý a na sobě měl modro-bílou teplákovou soupravu. Vypadal jako běžec lehce po padesátce, ale řekl, že se chystá do důchodu. Vřele se usmíval. Nebyl jsem si jistý jeho očima. Byly jasné a zvědavé, ale nevěděl jsem, jestli jim můžu důvěřovat.

Prof. Nečas navrhl, ať mu kladu otázky. Potom by se zase rád na něco zeptal on mě. Takhle to předestřel. Ihned jsem se do toho vrhnul. Dívky se střídaly v tlumočení.

„Prof. Nečasi, kdy jste poprvé začal se svým výzkumem Letů?“

„Na přelomu let 1972 a 73.“

„Jak jste se o Letech dozvěděl?“

„Zajímá jsem se o moderní historii a v Brně a v Praze jsem natrefil na sekundární zdroje o Letech. Domníval jsem se, že záznamy, jestliže nějaké existují, budou v Písku. Jel jsem tam a zjistil, že byly převezeny do archivu v Třeboni.“

„Našel jste někoho z těch, kdo přežili?“

„Ženu, která byla v Letech a později ji poslali do Osvětimi. Po válce se provdala za muže jménem Barta, který o jejím životě v Letech natočil v roce 1960 krátký dokumentární film nazvaný *Nezapomeňte na toto děvčátko*.“

„Kde je ten film teď? Je možné získat jeho kopii?“

„Je v archivu Krátkého filmu v Praze. Nikdy jsem ho neviděl, protože soukromá projekce stojí peníze. Sestává z černobílých fotografií. Paní Bartová mi poslala nějaké kopie těch fotek.“

Profesor Nečas šel ke svému stolu, vytáhl hrst fotek a ukázal mi je. První fotka mě vyděsila. Ukazovala několik dozorců s obušky, jak pózují se dvěma krásnými mladými Cikánkami, které vypadaly, jako by na tvářích vyloudily nucený úsměv. Zdálo se, že dozorcí se ve svých černých českých uniformách samolibě šklebí. Uprostřed fotky stál velitel tábora Janovský jako nějaký rozhodčí.

„Několik amerických deníků by chtělo napsat o Letech, ale čekají, až jim poskytnu nějaké dobré fotografie. Nevadilo by vám, kdybych si některé z těch vašich okopíroval?“

„Mohu pro vás kopie nechat udělat,“ nabídl mi.

„Zaplatím, ať to bude stát cokoli.“

„Nedovolím vám za ně platit, ale nechám je pro vás udělat.“

„Existují nějakí další lidé, kteří přežili Lety?“ zeptal jsem se.

„No, byla tu Barbara Richterová,“ řekl. „Ale tu nikdy nenajdete. Stále žije kočovným životem. Někdy je v Itálii a někdy v Německu. Jeden italský časopis jednou publikoval její vzpomínky. Nikdy jsem nezískal jeho kopii, ale mám tu o tom výtisku údaje.“

Z desky svého stolu vzal malou brožovanou knížku s červenobílým obalem. Otočil na stranu 136.

„Italský časopis Lucio Drom publikoval v roce 1965 článek o Barbaře Richterové,“ řekl. „Mé vzpomínky na Osvětim.“

Knížku mi podal. Když jsem si přečetl zdroj, otočil jsem na titulní stránku. Autorem byl Ctibor Nečas. Na obale byla kresba tábora smrti v českých Letech. Na zadní straně byla skica moravského tábora v Hodoníně. Vpředu dole bylo napsáno Brno 1995. Rukou jsem si knížku změřil, aniž by si toho někdo všiml. Byla přibližně 10 centimetrů široká a 15 centimetrů dlouhá, velmi levné vydání.

Prof. Nečas se usmál jako muž, kterému se právě v aukci podařilo získat pěkný kus nábytku za nízkou cenu. „Moje kniha o Letech a Hodoníně stihla vyjít ještě před pietním aktem,“ řekl.

Odkud se vzaly peníze na její publikaci, jsem se ho nezeptal.

„Zmiňuje se ten článek v italském časopise o Letech?“ zeptal jsem se.

„Nevím,“ odpověděl. „Nikdy jsem jeho výtisk nezískal.“
Dál jsem držel v ruce jeho knihu. Byla necelý centimetr silná.

„Pane profesore, dělal jste někdy rozhovor s nějakým členem personálu v Letech? S nějakým dozorcem, lékařem nebo úředníkem?“

„Ne.“

„Máte nějaká jména nebo adresy lidí, o kterých jste mi říkal?“

„Ne.“

„Kolik koncentračních táborů bylo v České republice za druhé světové války?“

„Jen Terezín pro Židy a Lety a Hodonín pro Cikány.“

Prolistoval jsem jeho knížku a vzadu si všiml nějakých snímků. Poslední fotografie v knize ukazovala čtyři nahaté děti s tmavou pletí, které seděly na dece. Dole se zřetelně rýsoval černý stín člověka, který snímek vyfotil. Děti byly kost a kůže. Pak jsem si uvědomil, že dítě schoulené uprostřed nebylo vůbec dítě, ale žena. Měla oholenou hlavu a paže zkřížené před plochými, povadlými prsy. Byla jediná, kdo se díval přímo do fotoaparátu. V očích neměla žádnou naději.

„Slyšel jsem, že když Lety zavřeli, velitel tábora Janovský poslal táborové zásoby do devíti dalších cikánských táborů,“ řekl jsem.

„Janovský ne. Tou dobou už tam nebyl. Po té epidemii tyfu byl odvelen. Zásoby do ostatních táborů poslal jeho nástupce. Byly to ale jen pracovní tábory, nikoli cikánské.“

Na stránce 143 jsem našel fotku Letů, která znázorňovala Schwarzenbergův rybník a cestu, jež vede před ním. Kdyby na snímku nebylo vyznačené datum, klidně by mohl být považován za dnešní fotku z prasečáku.

„Je vepřín v místě starého tábora?“ zeptal jsem se.

„Jistě.“

Zavřel jsem knížku a podíval se na podlahu. „Pane doktore, vedl jste někdy rozhovory s lidmi, kteří ve vesnicích poblíž tábora v Letech žijí dnes?“

„Ne.“

„Slyšel jste někdy o polních kuchyních v lesích za táborem, které byly podle starého ševce z Mirovic plynovými komorami?“

Trefa! Předestřel jsem mu tu nejdůležitější otázku celého dne. Rychle jsem vzhlédl, abych viděl jeho reakci. Podíval se stranou.

„Ne.“

Počkal jsem chvíli, abych mu dal šanci se mě na to zeptat, ale jen se podíval z okna. Čekal jsem ještě chvíli. Proč ho tak dráždivá možnost nezajímala?

„Tenhle švec z Mirovic v Letech pracoval,“ řekl jsem. „Věděl jste to?“

„Ne.“

Opět jsem váhal, ale moje otázka ho vůbec nezajímala.

„Plánujete nějaké další bádání o Letech?“

„Ne.“ Konečně se usmál, jako by předpokládal, že jsem došel na konec svého vyptávání. „Chystám se odejít do důchodu. Jestli se mi ještě něco připlete do cesty, možná se tomu budu věnovat, ale neplánuji dělat v důchodu žádný výzkum.“

Když se natáhl pro tužku, rozhodl jsem se změnit směr svého tázání.

„Pane profesore, jaký je váš osobní názor na nový český zákon o státním občanství?“

Podíval se na mě, jako bych nějak změnil pravidla hry. Dlouho o tom přemýšlel. Nejprve se mi zdálo, že bude mou otázku ignorovat, ale když se podíval na své dvě studentky a viděl, jak vzrušeně čekají na jeho odpověď, řekl:

„Diskriminující.“

„Vůči komu?“

„No, Cikáni v něm nejsou jmenováni, ale je zřejmé, že vůči nim.“

„Jaký je tedy s ohledem na tento zákon váš názor na prezidenta Havla?“

Profesor Nečas se podíval na své studentky. Moje otázka ho očividně uvedla do rozpaků. Obě dvě se podívaly stranou. Bylo mi jasné, že ani jedna z nich nechtěla tlumočit obtížné otázky.

„Je to zákon, který schválili zákonodárci.“

„Ale Havel ho jakožto zákon svým podpisem stvrdil, nebo ne?“

„Hádám, že ano.“

„Proč to udělal?“

Prof. Nečas zavrtěl hlavou, jako by odháněl mouchu.
„To se musíte zeptat jeho.“

Atmosféra v místnosti se proměnila z upřímného zájmu v napjatou situaci. Obě dívky se potily. Měl jsem pocit, že když budu pokračovat s takovými otázkami, profesor Nečas je pošle z místnosti pryč.

„Už jen poslední otázku,“ řekl jsem. Slyšel jsem, jak polkl. „Nevíte o někom z Karlovy univerzity, kdo se věnoval tématu tábora v Letech, viděl nějaké záznamy v Třeboni nebo vám ohledně Letů volal?“

Prof. Nečas vydechl úlevou. „O nikom,“ odpověděl.

„Za posledních dvanáct měsíců?“

„Nikdo. Jen vy a já jsme záznamy viděli. Jsme jedinými badateli ohledně tématu Lety.“

Prof. Nečas přešel ke svému stolu a vyndal složku. Jak jí listoval, zahlédl jsem fotokopie článků z Decorah.

„Vaše práce způsobila v naší zemi spoustu povyku. Mnoho lidí si nyní myslí, že jste takhle vysoko,“ řekl a podržel ruku nad hlavou, „zatímco Nečas je takhle nízko.“ Klesl rukou pod úroveň pasu.

Zasmál jsem se. „Byl jste první, kdo o Letech napsal,“ řekl jsem. „Za mistra považuji já vás, jsem jen žákem.“

Usmál se, jako by ho má slova uvedla do rozpaků, ale v očích mu zajiskřilo.

„Já mám publikování teprve před sebou,“ řekl jsem. „Jste jediný, kdo tak zatím učinil.“ Tváře mu při té chvále zčervenaly, ale když pohlédl na své studentky, z jeho výrazu mi bylo jasné, že byl za ta slova vděčný, zvláště před nimi.

„Víte, že vláda na třináctého plánuje v Letech slavnostní akt?“ otázal se.

„Slyšel jsem to právě dnes ráno,“ řekl jsem.

„Půjdete tam?“

„Nebyl jsem pozván.“

„Cože?“ podíval se na své studentky. „Nemohu tomu uvěřit. Po tom všem, co jste udělal?“

Přešel ke svému stolu. „Tady, musíte si vzít moji pozvánku. Ta vás dostane dovnitř.“

„Ale co vy?“ zeptal jsem se. „Jak se tam dostanete vy?“

„Jsem jedním z těch, kdo tam mají pronést řeč. Nebudu mít žádný problém dostat se dovnitř.“

Podal mi svoji pozvánku. Rychle jsem na ni pohlédl a všiml si, že prezident Havel skutečně přijede.

„Musíte se zúčastnit,“ řekl znovu. „Už dvacet let se pokouším přimět vládu k tomu, aby vztyčila pomník romského holocaustu. Jste jediný, komu věnovali nějakou pozornost. Jsem si jist, že mnoho lidí se tam s vámi bude chtít setkat, aby vám poděkovali za to, co jste udělal.“

„Nezdá se, že bych byl vládě příliš po chuti.“

„Určitě přitáhnete hodně pozornosti, ale když uvidí, že spolupracujeme, nebudou nic namítat.“

Nebyl jsem si jistý, co přesně profesor Nečas myslel svou poslední poznámkou. Omezil svá bádání jen na několik dokumentů, ale nelíbilo se mu ani první tajnůstkářství ze strany správy tábora, natož tyto další pokusy vše ututlat se strany současné vlády. Kdyby se mi ho podařilo přesvědčit, že existovaly ještě další informace, které bychom mohli získat, kdybychom udělali rozhovory s dozorcí a těmi, kdo přežili, možná bych ho mohl přimět odhalit skutečný obraz. Doufal jsem, že jakožto historik se nebude chtít podílet na vládní konspiraci.

„Přijedu,“ řekl jsem. „Ale možná se za mě budete muset postavit.“

Zasmál se, jako bych si vymýšlel nepřátele, kteří neexistovali.

„No, jestli jste skončil s kladením svých otázek,“ řekl, „sám bych se rád na něco zeptal.“

„Do toho!“ řekl jsem.

Podíval se na obě dvě studentky, které vypadaly na-prosto zmateně a nevěděly, jak přeložit to, co jsem právě řekl. On ale očividně trochu anglicky uměl.

Přeformuloval jsem svou odpověď. „Pokračujte,“ řekl jsem.

Usmál se a ukázal tak dvě řady pěkných zubů – lepších, než měly jeho studentky.

„Máte v plánu napsat o táboře v Letech nějakou knihu?“

Jeho otázka mě na vteřinu omráčila. Myslel jsem si, že se mě zeptá, kde jsem našel informace, které citoval zahraniční tisk a které naznačovaly, že jsme v případě Letů dospěli k odlišným závěrům. Mojí instinktivní reakcí bylo zůstat jeho přítelem a kolegou, jak nejdéle to bude možné. Rozhodl jsem se dát mu odpověď, o které jsem byl přesvědčen, že ji chce slyšet.

„Ne, myslím, že ne,“ řekl jsem.

Jeho úleva byla tak zřejmá, až jsem čekal, že mě po-padne za ruce a potřeše mi jimi. Dokonce i jeho dvě tlumočící studentky seděly zaražené a přemítaly, proč je náhle tak veselý a bujarý.

„Články pro časopisy?“

„Ani ne.“

Náhle se přestal usmívat a pak potřásl hlavou, jako kdyby měl v uších vodu.

„Nerozumím tomu,“ řekl. „Proč se tedy tomu tématu věnujete?“

S odpovědí jsem neváhal. „Chci, aby odstranili ten vepřín,“ řekl jsem skoro až moc nahlas. „Chci, aby vláda

uznala svůj závazek podle Helsinské úmluvy a zachovala tábor jako národní památník.“

Profesor Nečas se usmál jako někdo, kdo se snaží naučit zaostalého studenta počítat do pěti.

„Žádáte příliš mnoho,“ řekl. „Trvalo padesát let jenom dosáhnout toho, že tam bude památník. Vepřín nikdy neodstraní.“

„No jo, to je ale to, za co chci bojovat. Dokud vepřín neodstraní, nikdy skutečně nepřiznají, co se v Letech dělo.“

Znovu se zasmál. „Jste jako ragbyový hráč. Máte mentalitu divokého hráče ragby.“

„Ne,“ řekl jsem a usmíval se jako člověk, který si právě vytáhl čtvrté eso. „Jsem potomkem velitele husitského vojska. To odtamtud pochází moje mentalita.“

Vyprávěl jsem profesoru Nečasovi a jeho dvěma studentkám o svém předkovi, středověkém rytíři Václavu z Polanky, který vyvolal povstání na protest upálení Mistra Jana Husa papežem Martinem V.

„Minulý týden jsem byl v knihovně ve Vatikánu,“ řekl jsem, „a snažil se zjistit, jestli tam o něm nemají nějaké informace.“

„Tak teď už chápu vaši reputaci,“ řekl. Smál se jako člověk, který právě sledoval cirkusového klauna, jak upustil míčky, jež se souběžně ještě pokoušel udržet ve vzduchu.

„No vlastně,“ řekl jsem a přerušil jeho chichotání, „moje reputace je uložena v tomhle počítači.“

„Jé! Vážně?“ řekl. „Ukažte mi to, prosím.“

Rozepnul jsem zip černé brašny a položil počítač na malý konferenční stůl uprostřed místnosti. Mojí Toshiba docházela baterka. Naštěstí jsem u sebe měl kabel. Prof. Nečas ho strčil do zásuvky za psacím stolem.

Jak si tak můj počítač bručel skrze všechny svoje testy, vysvětloval jsem, co jsem se mu chystal ukázat.

Udělal jsem si kartotéční list pro každého vězně tábora, kterého jsme objevili v záznamech. Použil jsem formát první knihy z tábora, která měla informace o prvních vězních v následujících kategoriích:

Číslo vězně, příjmení, křestní jméno, místo pobytu (v době zadržení), okres, místo narození, datum narození, náboženství, rodinný stav, zaměstnání, jazyk, zda uměl číst a psát, národnost, datum vstupu do Letů, datum příkazu k zadržení, policejní stanice, která zadržení provedla, počet pobytů v táboře, co se s daným vězněm stalo a pozorování. Poslední místo počítačového listu obsahovalo mé poznámky. Obvykle jsem na to místo zapsal „poslán do Osvětimi“ nebo „zemřela v Letech“.

„Číslo nahoře na obrazovce ukazuje celkový počet položek, které mám,“ řekl jsem.

„2035,“ četl profesor Nečas. „Jak je to možné? To je víc než dvojnásobek počtu vězňů, který uvádím ve své knize. To není možné!“

„Je tam pár duplikátů,“ řekl jsem, „protože jsem okopíroval každé jméno, které jsem našel, ať už ze seznamu přichozích nebo třeba ze zpráv lékařů, ale určitě jsem mezi lety 1940 a 1943 našel v záznamech více než 2000 různých jmen.“

„Aha, tak to bude ten rozdíl,“ řekl. „Já jsem nepočítal nikoho, kdo nebyl Cikán.“

Zíral jsem na profesora Nečase, zatímco on studoval mé záznamy. Jak je možné, že se nezajímal o všechny ty bílé Čechy, kteří byli zavražděni v Letech anebo odtamtud byli převezeni do Osvětimi? Čeští dozorcí v Letech bili a vraždili nejen Cikány, ale také své vlastní české bratry. Důkazy o tom ještě nespátřily světlo světa. Proč je profesor Nečas ignoroval?

„Rád bych vás požádal o kopii vašich záznamů v počítači,“ řekl nakonec. „Je to možné?“

„Jistě. Udělám vám kopii celého programu na disk.“

„Úžasné. Projdu to a zjistím, v čem se lišíme.“

„Dám vám to na semináři,“ řekl jsem, „až mi přineseš ty fotografie.“

Po zbytek času, který jsem tam strávil, nemohl profesor Nečas odtrhnout oči od obrazovky počítače. Pokaždé když spořič baterie vypnul obrazovku, ťuknul jsem na klávesu enter, která ji zase rozsvítila. Vlivem té oranžové obrazovky oči profesora Nečase přímo zářily.

Naše setkání skončilo po dvou hodinách. Cítil jsem se dobře. Konečně jsme se setkali. Byl jsem si jistý, že bychom mohli spolupracovat a snad i vyprávět skutečný příběh Letů. Když jsme si podali ruce, „skutečný příběh“ jsem nezmiňoval. Doufal jsem, že když nyní odchází do důchodu, uvědomí si, že pokud se postaví proti tomu, co vláda skrývá, nemůže už přijít o práci.

Protože jsem se rozhodl jet zpátky ke svému karavanu tramvají, Dana mě zavedla ke kiosku, kde jsem si mohl koupit jízdenku. Bylo teplé podzimní odpoledne. Několik lidí venčilo psy s náhubky.

„Jak vnímají profesora Nečase studenti?“ zeptal jsem se během naší procházky.

„No, je to úžasný člověk,“ odpověděla. „Opravdu ho za jeho práci obdivuji, za to, že napsal o romském holocaustu. Nikdo jiný v naší zemi o něm nechce nic vědět.“

Po schůzce jsem jel rovnou do Tábora k Aleně. Cestou jsem si v hlavě přehrával rozhovor s profesorem Nečasem. Cítil jsem, že je to velmi upřímný muž, ale vzdělání jakožto historikovi se mu dostalo za bolševického režimu, což omezovalo jeho výzkumné metody a jeho odhodlání odhalit pravdu. Jeho generace se naučila dělat kompromisy s kýmkoli, kdo je právě u moci. Byl jsem přesvědčen, že on sám svým závěrům, ke kterým došel dřív, nevěří – tomu, že Romové, kteří zemřeli v Letech, zemřeli na tyfus. Za bolševiků to byl jediný závěr, který by mu dovolili udělat, protože nikdo nechtěl obvinít Čechy ze zabíjení Čechů. Museli zůstat oběťmi Němců. Kdybychom ale od této chvíle pracovali společně,

určitě by se ke mně připojil v hledání a zpovídání těch, kdo přežili. Musíme jim dovolit, aby oni sami byli těmi skutečnými historiky, kteří budou vyprávět o tom, co se v Letech dělo. Nečas a já bychom se stali jen jejich zapisovateli.

Jak jsem tak na dálnici Praha–Brno zpomaloval svůj omláčený karavan, přemýšlel jsem, jaký památník asi česká vláda na pozemku u vepřína postavila.

24

Dorazil jsem do Tábora tak akorát, abych s Alenou a její rodinou povečeřel. Měli jsme rybu. Po kávě jsme se s Alenou domluvili, že další den brzy ráno pojedeme do Třeboně.

Té noci jsem spal v karavanu na rušné silnici, blok od Alenina domu. Byla studená noc a dopravní ruch tam byl horší než ve Florencii, o které jsem si myslel, že tam jsou nejrušnější a nejhluchnější noci v Evropě. Ve Florencii jsem alespoň stál na městském parkovišti mimo hlavní tah. V Táboře jsem parkoval přímo na hlavní třídě, a pokaždé když se kolem přehnal nákladák (asi tak jednou za minutu), talíře a hrnce v karavanu zařinčely.

Té noci jsem toho díky dopravě, zimě a obavám ohledně profesora Nečase a památníku v Letech moc nenaspal. Ve čtyři hodiny ráno jsem rozsvítil lampičku na čtení. Ve vzduchu jsem viděl svůj dech. Následující dvě hodiny jsem si dělal poznámky o setkání s profesorem Nečasem. Pořád mi to nešlo do hlavy. Proč se nechtěl bavit o rozhovorech, které jsem vedl s vesničany z Letů a Mirovic? Proč se nesnažil vypátrat Barbaru Richtarovou, která Lety přežila? Proč nedokázal pochopit, že chybějící části v treboňských dokumentech poukazovaly na původní snahy něco zakrýt?

Zatímco jsem si kolem půl sedmé ráno dělal hrnek kávy, zařukal někdo na dveře karavanu. Otevřel jsem a stanul tváří v tvář ošuntělému neholenému muži ve špinavých modrých montérkách. Zdvořile mě požádal, abych s karavanem popojel, protože se potřeboval dostat za něj a vysypat popelnici. To je právě ta potíž s parkováním po setmění, nikdy nevíte, vedle čeho jste přistáli. Popojel jsem o blok dál po silnici k Aleně. Dovnitř mě pustil její manžel. Byla totiž ještě stále venku na nákupu. Bylo tři čtvrtě na sedm.

Během snídaně sestávající z rohlíků s plátky šunky a sýra jsem si přečetl fax, který v noci přišel od Dolores. Nějaká žena z Prahy jménem Bella mi napsala

a odfaxovala dopis týkající se mé práce na Letech. Zdálo se, že se mnou chce tábor zoufale probrat. Netušila, že jsem v České republice a Dolores chtěla vědět, zda jí to má povědět. Naškrábal jsem odpověď a řekl Dolores, že Belle zavolám.

Do Třeboně jsme s Alenou přijeli asi ve tři čtvrtě na devět. Nebyl jsem si jistý, jestli mě ještě pustí zpátky, ale k žádnému postrkování u dveří nedošlo, jen nás čekala nová pravidla. Všechny věci jako kabelky, baňohy, bundy, foťáky a počítače jsme museli nechat dole v uzamykatelné skřínce a zaplatit 10 korun jako zálohu za zámek. Alena si stěžovala, že si musí nechat bundu, protože v čítárně bylo obvykle chladno. Já jsem si stěžoval, že nemohu pracovat bez svého laptopu. Muž na recepci nám nakonec dovolil, abychom si tyto dva „nezbytné“ artikly vzali s sebou, ale varoval nás, že je možné, že nás ředitel čítárny nepustí dovnitř. Když jsme se to vydali zjistit, tamní dřevěné schody pořád stejně vrzaly.

Paní Tomková v zářivě červeném saku se zlatými knoflíky seděla za svým stolem. Nechala si zkrátit vlasy a vypadala tak na pětadvacet. Uvítala nás vřelým úsměvem.

„Jak milé zase vás vidět, pane Polansky. Přijel jste kvůli oslavám v Letech?“

„Tak nějak,“ řekl jsem. Chtěl jsem jí říct, že jsem přijel protestovat, ale bylo mi jasné, že to je ta poslední věc, kterou by chtěla oznamovat svému řediteli.

„Možná tam s manželem půjdeme,“ řekla. „Možná se tam tedy uvidíme.“

Aleně jsem v čítárně dal informace, které mi Dolores přeposlala faxem od klientů, a vydal se hledat záznamy o rodinách Tobiasů, Fastnerů a Trundeů, které ve 30. letech 19. století přesídlily z Českého lesa na Bukovinu. Možná jsem si měl objednat nějaké záznamy o Letech jen tak, abych otestoval situaci, ale další informace už jsem nepotřeboval. Paní Tomková vypadala tak šťastně a uvolněně, že jsem ji nechtěl zase rozrušit.

Zatímco Alena strávila poměrně úspěšný den sestavováním rodokmenů pro naše klienty, já jsem se pustil všemi směry a nenašel mezi rodinami na Bukovině ani jednoho předka, který by se nakonec v 80. letech 19. století dostal do Yumy v Coloradu. Pracovali jsme bez přestávky až do půl čtvrté odpoledne a pak šli na oběd. Vzal jsem Alenu do hotelu Zlatá hvězda.

Zatímco jsme si prohlíželi jídelní lístek, číšník nám přinesl dvě piva. V Třeboni se nachází jeden z nejstarších pivovarů v Čechách, který pochází až ze 14. století. Více než dvacet let jsem si vychutnával rituál dát si jednoho Regenta hned poté, co jsem opustil archiv. Skutečně mi pomáhal vyčistit si hlavu od mlhy způsobené čtením starých rukopisných záznamů. Tentokrát ale bylo k mému zděšení pivo plné bublinek prorážejících si cestu ode dna vzhůru. Ochutnal jsem ho a málem ho vyplivnul.

„Co to s tím udělali?“ zeptal jsem se.

„To je nová technologie,“ odpověděla Alena. „Tlakování kysličníkem pivo déle konzervuje. Nemělo by to měnit chuť.“

Řekl jsem jí, že právě nepoužívání plynu bylo spásnou výhodou českého piva. Teď se vydali cestou Američanů a začali dělat pivo, které chutná jako Coca Cola. Předpokládal jsem, že to udělali, aby ho mohli prodávat ve Spojených státech.

Když se číšník vrátil a ptal se, zda si přejeme další pivo, postěžoval jsem si, že teď chutná jako Coca Cola.

„Chcete Pepsi?“ zeptal se.

Snědli jsme průměrný oběd a potom šli k mému kavaranu. Bylo něco po čtvrté. Alenina rodina v Táboře čekala na večeři, ale já jsem chtěl ještě cestou zajet do Letů a podívat se, jak vypadá ten památník. Alena souhlasila s půlhodinovou jízdkou. Do Písku jsem jel zadní cestou přes Týn.

Užíval jsem si řízení. Bylo teplé odpoledne, pole se zelenala a na silnicích nebyl nikdo, kdo by rušil mé

myšlenky na to, že jsem projížděl krajem svých předků z otcovy strany. Přemýšlel jsem, jaký byl asi jejich postoj k prvním Cikánům, kteří k nim v 15. století přijeli. Přijali moji předkové Cikány, anebo je pronásledovali? Pověsili je snad moji předkové na bránu vesnice, aby tak před vstupem varovali další Cikány, jak bylo v tolika obcích zvykem? Kdybych sečetl své přímé předky, které jsem doposud objevil, došel bych k číslu někde kolem 36 000. Musel jsem být příbuzný skoro s každým v oblasti Písku a Tábora. I dozorcí, kteří byli najímáni z této oblasti, museli nést mé geny. Zabíjeli v Letech tamní ženy a děti i moji vlastní bratrance, kterým čouhaly podolky košil? Udělal bych na jejich místě to samé?

Jak jsme se po hlavním tahu Písek–Praha přibližovali k Letům, Alena se začala rozhlížet po značení.

„Úřady už musely vyvěsit nějaké ukazatele,“ řekla, „aby označily, kde se památník nachází.“

Před křižovatkou Letů a Mirovic jsem přibrzdil tak, že než jsem odbočil doprava na Lety, skoro jsem zastavil.

„Tady by to mělo být,“ řekl jsem.

Vždycky mě fascinovaly německé směrovky navádějící dopravu k památníku koncentračního tábora v Dachau. České úřady ale doposud žádné značení pro Lety nevyvěsily.

Projeli jsme vesnicí a dali se směrem k vepřínu. Chtěl jsem se podívat, zda postavili novou cestu, která by veřejnosti umožnila příjezd k památníku od hlavního silničního tahu. Nebyla tu ani nová cesta, ani žádné značení, jen značka „zákaz vstupu“ u vepřína.

„Co je támhleto?“ řekl jsem a ukázal na malý bílý čtverec, schovaný pod stromy asi tak tři sta metrů od silnice. Odráželo se od něj zapadající slunce.

„Těžko říct,“ odpověděla Alena, „Ale vypadá to jako nějaká cedule.“ Nasadila si brýle, ale stejně na to nepřišla. Potom slunce zapadlo za nejvyšší borovice a už jsme nerozeznali ani to bílé místo.

„Bylo na té ceduli něco napsáno?“ zeptal jsem se.

„Neviděla jsem to ani tak dobře, abych mohla říct, jestli to vůbec byla cedule,“ řekla Alena. „Mohlo to být bílé prkno nebo kus kartonu na tyči. Třeba i strašák v bílém tričku.“

„Neměli bychom zaparkovat tady u silnice a jít se tam přes pole podívat?“

„To je příliš nebezpečné,“ odpověděla Alena. „Není tu žádné odpočívadlo, kde by se dalo zaparkovat, žádné místo, kde bychom mohli sjet ze silnice. Bude lepší, když pojedeme zadem po těžařské cestě Schwarzenbergů.“

Jak jsem se otáčel, stále jsem očima těkal směrem, kde jsme viděli to bílé místo. Scenerii teď přikrývaly stíny lesa.

„Myslíte si, že to byl ten památník?“ zeptal jsem se.

„Určitě ne. Nic kolem toho nebylo. Památník musí být něco vyššího, něco, co by bylo možné spatřit z dálky. Jaký smysl by měl památník, který není vidět?“

Jeli jsme zpátky za prasečák, ale našli jsme jen rozježděnou cestu, na které jsme před rokem skoro zapadli. Nalevo od nás stál za polem dům Schwarzenbergova polesného, kde jsme se minulé září ptali na cestu. Z komína se trochu kouřilo. Na příjezdové cestě stála oranžová škodovka. Jeli jsme tam, abychom se zeptali na cestu.

Ven vyšel stejný muž, se kterým jsme mluvili před rokem. Alena stáhla okýnko. I tentokrát byl neoholený.

„Vede k místu památníku nějaká nová cesta?“ zeptala se Alena.

Zakroutil hlavou.

„Vylepšili tu starou cestu? Můžeme po ní projet?“

„Uděláte líp, když půjdete pěšky,“ řekl. „Chystají se na ni před pietním aktem hodit nějaký štěrk. V tuhle chvíli tam projede jenom traktor.“

Zaparkoval jsem karavan na konci příjezdové cesty k hájovně. Vložil jsem do foťáku film a vyrazili jsme na túru po úzké prašné cestě. Šli jsme prostředkem,

vyježděné koleje byly po obou stranách přes třicet centimetrů hluboké.

Šli jsme téměř dvacet minut, až jsme urazili skoro celou cestu zpátky k silnici číslo 19, což byla cesta, kterou postavili vězňové z Letů či přesněji – při jejíž stavbě umírali.

„Kde je ten památník?“ zeptal jsem se.

„Museli jsme ho minout.“

„Jak? Vůbec nic jsem neviděl, ani žádnou novou odbočku, která by nás k němu mohla dovést.“ Byli jsme tak blízko hlavního tahu, že jsem dokázal přečíst nápis na projíždějícím nákladáku. Jel z Německa. Několik aut se za ním zaseklo a snažilo se ho předjet.

Otočili jsme se, zkoumali les a potom vepřín na západě po naší levici. Budovy vypadaly ve večerních stínech zapadajícího slunce strašidelně. Mlhavě. Záhadně. Na chvíli jsem měl pocit, jako bych viděl vězně opět shromážděné před kasárnami, jak čekají na nástup a na svoje pracovní příkazy.

„Tamhle,“ řekla Alena a ukázala směrem k plotu vepřína, „je nějaká cedule.“

U vysokých listnatých stromů byla vtěsnaná malá bílá cedule tak metr na šířku a něco přes půl metru na výšku, stojící na dvou kovových tyčích. Zdálo se, že na ceduli jsou černá písmena. Byla příliš daleko na to, aby se dala přečíst. Jak jsme kráčeli zpátky po lesní cestě, cedule nám zmizela z očí, ale protože jsme věděli, kde je, brzy jsme objevili pěšinku, která vedla doleva směrem k ní. Když jsme se přiblížili ke shluku stromů, cedule se znovu objevila a potom zase mizela v závislosti na úhlu našeho pohledu.

Když jsme se konečně dostali až k ní, viděli jsme, že je na ní historie tábora v Letech ve třech jazycích: česky, romsky a anglicky.

Zatímco Alena četla nahlas českou verzi, snažil jsem se rozluštit sdělení v angličtině:

Památník v upomínku masakru českých a moravských Cikánů za druhé světové války. Je umístěn na místě provizorního hřbitova vězňů předcházejícího cikánského tábora v Letech u Písku, kam byla násilným centralizována většina cikánských rodin. Stejný osud byl určen i moravským Cikánům, kteří byli internováni v cikánském táboře nedaleko od města Hodonín u Kunštátu.

S úpadkem ediktu velitele SS Himmlera z 8. prosince 1938 ohledně řešit cikánskou otázku z Pohledu fašistické teorie monstrózní diskriminace se pod vedením nacistů postupně stal rozsáhlý masakr Cikánů, nejen v okupovaných českých zemích, ale také téměř všude v Evropě. První disciplinární pracovní tábor a později sběrný tábor ve vsi Lety se změnil na cikánský tábor velitelem SS-Standarten-führer H. Böhme z Prahy.

Gestapo od srpna 1942.

Zmíněným táborem prošlo během jeho existence od srpna roku 1942 do května 1943 více než 1 300 mužů, žen a dětí. Více než jedna čtvrtina z nich podlehla díky místním nelidským životním podmínkám, byli pohřbeni na tomto místě a na hřbitově ve blízkosti Mirovic.

Himmlerovy jednotky SS se starali o „OČISTU“ českého území od Cikánů, Židů a potom i od nepřátelských a rasově nevhodných Čechů. Převezli vězně, kteří přežili, do koncentračního tábora v Osvětimi (tábor AUSCHWITZ a cikánský tábor AUSCHWITZ II-Birkenau). Tyto tábory se pro většinu z nich staly poslední stanicí.

Památník je uměleckým dílem akademického malíře Zdeňka Hůly a byl založen v roce 1995 na náklady České republiky.

Několikrát jsem si anglickou verzi přečetl a snažil se přijít na to, co tím má být řečeno, a současně celou dobu přemýšlel, kdo to napsal. Najednou se mi udělalo špatně od žaludku. Připomínalo to styl historika Nečase.

„Panebože!“ vyhrkla Alena.

„Co se děje?“

„Právě jsem si přečetla anglickou verzi!“

„Rozumíte jí?“ zeptal jsem se.

„Vím, co se snaží říct, protože jsem nejdřív četla tu českou. Musel to pro ně překládat nějaký student prvního ročníku angličtiny. Panebože, já se tak stydím. Jestli sem přijedou cizinci a přečtou si tu anglickou verzi, budou si myslet, že všichni Češi jsou blbí.“

„Nedělejte si starosti,“ řekl jsem a vytáhl foťák. „Žádný cizinec tohle místo nikdy nedokáže najít.“

Udělal jsem si pár rychlých snímků. Skrz hledáček foťáku jsem si všiml, že spousta vět v textu nebyla zarovnaných. Popošel jsem k vývěsce a ukázal je Aleně.

„Je tohle nějaký český styl mít tam všechna ta odsazení, která spolu nejsou zarovnána?“

Alena si přikryla oči rukama. „Ten, kdo to dělal, musel být opilý,“ řekla.

„Kolik by tak stál pořádný překlad do češtiny?“ ptal jsem se.

„Je to tak hodina práce. Dvě stě padesát korun.“

Ustoupil jsem o pár kroků zpátky a zakroutil hlavou. Chtěl jsem udělat ještě jednu fotku, která ukáže tuhle vývěsku s prasečákem v pozadí. Pořád jsem se sám sebe ptal: „Proč si v České republice sami pod sebou kvůli Letům podřezávají větev? Proč nemůžou uznat, že Lety spravovali Češi, že pár Čechů v Letech spáchalo válečný zločin, a postavit normální památník, který vyjmenuje ty, kdo tu byli zavražděni nebo odtud posláni do Osvětimi? Co je to jen v české povaze, co jim brání přiznat se k téhle tragédii?“

Alena ochotně ustoupila ze záběru, já si udělal snímek a potom slyšel, jak foťák automaticky převíjí film. Když jsem si vyndal další roli filmu, přemítal jsem, kam se Alena poděla.

Vložil jsem do aparátu další film a udělal si ještě pár fotek té vývěsky. Z dálky vypadala jako jedna bílá cedule, ale z blízka bylo vidět, že ve skutečnosti šlo o tři bílé panely, z nichž každý byl v jiném jazyce. Jak jsem tak ty tři panely víc zkoumal, všiml jsem si, že česká

a anglická verze byly zhruba tak stejně dlouhé, ale romská verze byla o dost kratší. Co tam chybělo?

Psát moderní historii je vždycky nejtěžší. Všichni se na ní chtějí podílet, všichni chtějí vyprávět, jak to vidí oni sami, anebo svou účast cenzurovat, aby vyřčena nebyla. Možná by měl existovat nějaký zákon, který by zakazoval moderní historii psát dříve, než zemřou všichni zúčastnění, obzvlášť politici. Ne, ani to by nefungovalo, protože tohle byl výborný příklad historické události, kdy už všichni politici byli mrtví, ale nová generace politiků i nadále chtěla něco skrývat kvůli národnímu zájmu. Současná česká vláda nechtěla ukázat či odhalit, že její vlastní obyvatelé spolupracovali, mlčky vše schvalovali a spolčovali se s německými okupanty, a to do té míry, že zabíjeli vlastní spoluobčany.

Kolik roků, kolik desetiletí či generací by muselo přejít, než by čeští historikové mohli skutečně zkoumat, jak ochotně někteří jejich vlastní spoluobčané spolupracovali s německými okupanty během druhé světové války? Byla německá politika vyhlazování Cikánů Čechy ochotně přijímána jako řešení problému, který s nimi od nepaměti měli? Nebo jim byla německou říší vnucena? Proč není možné to zkoumat, studovat, diskutovat a psát o tom o padesát let později? Proč čeští historikové ještě stále viní Němce za všechno, co se stalo, když místo jako Lety jasně vypovídá o opaku?

Čechy v Letech zabíjeli Češi. Podle archivu v Třeboni s táborem neměl žádný Němec nic společného, ani ho nikdy nenavštívil. Krutého a nelidského zacházení s Cikány, Židy a Čechy samotnými se zhostili čeští dozorcí a jejich český velitel, nikoli Němci. To ale nebylo to, co jste se mohli dočíst na zdejší vývěsce.

„Myslím, že jsem našla ten pomník,“ zvolala Alena.

Viděl jsem ji, jak stojí vedle nějakých kamenů na druhé straně stromů, asi padesát metrů za bílou cedulí. Běžel jsem tam.

Někdo tam k sobě přivalil čtyři kameny nebo spíš balvany. Dva z nich nám nesahaly výše než po kolena, ty zbylé dva ne výš než do pasu. Byly tam k sobě namačkány na šedé betonové desce. Směrem nahoru a trochu stranou seděl pátý kámen.

Při pohledu z jihu ten shluk kamenů vypadal jako výsledek laviny. Při pohledu ze severu ale bylo vidět, že jedna strana horního kamene a pokračující čelní strana dolního kamene byly nějak zaoblené a vyleštěné.

Kdyby šlo o skalku do polosuché pouštní zahrady, považoval bych to za zajímavý koncept. Šlo ale o symbol památníku holocaustu a jako takový mě zklamal. Vypadalo to, jako by tu nějaký sedlák navršil hromadu kamení, když uklízel na poli.

Na zemi leželo několik kamenů vedoucích k těm velkým balvanům, ne jako cestička, ale spíš jako vyvrácené náhrobky. Nakonec jsem objevil vyrytý nápis. Byl na zemi na té betonové desce a mezi balvany skoro nebyl vidět: „Obětem cikánského tábora v Letech 1942–1943. Nezapomeňte. Ma bisteren.“

„To musí být ono,“ pronesla.

Rozhlédl jsem se. Kromě plíživých stínů vepřína tu nic jiného nebylo.

„Vypadá to, jako by to postavila armáda,“ řekl jsem. „Jako cvičení v maskování.“

„Rozhodně ho není vidět, ledaže o něj člověk náhodou zakopne.“

Zvedl jsem foťák. Tohle byl památník tisícům lidí, kteří zahynuli tady v Letech. Nebyla tu žádná jména obětí.

Požádal jsem Alenu, aby mě několikrát vyfotila vedle té cedule i vedle balvanů. Když jsem se postavil za

ně, byl jsem o více než půl metru vyšší než památník. O sto metrů dál na západ stál ten skutečný památník obětím z Letů. Prasečák.

Nemohl jsem uvěřit, že čeští politici udělali takhle ubohý památník holocaustu bez přístupu pro veřejnost, který obklopovaly stíny a pach prasečáku. Kdybychom byli skinheadi, mohli jsme strhnout ceduli, převrátit nebo roztlouct balvany a nikdo by nás neviděl. Bezpochyby to bylo právě to, co česká vláda očekávala, a třeba chtěla, aby se stalo.

Jak jsme tak znechuceně odcházeli, Alena přemýšlela o tom, jak se Václav Havel příští sobotu dostane na tohle místo ve svém prezidentském bavoráku.

„Pravděpodobně přiletí helikoptérou,“ poznamenal jsem.

„Kde přistane? Na parkovišti vepřina? Žádné jiné místo tu není. Všude jen Schwarzenbergovy lesy.“

Cestou zpět do Tábora jsem přemýšlel, jak bych mohl během pietního aktu protestovat. Dát dohromady nějaké Cikány s transparenty? Vyrobit si tričko s nějakým opovržlivým motivem? Dát si na ruku černou pásku? Křičet? Ztropit scénu?

Památník i vývěska zřetelně potvrzovaly, že české vládě bylo úplně jedno, co se ve skutečnosti v táboře v Letech stalo. Profesor Nečas nechtěl udělat rozhovory s nikým, koho se to týkalo, vláda nechtěla nikoho ze zúčastněných trestně stíhat. O řádný a důstojný památník nikdo nestál. Tenhle památník byl přesně jako nový zákon o občanství. Diskriminující. Proti Cikánům.

25

Po návštěvě „národního památníku“ v Letech jsem odvezl Alenu domů. Celou cestu pořád mumlala: „Nemůžu tomu uvěřit. Nemůžu tomu uvěřit. Jak naši politici mohli udělat něco takového?“

„Myslíte ten památník?“

„Ano. Je to hanba. Naše vláda si mohla dovolit něco lepšího než tohle.“

„Možná, že ten ekonomický zázrak, kterým se chlubí premiér Klaus, ve skutečnosti neexistuje,“ namítl jsem.

„Žádné peníze a žádná morálka, tak to na mě působí. Jsem znechucená, ale nepřekvapuje mě to. Každý den se objeví nový skandál naší vlády. Ale tenhle nás pošpiní v mezinárodním měřítku.“

Když jsme přijeli do Tábora, Alena mě pozvala na večeři. Zatímco jsme s jejím manželem sledovali večerní zprávy, rychle osmažila rybu a udělala salát. Byla to super žena České republiky. Od pěti od rána stála na nohou a ještě jí zbýval čas na přemýšlení o morálním vakuu ve vedení její země.

„Byla jsem tak pyšná, že máme za prezidenta muže, jako je Václav Havel,“ řekla, když otvírala dvě lahve piva. „Teď vidím, že není o nic lepší než Klaus, a všichni víme, co ten je zač.“

„Co je zač?“ zeptal jsem se, zatímco jsem si naléval pivo do sklenice. „Slyšel jsem, že má prsty snad úplně ve všem v téhle zemi.“

Alena si usrkla piva a povzdechla si: „To přinejmenším!“ Podala svému muži rybu. „Jeho žena je prý ve správně radě velkého průmyslového podniku na Milevsku. Patří prý mezi největší v zemi, mezi 25 největších na burze. Jen si to představte, žena našeho premiéra skončí na takovéhle pozici.“

„Má v té společnosti velký podíl?“

„Nevím.“

Vzal jsem si kousek ryby. Měla zlatavě hnědou barvu. Paní Němcová mi podala salát. Náhle jsem se s mísou v ruce zarazil.

„Ta společnost v Milevsku,“ vykoktal jsem, „Bonas má centrálu v Milevsku.“

„Jaký Bonas?“

„Společnost, která loni v září koupila prasečák.“

* * *

Po večeři jsem jel zpátky do Třeboně. Celou cestu jsem myslel na možnou spojitost mezi Bonasem a společností, v jejíž správní radě sedí manželka premiéra Klause. Jak by jinak mohlo dojít k prodeji tak rychle, kdyby s tím neměla co do činění vláda? Proč by někdo chtěl koupit vepřín takhle rychle, kdyby to nebyla výhodná koupě? Proč by někdo chtěl riskovat investici do něčeho, co podle mezinárodních smluv mělo být dříve či později vyvlastněno? Rozhodně se nejednalo o skvělý finanční tah. Musela to být čistě politická záležitost. Vláda musela vepřín prodat, aby se tak zbavila ostudného černého Petra. Nechtěli tady postavit národní památník, protože by se stal povzbuzením pro menšinu, které se chtěli zbavit. Tolik Čechů Cikány nesnášelo nebo jimi pohrdalo, že každý politik, který by se za ně postavil, by byl vyhnán z úřadu.

Když jsem dorazil zpátky do Třeboně, zaparkoval jsem za hotelem Svět. Nemohl jsem usnout. Celou noc jsem sebou házel a převaloval se, zatímco jsem myslel na Havla, Klause, Cikány, na památník a na to, co bych s tím měl dělat, jestli vůbec něco. Zdálo se mi, že ztrácím schopnost rozeznat, co je důležité. Byl jsem pozadu s vlastní prací. Vystopoval jsem linii svých předků jménem Polansky až do 30. let 14. století. Našel jsem je v záznamech nižší šlechty. Byli to rytíři a podle všeho měli svůj erb. To byla moje priorita. Najít svůj erb. Oba moji synové si přáli prsten s rodinným erbem. Už dávno jsem slíbil, že pro ně náš erbovní znak najdu. Proč jsem vlastně plýtvat časem na projekt, který s mou genealogií neměl nic společného?

Ráno jsem se probudil ve čtyři. Už jsem nemohl usnout. Vstal jsem a s nohama ještě stále ve spacáku se posadil ke stolu, abych do deníku doplnil dění posledních dní. Udělal jsem si hrnek čaje, přetáhl si přes třesoucí se tělo bundu a psal jsem bez ustání až do 6:35. Pak jsem se oblékl a odjel do archivu.

Předešlého dne jsem sledoval několik rodin, které v 80. letech 19. století odešly z Českého lesa na Bukovinu a potom dál do Yumy v Coloradu. Úplně jsem ztroskotal. Našel jsem jejich příjmení v okrese Vimperk, ale nebyli to ti, které jsem hledal.

V 7:30 jsem šel k archivu. Paní Tomková mě opět pozdravila tak vřele, že jsem zadoufal, že jsme naše sváry hodili za hlavu. Víc než dvacet let jsme spolu chodili na večeri pokaždé, když jsem přijel do Třeboně. Teď by si se mnou ona ani její manžel nevypli ani šálek kávy. Moje nedávná obsese něčím, co se mě vlastně netýkalo, mě stála jedině přátele, které jsem v Třeboni měl. Jak jsem mohl být tak hloupý?

Zeptal jsem se, jak se daří jejímu otci, manželovi a dětem. Vypadala, že má takovou radost, že mě vidí, že jsem navrhl, že se musíme někdy sejít.

„Ještě stále plánujete jet do Letů?“ zeptal jsem se.
„Možná. Záleží na počasí.“

Během dne mi s laskavostí pomáhala přeložit nějaké záznamy, které jsem našel. Měl jsem větší štěstí než předchozí den. Začal jsem nacházet rodiny, které jsem hledal. Téměř celý den jsem procházel záznamy z farností Kvilda a Nový svět. Prošel jsem záznamy o Aussergefildu, který na Bukovinu vyslal mnoho rodin.

V jednu jsem šel na oběd. Pohled jsem měl rozostřený. Zkusil jsem zámeckou restauraci, která je nejbližší hradu Schwarzenbergů. Pivo bylo dobré, žádné bublinky. Dal jsem si ještě druhé a potom maso ve vlastní šťávě s rýží. Završil jsem to kávou. Oběd trval hodinu, takže jsem měl pocit viny, že jsem z archivu odešel na tak

dlouho – ale potřeboval jsem pauzu. Potřeboval jsem si ujasnit priority.

Posílen jsem se vrátil do archivu a pracoval až do půl čtvrté. Opět jsem našel další rodiny, které jsem hledal. Bylo nasnadě, proč emigrovali. Zjistil jsem, že tři nebo čtyři rodiny spolu žily v jedné malé chalupě a všechny naráz měly děti. Nabídka svobodné půdy a vlastního domu na Bukovině se jim musela jevit jako dar z nebes. V půl čtvrté jsem spolu s ostatními odešel a popojel k telefonní ústředně.

Zavolal jsem Belle do Prahy. Měla britský přízvuk. Byla tak nadšená, když jsem jí řekl, že jsem v Čechách kvůli pietnímu aktu v Letech. Zнала několik novinářů, kteří by se se mnou rádi setkali. Všichni chtěli vědět, proč jsem nechtěl přijmout postoj české vlády k Letům a proč se mé závěry lišily od Nečasových. Souhlasil jsem, že se sejdeme příští den ve tři odpoledne.

Z Třeboně jsem jel rovnou do Tábora a cestou se zastavil, jen abych natankoval benzín a dal si kávu. Dorazil jsem tam v pět odpoledne a strávil hodinu s Alenou. Procházeli jsme práci, kterou pro mne toho dne udělala.

Volala do Národního filmového archivu, kde se zdáli být velmi ochotní až do chvíle, než se zeptala na dokument o Letech. Ten film prý v počítači nemají. Nějak se ztratil. Řekli jí, že určitě nebude problém se na něj podívat, pokud ho najdou, ale v tuto chvíli je ztracený.

Alena volala paní Fulkové. Od Nečase jsem se doslechl, že ve spojitosti s pietním aktem natočila o Letech krátký film pro Českou televizi. Chtěl jsem vědět, jestli našla někoho, kdo Lety přežil, a udělala s ním rozhovor. Alena mi sdělila, že prý ano, ale že nebude tyto informace s nikým sdílet. Našla jednoho člověka díky prof. Nečasovi a několik dalších poté sama. Slyšela o mně a myslela si prý, že by mě ten pořad moc nezajímalo, protože je velmi povrchní. Alena říkala, že byla příjemná a ochotná spolupracovat, jak jen by mohla, ale

že prý prohlásila, že mluvit s těmi, kdo přežili, je velmi obtížné a že jejich jména a adresy nechce poskytovat, aniž by měla jejich svolení, a byla přesvědčená, že by je nedali. Nebyli rádi, když se jich někdo vyptával. Oněměl jsem úžasem. Jestli někdo věděl, co se v Letech skutečně stalo, byli to ti, kdo je přežili. Proč je vláda nevyužila k tomu, aby mé závěry vyvrátila? Jak by program o Letech mohl být povrchní, pokud jsou jeho součástí rozhovory s těmi, kdo je přežili? Proč mi Nečas tvrdil, že nikoho z přeživších nezná a nemá na ně žádné kontakty? Proč mi všichni lhali?

Alena pro mě také na dvanáctého domluvila rozhovor pro rádio s romskou moderátorkou, která pobouřila vládu tím, že přinesla příspěvek o mém projevu ve Varšavě. Chtěla se tím teď víc zabývat.

Po večeri jsem se rozhodl jet do Plzně, což znamenalo asi dvě hodiny cesty. V Praze jsem další den nepotřeboval být dřív než ve tři hodiny, kdy jsem se měl setkat s Bellou. Měl jsem tedy celé dopoledne k tomu, abych se zabýval rodokmenem rodiny Schnellerů z matčiny strany. Kromě toho už jsem měl dost spaní v ulicích. Potřeboval jsem si pořádně odpočinout a dát si teplou sprchu. Znal jsem jeden hotýlek hned u Plzně, který nebyl na frekventovaném místě, což znamenalo, že byl klidný a levný. Mohl jsem se dobře vyspat a další dopoledne pátrat po svém rodokmenu v archivu v Plzni.

Jel jsem po hlavním tahu z Tábora na Plzeň, po silnici č. 19. Ani ne po dvaceti minutách jsem byl zpátky u vepřína. Zrovna zapadalo slunce. Sjel jsem z hlavní do polí a pozoroval, jak se poslední paprsky odrážejí od plechových střech výkrmny. Na památník v Letech už padly hluboké stíny a skryly ho mému pohledu. Vyndal jsem si tužku a blok a napsal báseň.

Pak jsem tam seděl a přemítal, proč vláda nechtěla k památnému místu postavit přístupovou cestu. Jak bezohledné. Jak kruté. Cikáni se o Letech zajisté doví,

doví se i o památníku. Budou chtít přijít uctít památku a nebudou schopni ho najít. Je tohle právě to, co česká vláda chce?

Nastartoval jsem karavan a vyrazil do Plzně. Celou cestu jsem přemýšlel, jak chtěl prezident Havel ospravedlnit svou přítomnost na místě takové fušeřiny, tak očividně ubohého památníku holocaustu.

Havlovy projevy byly zřejmě namířeny jen proti nepravostem komunismu, ale už ne proti nepravostem nové demokracie vůči největší menšině v zemi. Praštil jsem pěstí do volantu. Musel jsem na Lety přestat myslet. Netýkalo se mě to. Jen jsem si dělal nepřátele, nic víc. Potřeboval jsem si udržet přátele, které už jsem v České republice měl. Nic bych nezískal tím, že se do toho budu plést, zato ztratit jsem mohl všechno.

* * *

O dvě hodiny později jsem dorazil do hotelu ve Starém Plzenci. Když jsem se ubytoval, usadil jsem se v baru, popíjel pivo a četl si ve starém výtisku časopisu New York Review of Books, který mi v Olomouci dala Norma. Stihl jsem si dát jen jedno pivo, pak došlo, a tak jsem šel v deset do postele a konečně si odpočinul, aniž by mě rušil nějaký hluk z ulice či sny o Letech.

26

U snídaně jsem přemýšlel o tom, že bych se na víkend vrátil do Letů, zaparkoval karavan ve stínu vepřína a psal básně o tamním táboře. Potom jsem sám sobě připomněl, že jsem s Lety skončil. Minulá noc byla tak klidná, když se mi o Letech nezdálo.

Chtěl jsem v plzeňském archivu projít záznamy z farností Aš a Cheb, abych zjistil, jestli tam odešel Johann Schneller, když byl propuštěn z armády ve Strakonících. Měl jsem nyní konkrétní data, se kterými jsem mohl pracovat, a to léta 1777 až 1782. Musel se oženit a poté se sedláky z Chebska odejít na Bukovinu. Pravděpodobně stál v jejich čele, neboť byl na Bukovině s armádou v letech 1775 až 1777. Možná právě odtamtud mám v sobě toulavého ducha. Moji předkové z rodu Polanských nikdy neopustili svou farnost, a to ani poté, co Polanku v roce 1534 prodali. Na druhé straně moji předkové Schnellerovi nikdy neumírali na stejném místě, kde se narodili, a dokonce zřídka kdy ve stejné zemi.

O hodinu později jsem zaklapnul počítač, vyndal si tužku a napsal seznam věcí, které jsem chtěl ten den udělat. Musel jsem se smát, protože jsem si neustále dělal nějaké seznamy zrovna jako moje nejmladší dcera Katie. Z jedné generace na druhou se dědí i ty nejpodivnější věci. Kdo by si kdy pomyslel, že „dělání seznamů“ bude dědičné.

Do archivu jsem dorazil přesně v půl deváté. Muž z ochranky, který stál za přepážkou a měl mi vydat propustku, se nejprve dobrou čtvrt hodinu věnoval všemu možnému: otevírání e-mailu, zvedání telefonu, štourání se v zubech tlustým dřevěným párátkem. I za bolševika se úředníci věnovali cizincům víc, tedy alespoň v archivech.

Přes čtyři hodiny jsem pracoval v archivu a procházel záznamy z farností, které tvořily správní oblast Chebu. Žádné

Schnellery jsem nenašel. Bylo to depresivní dopoledne. Usoudil jsem, že v českých archivech bylo snazší získat informace, které nikdo neměl vidět, než natrefit na vychladlou stopu po mých předcích z rodu Schnellerů. Ještě než jsem odešel, vplížil jsem se na zaměstnanecký záchod. K archivu byla z druhé strany přilepená hlavní policejní služebna. Vždycky když jsem šel na ten záchod během éry komunismu, slychával jsem křik. Tentokrát jsem slyšel jen smích, jako kdyby si tam policisté vyprávěli vtipy při karbanu.

* * *

Na parkoviště hotelu Atrium jsem dorazil v půl třetí odpoledne. Zřízenec na parkovišti v Brně dovnitř karavan nepustil, ale u nejdražšího hotelu v centru Prahy jsem s tím neměl žádný problém. Byla to jen otázka peněz. V Praze to bylo to jediné, co lidí zajímalo. Když jste měli peníze, mohli jste si dělat cokoli, klidně i kempovat na parkovišti nejlepšího hotelu. Zřízenec, kluk v džínách a tričku NBA, mě poznal. Usmál se, aby dal najevo, že mi opět prokazuje službu, a potom ukázal k osamělému koutku vzadu u zdi.

Šel jsem k hlavnímu vchodu, abych si vzal taxík, ale našel jsem jen řadu nových bavoráků s řidiči v uniformách, kteří čekali, aby se vrhli na turisty. Popošel jsem 150 metrů ulicí na Florenc a našel normální taxík. Řidič si stejně naučtoval 59 korun, ale dovezl mě přímo před Bellinu budovu. Stála v Legerově ulici, což je hlavní tah vedoucí z Brna, jen pár bloků jižně od Václavského náměstí.

Jakmile jsem se dostal za první železná vrata, uvědomil jsem si, jak ponuré mohou ještě stále být budovy v Praze. Prošel jsem zchátralou chodbou na dvorek, kde stály staré nenatřené a zpustlé garáže. Po rozvrzaném kovovém schodišti jsem vylezl k oprýskaným bílým dveřím. Zazvonil jsem na zvonek. Ozvala se Bella.

Vypadala jako typická aktivistka. Hubená, s cigaretou v ruce, hnědé vlasy stažené do culíku, unavené hnědé oči a nadšený úsměv. Černé bavlněné tričko jí viselo z jednoho ramene dolů a odhalovalo tak ramínko podprsenky. Vypadala tak na třicet.

„Moc ráda vás potkávám,“ řekla. „Je od vás milé, že jste přišel. Dáte si kávu?“

Měla naprosto anglické způsoby i přízvuk. Když se vrátila s kávou, zeptal jsem se jí, odkud pochází.

„Gloucester. Znáte Anglii?“

Přikývl jsem, ale neřekl jí, že má bývalá žena byla Angličanka.

Protože jsem osobně neviděl dopis, který Bella poslala do Spillvillu, podala mi teď jeho kopii. Asi půl hodiny jsme se bavili o mém pátrání po táboře v Letech a ona si dělala poznámky. Neustále opakovala, že by mě ráda představila novinářům, že by ráda uspořádala výstavu, kde by poukázala na násilí, k němuž docházelo v České republice v minulosti i současnosti, a že kopie dokumentů z Letů by se tam dobře vyjímaly.

„Mohl byste mi s tím pomoci? Máte nějaké fotografie tamních vězňů?“

Přikývl jsem.

„Vypadají zbědovaně?“

„Mám jen nějaké policejní snímky,“ odpověděl jsem. „Jsou na nich v den, kdy byli zatčeni. Většina mužů na sobě měla oblek a kravatu a ženy své nejlepší šaty.“

„Myslela jsem, že to byli potulní Cikáni.“

„Jen někteří. Většina z nich měla domov i práci. Pro mnoho Čechů to byli sousedé od vedle.“

„Tak proč byli zatčeni a odvezeni do koncentračního tábora?“

„Protože jejich kůže nebyla sněhobílá.“

„Bože, zrovna jako dneska.“

Zpoza rohu vykoukla hlava Jo. Byla to Bellina asistentka, další Angličanka ze Southportu.

Bella byla skoro tak snědá jako většina Cikánů, zatímco Jo měla typicky bílou kůži po severských předcích. Netrvalo dlouho a bylo jasné, že Bella je hybnou silou, zatímco Jo kladla bystřejší otázky.

Ani jedna z nich v Letech ještě nebyla, ačkoliv jejich organizace, HOST, obdržela od vlády pozvánku na pietní akt. Navrhl jsem jim, aby jely v sobotu do Letů se mnou. Nabídl jsem se, že jim udělám soukromou prohlídku pozemků tábora, okolních lesů i památníku. Bella se zeptala, jestli s sebou můžou vzít kamarádku, která je americká novinářka. Najednou jsem si uvědomil, že se zase zaplétám s Lety.

Ještě než jsem odešel, Bella mě pozvala, abych se večer zastavil na výstavě fotografií a kreseb bosenských uprchlíků žijících v České republice. Když jsme pro ni vytiskli můj seznam spisů z Letů a kopii *Zlodějů slepic*, šli jsme pěšky na výstavu. Připravil ji další z Angličanů, který se jmenoval James a pocházel z Liverpoolu. Místnost byla plná cizinců, nikde žádní Češi.

Zatímco Bella klábosila s přáteli, vzal jsem si ze stolu s jídlem skleničku bílého vína. Lidé stáli v malých hloučcích. Neviděl jsem žádnou skupinu, ke které bych se mohl připojit, a tak jsem se přišoural ke kresbám. Spoustu z nich nakreslily děti v uprchlických táborech. Česká vláda byla očividně pyšná na to, že mohla poskytnout azyl lidem se slovanskou krví.

„Dobrý večer,“ oslovila mě nějaká žena. „Ještě nikdy jsem vás tu neviděla.“

Měla oslnující úsměv a i s křivými zuby působila okouzlejícím dojmem.

Ukázalo se, že je z Nového Zélandu. Její přítel byl fotograf a už šest měsíců žili společně v Praze. Chtěli cestovat dál na východ, ale slyšeli prý příliš mnoho historek o „cikánských hordách“, které přepadávaly neopatrné turisty.

„Máte práci?“ zeptal jsem se.

„Učíme angličtinu jako vedlejšák.“

Přesně takhle jsem kdysi v roce 1963 přežil ve Španělsku. A přesně takhle přežil na kontinentu i James Joyce. Přežívají takhle všichni anglicky mluvící cizinci, když selže všechno ostatní. Na okamžik jsem se ke své hrůze viděl v její kůži: bez peněz a ve snaze znovu začínat ve středním věku. Učit angličtinu byla ta nejhorší práce, jakou mohl člověk dostat. Drtilo to charakter. V devíti případech z deseti jste se ocitli v pozici pouhého honosného vychovatele dětí z vyšší třídy.

„Zabalte to,“ řekl jsem jí, „a jedte do východní Evropy.“

„Ale ti Cikáni...“

„Ti se také potřebují naučit anglicky.“

„Vážně?“

Našel jsem Jo, jak visí na rtech nějakému mladému muži s blondátými vlasy až na ramena. Plánoval výstavu o chudých černoších z Ameriky, kteří si nemohli dovolit vrátit se domů.

Mladík se na mě podíval, jako kdybych byl tátou Jo a vyrušoval je. Když přestal mluvit, zeptal jsem se Jo, proč se Češi tak usilovně snaží poskytnout přístřeší bosenským válečným uprchlíkům, zatímco pronásledují vysídlené Romy ve vlastní zemi. Mladík se na mne podíval jako na blázna. Odvrátil se a hledal někoho jiného. Jo sledovala, jak odchází. Byl jsem si jistý, že mou otázku neslyšela, ale také jsem s jistotou znal odpověď. Bosenští uprchlíci byli bílí Slované, vzdálení příbuzní Čechů. Většina Romů sice měla české občanství, ale ve skutečnosti sem nepatřili. Češi jim říkali „naši černoši“.

Bella se vrátila. Pořád si balila cigarety a hrozně kouřila. Na předních zubech se jí začínaly objevovat skvrny.

„Pojďme si někam dát něco k pití,“ řekla Bella.

Za výstavní síní byl bar s terasou, ze které bylo vidět na řeku. Dali jsme si tu pivo a potom jsem ji a Jo pozval na večeři. Šli jsme za roh do sklípku a dali si grilované maso a lahev červeného vína. Mluvili jsme o anglickém

školství, o Havlově ubohé reputaci ohledně lidských práv v jeho vlastní zemi, o Bellině frustraci z vlastní práce a o tom, jak toužila odejít z HOSTu a založit si svou aktivistickou organizaci. Potom Bella usoudila, že musí jít domů za svým přítelem. Strávila předtím týden ve Francii s jiným mužem a ještě si to se svým přítelem nevyříkala. Měla v plánu přečíst si *Zloděje slepic*, až se přestanou hádat. Domluvili jsme se, že se sejdem v deset ráno u hotelu Atrium a pojedeme do Letů.

Společně s Jo jsme strávili příjemný večer. Povíдали jsme si o genech, o rodokmenech a o její práci v Praze. Kolem půl dvanácté mě Jo vyprovodila na půl cesty k hotelu. Nabídl jsem se, že ji doprovodím domů. Bydlela u jedné české rodiny. Řekla, že se v Praze nebojí chodit v noci. Bylo to bezpečnější než v Anglii.

Motal jsem se temnou ulicí zpátky na parkoviště u hotelu. Cestou jsem potkal pár drsných typů. Slyšel jsem už historiky o „Cikánech“, kteří v Praze okrádali turisty. S počítačem v tašce přes rameno jsem určitě jako turista vypadal. Neměl jsem ale žádné problémy. Několik starších mužů se venku procházelo se psy a jiní se ženami. Všichni vypadali uvolněně.

Když jsem se vrátil zpátky, zachumlal jsem se do spacáku a představil si přepychové vyhráté pokoje jen nějakých padesát metrů ode mne.

Zdálo se mi, že jsem Cikán spící ve svém povozu jako za starých časů a že mrznu, zatímco naproti přes ulici je nebe. Jenomže perleťová brána byla vyrobena z ostnatého drátu.

27

Praha, 6. května 1995

Vstal jsem brzy a umyl podlahu karavanu. Už jsem si ani nepamatoval, kdy jsem lino vytřel naposledy, natož kdy jsem ho naposledy pořádně vydrhnul. Skvrny od červeného vína, kafe, čaje, láku od okurek a bůhvíčeho ještě vytvořily zajímavou mozaiku. Říkal jsem si ale, že mým hostům, kteří měli dorazit v deset, by se asi nelíbila.

Uvařil jsem si hrnek čaje a připravil špinavé prádlo, abych si ho někde cestou nechal vyprat. Bella mi předtím o nějaké prádelně říkala, nebyla si ale jistá, jestli mají otevřeno i v sobotu. Naposledy jsem si vypral ve Florencii. Ve východní Evropě moc prádelen nebylo.

Před půl jedenáctou se konečně objevila Bella s Jo a s malou ženou, které bylo kolem padesáti, měla dlouhé blond vlasy, velké přední zuby a hezkou postavu. Jmenovala se Laura. Byla to novinářka ze San Franciska.

Když jsme vyjžděli ven, zaplatil jsem 160 korun za strávenou noc. Všem ženám se zdálo, že mám ten nejúčasnější dopravní prostředek. Později jsem se dozvěděl, že žádná z nich nikdy nebyla mimo Prahu. Praha pro ně byla Českou republikou.

Bella mě navedla severně na silnici vedoucí k letišti, kde byla prádelna. Než jsem pořádně zaparkoval, odnesla mi dovnitř dvě tašky se špinavým prádlem. Jo odběhla koupit si čokoládovou tyčinku. Bella se vrátila s účtenkou a informovala mě, že prádlo bude vyprané druhý dne kolem šesté hodiny večer. Překvapilo mě, že tu někdo pracoval i v neděli. Ne všechno se v zemi mých předků měnilo k horšímu.

Bella mě navedla na silnici na Strakonice. Za hodinu a půl jsme se blížili k rozcestí na Lety a Mirovice. Poukázal jsem na skutečnost, že tam nebyl žádný ukazatel na Lety ani na cikánský tábor.

„Ještě na to mají týden,“ optimisticky prohlásila Jo.

Zajel jsem k bráně vepřína, abych jim ukázal ceduli, která hlásala „Zákaz vstupu“, a potom kolem Schwarzenbergova rybníku, kde jsem jim ukázal stromy, za nimiž se skrýval památník. Bílá cedule byla pryč.

Když jsem zaparkoval u krajnice, s burácením kolem projel kamion a zatroubil na nás.

„Nemůžeme zaparkovat někde jinde?“ zeptala se Bella.

„Nikde tu není žádné parkoviště,“ odpověděl jsem.

„A kde je nějaká cesta, nějaký přístup k památníku?“

„Jediný způsob, jak se tam dostat, je po staré lesní cestě za prasečákem.“ Obrátil jsem se k Jo: „Myslíte, že vláda stihne postavit přístupovou cestu ještě před Havlovou návštěvou?“

„Vláda může udělat cokoli, co se jí zachce,“ řekla Jo, jako kdyby mluvila o bohu.

Když jsme dojeli skoro zpátky do Letů, zabočil jsem vpravo na úzkou cestu asi tak o šířce běžného auta. Jak jsme tudy znovu přijížděli k vepřínu, minuli jsme starý opevněný kryt z druhé světové války. Naproti krytu stála zrezivělá tabule u betonové desky. Bella nápis přeložila: přistávací dráha.

Zaparkovali jsme na křižovatce s prašnou lesní cestou, vedoucí do Schwarzenbergových lesů směrem k pomníku. Ženy nemohly uvěřit, že tahle rozježděná sezonní lesní cesta by měla za týden sloužit jako vjezd k památníku.

„Jak daleko je to odtud k tomu místu?“ zeptala se Jo.

„Asi tři sta metrů,“ odpověděl jsem. „Ale vsadím se s vámi o pivo, že ten památník nenajdete.“

„Platí,“ řekla Bella.

Prošli jsme celou lesní cestu, která vedla skoro až k silnici č. 19. Památník nikdo neviděl. Nad hlavou jsme měli polední slunce. Bella hledala nějaký odlesk. Ani já jsem si nebyl jistý přesným místem, když zmizela ona bílá cedule.

„Nemůžu tomu uvěřit,“ řekla Bella. „Myslela jsem, že ve skrývání věcí byli mistři komunisti,“ řekla Laura. „Tihle disidenti jsou ale ještě lepší.“

Jo jenom kroutila hlavou.

Potom jsme ucítili vepřín. Ze západu foukal vítr. Byl už teplý den, takže z kombinace tepla a hnoje se nám dělalo trochu špatně.

Nakonec jsem popošel ke stromům, které našim zrakům skrývaly monument. Stáli jsme od něj jen nějakých dvacet metrů.

„To je ten památník?“ zeptala se Bella. „Vypadá to jako hromada stavebního kamení, co sem někdo naházel.“

„Z druhé strany jsou vyhlazené,“ řekl jsem.

„Není tu ale žádná cedule, která by vysvětlovala, proč to tu stojí a co to představuje.“

„Před pár dny tu cedule byla.“

„Asi ji vzali skinheadi,“ řekla Laura.

Došel jsem k památníku a zkontroloval vyhlazenou zadní stranu kamenů. „To si nemyslím. Kdyby ti tu byli, nejspíš by po sobě zanechali nějaké graffiti.“

„Anebo rozházeli ty kameny,“ řekla Jo.

Ukázal jsem jim zcela zakrytý nápis dole mezi kameny.

„No, to je toho,“ řekla Laura. „Sedm slov.“

Udělal jsem si několik fotek toho kamení barvy země s vepřínem v pozadí. Potom jsem požádal Jo, aby vyfotila i mě, jak stojím vedle památníku a bylo vidět, jak je velký. Horní kámen mi sahal do středu hrudi. Když jsem se na nižší z kamenů posadil, ještě stále jsem byl vyšší než památník.

Smrad z vepřína se nezmenšoval, tak jsme se rozhodli už tam nezůstávat. Laura a já jsme u sebe oba měli poznámkové bloky, ale puch hnoje odháněl jakoukoli inspiraci.

Bella chtěla jít zpátky přes les, aby se podívala na lidské kosti, o kterých četla v mojí povídce *Zloději slepic*. Všechno bylo ale zarostlé ostružiním a bodláčím.

Zpátky v karavanu jsme se shodli, že se vláda snaží celou věc odbýt, jak jen může, že jí jde jen o to, aby to vypadalo, že dodržuje helsinské úmluvy o táborech holocaustu. K mému velkému překvapení všechny souhlasily, že je třeba s tím něco dělat.

Bella měla hrozný hlad, a tak jsme jeli na oběd do Mirovic. Než jsme zastavili, ukázal jsem jim ještě vlakové nádraží, odkud byli vězňové (Cikáni i bílí Češi), kteří nezemřeli v Letech, posláni do Osvětimi. Od druhé světové války se tu toho moc nezměnilo. U sloupu nedaleko kolejí byl na řetězu přivázaný hnědý německý ovčák.

Naobědvali jsme se v hotelu Frič. Všichni kromě mě se chtěli posadit venku na slunci. Když jsme si sedli, Laura mě chytila za ruku a řekla, že to, co jsem napsal (proslov z Varšavy i moje povídka Zloději slepic), je skvělé. Obojí si přečetla cestou z Prahy.

Po obědě jsme se zastavili na katolickém hřbitově severně od města. Po několika minutách jsme našli pamětní desku těm, kdo zemřeli v koncentračním táboře v Letech. Nesla rok 1992 a nápis na ní vyrytý byl lepší než ten na oficiálním vládním památníku. Nebylo tu vůbec použito slovo Cikán, jen „obětem, které zemřely v koncentračním táboře Lety L. P. 1942–43 za nelidských krutých životních podmínek“.

Zdálo se mi zvláštní, že lidé z městečka Mirovice zjistili pamětní desku, aniž by je k tomu někdo vybízel, a uznali, že vězňové, kteří v Letech zahynuli, zemřeli kvůli krutému a nelidskému zacházení, zatímco česká vláda se stále snažila tvrdit, že všichni zahynuli na tyfus. Přemýšlel jsem, jak dlouho bude trvat, než si vládní úředníci uvědomí tento rozpor a začne jim pamětní deska na mirovickém hřbitově vadit.

Když jsem si udělal pár snímků, jeli jsme zpátky do Písku a zaparkovali na vyasfaltovaném městském parkovišti u řeky. Bella a Laura se zoufale snažily najít místo, kde místní skinheadi o rok dříve utopili cikánského

chlapece. Došli jsme doprostřed starého kamenného mostu (nejstaršího v Čechách, který pravděpodobně pomáhali stavět někteří z mých předků) a proti proudu uviděli ostrov, kde onoho Roma utopili. Přešli jsme přes most na druhou stranu řeky k lávce, která vedla na ostrov uprostřed proudu.

Když jsme došli k ostrovu, Laura sešla po betonové rampě dolů k parčíku pod lávkou. Následoval jsem ji, zatímco Bella a Jo šly dál. Na betonových podpěrách lávky byly náckovské graffiti: svastika a nápis Cikáni Raus.

Laura vytáhla svůj blok. „Udělám si pár poznámek, abych o tom pak mohla napsat báseň,“ řekla.

Živila se sice psaním článků pro noviny v San Francisku, ale od Belly jsem věděl, že Laura vydala i čtyři knihy poezie.

„Jak jsi věděla, že to tu bude?“ zeptal jsem se.

„Vím, kde se tihle hajzlové podepisují.“

Zavolal jsem na Bellu a Jo, aby se přišly podívat, co Laura našla. Když Laura zaplnila několik stran poznámkami, všichni čtyři jsme procházeli ostrov a hledali sklenici s květinami, která bývá tradiční památkou Cikánů na jejich zemřelé. Hledali jsme víc než půl hodiny a nic nenašli.

Podle Belly se tenkrát pár cikánských kluků na ostrově opalovalo nebo si máčelo nohy v řece, když přišli skinheadi a zablokovali oba dva konce lávky.

Cikáni začali plavat na druhý břeh, ale jednoho z chlapců skinheadi chytili. Podle místního píseckého deníku ten chlapec skočil z lávky, ale neuměl plavat a utopil se. Policista dorazil na místo činu, až když už byl chlapec mrtvý.

„Zvláštní, že čeští policajti jsou na místě vždycky, když dojde k útoku skinheadů,“ zamumlala Bella, „ale nikdy ničemu nezabrání.“

„Co se s těmi skinheady stalo?“ zeptal jsem se. „Zatklka je policie?“

„Osmnáct z nich bylo souzeno za zabití,“ odpověděla Bella. „Všichni z toho vyvázli s roční podmínkou.“

Pak jsme se vydali nahoru do kopce ke starému městu a obdivovali nově zrekonstruované hradní zdi a věž. Na severní straně náměstí jsme objevili písecké muzeum. I když už bylo půl šesté, měli otevřeno. Zatímco se nám recepční snažila lámanou angličtinou říct, že prohlídka muzea trvá tři hodiny a do zavírací doby zbývalo jen půl hodiny, Bella v přilehlé místnosti, ve které mělo muzeum výstavu o druhé světové válce, objevila model památníku v Letech. Informační deska vedle něj oznamovala, že v Letech bylo 1300 vězňů a že čtvrtina z nich zemřela na tyfus. Vedle kresby tábora další popisek hlásal, že Lety byly sběrným táborem, který Němci používali při přepravě Cikánů do Osvětimi.

„Tenhle exponát jsme právě obdrželi od ministerstva kultury,“ řekla recepční. „Líbí se vám?“

„Vy jste z Písku?“ zeptala se jí Laura.

„Žiju tu celý život.“

Laura se recepční vyptávala na písecké skinheady a Cikány, na její pocity ohledně loňského útoku a na to, jestli rodina oběti ještě stále žije ve městě. Kladla skutečně dobré otázky a celou dobu si dělala poznámky. Mladá žena odpovídala vyhýbavě. Měl jsem problém rozumět její lámané angličtině a přemítal jsem, jestli to byla ona, kdo přeložil bílou informační ceduli, kterou jsem viděl u památníku před týdnem.

Když Laura skončila rozhovor, zeptal jsem se recepční, jestli by neměla nějakého tištěného průvodce jejich muzeem. Ukázala mi jeden ve třech jazycích včetně angličtiny. V brožurce byla fotografie hradního přijímacího sálu, jehož čtyři stěny byly zdobeny erby místních rytířů. Protože půda mých předků ležela pouze nějakých devět kilometrů daleko, ptal jsem se sám sebe, zda bylo možné, aby náš erb přežíval na tomto hradě. Ačkoli moji předkové byli rytíři ze Zvíkova a jejich půda

spadala pod Protivín, byli pohřbíváni v Heřmani, která spadala pod Písek. Vzplály ve mně naděje, ale recepční mi už nechtěla dovolit jít se podívat nahoru. Informovala mě, že v pondělí je státní svátek, ale můžu se prý vrátit v úterý. Potom jsem přemýšlel, jak by se ke mně asi chovala, kdybych jí řekl, kdo jsem a co hledám. Pořád jsem zapomínal, že teď nejsem v zemi vlastních předků vítán. Obrátil jsem se proti své vlastní krvi.

Odešli jsme z muzea a našli malou kavárnu s výhledem do parku, kde hrála městská kapela písňě Stephena Fostera. Ženy si všechny objednaly sklenku červeného vína, já si dal čaj a kousek koláče. Když si ale všechny objednávaly druhou sklenku, připojil jsem se k nim.

Nad vínem jsme probírali možnosti, jak na nadcházejícím pietním aktu protestovat proti tomu, že česká vláda odmítá přijmout Helsinskou úmluvu o koncentračních táborech. Diskutovali jsme o všem možném od protestního pochodu (Bella řekla, že žádní Romové by se k nám nepřidali, protože se příliš bojí) až po transparenty (příliš nedůstojné pro pietní akt), a dál že bychom na stromy vyvěsili fotografie znázorňující současné i minulé násilné činy proti Romům (policie by je strhla anebo by fotografie byly příliš vysoko, než aby byly vidět) nebo rozdávali letáky kritizující českou vládu za to, že nepřijala Helsinskou úmluvu (můj návrh). Navrhl jsem, abychom si to přes noc nechali projít hlavou, další den jeli do Lidic a pak to probrali. Zdálo se mi nezbytné, aby všichni viděli, co česká komunistická vláda udělala pro uctění památky 332 Čechů, které Němci zavraždili v Lidicích. Byl to světově proslulý památník.

Zpátky do Prahy jsme jeli bez zastávky. Cestou jsem se ptal Belly, jestli neví, kde by se dalo zaparkovat bez placení na nějakém náměstí či v postranní ulici. Navrhla, abych zkusil dvorek jejich budovy. Když jsme tam dorazili, ukázalo se, že průjezd je příliš nízký, a tak jsem jel zpátky k hotelu Atrium.

„Musíme vydat tiskovou zprávu,“ řekla Bella. „Musíme kontaktovat všechny novináře v Praze, aby odsoudili postoj vlády k Letům, její nečinnost ohledně helsinských úmluv, a dát jim vědět, že Paul je ochotný udělat s nimi rozhovor.“

„Uděláme to v pondělí,“ řekla Laura. „Zítřka chci navštívit Lidice.“

28

Lidice, 7. května 1995

Nedělní ráno bylo tak chladné, že jsem až do oběda zůstal ve spacáku a psal si deník. Jak jsem si tak procházel poznámky z předchozího dne, uvažoval jsem, zda jsem na protesty proti postoji vlády k Letům našel tu správnou skupinu lidí. Ačkoli byla Bellina organizace HOST financována pražskou nadací, která získávala peníze od Rady Evropy, nesetkal jsem se s žádnými Čechy, kteří by v ní byli zapojeni, kromě oněch dvou bratrů, kteří HOST původně založili. Ti ale zůstávali natolik v pozadí, že jsem netušil, jestli o Letech vůbec kdy slyšeli. Byl jsem si však jistý, že česká vláda nic nezmění jen proto, že hrstka cizinců z Anglie a Spojených států s dobrým úmyslem věří v občanská práva. Jsou za potřebí Češi, kteří mohou prostřednictvím volebního práva změnit postoj této země.

U večeře mi Bella sdělila, že HOST má správnou radu, schvalující všechny projekty. Ona připraví návrh a pak získá granty. Stěžovala si, že nikdy neměli dostatek peněz, ale měli prostorné kanceláře s počítači, kopírkami a tiskárnami. Bella tvrdila, že aspoň v České republice jsou mnohem aktivnější než Amnesty International.

Cestou z Prahy do Písku se Bella svěřila, že by se chtěla naučit létat, aby mohla dopravovat tolik potřebnou pomoc do zapadlých oblastí Afriky. Řekl jsem jí, že jsem kdysi vlastnil letadlo a létal a že kdyby nějaké získala, mohl bych ji ho naučit pilotovat. Nevěřičně se podívala na můj omláčený karavan, jako kdybych jí právě řekl, že kdysi míval křídla. Vlastně jsem byl rád, že dny létání mám už za sebou. Byla to zase jen další věc, která mě izolovala od skutečného světa. Nahoře na obloze jste se nikdy s nikým neseznámili.

Když jsem se oblékl, šel jsem pěšky na Staré Město a dal si oběd v restauraci Radegast, kde jsme byli předchozího večera. Bylo teprve jedenáct dopoledne

a většina stolů byla prázdná. U šálku kávy jsem napsal báseň o Letech. Netrvalo mi to dlouho. Řádky hněvu a smutku se jen valily ven. Nebyl jsem si jistý, jak ji nazvat, a tak jsem ji nechal jen tak, beze jména.

Cestou zpátky ke karavanu jsem se zastavil ve dvou směnárnách, abych vyměnil španělské pesety za české koruny. V té první mi nabídli 20,09 korun za 100 peset, ale chtěli 9% poplatků. Ve druhé nabízeli 19,45 korun s 5% poplatkem, ale když mi šedovlasá paní za přepážkou vydala jen 900 korun za 15 000 peset, tak jsem se ohradil. Dalších patnáct minut předstírala, že má problémy s kalkulačkou, aby tím zachránila svoji čest. Nakonec jsem dostal 2900 korun. Vždycky jsem v Praze natrefil na nějaké Čechy, kteří chtěli člověka okrást, dokonce i bělovlasé babičky. Žádný číšník mi nikdy nepřinesl účet, který by byl správně sečtený. Vždycky to bylo v jejich prospěch. Jednou jsem si najal taxikáře, který mluvil výtečnou angličtinou, aby pro mě bádal v záznamech. Za týdenní práci mi poslal účet na 5000 dolarů. Už při několika předcházejících příležitostech mi naučtoval příliš, a tak jsem mu nezaplatil nic. Nikdy se neozval.

V půl třetí odpoledne jsem se před hotelem setkal s Bellou, Jo, Laurou a Belliným přítelem Johnem. Cesta do Lidic nám trvala jen tři čtvrtě hodiny. Před druhou světovou válkou to bývala malá vesnice s nějakými 600 obyvateli. Mnoho vesničanů pracovalo v nedalekém uhelném dole na Kladně, zatímco ostatní obdělávali malá políčka. Byla to typická česká vesnice ze 14. století s malým katolickým kostelem, jednou hospodou a pár obchůdky.

V roce 1942 Britové poslali do Čech výsadek s českými odbojáři, aby zabili zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Úspěšně splnili svůj úkol: v jedné z pražských ulic hodili bombu na auto, ve kterém jel se svým řidičem. Tito čeští hrdinové se později skryli v jednom z pražských kostelů a zahynuli zde při přestřelce

s Němci (někteří spáchali sebevraždu). Němcům to ale ke spokojenosti nestačilo a později zadrželi a ohledně vražedného spiknutí vyslýchali tisíce lidí. Zavraždili na oplátku stovky, ne-li tisíce Čechů v Praze. Shodou okolností byli obyvatelé vesnice Lidice podezříváni, že před útokem v Praze odbojářům poskytli útočiště. Dne 9. června 1942 obklíčila Lidice říšská policie a SS a poté oddělila muže nad šestnáct let od zbytku tamních obyvatel. Druhého dne je Němci zastřelili. Ženy poslali do koncentračních táborů a většinu dětí v koncentračním táboře zplynovali, i když jich pár vybrali na převýchovu v Německu. Vesnice Lidice byla dům za domem vypálena a srovnána se zemí.

Téměř přes noc se Lidice staly pojmem po celém světě. Mnoho měst ve Spojených státech i v Jižní Americe si změnilo název na Lidice, aby tato vesnice, jakožto symbol německé tyranie, nebyla nikdy zapomenuta. Mezi lety 1942 a 1943 zahynulo v Letech ještě více Čechů, ale svět se doslechl jen o Lidicích.

Česká vláda postavila po válce novou vesnici Lidice pro ženy, které přežili koncentrační tábory. Většina z nich však své domy prodala a odstěhovala se do Prahy. V blízkosti místa, kde stávala původní vesnice, byl postaven národní památník. Byla to nyní jedna z hlavních turistických atrakcí, která ročně přilákala 30 000 lidí, zatímco Lety zůstávaly neznámé.

Když jsme onoho nedělního odpoledne dorazili k památníku v Lidicích, našli jsme tu už několik zájezdních autobusů. Cesta byla dobře značená a na jejím konci se nacházelo obrovské parkoviště pro několik stovek aut a autobusů. K výstavní síni vedla zastřešená sloupová cesta, kterou lemovaly nástěnné malby znázorňující příběh Lidic. Po pravé straně, když jste vešli dovnitř, byla velká místnost s fotografiemi a vzpomínkovými předměty znázorňujícími historii Lidic. Několik málo předmětů tehdejší zkázy přežilo: listiny dokládající vlastnictví

domů, modlitební knížky, různé drobnosti z domácností, rodinné fotky, zemědělské náčiní, kuchyňské potřeby. Zatímco jsme tam stáli a prohlíželi si vzpomínkové předměty, pustili nám anglickou nahrávku, která popisovala tragickou historii Lidic.

Během prohlídky jsem Belle a Jo připomínal, že v třeboňském archivu byly tisíce záznamů o obětech z Letů, ale myslím, že mě neslyšely. Byly zabrané do příběhu Lidic. Viděli jsme tam občanské průkazy, pasy, osobní předměty, které u sebe měli ve chvíli zničení Lidic příbuzní žijící v okolních vesnicích. Připomněl jsem všem, že Cikáni přijeli do Letů se svými osobními předměty, které byly později vydraženy dozorcům a vesničanům. Měl jsem podezření, že většina jejich věcí včetně některých vozů byla ještě stále v okolí Letů. Nikdo se mě na nic ohledně Letů nezeptal. Všichni byli omráčeni tím, že mohla prostě jen tak zmizet celá vesnice. A v Letech byli vyvražděni anebo posláni do Osvětimi téměř všichni čeští Cikáni...

Z výstavní síně nás průvodce vzal po schodech dolů do malého kina, abychom se podívali na film o druhé světové válce a o Lidicích. Byl to příběh vyprávějící, jak Němci obsadili Československo a jak se v něm lidé z Lidic stali nevinnými oběťmi. To, co jsme sledovali, přinášelo hodně informací, ale člověku to rvalo srdce. Když film skončil, Jo se na něj dívala ještě jednou, protože si chtěla zapsat citát, který v něm pronesl prezident Beneš – že by Lidice nikdy neměly být zapomenuty a tento zločin nikdy odpuštěn. Když si ho zapsala, řekl jsem jí, aby ho poslala prezidentu Havlovi a požádala ho, aby pronesl nějaký podobný citát o Letech.

Laura si udělala hodně poznámek, obzvláště o ženách, které přežily. Podle průvodce z nich dnes většina žila v Praze, ale přijížděly sem 9. června na výroční setkání.

„Ráda bych s nimi udělala rozhovory,“ prohlásila Laura.

Zatímco Bella a Jo pomáhaly Lauře získat více informací o ženách z Lidic, vyšli jsme s Johnem ven a dívali se přes zelené údolí pod památníkem, kde Lidice stávaly. Původní místo vyznačoval jediný dřevěný kříž.

„Depresivní místo,“ řekl John. „Pojďme najít hospodu.“

John učil angličtinu na britském konzulátu v Praze a kruhy pod očima, neupraveným voussem a hubenými končetinami mi připomínal vězně z koncentračního tábora. Stejně jako Bella si neustále balil cigarety.

Když jsme se zase všichni sešli, popojeli jsme do nové vesnice Lidice a dali si pár piv. Přišel si s námi popovídat postarší Ukrajinec. Laura mu padla do oka, a tak se jí posadil k nohám, zatímco odpočívala ve slunci na schůdkách do hospody. Řekl nám, že je uprchlík, a to z ekonomických důvodů, a zdá se mu, že Češi jsou velmi vstřícní.

S Johnem jsme se vzdálili k baru a probírali britské rugby. Řekl mi, že Carling byl sesazen z postu kapitána kvůli poznámkám, jež utrousil na adresu „těch starejch prdólů“, co řídili amatérskou ligu v Anglii.

„Všude na světě zaplatíš za to, když řekneš, co si myslíš,“ řekl jsem.

Zpátky v Praze jsme všichni šli do hospody na večeři a potom na čtení poezie, které pořádala Laura pro studenty ze svého pracovního semináře. Když jsme čekali, až nám donesou pivo, vyprávěla nám o svém posledním manželovi, Čechovi žijícím v Los Angeles a pracujícím jako umělecký restaurátor. Seznámila se s ním, když pracovala jako barmanka. Nechala ho tam tehdy pít na sekeru – a od té doby za něj platí.

„Proč jsi v Praze a on v Los Angeles?“ zeptal jsem se.

„Naše manželství tak dýl vydrží.“

Po večeři jsme si dali ještě pár piv a přišli kvůli tomu pozdě na čtení poezie. Když jsme tam dorazili, Lauřini studenti zrovna odcházeli.

„Kde jste sakra byla?“ křičeli všichni.

„Venku,“ odpověděla Laura.

Jsem si jistý, že chtěla říct „na venkově“, ale myslím, že to pro ni bylo totéž. Byla v Praze sedm měsíců a za celou tu dobu nikdy nevyjela z města. Venku pro ni bylo skutečně jako v jiné zemi. Řekl bych, že spousta Čechů to měla taky tak. Ještě než pro mě začal pracovat Miroslav, využíval jsem pro svá bádání služeb jedné ženy. Tak strašně ale nesnášela vesnické „burany“, že jsem se s ní musel rozloučit. Většina mé práce spočívala v setkáních právě s těmito burany, kteří byli příbuzní Čechoameričanů. Lidé na venkově cítili, že se na ně má pomocnice dívat spatra. Cítili také, že pochází z konformní rodiny. Její otec, který učil na univerzitě, býval členem strany.

V baru mi Bella představila černošského právníka ze Súdánu, kterého se snažila získat pro dobrovolnickou spolupráci v právních sporech Romů. V Praze dělal doktorát z mezinárodního práva. Vzájemně jsme se pozvali na jedno. Velmi ho zajímaly snahy české vlády o ututlání toho, kdo ve skutečnosti řídil tábor v Letech. Vyprávěl mi, že od té doby, co se Havel stal prezidentem, ho čeští skinheadi už třikrát zmlátili a že stupeň diskriminace byl teď v Praze vyšší, než býval za komunistů. Žil v Praze už osm let, protože zpátky do své země se vrátit nemohl. Býval tam občanským aktivistou a vojenský diktátorský režim ho odtamtud vyhnal.

Když jsem později stál u baru, setkal jsem se s mladou Australankou, která neměla žádná prsa a vypadala na patnáct. Ukázalo se, že jí je dvacet šest a čeká druhé dítě. John mi pak vyprávěl, že je vdaná za padesátiletého českého kytaristu, který se od ní nechával žít. Celý bar byl plný cizinců, hlavně Američanů a Angličanů. Když Laura odešla se svými studenty do jiného baru, Bella se schoulila do koutku s černošským právníkem a já s Johnem jsme se bavili o 30 000 Američanů, kteří žili v Praze. Podle Johna to byli hlavně mladí kravaťáci, kteří pracovali pro mezinárodní společnosti. Než sem dorazili tihle kravaťáci, většina těch, kdo přijížděli

Prahu navštívit, byli studenti s baťůžky, co se snažili napodobit Hemingwaye.

Před odchodem jsem si s Bellou domluvil na další den ve 3 hodiny odpoledne schůzku u ní v kanceláři, abychom pracovali na tiskové zprávě. Pršelo, a tak jsem zaplatil šest korun a zpátky na Florenc jel metrem. Když jsem se dostal zpět do svého studeného karavanu, byl jsem mokrý a unavený. Myslel jsem si, že hned usnu, ale o půl hodiny později jsem byl ještě vzhůru a psal báseň, kterou jsem nakonec pojmenoval *Pod roztroušenými kostmi prasat*.

29

Praha, pondělí 8. května 1995

Probudil jsem se a stránky mé básně o Letech ležely poházené na posteli karavanu. Pomyslel jsem si, že je dobré znamení, když nejsou pomačkané. Někdo věřil tomu, že ta báseň je dost dobrá na to, aby ji ochránil. Potřeboval jsem taková malá ujištění, i když jsem si je musel sám vymýšlet.

Udělal jsem si hrnek čaje, pět minut poslouchal zprávy BBC věnované oslavám 50. výročí konce druhé světové války a potom se ošplouchnul (vodu jsem si ohřál elektrickým spirálovitým ohřívačem).

Dneska jsem měl být ve Spojených státech a na Lutherově univerzitě přednášet o Antonínu Dvořákovi a jeho podpoře amerických černochů. Když jsem se dozvěděl o pietním aktu v Letech, poslal jsem fax své sekretářce do Spillvillu, aby moji přednášku zrušila. Bylo mi to velmi líto, protože jen málo lidí vědělo o tom, jak Dvořák přispěl ke zlepšení občanských práv v Americe na počátku 90. let 19. století. V době, kdy bylo ještě běžné lynčovat černochy nejen na jihu, ale po celých Spojených státech, Dvořák donutil ředitelství Národní hudební konzervatoře v New Yorku, aby v novinách nechali otisknout inzerát, kterým na ni zvali černochy. Na Dvořáka udělala černošská hudba takový dojem, že předpovídal, že se stane americkou hudbou budoucnosti. Ke zděšení konzervativních příznivců hudby zašel dokonce tak daleko, že uspořádal formální koncert, na kterém hráli jenom černoši.

Když jsem si dělal druhý hrnek čaje, přemítal jsem, jaký by asi měl Dvořák názor na problematiku Cikánů v České republice dnes. Miloval jejich hudbu, a jakmile jednou milujete hudbu nějakých lidí, milujete i je: jejich duši, jejich kulturu i to, že prostě jsou. Dvořák věděl, jaké to je, být utlačován. Za jeho časů byli jeho vlastní lidé, Češi, v područí Rakouska. Oficiálním jazykem byla

v Čechách němčina. Většina Čechů, kteří emigrovali do Ameriky, si neuměli ani přečíst vlastní pas, protože byl v němčině. Dvořák bojoval proti rakouskému postoji vůči vlastním lidem. Také v Americe měli Češi špatnou pověst, dokud jim Dvořák neukázal, že mohou mít svého gènia a zasloužit si, aby byli ve světě doceněni. Kde ale měli Češi svého Dvořáka ve 20. století? Václav Havel jím rozhodně nebyl.

Když jsem si uklidil, šel jsem na hlavní poštu a zavolal do Spillvillu. Požádal jsem Dolores, aby zavolala mému synovi Jamesovi do Británie a zjistila, jestli by se se mnou o víkendu nesetkal v Praze a nezúčastnil se také pietního aktu v Letech. Řekl jsem jí, že jsem měl problém volat odtud do Cambridge. Zeptala se mě, jestli mě ještě stále sledují. Myslel jsem si, že ne.

Po obědě jsem vyšel nějakých deset bloků do kopce do Legerovy ulice. Vzduch byl tak znečištěný, že jsem většinu cesty prokašlal. Černé výpary z autobusů, nákladáků, aut, motorek, k tomu kouř z kamen na uhlí, která vytápěla zdejší budovy, a to všechno se tu drželo jako pod pokličkou, až z toho slzely oči. Lidé v Praze by kvůli znečištění mohli umírat, ale politikům je to jedno. Zajímalo je vůbec něco kromě toho, jak si co nejrychleji vydělat?

Nakonec jsem si zašel ještě o kus dál za Legerovu ulici a přemýšlel o dvou největších problémech Prahy – znečištěném ovzduší a korupci politiků. Madrid na tom byl stejně. Aniž by spolu uzavřely nějakou smlouvu, pojily je k sobě stejné neduhy.

Když jsem dorazil do HOSTu, měl jsem pocit, jako bych ušel několik mil. Bylo mi horko, potil jsem se a začínaly mě bolet nohy. Nejvíce ze všeho mě ale bolely plíce. Ne že by mi docházel dech, jen jsem měl nedostatek čerstvého vzduchu.

Dovnitř mě pustili oni dva zakladatelé HOSTu. Ačkoli mluvili anglicky, zdálo se, že si navzájem nemáme

co říci. Posadil jsem se v neutěšené recepci a vytáhnul knížku básníků ze španělské občanské války, kterou jsem si koupil v Madridu. Náhle jsem natrefil na báseň, odrážející to, co jsem se snažil napsat o Letech: Pro neznámé námořníky z války mezi lety 1939–45, kteří jsou pochováni na hřbitově na Ioně.

Tato báseň mě inspirovala k napsání podobné básně o Letech. Byl v ní verš „měli by být vyjmenováni“, který jsem pro tu svou použil jako název.

Ještě jsem ani nenačrtnul hrubou verzi básně a přiřítla se svým typicky šíleným způsobem Bella. Netrvalo dlouho a už kouřila. Vážně jsem nedokázal pochopit lidi, kteří tak tvrdě pracují, aby pomáhali druhým, a přitom sami sebe i ty ve svém okolí zabíjejí cigaretovými zplodinami.

Bella začala psát tiskovou zprávu, zatímco já jsem si vytiskl první náčrt básně „Pod roztroušenými kostmi prasat“. Když Bella dala dohromady první odstavec tiskovky, ukázala mi ho. Doplnil jsem do něj detaily o tom, že česká vláda nepřijala Helsinskou úmluvu, zatímco Bella obvolala nějaké zahraniční novináře žijící v Praze, aby zjistila, jestli se se mnou nechtějí setkat, aby si poslechli, co můžu říct k Letům.

Poslední dorazily Jo a Laura. Protože Laura byla profesionální novinářka, zatáhnul jsem ji do přepisování tiskovky. Uměla dobře uhladit jazyk do formy pravé žurnalistiky. Potom se do toho ale vložila Bella a Jo se svými nápady a už tu bylo příliš kuchařů najednou.

Zrovna když jsme tiskovku dokončovali, zazvonil zvoněk a dovnitř vešel vysoký, hubený muž s řídnoucími vlasy. Bella mi ho představila jako Václava Trojana, který je sympatizantem boje za lidská práva. Jeho oblečení vypadalo, jako by ho právě vytáhnul z pytle pro charitativní účely. Na tváři měl den staré strniště. Zeptal se mě, jak se jmenuji.

„Polansky,“ řekl jsem.

„Polansky! Tolik jsem toho o vás slyšel. Je mi ctí, že vás potkávám!“

Mumlal jsem, že doufám, že to, co slyšel, nebylo jen špatné, ale on prostě nepřestával říkat, jak moc se mluví o mně i o mých snahách postavit vládu čelem k problému Letů a vůbec romským otázkám.

Trojan působil uvolněně a otevřeně. Bylo mu asi tolik co mně, možná byl o něco mladší. Měl velké ruce a nohy.

„Jak jste se dostal k občanským právům?“ zeptal jsem se ho.

„Během studií, když sem vtrhli Rusové v roce 1968. Později jsem podepsal Chartu 77.“

„Znal jste v té době Havla?“

„Přátelil jsem se spíš s jeho bratrem. Ale jistě, znal jsem ho. Býval jsem pořád u nich v bytě.“ Trojan udělal pauzu, aby si zapálil cigaretu. Hluboce vdechl, ale kouř jsem nikdy vyjít ven neviděl. „A teď jsem vůči němu v opozici.“

Vydechl jsem úlevou. Konečně jsem našel společníka pro svůj boj s českým prezidentem. „Proč?“

„Není snadné to vysvětlit,“ řekl. „Mám Havla rád jako člověka, vážně mám.“ Trojan odklepl popel na zem. „Nechci říkat nic proti němu, protože během komunistické éry to byl velmi statečný muž. Statečnější než kdokoli z nás.“

Trojan udělal pauzu, zaklonil hlavu a zadíval se na strop. Znovu si hluboce potáhnul z cigarety a zadržel kouř.

„Tak co se pokazilo?“ zeptal jsem se.

Tentokrát dým vyšel ven jeho ústy jako kouřová stěna a na krátký okamžik mu zakryl tvář. Ale slova, která rychle následovala, jsem slyšel.

„Každým coulem se podvoluje politikům. Není schopn se jim postavit.“

Měl jsem otevřený laptop. Chtěl jsem si co nejrychleji zapsat jeho slova, ale bál jsem se, že kdyby věděl, že ho chci citovat, přestal by mluvit.

„Mluvíte s ním o tom někdy?“

„Několikrát jsem za ním zašel ohledně nového zákona o státním občanství.“

Trojan se opřel na židli a nohy si položil na konferenční stůl. Na dřevěné desce byly vypálené černé skvrny.

„Co říkal?“

„Jenom si tisknul ruce a říkal, že je sám také proti rasismu, ale že tento nový zákon je v souladu s ostatními evropskými zeměmi a jejich zákony o občanství.“

„Věříte mu?“

„Samozřejmě, že ne. Proto jsem vůči němu v opozici.“

Trojan byl nadšený, že jsem v Praze, a chtěl mě představit několika novinářům. Navrhl, abychom další den zašli na večeři. Řekl mi, že se pokusí, aby se se mnou sešel populární televizní komentátor Jan Urban. Chtěl mi také domluvit schůzku v Ústavu pro soudobé dějiny. Chtěl, aby o mém bádání věděli z první ruky.

„Řekněte mi, jak jste objevil dokumenty o Letech,“ řekl. „Netušil jsem, že něco takového vůbec existuje, dokud se o vaší práci nezmínil zahraniční tisk.“

Vyprávěl jsem mu, jak jsem se o dokumentech z tábora v Letech doslechl, zatímco jsem si objednával církevní záznamy kvůli průzkumu emigrace do Clevelandu v Ohio. Řekl jsem mu o svých setkáních ve Washingtonu a o tom, jak mi česká vláda nejprve nabídla pomoc, ale když jsem potom chtěl dělat rozhovory s dozorcí z tábora, kteří jsou ještě naživu, zástupce velvyslance na americké ambasádě Petr Vančura se obrátil proti mně.

„Pobuřuje mě to,“ řekl Trojan, „ale nepřekvapuje. Znáám Petra dobře. Býval jedním z nás, než se dal na politiku.“

„Co se stalo? Co se pokazilo?“

„Jsou proti občanským právům. Bojovali jsme společně za lidská práva proti komunistům, ale teď nevidí, že dělají to samé některým svým vlastním občanům.“

„Oni?“

„Vláda. Bývalí disidenti.“

Viděl jsem, jak se mu v tváři chvějí svaly, a cítil jsem, že už o tom nechce mluvit. Otevřel dveře. Nechtěl jsem, aby je zabouchnul.

„A jak jste se o Letech doslechl vy?“ zeptal jsem se, abych změnil téma.

„Byl jsem ve Varšavě. Dostal jsem kopii vašeho referátu.“

„To jste byl vy,“ vykřikl jsem, „kdo tam přednesl tu úžasnou řeč za Helsinský občanský výbor... kritizující českou vládu! Kritizující nový zákon o občanství!“

Tehdy na sobě měl oblek a kravatu. Ostatně já taky. A teď jsme oba dva vypadali, jako bychom se měli postavit do fronty na polívku u Armády spásy.

„Nechápu, jak to, že jsme se nepotkali ve Varšavě,“ řekl Trojan. „Měli jsme se potkat už dávno.“

„Erika... Erika Schlagerová o vás neustále mluví.“

„Je to úžasná osoba. Skutečná bojovnice.“

„Počkejte, až se dozví, že jsem se s vámi konečně setkal.“

Oba jsme se smáli a vzájemně se plácali po ramenou. Vedli jsme stejnou válku proti stejným lidem a celou tu dobu jsem si myslel, že v ní jsem sám jako v temnotách.

„Předpokládám, že jste tu kvůli sobotnímu pietnímu aktu,“ navázal Trojan. „Nepotřebujete svězt do Písku?“

„Nebyl jsem pozvaný,“ řekl jsem. „Aspoň jsem tedy nikdy neobdržel pozvánku.“

„Cože? To snad není pravda. Ti mizerové.“ Trojan kroutil hlavou. „Vlastně mě to nepřekvapuje. Je jim to podobné.“

Rozepnul jsem vnitřní kapsu své brašny na počítač a vyndal z ní Nečasovu pozvánku. „Doufám, že tohle zafunguje. Dal mi ji profesor Nečas.“

„Vy jste se setkali?“

„Minulé úterý v Brně.“

„Vyřešili jste vzájemné nesrovnalosti?“

„Myslím, že mezi námi žádné nesrovnalosti nejsou,“

řekl jsem. „On prostě jen neudělal dostatečný výzkum. Spoléhá se výhradně na těch pár dokumentů, které viděl v Třeboni. Neudělal s nikým žádné rozhovory.“

Trojan se nad mojí odpovědí na chvíli zamyslel. Viděl jsem mu na očích, že by si o „těch nesrovnalostech“ chtěl ještě promluvit, ale neustále se díval na hodinky. Očividně měl někam naspěch.

„Musíte se mnou jet v sobotu do Písku,“ řekl. „Kdyby nastal nějaký problém, jsem si jistý, že vás dostanu dovnitř.“

„Bohužel,“ řekl jsem, „musím tam být už v pátek odpoledne. Mám tam poskytnout rozhovor pro rozhlas.“

„Nemůžete to domluvit na pátek po páté odpoledne? Mohli bychom vyrazit hned, jak vypadnu z práce, a strávit večer s jednou romskou rodinou, kterou v Písku znám. Můžete se tak na vlastní oči přesvědčit, v jakém žijí strachu.“

Do místnosti vešla Laura a v ruce držela tiskovou zprávu. Společně s Bellou a Jo počítali, že je vezmu do Letů svým karavanem.

„Můžete odjet do Písku v pátek odpoledne?“ zeptal jsem se Belly.

„Za mě je to v pohodě kdykoli po čtvrté.“

„Výborně,“ řekl Trojan. „Musím teď jít.“ Opět se podíval na hodinky. „Máme dnes 25. výročí svatby. Slíbil jsem své ženě, že přijdu včas, a už teď mám zpoždění.“

Znovu jsme se vzájemně poplácali po zádech. „Nezapomeňte na zítřejší večeři,“ řekl ještě. „Kolem páté sem přijdu a vyzvednu vás.“

Když Trojan odešel, vzal jsem Jo, Bellu a Lauru na večeři. Šli jsme opět do stejné restaurace a dali si stejné jídlo. Objednal jsem pro všechny palačinku s džemem jako dezert. Účet, který se vyšplhal nad 400 korun, jsem zaplatil já, protože pro mě to odpoledne všechny tak tvrdě pracovaly. Bella pak musela odběhnout s tím, že prý už někde měla být. S Laurou a Jo jsme se ještě

procházel, až jsme došli k baru, ve kterém se konalo čtení poezie a kde se Laura měla sejít s nějakými přáteli. Snažili jsme se zorganizovat skupinu asi tak třiceti lidí, které bychom vzali do Letů autobusem, za nějž jsem byl ochoten zaplatit. Chtěli jsme mít na pietním aktu někoho, kdo by nás podpořil. Laura prohlásila, že půjde do baru zkusit někoho takového najít mezi svými studenty poezie a cizinci.

„Neopij se,“ řekl jsem.

Během večere nám vyprávěla, jak se první noc v Praze opila a požadovala, aby ji policejní auto, jež viděla na ulici, odvezlo domů. Tak je pobavilo, že jim nějaká Američanka dává rozkazy, že ji odvezli až ke dveřím.

V karavanu jsem zalezl do spacáku a pokoušel se číst, ale rychle jsem to zalomil. Kolem jedné hodiny v noci se někdo pokusil vylomit dveře. Rozsvítil jsem lampičku u postele a zakřičel: „KDO JE TAM?“ Slyšel jsem, jak dva lidé běží po mokrému asfaltu pryč.

Během noci jsem se po tomhle incidentu několikrát probudil. Opakovaně jsem se díval na hodinky a pak na dveře a okna. Čas od času jsem zaslechl nějaké hlasy. Přemítal jsem, jestli nemám vstát a až do rána jezdit kolem. Potom jsem napůl usnul a napůl vzpomínal na noc ve křoví v Angole, kdy jsem byl po několika dnech lovu tak unavený, že jsem si jenom rozložil matraci na zem u ohně a usnul. Během té noci se do kempu přihnul nosorožec a vyhnal všechny na strom, ale já jsem to celé prospal. To mi aspoň ráno všichni tvrdili, když jsem se probudil a našel je ještě pořád na stromech.

30

Praha, úterý 9. května 1995

Vstal jsem v půl šesté, šel na záchod a potom zjistil, že už v systému není dost vody na to, abych spláchnul. Přehraboval jsem se ve skřínce pod postelí a našel lahvev levného španělského vína. Spláchnul jsem s ním záchod a potom jsem vyždímal poslední hrnek vody na svůj ranní čaj, přičemž jsem málem spálil čerpadlo. Než jsem se oblékl, postříkal jsem se deodorantem a na oblečení stříknul osvěžovač vzduchu. Ukazovalo se, že žít jako potulný Cikán bylo skutečným bojem o přežití.

Kolem osmé hodiny ranní jsem šel směrem na Nové Město a snažil se najít holiče. Už několik měsíců jsem se nestříhal a vypadal jsem pěkně rozčuchaně. Prošel jsem několik bočních uliček, protože jsem si myslel, že holič si nemůže dovolit být na hlavním tahu. Žádného jsem ale nenašel, a tak jsem šel na hlavní poštu a zavolaal Aleně. Měla pro mě pár faxů. Řekl jsem jí, aby mi je schovala, protože jsem doufal, že pojedu do Třeboně, a cestou se zastavím u ní v Táboře. Bella mi na dopoledne nedomluvila žádné schůzky, a tak mě napadlo, že bych prostě mohl zajet druhý den ráno do Třeboně, pracovat celý den v archivu a ještě se do pěti dostat zpátky do Prahy. Alena a Josef Bednář mě chtěli vidět. On se do Letů na výraz protestu nechystal a myslel si, že ani já bych tam jezdit neměl.

Šel jsem zpátky do restaurace Radegast, že si dám oběd. Bylo tam plno, a tak jsem šel za roh, kde venkovní cedule hlásala, že mají levnější pivo. Když jsem ale uvnitř procházel jídelní lístek, zjistil jsem, že jídlo je o třetinu dražší. Bylo tam ale docela prázdno, a tak jsem si mohl v klidu přečíst noviny. Jako vždycky, když jsem dostal účet, bylo na něm o dvacet korun víc, než být mělo. Číšník se sice za navýšení velmi omlouval, ale dýško jsem mu nenechal.

Po obědě jsem šel nahoru po Václavském náměstí a potom Vodičkovou ulicí, až jsem našel drogerii, kde jsem se pokusil koupit nějaký deodorant. Žena v obchodě

žádný neměla. Zeptal jsem se jí, kde bych se mohl nechat ostříhat. Nasměrovala mě naproti do dámského salonu v zastřešené pasáži mezi dvěma ulicemi. Měla za to, že tam stříhají i muže.

Stříhání zabralo přes hodinu. Mladá dívka, která se mi věnovala, neustále odcházela, aby se vybavovala po telefonu. Myslím, že žila v přesvědčení, že komunismus ještě neskončil. Kamarádi byli důležitější než zákazníci. Nechala mě sedět v holičském křesle a já se na sebe díval do velkého zrcadla. Stárnul jsem. Světlé vlasy mi začínaly šedivět. Kolem očí jsem měl hluboké vrásky. Vousy jsem měl skoro úplně bílé. Přemítal jsem, jestli bych vypadal mladší, kdybych si je oholil. Potrásl jsem hlavou. Oblečení jsem měl nevyžehlené od chvíle, kdy jsem opustil Spillville. Nebylo divu, že mě česká vláda nebere vážně. Přemýšlel jsem, jestli by se mi podařilo donutit je postavit v Letech pořádný památník, kdybych se vrátil k tomu, že bych namísto džín a košile s krátkým rukávem zase nosil oblek s tenkým proužkem.

Šel jsem do kanceláře k Belle. Spolu s Laurou zrovna pracovaly na letáčku, který jsme chtěli rozdávat v sobotu na pietním aktu v Letech. Byly do toho tak zabrané, že když zazvonil zvonek u dveří, musel jsem jít otevřít sám.

Stál tam tak pětačtyřicetiletý hubený muž v sepraných džínách a džínové bundě. Jeho jasně modré, živé oči ve mně budily představu detektiva nebo špiona – někoho, kdo něco hledá.

„Jan Urban,“ řekl a podával mi ruku. „Česká televize. Jste pan Polansky?“

Potrásl jsem mu rukou. „Ano.“ Ihned mi ruku pustil a vešel. Nic s sebou nenesl.

„Volal mi Václav Trojan. Máme se tu sejít a promluvit si s vámi o Letech.“

Urbanova angličtina byla výborná, bezchybná. Měl oči lovce, kterému nic neunikne. Představil jsem ho Belle a Lauře.

„Kávu?“ zeptala se Bella.

Trojan dorazil o dvě minuty později. Seděli jsme v neutěšené místnosti recepce a nad třemi hrnky kávy probírali mé zkoumání Letů. Trojan na mě odkazoval jakožto na amerického historika. Na další den odpoledne už mi domluvil schůzku v Ústavu pro soudobé dějiny.

„S tím ústavem má co do činění Havlův bratr, že?“ zeptal se Urban.

„Právě proto chci, aby je Polansky informoval o svém bádání,“ řekl Trojan. „Když získáme jejich podporu, prezident se o tom dozví.“

„Tak o co jde?“ zeptal se Urban. „Slyšel jsem něco o tom, že jste napadl našeho prezidenta... kvůli cikánskému táboru?“

Tohle byl muž, kterého jsem potřeboval, abych odkryl snahu české vlády ututlat Lety. Tři roky bojů nyní došly do kritického bodu. Modlil jsem se, aby se mi podařilo vysvětlit všechno dostatečně dobře na to, abych ho zaujal. Odkášlal jsem si a vyprávěl mu o dokumentech, které jsem objevil v třeboňském archivu, o rozhovorech s místními Čechy, o setkání na českém velvyslanectví a o Vančurově obratu o sto osmdesát stupňů, když jsem zmínil, že bych rád vyhledal dozorce a vězně, kteří přežili, a udělal s nimi rozhovory.

Očima jsem přeskakoval tam a zpátky mezi Urbanem a Trojanem. Oba dva vypadali, že jsou z toho všeho tak vedle, že jsem nevěděl, ke komu z nich se obracet. Potom mezi sebou začali mluvit česky. Pochytil jsem pár slov a rámcově pochopil, o čem asi tak mluvili. Mysleli si, že můj příběh je bomba.

„Petra Vančuru znám,“ řekl Urban nakonec anglicky. „Pracovali jsme spolu v Občanském fóru. Překvapuje mě, že se takhle chová.“

„Hájí Havla,“ řekl Trojan. „Je to Havlův muž ve Washingtonu.“

„Pojďme se tedy podívat na to, co nám k Letům poví Havel,“ řekl Urban. Vstal a došel k telefonu. „Zavolám k němu do kanceláře a požádám o kopii jeho sobotního projevu.“

Zpaměti vytočil číslo. Okamžitě se s někým spojil. Trojan pro mě šeptem překládal.

„Jan Urban, Česká televize. Rád bych získal kopii projevu prezidenta Havla, který se chystá mít v sobotu v Letech.“ Pauza. „Já vím, že ho musí schválit jeho poradce.“ Pauza. „To abyste ho tedy raději sehnali, je to naléhavé. Myslím, že jestli si v sobotu prezident nedá pozor na to, co řekne, mohl by se chytit do pastí.“ Pauza. „Zařídte, aby mi dnes večer zavolal domů. A připomeňte mu, že je to naléhavé.“

Podíval jsem se na Trojana. Tak se soustředil na doslovný překlad Urbanova telefonního hovoru, že jsem měl dojem, že ho sám celý ani nevnímám. Proč Urban varoval prezidentovu kancelář ohledně možné pastí? Byl to snad nějaký novinářský trik, se kterým jsem nebyl obeznámen? Trojan mrkal, jako by se právě snažil probrat z tranzu.

„Bude zajímavé podívat se na to, co je v Havlově projevu,“ řekl Urban, když se vracel od telefonu. „Muž, který je prezidentovou pravou rukou, mi dnes večer zavolá domů.“

Znovu se ozval zvonek u dveří. Bella šla otevřít.

„Chci s vámi zítra udělat rozhovor,“ řekl mi Urban, „pro různé programy na České televizi. Chci dát dohromady tým investigativních novinářů, aby našli dozorce z Letů, kteří jsou stále ještě naživu.“

Bella se vrátila se dvěma dalšími reportéry, mladou ženou a mladým mužem. Představila nám je: Kathleen Knox z Prague Postu a David Vaughan z Radia Praha a korespondent BBC. Urban byl jejich příchodem viditelně otřesen. Podíval se na Trojana, jako kdyby chtěl, aby je odvedl.

„Počítám, že teď můžeme udělat tiskovou konferenci,“ řekla Bella.

Urban vstal a představil se. „Nevadilo by vám počkat ve vedlejší místnosti, než skončím?“ zeptal se. Udělal pauzu, podíval se na Trojana a potom na oba reportéry. „Musím vám říct, že očekáváme, že s panem Polanským uděláme exkluzivní rozhovor. Byli bychom rádi, kdybyste pár dní nic nezveřejňovali.“

Trojan vstal a odvedl novináře do vedlejší místnosti. „Ještě kávu?“ zeptala se Bella.

Urban mě téměř hodinu zpovídal ohledně mého příběhu a procházel záznamy a dokumenty uložené v mém počítači. Když se zrovna nedíval letmo na Trojana, potřásl hlavou anebo cvakal zuby, jako kdyby neustále posouval kuličky na počítadle.

„Nemáte nějaké kopie těchhle záznamů, které bych si mohl večer pročíst?“ zeptal se Urban.

Dal jsem mu svoji povídku *Zloději spí* o šedesáti šesti stranách a čtrnáctistránkový seznam záznamů z Letů, které se nacházejí v třeboňském archivu.

„Nemáte kus papíru?“ zeptal se mě.

Dal jsem mu jednu ze svých vizitek. Napsal něco na její zadní stranu.

„Tohle je telefonní číslo ke mně domů. Zavolejte mi v devět večer. Řeknu vám, kde se zítra setkáme.“

Než Urban odešel, ještě jednou spolu s Trojanem mluvili česky. Oba dva byli rozrušení. Nebyl jsem si jistý čím.

Bella dovnitř konečně přivedla ty dva britské novináře. Velmi jsem se jim omlouval, že jsem je nechal čekat. Myslím, že Urbanova přítomnost v nich vzbudila ještě větší zájem. Oba dva vytáhli tužky a bloky.

Když Jan odešel, začal jsem odpovídat na jejich dotazy. Obzvlášť Davidovy otázky byly velmi dobré. Jak jsem mohl dělat takový druh výzkumu, aniž bych uměl česky anebo německy? Jak jsem mohl dospět ke svým závěrům, když neexistoval dostatek důkazů? Jak to, že

Nečas došel k jiným závěrům? Nepřeháněl jsem? Oba dva už Nečase buď navštívili, anebo mu volali předtím, než jsem se s ním setkal já.

Řekl jsem jim, že vždycky když jsem hledal v záznamech nebo dělal rozhovory, měl jsem s sebou překladače. Nečas viděl jen část záznamů v Třeboni, zatímco já je prošel všechny. Vypτάval jsem se také místních lidí z Letů a okolí a také lidí, kteří v táboře pracovali. Nečas ne. Takže jsem šel ještě o pár kroků dál.

Řekl jsem, že jsem měl s Nečasem schůzku, během níž jsme si vyměnili informace. Byli jsme si v našich bádáních blíže, než by vláda chtěla uvěřit. Vláda se snažila poštvat nás jednoho proti druhému. Myslel jsem si, že jsme si vzájemné rozpory vyjasnili. Řekl jsem Davidovi, že jsem byl obviněn z přehánění ve chvíli, kdy jsem tvrdil, že tábor spravovali pouze Češi, ale v tuto chvíli jsem měl kopie všech 96 tamních zaměstnanců a všichni byli Češi. Vláda řekla starostovi z Letů, že v táboře pracovalo jen 6 dozorců, zatímco já jsem našel seznam s 91 jmény.

Zeptal jsem se, proč se mi vláda snaží zabránit, abych udělal rozhovory s dozorcí z tábora, kteří ještě mohou být naživu. Na českém velvyslanectví ve Washingtonu mi nabídli veškerou možnou pomoc, ale když jsem jim řekl, že bych rád udělal rozhovory s dozorcí a těmi, kdo tábor přežili, najednou svou nabídku stáhli. Faxem jsem se odvolal na prezidenta Václava Havla, ale posílali mě jen od jednoho ministerstva ke druhému. Nikdo se se mnou nechtěl setkat, nikdo mi nechtěl pomoci. A tak jsem dospěl k závěru, že mi česká vláda chce zabránit, abych náhodou na něco nepřišel. Jinými slovy, nejvyšší vládní kruhy měly podíl na snaze tuto záležitost ututlat.

Vyprávěl jsem jim, jak bylo zemědělské družstvo prodáno soukromé společnosti poté, co na českém velvyslanectví ve Washingtonu souhlasili, že by se mělo z daného místa odstranit.

Myslím, že oba dva novináři nakonec odcházeli s pocitem, že šlo o větší rybu, než se původně domnívali. Oba dva řekli, že se se mnou pravděpodobně znovu spojí. David se zmínil, že pojedou do Letů a využije našeho autobusu, jestli v něm budou ještě nějaká volná místa.

Když odešli, vydali jsme se s Trojanem na pivo a na večeři. Zkusili jsme jít do hospody za rohem HOSTu, ale bylo tam plno. A v další taky.

Nakonec jsme našli hospodu, kde byli jen tři zákazníci. U výčepu nikdo nestál a všechny stoly kromě jednoho byly volné.

„Musí tu mít mizerné pivo,“ namítl jsem.

„Naopak,“ řekl Trojan a ukázal na značku jejich piva. „Je to jedno z nejlepších.“

„Tak proč...“

Přišla k nám servírka. Byla to Cikánka. Další žena vykoukla ze dveří kuchyně. I ona byla Cikánka. Znovu jsem se podíval na jediné zákazníky. I oni vypadali jako Cikáni.

„Nemůžu tomu uvěřit,“ řekl jsem. „Taková náhoda.“

Trojan zakroutil hlavou jako omráčený. „Myslel jsem si, že tady v okolí znám každou hospodu,“ řekl. „Netušil jsem, že je tu kolem nějaká cikánská.“

Objednali jsme si dvě piva a jídelní lístek. Servírka nám řekla, že mají jen guláš.

„Je v Praze hodně cikánských hospod?“ zeptal jsem se Trojana.

„Tohle je jediná, o které vím.“

„Vypadá příjemně.“

„Čistší než ty dvě, ve kterých jsme byli předtím.“

Několik minut jsme tam oba dva seděli jako ve snách. Nebyl to velký podnik. Z ulice jsme vyšli půl patra nahoru. Se zrcadly za krátkým skleněným výčepem to uvnitř vypadalo spíš jako zářivá čajovna. Bylo tam jen pět nebo šest stolů. Na podlaze byl koberec. Z výzdoby byla cítit

ženská ruka. Na každém stole stála váza s květinami. V jednom koutě byla opřená kytara a tahací harmonika.

„Zajímalo by mě, jestli někdy slyšeli o Letech,“ řekl jsem.

„Než ses objevil, nikdo nikdy o Letech neslyšel,“ zakroutil Trojan hlavou. „Ani většina Cikánů ne.“

První pivo jsme vypili hodně rychle. Byl jsem z těch rozhovorů vyprahlý. Hádal jsem, že Trojan byl vyprahlý z přílišného rozrušení. Ještě pořád jsem si nebyl jistý kvůli čemu.

Asi dvanáctiletá dívenka nám přinesla guláš. Než odešla, utřela ze stolu mokrý kolečka, která tam zanechaly půllitry.

„Jak jste se seznámil s Havlem?“ zeptal jsem se, když mi Trojan podával chleba.

„V osmašedesátém jako student,“ řekl a rozlomil rohlík na půlky. „Pracoval jsem v divadle, kde zrovna uváděl jednu ze svých her. Dělal jsem osvětlovače.“

„Včera jste mi vyprávěl, že znáte jeho bratra.“

„Ivana, jo. Jeho bratra jsem znal líp. Pořád jsem chodíval k nim domů. A pak jsem se seznámil s Václavem.“

„Má Havel nějaké děti?“

„Ne, jen milenky.“

„Znáte je?“

„Pár jsem jich znal. Nevím, jestli se ještě stýká s nimi anebo s jinými.“

„Co na to říká jeho žena?“

„Je to česká žena. Co může říkat?“

Když jsme dojedli guláš, objednali jsme si další pivo. Než nám ho servírka donesla, zase dosucha utřela náš stůl od mokrých koleček. Už jsem chápal, proč je tu všude tak čisto. V žádném z popelníků nebyl jediný špaček.

„Kdy myslíte, že se Havel změnil?“

Pořádně si přihrnul ze svého piva, aby mě dohnal. „Myslel jsem si, že Američani neumějí pít.“

„Polansky zní přece tak česky, že to víc nejde,“ prohlásil jsem.

Zasmál se a potom odpověděl na moji otázku. „Hodně jsem o tom přemýšlel,“ řekl a odmlčel se, aby se znova napil. „Poprvé jsem si toho všiml, když si podal ruku s Waldheimem.“

„S rakouským prezidentem?“

„S válečným zločincem, kterému by Spojené státy ani nedaly vízum. Jen si to představte, Spojené státy nedovolí prezidentovi Rakouska navštívit jejich zemi, ale Havel ho sem pozval. Choval se k němu jako k honoraci. Ve veřejnoprávní televizi si s ním potřásl rukou. Choval se k němu s úctou.“

„Proč?“

„To nikdo neví. Havel to nikdy nevysvětlil.“

„A to bylo poprvé, kdy jste k Havlovi ztratil důvěru?“

Trojan v rukou otáčel püllitrem s pivem a zíral na krajkové vzory, které na skle nechávala pěna. Vypadalo to, jako by se z nich pokoušel číst jako z lógru.

„Ta příhoda s Waldheimem byla jen náznakem. Skutečná Havlova proměna přišla, až když odstoupil z úřadu československého prezidenta. V tu chvíli mi bylo jasné, že ho zajímalo víc to, aby zůstal v politice, než aby se stal morální záštitou země.“

„Proč abdikoval?“

„Aby se mohl stát prezidentem České republiky.“

„Myslíte, že neudělal dost pro to, aby ty dvě země udržel pohromadě?“

„To rozhodně ne. Zřekl se Československa, aby si byl jistý, že bude prezidentem České republiky. Myslel jen sám na sebe. Chtěl si zajistit postavení.“

Tou dobou už byly obsazeny další dva stoly. Zákazníci měli otrhané oblečení a dlouhé kníry. Všichni měli před sebou pivo nebo víno, ale nikdo nepil tak rychle jako my dva. Výčepní se připojila k mužům u stolu. Vypadali jako jedna rodina. Jeden z mužů vzal do ruky tahací harmoniku a další kytaru.

„Proč se tak zajímáš o Havla?“ zeptal se Trojan. „Myslel jsem, že pátráš po historii Letů a ne Havla.“

„O Havla jsem se vlastně zajímal dávno předtím, než jsem slyšel o Letech. Havel byl můj hrdina. Sestřenice mého otce a její manžel tu byli v 50. a 60. letech ve vězení za to, že pomáhali své dceři utéct do Kanady. Havel byl jejich hlasem, hlasem tolika lidí, jako byli oni.“

Trojan se podíval hluboko do svého téměř prázdného pultitru. „Já vím, já vím,“ řekl. „Můj hrdina to byl taky, než došlo na nový zákon o občanství. V tu chvíli jsem věděl, že se nakonec přece jen nadobro změnil.“

„Proč ho podepsal?“

Trojan se na pár vteřin zarazil. Potom potřásl hlavou. „Původní zákon nepodepsal, protože ještě nenastoupil do úřadu. Později k němu napsali dodatek, který nebyl tak hrozný jako ten původní zákon, tak ten dodatek podepsal, čímž to celé vešlo v platnost.“

„Stejně se ukázalo, že je to zákon namířený proti Cikánům, co žijou v České republice. Je diskriminační. Buď jim zabraňuje, aby mohli získat občanství, které měli za dob, kdy se jejich země jmenovala Československo, anebo je jejich občanství zbavuje.“

„Já vím, já vím,“ řekl Trojan. „Neměl to podepisovat. Ještě horší ale je, že proti němu nevystoupí.“

Naši sousedé u dvou vedlejších stolů teď hráli na svoje nástroje. Byla to hudba, jakou jsem nikdy předtím neslyšel. Kombinace španělského flamenga, Dvořákových lidových písní a Bartókových cikánských melodií. Nebyla hlučná, byla tichá a velmi příjemná.

„Mluvíš s ním o tom někdy?“

„Od té doby, co se stal prezidentem České republiky, jeho zaměstnanci mezi námi zablokovali jakoukoli přímou komunikaci. Posílám mu vzkazy a dopisy skrze jeho lékaře, který ho vidá skoro každý týden. Je to náš společný přítel.“

„A Havel odpovídá?“

„Moc ne. Jednou nebo dvakrát přes doktora něco vzká-
zal. Ale nic povzbudivého.“

„A ty si nemyslíš, že je Havel zapletený do Letů? Už jen to jeho mlčení z něj dělá komplice. Jestli nevystoupí proti zákonu, tak tím podporuje vznik dalších Letů.“

Trojan zmlknul. Pořád v ruce svíral svůj téměř prázdný püllitr a pořád zíral na bílou pěnu na jeho stěnách. Objednal jsem nám další rundu. Dívka z kuchyně nám zase utřela stůl.

„Měl bys napadat Klause nebo Němce,“ řekl Trojan. „A ne Havla. Havel je možná slaboch, ale není zlej. Klaus a Němec zlý jsou.“

„V Americe Němce nikdo nezná a jenom pár lidí tam slyšelo o Klausovi. Když Američani přemýšlí o České republice, napadne je jen Havel. Havel dodává všem místním politikům důvěryhodnost a bude to tak, dokud proti nim nevystoupí. Jestli je česká vláda rasis-tická dneska...“

„To je...“

„... tak to Havel musí říct nahlas. Jestli bude dál mlčet, je jejím komplicem. A proto musím napadnout jeho, abych byl slyšet. Jinak se o rasismu, o skinheadech, co zabíjejí Cikány, ani o snaze ututlat to, co se dělo v letech, nikdy nikdo nedozví. Havel by měl z principu odstoupit. Teda jestli mu ještě nějaké principy zbyly.“

Dostali jsme nová piva.

„Všechno, co říkáš, je pravda,“ řekl Trojan. „Ale Havel je naše jediná naděje. Nedovedu si jako prezidenta představit nikoho jiného než jeho. A je jedno, jak špatný je. Kdokoli by se dostal na jeho místo, byl by ještě desetkrát horší.“

„Sakra!“ skoro jsem vykřikl. „Už bylo devět. Měl jsem volat Urbanovi!“

Běžel jsem k výčepu, abych zjistil, jestli mají telefon. Cikánka, která tam myla püllitry, se zeptala muže u jednoho ze stolů. Přikývl. Telefon byl v kuchyni na zdi. Nikdy v životě jsem neviděl čistší kuchyň.

Vytočil jsem Urbanovo číslo. Bylo obsazeno. Zkontroloval jsem čas na hodinkách. Bylo za deset minut půl desáté. Nepřestával jsem číslo vytáčet, dokud jsem se nedovolal.

„Kde jste?“ zeptal se.

„Pijeme s Trojanem v cikánské hospodě.“

„Poslyšte. Setkáme se zítra ráno v 9:25 na nástupišti stanice metra Muzeum. Odtamtud pojedeme do studia. A teď mi dejte Trojana.“

Zavolal jsem na Trojana. Vypadal velmi střízlivě, skoro smutně. Už jsme pili a povídali si skoro dvě hodiny. Necítil jsem se opilý a ani on opile nevypadal, ale už jsme do sebe každý koplí šest piv.

Trojan mluvil s Urbanem skoro půl hodiny. Od našeho stolu jsem toho moc neslyšel. Docela často jsem ale zaslechl jméno prezidenta Havla. Trojan neustále kroutil hlavou, jako kdyby se toho už dál nechtěl účastnit. S kým se zapletl? Se mnou? S Urbanem? S Lety? S Havlem? Když viděl, že se na něj dívám, otočil se ke mně zády. Sklonil hlavu a telefon schoval v dlaních, přičemž ho tiskl, jako kdyby to bylo nějaké zvířátko a on nechtěl, aby bylo slyšet.

Ještě než se Trojan vrátil, objednal jsem nám další piva. Během éry komunismu čeští vyjednávači rádi své oponenty nutili pít, čímž se z nich snažili dostat více informací. Sami pili štafetově, takže tam vždycky byl někdo připraven v pití pokračovat. To by se mi teď hodilo. Čím víc Trojan pil, tím víc mluvil. Jenomže mně samotnému docházel dech. Zatím jsem se vyptával na všechno možné a dostával odpovědi, nebyl jsem si ale jistý, kolik piv ještě zvládnou vypít.

Trojan se vrátil vyprahlý. Další pivo vyžahnul na jeden zátah, ale nedovolil mi objednat mu další, dokud také nedopiju. Pak jsme si dali další dvě.

„Tak mi řekni, co o Havlovi víš,“ řekl. „Jak se ho chystáš vyličit ve své knize?“

„Kdo řekl, že píšu knihu?“

„Nepíšeš snad knihu o Letech?“

„Ještě jsem se nerozhodl,“ řekl jsem. „Zatím nemám, o čem bych psal. O záznamech už napsal Nečas. Neviděl je všechny a některé špatně vyložil. Já si myslím, že už dokumenty v Třeboni byly pokusem něco skrýt. Ačkoli je jich tam 40 000, jsou v nich velké mezery tam, kde by jich mělo být ještě mnohem víc. Co se s nimi stalo? Proč zmizely?“

„Proč ale pořád napadáš Havla v americkém tisku? Pokaždé, když dáváš rozhovor, tvrdíš, že je Havel zapletený do snah něco skrýt.“

Už jsem to Trojanovi vysvětloval. Byl snad příliš opilý na to, aby si to pamatoval, anebo se teď snažil přepít mě a získat tak víc informací? Hráli jsme snad tu samou hru? Měl jsem toho muže rád, ale zdálo se, že se zaseknul na tom, že bude hájit Havla.

„Víš,“ řekl Trojan, „že děláš spoustě lidí v České republice velkou radost tím, že našeho prezidenta napadáš? Nedokážou ho pošpinit, ale tobě se to daří.“

Napil jsem se, abych Trojana dohnal. Měl jsem teď pocit, jako bychom si dávali páku. Hlava se mi pročistila. Je možné chytit v pití druhý dech?

„Tím, že Havla napadáš, nahráváš do karet jeho protivníkům. Havel je teď nejvíc oslaben. Nemá žádnou moc, ani politickou, ani morální. Nepostaví se ani Klausovi, ani žádnému jinému politikovi.“

„Tak ho nechte odstoupit,“ namítl jsem. „Odstoupit v zájmu principu.“ Znovu jsem se napil. „On má moc. Moc v tom, že odstoupí. Ve chvíli, kdy už nebude v úřadu, ostatní země budou schopné soudit politiky České republiky za to, jací skutečně jsou. Finančně i morálně zkorumpovaní.“

Trojan objednal další piva. Chytil jsem sice druhý dech, ale zdálo se, že on je na tom ještě líp. Zarazil jsem se a usmál se na muzikanty. Neviděl jsem nikoho z nich

vypít ani dvě sklenky. Jejich hudba byla úžasná. Oni byli úžasní. Proč to Češi nevidí?

„Není to ve skutečnosti tak, že Čechy nesnášíš?“ zeptal se Trojan.

„Já jsem Čech. Moji předkové jménem Polansky byli Češi. Mám Čechy rád.“

„Prostě jen nesnášíš všechny, kdo pracují pro vládu.“

Dostali jsme další pivo. Přinesla ho výčepní. Podíval jsem se na hodinky. Bylo po desáté. Hádal jsem, že to malé děvče, které nás předtím obsluhovalo, už šlo spát. Žena nám stůl neutřela.

„Znal jsi Klímovou?“ zeptal jsem se. „Českou velvyslankyni ve Washingtonu?“

„Jestli jsem ji znal? Byl jsem s ní na ambasádě. Patřila mezi mé nejbližší přátele.“

„Víš, že když ji odvolali zpátky do Prahy, řekla Erice Schlagerové, že místní Romové zoufale potřebují pomoc? Že je Češi zabíjejí? Věděl jsi to?“ Odmlčel jsem se a čekal, až moje slova vstřebá. Potom jsem dodal: „Obdivoval jsem ji. Byla disidentka, která se nikdy nezpronevěřila svým hodnotám. Byla to pravá Češka.“

Trojan přikývl. „Souhlasím. Vlastně souhlasím se vším, co jsi dneska večer řekl, kromě tvého postoje vůči Havlovi. Jsem si jistý, že kdyby ses s ním setkal, měl bys ho rád.“

„Myslím, že se o Letech bavit nechce,“ řekl jsem.

„Možná bych vám dvěma mohl domluvit schůzku. Snad byste se mohli setkat v sobotu před pietním aktem.“

Trojan zamával prázdným püllitrem směrem k výčepu. Ztratil jsem druhý dech. Část svého piva jsem přelil do jeho püllitru.

„Vzdávám se,“ prohlásil jsem.

„Hlavně se nesmíš vzdát v Letech,“ řekl. „Jestliže během pietního aktu řekne kdokoli nějakou lež, musíš se mu postavit a protestovat. Budu protestovat s tebou. Budeme protestovat spolu. Nesmíš v sobotu nikomu odpustit žádnou lež.“

„Jasně,“ kývl jsem. „Když budeš protestovat se mnou.“
„Rozhodně. Líbíš se mi. Říkáš pravdu. Budeme protestovat spolu.“

S vervou jsme si přitukli poloprázdnými püllitry. Nerozbily se, ale z výrazu tváře cikánské výčepní jsem vyčetl, že nám už asi nenaleje.

Když jsme zaplatili, vypořádali jsme se na ulici. Divil jsem se, že můžu jít, ačkoliv jsem vůbec necítil nohy na chodníku. Co jsme to pili? Dvanáctky. Devět nebo deset?

„Nezapomeň zítra,“ pronesl Trojan. „Ve dvě odpoledne musíš být v Ústavu pro soudobé dějiny. Ředitel se s tebou setkat nemůže, ale bude tě očekávat jiný historik. Jestli tě někdo má brát vážně jako historika, musíš si je získat na svoji stranu.“

Říhnul jsem si. „Historika?“

„Nejdůležitější otázkou, kterou jsi vznesl, není, že Češi řídili koncentrační tábor, ale že na české půdě mohly stát plynové komory. To by pro nás bylo zdrcující.“

Trojan se choval, jako by byl úplně střízlivý. Když odcházel středem ulice, dokázal jsem mu sotva tak mávnout na rozloučenou.

„Polansky!“ Byl to výkřik do tmy. „Zavolej mi zítra v jednu odpoledne. Možná s tebou na tu schůzku budu moct jít. Líbíš se mi. Musíme se vidět každý večer, co budeš v Praze. Je toho spousta, co musíme probrat.“

„Dobrou noc, Trojane!“

Nepamatuji si, jak jsem se dostal zpátky do karavanu na parkovišti hotelu Atrium. Možná jsem jel metrem. Možná šel pěšky. Možná mě tam odvezl nějaký Cikán v koňském povozu.

31

Praha, středa 10. května 1995

Kolem šesté hodiny ráno mě probudil déšť. Byla pěkná průtrž, ale navíc jsem slyšel, jak něco chrastí na střeše karavanu, a v kocovině mi to nijak nepomáhalo. Potom jsem si matně vzpomněl, co to tam nahoře asi může být. Otevřel jsem dveře karavanu a přejel rukou po mokré ploše střechy. Bylo to příliš vysoko, abych tam viděl, ale rukou jsem nahmatal hrnek. Vydechl jsem úlevou. Nepamatoval jsem si, že bych ho tam předešlé noci, když jsem se vrátil opilý, dával, ale mozek byl dobře naprogramovaný na přežití. Když jsem se vrátil, muselo už pršet, a hlava si nějak musela vzpomenout, že mi ráno předtím došla voda. Rukou jsem dál šátral po studené špinavé střeše. Našel jsem konvici na čaj s odklopeným víkem a pět dalších hrnků. Nejenže jsem měl dost vody na ranní čaj, ale dokonce i na to, abych se umyl. Jenom jsem doufal, že to nebyl kyselý déšť.

Vzal jsem si dva aspiriny, udělal hrnek čaje, opláchl se a oblékl. Ve skříni visely kalhoty, sako a jedna bílá košile, která nebyla zmačkaná. Měl jsem cestovní žehličku, ale žehlení mi zrovna moc nešlo.

Z nějakého důvodu se po ránu ochlazovalo. Pod sako jsem si navlékl kašmírový svetr. Horký čaj mě rozehřál a kašmír držel teplo pěkně uvnitř. Potom jsem se posadil ke stolu, abych si doplnil deník o nejnovější události.

Kolem půl deváté jsem šel na stanici metra Florenc. Popojel jsem jednu stanicí na hlavní vlakové nádraží, abych si koupil noviny a něco k jídlu. Zjistil jsem, že na hlavním nádraží už bohužel zahraniční tisk neprodávají. Fronty na rohlík a párek byly příliš dlouhé, a tak jsem nečekal, vrátil se do metra a popojel další stanicí na setkání s Urbanem. Řekl, že v půl desáté bude na nástupišti. Když se neukázal v půl a pět, vyšel jsem nahoru po schodech, abych se podíval, jestli není tam. Přišel za dalších pět minut. Přijel jiným vlakem.

Toho dne vypadal elegantněji, vystrojený do černého saka s tenkým proužkem a ocelově modré košile. Přes ruku měl přehozený světle béžový kabát do deště a v ruce kufřík. Mohl být na cestě do kanceláře v New Yorku. Nastoupili jsme do dalšího metra.

Od stanice metra do televizních studií to bylo několik bloků. Cestou jsme procházeli moje dokumenty (seznamy, referát z Varšavy a *Zloděje slepic*). Jan v nich už předtím našel nějaké omyly. Říkal, že si chce být jistý, že neuděláme žádnou chybu. Celkově se ale domníval, že je to bomba. První pořad chtěl začít dotazováním na dozorce a nakonec ukázat, že to byli váleční zločinci a žádná z českých vlád s tím dosud nic neudělala. Šli jsme do televizního studia setkat se s týmem dokumentaristů, o nichž tvrdil, že nemůžou přijít o práci kvůli politickým tlakům. Kdyby se o to vláda pokusila, lidé z týmu by si mysleli, že narazili na něco skutečně velkého.

Jan chtěl zaútočit i na Petra Vančuru. Byl rozzuřený, že Vančura zneuctil nejprestižnější českou univerzitu, když tvrdil, že její učitelé byli v Třeboni a zkoumali tam dokumenty z Letů, přestože tomu tak nebylo. Jan věřil, že akademici si to nenechají líbit.

„Jestli se o tom dnes v Ústavu pro soudobé dějiny zmíníte, budou celí nepřítelští,“ řekl Urban.

„Doufám, že Trojan půjde se mnou.“

„Do Ústavu?“

„Ano.“

„O tom pochybuji. Dneska ráno jsem mu volal. Nevím, kolik jste toho včera v noci vypili, pánové, ale on si nic nepamatuje.“

Dolů do foyeru si pro nás přišel Ladislav Doležal a provedl nás vrátnicí. Zpátky v jeho kanceláři mu Jan v hrubých obrysech nastínil historii Letů a mé problémy s vládou. Ladislav se pro projekt nadchl. Urban mě požádal o novinový výstřižek, kde Vančura cituje Karlovu univerzitu, a o fax, který jsem zaslal Václavu Havlovi,

i s jeho odpovědí. Z Doležalovy kanceláře jsem zafaxoval Dolores do Spillvillu, aby mi poslala kopie.

Byli jsme s Urbanem v Doležalově kanceláři asi dvě hodiny a diskutovali o snahách vlády Lety ututlat, o tom, že odmítli utvořit se mnou komisi pro studium záznamů v Třeboni, jak předtím slíbili, i vyhledat dozorce z Letů a ty, kdo tábor přežili. Odešli jsme kolem půl dvanácté, protože Doležal měl mít další schůzku.

Urban měl problémy s tím, aby našel cestu ven z budovy. Jeho kancelář byla ve skutečnosti v centru města. Hlavní televizní studio, ve kterém jsme se právě nacházeli, bylo postaveno v 70. letech minulého století a bylo labyrintem chodeb bez jakéhokoli značení. Urban nakonec našel cestu ven a pěšky jsme spolu došli zpátky k metru. Čekal jsem, že mi řekne, kam jdeme a kde se mnou udělá rozhovor pro televizi, ale řekl jen, že si musí pospíšet, protože má další schůzku.

„A co dozorce z Letů?“ zeptal jsem se nakonec, když jsme čekali na metro.

„Někdo na tom pro mě dělá,“ řekl. „Nikommu, kdo pracoval pro Němce nebo jako dozorce v nějakém táboře, nebylo po válce dovoleno vrátit se do armády. Tihle muži se později za komunismu stali placenými informátory. Někdo pro mě prochází seznam informátorů a tajných agentů, který publikovaly jedny z našich novin, a hledá jména mužů, která jste mi dal. Viděl jste někdy ten seznam informátorů?“

„Ano. Byl na něm Burghauser.“

„Ten odborník na Dvořáka?“

Přikývl jsem. Urban potřásl hlavou a udělal si poznámku.

Jeli jsme metrem na Muzeum, kde Urban vystoupil. Řekl mi, ať mu další den ráno mezi sedmou a osmou zavolám. Neřekl mi, jaký má plán, ale najednou jsem měl pocit, že se něco změnilo. Myslel jsem si, že se mnou ještě ten den udělá rozhovor o dozorcích z Letů, kteří

byli válečnými zločinci. Oblékl jsem se, abych mohl promluvit před televizními kamerami.

Popojel jsem metrem na Malostranskou a odtamtud šel pěšky na Valdštejnské náměstí a hledal jsem Vlašskou ulici, ve které sídlil Ústav pro soudobé dějiny. Bylo tři čtvrtě na jednu a zastavil jsem se v hospodě na oběd. Jedl jsem rychle, abych mohl v jednu zavolat Trojanovi. V hospodě nebyl telefon, a pokud byl, nedovolili mi ho použít. Přeběhl jsem náměstí a našel vinárnu, kde mi dovolili, abych si zavolal. Nakonec jsem se k němu dovolal ve 13:05. Už odešel z práce.

Ústav pro soudobé dějiny sídlil ve starém domě. Možná to byl dokonce starý palác. Jakmile jsem stiskl tlačítko zvonku, ozval se bzučák. Dveře se otevřely do malé pasáže, vedoucí na malý dlážděný dvorek. Hned za dveřmi byla sice malá vrátnice, ale nikdo v ní neseděl. Na dvoře domu se procházel muž, který byl ještě starší než já. Zastavil jsem ho a zeptal se na dr. Pecku. Laskavě změnil směr své chůze a zavedl mě po schodech nahoru do čekárny. Když jsem mu řekl, jak se jmenuji, energicky mi potřásl rukou.

„Chvilíčku počkejte, prosím. Víím, že by se s vámi rád setkal pan ředitel ještě předtím, než navštívíte dr. Pecku.“

Můj průvodce zaťukal na dvoje vysoké dvojité bílé dveře se zářivými mosaznými klikami. Jedno křídlo poté mírně pootevřel a strčil dovnitř hlavu. O vteřinu později se ze dveří vyřítíl ředitel ústavu. Byl to muž, který kdysi s Trojanem podepsal Chartu 77.

„Pane Polansky, vítejte v našem ústavu.“ Neřekl mi, jak se jmenuje, ale hovořil velmi dobře anglicky. „Omlouvám se, že se vám dnes nemohu věnovat osobně. Mám nějaké jiné povinnosti. Dr. Pecka je ale velmi schopný muž. Dobře se o vás postará. Kdybyste potřeboval ještě cokoli dalšího, neváhejte se na mě, prosím, obrátit. Je pro nás ctí uvítat vás zde

v našem ústavu.“ Znovu mi potřásl rukou a vrátil se do své kanceláře.

Postarší profesor, kterého jsem potkal na dvorku, se za několik minut vrátil spolu s dr. Peckou, který mě vřele pozdravil. Onen postarší profesor se omlouval za svou chabou angličtinu, ale řekl, že bude tlumočit do té doby, než dorazí profesionální tlumočník. Přešli jsme do dřevem obložené kanceláře dr. Pecky, která se nacházela hned vedle a byla dostatečně prostorná, aby v ní stál malý konferenční stolek. Všichni muži, se kterými jsem se tu dosud setkal, byli oblečeni stejně jako profesori z Oxfordu nebo Cambridge v 50. letech do hnědých kalhot a tvídových sak s barevnými kravatami.

V konferenční místnosti čekal mladý vousatý muž, na sobě měl džíny a košili s krátkým rukávem. Stál tam a zkoušel kapesní diktafon. Zapnul ho a položil doprostřed stolu, ještě než jsme začali mluvit. Postarší profesor, který tlumočil, se mě poté lámanou angličtinou zeptal, zda mi nevadí, že se schůzka bude nahrávat.

Zasmál jsem se. „Orální historie je mou specializací,“ řekl jsem. Někde hluboko uvnitř jsem ale přemýšlel, proč si chtěli nahrávat mě a ne někoho z těch, kdo přežil Lety.

První otázka, kterou mi dr. Pecka položil, byla na mé akademické vzdělání.

Dal jsem mu svou vizitku, na které jsem byl uveden jen jako Paul J. Polansky, ředitel Centra pro výzkum české historie ve Spillvillu v Iowě. Nahlas ji přečetl.

„Studoval jsem Univerzity of Milwaukee, obory žurnalistika a historie.“

Odkášlal jsem si a pokračoval ve vyprávění o tom, že mé studium přerušila válka ve Vietnamu, o svém nesouhlasu s ní a o tom, jak jsem odjel do Španělska, abych ve studiu pokračoval tam. Neřekl jsem jim, že jsem nikdy žádnou univerzitu nedostudoval. Jen jsem dál vyprávěl, jak jsem během posledních třiceti let bádával v evropských archivech a s profesory na univerzitách

v Mnichově a Augsburgu pracoval na výzkumu emigrace z Německa na Bukovinu, mojí specializací že ale byla ve skutečnosti emigrace Čechů do Ameriky a že díky tomu jsem se náhodou dostal i k záznamům z tábora smrti v Letech.

Zatímco jsem dál žvanil, vzpomněl jsem si na svého starého profesora španělštiny z Milwaukee, který mi vyprávěl, jak během své doktorské zkoušky prostě pořád mluvil, a nedal tak zkoušejícím šanci, aby mu kladli nějaké otázky. A tak jsem dělal přesně totéž, abych se dostal od otázky mého akademického vzdělání. Kdyby si dr. Pecka uvědomil, že jsem nikdy na žádné univerzitě neodpřemoval, pravděpodobně by si myslel, že rozhovorem se mnou jen ztrácí čas a že má bádání nemůžou mít žádnou hodnotu. Nedal jsem mu šanci se mě na něco ptát až do chvíle, kdy jsem začal se svým příběhem o Letech. Samozřejmě že muž, který nám překládal, mě často žádal, abych zpomalil a on mohl tlumočit. Zdálo se mi, že dr. Pecka ve skutečnosti anglicky rozumí, jen se styděl mluvit. A tak jsem dál mlel pantem s typickým přístupem Angličanů, že jsou-li to vzdělaní muži, je jejich povinností rozumět královské angličtině. Zrovna když mi docházel dech, objevil se naštěstí skutečný tlumočník, který pocházel z Kanady a jmenoval se Derek Baton.

Nevím, komu se při pohledu na něj ulevilo víc: dr. Peckovi, onomu postaršímu profesorovi anebo mně. Derekovým prvním úkolem bylo rychle shrnout to, co jsem do té chvíle řekl, obzvláště tu část ohledně Vietnamu a Španělska. Mluvil jsem tak rychle a překlad byl tak pomalý, že si dr. Pecka nemohl být jistý, jestli jsem jel nejdřív do Vietnamu a pak do Španělska anebo naopak. Samozřejmě ode mne nebylo moc ohleduplné, že jsem mluvil tak rychle a zastavoval jen tehdy, když už jsem řekl dost na to, aby nebylo možné si to zapamatovat.

Prvních pár minut jsem dělal totéž Derekovi, až už

bylo jasné, že jsme začali probírat příběh Letů místo mého akademického vzdělání. Zpomalil jsem teprve ve chvíli, když mi dr. Pecka položil první otázku ohledně Letů.

„Proč říkáte, že v táboře bylo víc vězňů, než uvádějí záznamy?“ zeptal se dr. Pecka.

Vyprávěl jsem mu příběh ženy jménem Luzumová a potom o záznamech, které jsem viděl v Osvětimi.

„O Osvětimi,“ řekl jsem, „vyšla kniha, která obsahuje seznam jmen tisíců Cikánů, o nichž tam byly nalezeny záznamy. Mezi těmito jmény je mnoho těch, kteří tam přišli z Čech, většinou z okresu Písek. Tato jména ale nikde v záznamech z Letů nenajdete.“

„Němci byli strašní,“ řekl dr. Pecka. „Dělali hrozné věci ve všech zemích, které okupovali.“

„Lety ale nespravovali Němci. V Letech byli pouze Češi.“

„Zodpovědnost nesli Němci. Naše zem byla okupovaná. Za vše, co se stalo za druhé světové války, nesou odpovědnost výhradně Němci. Čechy nemůžete vinit z ničeho, co se stalo, zatímco zde byli Němci.“

Dr. Pecka byl ve své interpretaci německé okupace Československa tak neoblomný, že jsem se rozhodl vydat jiným směrem.

Řekl jsem dr. Peckovi, že důvodem, kvůli kterému mu Trojan volal a domluvil mi s ním schůzku, bylo to, že jsem od jejich ústavu potřeboval pomoc. Nechal jsem Dereka, aby to přeložil, a když jsem potom viděl, jak s radostí z toho, že potřebuji jejich pomoc, přikývli, pokračoval jsem s útokem.

Řekl jsem dr. Peckovi, že jsme si s profesorem Nečasem vyjasnili nesrovnalosti, a teď jsem si chtěl vyjasnit nesrovnalosti s Karlovou univerzitou. Kdo z této nejprestižnější univerzity v České republice navštívil Třeboň? Který profesor či kteří profesori prostudovali dokumenty o Letech?

„Kdo z Karlovy univerzity tvrdí, že v táboře pracovali pouze němečtí dozorcí, zatímco záznamy o každém, kdo tam pracoval, dokazují, že naprosto všichni byli Češi?“

Dr. Pecka zmínil několik jmen akademiků, kteří se zabývali moderní historií, ale nevěděl o nikom, kdo by se věnoval Letům. Pokusil jsem se všechno trochu vyhrotit připomínkou, že Petr Vančura z českého velvyslanectví citoval Karlovu univerzitu. Jak je možné, že oni či Ústav pro soudobé dějiny dovolí, aby se tato informace dále šířila v americkém tisku? K mému velkému úžasu to dr. Pecku nerozrušilo, natož aby se rozčílil. Jeho postojem bylo: no a co?

Vyjádril jsem obavy, že ti čeští dozorcí jsou válečnými zločinci. Souhlasili, ale dr. Pecka dál neoblomně trval na tom, že Němci nesou odpovědnost za vše, co se tu dělo od chvíle, kdy zemi v roce 1939 okupovali.

„Někdo ale přece jistě musel s Němci spolupracovat?“

Dr. Pecka odmítl myšlenku, že zde během německé okupace byli zlí Češi. Kolaboranti? Jen hrstka a ti už byli potrestáni. Váleční zločinci v Letech? Neexistuje prý nikdo, kdo by to mohl dosvědčit.

Zeptal jsem se dr. Pecky, jestli by za mě nepromluvil s českou vládou o tom, aby mi přestali znemožňovat bádání. Odpověděl mi, že jeho ústav nemůže říkat vládě, co má dělat. Požádal jsem je o morální podporu, kterou jsem podle jeho slov prý měl. Řekl také, že jsou připraveni zavolat mým jménem do kteréhokoliv archivu a ujistit se, že jeho dveře jsou mi otevřeny. To bylo ale tak všechno. Dr. Pecka navrhl, abych jim pro jejich časopis zaslal článek o Letech s ohledem na aspekt ústního vyprávění svého výzkumu, který prý otisknou. V České republice se zatím takovému výzkumu v oblasti orální historie nikdo moc nevěnoval. Dr. Pecka mi řekl, abych článek s dvojitým řádkováním asi o 20 stranách a přibližně 5000 slovech zaslal přímo jemu. Mohu jej prý zaslat v angličtině a oni si ho nechají přeložit.

V tu chvíli zazvonil telefon. Hovor byl pro mě. Na druhém konci drátu byl Trojan.

„Jak to jde?“ zeptal se.

„Vedeme s dr. Peckou zajímavou diskusi. Přijdeš sem?“

„Ne,“ řekl. „Právě jsem praštil s prací. Řeknu ti o tom později.“

Jak jsem se vracel ke konferenčnímu stolku, přemýšlel jsem, co bych tak mohl dr. Peckovi říct, abych ho získal na svou stranu. Měl jsem pocit, že mě stále považoval za nepřítele a že se podílel na vládní kontrole napáchaných škod.

„Pane doktore,“ řekl jsem, „mohl byste pomoci Muzeu holocaustu ve Washingtonu získat kopie dokumentů z Letů? Muzeum se nabídlo, že uhradí náklady za mikrofilmy.“

Myslel jsem si, že bude považovat za čest, když ho muzeum osloví a požádá o pomoc s uchováním záznamů z Letů.

„Ne,“ řekl. Našpulil rty a zakroutil hlavou. „Třeboňský archiv má pravdu, když nechce, aby si jejich výhradní záznamy kopíroval někdo jiný. Je to jejich majetek, měli by si zachovat výlučnost. Jestliže se výzkumníci chtějí na záznamy podívat, ať přijedou do Třeboně.“

„Třeboň se ale o záznamy nestará. Nejsou zkatalogizované. Není tam žádná kontrola vlhkosti. Jejich stav se zhoršuje. Převedení na mikrofilmy zajistí jejich uchování.“

Dr. Pecka neodpověděl. Naklonil se nad diktafon, který se už zastavil. „Jéje,“ řekl. „Kazeta je z obou stran plná. Hádám, že tím naše setkání končí.“ Potřásl mi rukou na rozloučenou a odešel.

Pár minut jsem v konferenční místnosti zůstal s Derekem a povídali jsme si o tom, proč přijel do Prahy. Byl potomkem pražských Židů a v Praze dělal doktorát. Pozval jsem ho na kafe. Šli jsme do baru o kus dál ve stejné ulici. Řekl mi, že je v Praze už od roku 1989 a zná

se s většinou lidí, se kterými se v různých obdobích stýkal Václav Havel. Derek byl na několika soukromých setkáních, kterých se zúčastnil i Havel. Řekl mi, že si všiml toho, jak se Havel začal měnit ve chvíli, kdy se nechal chytit do pastí lákadel, souvisejících s jeho úřadem: bavorák, osobní stráž, prezidentské letadlo. Měl také za to, že Havel udělal chybu, když si podal ruku s Kurtem Waldheimem, a že podpisem nového zákona o občanství jde proti vlastním principům. Derek zmínil hospodu U konička, kde se každou středu v osm večer schází Havlův bratr s Havlovými přáteli na pivo. Havel tam také chodíval popít, ale od té doby, co se stal prezidentem, už se tam ukáže jen zřídka.

Derek mě pozval, abych tam toho večera také přišel. Řekl jsem mu, že už mám smluvenou jinou schůzku. Povídali jsme si asi hodinu o tom, jak se Havel zajímá víc o to, že je prezidentem, než o to, aby se postavil za své vlastní principy. Derek mi řekl o článku o Havlovi a jeho problémech v New York Review of Books a dodal, že mi udělá kopii.

Když jsem opustil Dereka, jel jsem metrem do kanceláře HOSTu. Byla tam Bella a snažila se dostat ven tiskovou zprávu. Ještě stále nebyla přeložená do češtiny. Volal prý Trojan. Zarezervoval už předtím místnost pro tiskovou konferenci, ale teď ji chtěl odvolat. Myslel si, že bude lepší ji uspořádat v Písku a ne v Praze. Nikdo v HOSTu s ním nesouhlasil. Veškeré noviny sídlily v Praze, nikoli v Písku. Mysleli si, že vyměknul.

Bella si chtěla dát pivo. Šli jsme za roh a jedno si dali, potom jsme jeli taxíkem na setkání s Milenou Hübschmannovou na Karlově univerzitě.

Když jsem učil kurz psaní v rámci letní školy na Iowské univerzitě, procházel jsem na počítači literaturu týkající se Romů. Hübschmannová publikovala víc věcí než všichni ostatní dohromady. Nemohl jsem se dočkat, až se s ní setkám. Ačkoli to byla kamarádka

Belly, setkat se s ní bylo obtížné, protože byla neustále v jednom kole.

Našli jsme Milenu ve druhém poschodí univerzitní budovy obklopenou studenty. Byla to štíhlá, asi padesátiletá žena a hranatou tvář a tmavou pletí mi připomínala Filipínku. Pozvali jsme ji na pivo, ale odmítla. Musela jít na večírek profesora, který slavil sedmdesátiny a konečně odcházel do důchodu. Mluvila dobře anglicky, ale tak tiše, že pro mne bylo těžké ji slyšet. Všechny své studenty kromě dvou nechala odejít a zavedla nás nahoru do třídy, kde jsme si mohli promluvit.

Jedním ze studentů, kteří se k nám přidali, byl mladý muž z New Yorku. Řekl, že je částečně Cikán. Vůbec neměl tmavé rysy. Byl v Praze proto, že ho najal romský právník s politickými ambicemi, aby pro něj psal tiskové zprávy. Bella pro tohoto právníka také kdysi pracovala. Bylo to ale to jediné, co kdy dělal – posílal tiskové zprávy. Společnost tomuto mladému muži z New Yorku dělala mladá Češka. Neposlouchal jsem dost pozorně na to, aby postřehl jejich jména. Milena chtěla, aby se zúčastnili naší diskuse.

Milena nikdy neslyšela o Letech. Řekl jsem jí o svém zkoumání a o tom, že se této kauzy teď snad ujme Česká televize. Milena mi řekla, že až donedávna byla vždycky stoupencem prezidenta Havla, ale má pocit, že se nepostavil za lidská práva v České republice. Byla přesvědčená, že by mu někdo měl poslat stejný dopis, jaký on kdysi poslal prezidentu Husákovi. Věřila, že by stačilo změnit tak málo. Ten dopis učinil Havla známým a obdivovaným po celém světě. Nyní se nacházel ve stejné pozici, jako byl kdysi Husák. Havel dělal stejné chyby.

Milena neustále opakovala, že se o politiku nezajímá, že o politice nic neví. Věděla ale, že Havel nevěnoval pozornost ochraně práv vlastních občanů.

Milena nám vyprávěla o projektu orální historie se slovenskými Romy, na kterém pracovala se svými studenty.

Už po půlhodině se letmo podívala na hodinky a omluvila se, že musí běžet. Měla zpoždění na večírek. Chtěla, abych jí slíbil, že zůstaneme v kontaktu. Doufala, že se zúčastní semináře o Letech, ačkoli ani ji nikdo nepožádal, aby tam pronesla řeč. Když jsme odcházeli, dala mi jako dárek plakát s hrou pro děti, která Romy učila počítat. Udělal ho Rom, který byl zrovna ve vězení za znásilnění své ženy. Už mu zbývalo odsedět jen málo a potřeboval peníze, až ho propustí. Milena pro něj plakát prodávala. Nemohla si dovolit dát jeden i Belle, ačkoli chtěla, aby jí pomáhala s jeho prodejem. Dal jsem Mileně stokorunový příspěvek a Bella dostala taky jeden plakát.

Vzal jsem Bellu na večeři. Našli jsme místo kousek odtamtud. Bella nepřestávala mluvit o svých projektech a své práci. Tolik se angažovala v kauzách za lidská práva v České republice, že jí na nic jiného nezbyval čas, dokonce ani na jejího přítele. Nakonec jsem se jí zeptal, jestli mají v HOSTu sprchu, kterou bych mohl příštího dne použít.

Dala mi klíče od kanceláře. „Přijďte brzy ráno a nikdo vás nebude rušit.“

„V kolik hodin přijдете vy?“

„Kolem půl jedenácté. Jsem pevně rozhodnutá zítra tu tiskovku dostat ven.“

„Není už pozdě?“

„Jakmile to Petr přeloží, můžeme to faxem rozeslat všem tiskovým agenturám. Jsem si jistá, že k nám od nich během zítřejšího odpoledne zajde pár lidí, aby se s vámi setkali, a zbytek v pátek ráno.“

Té noci se mi zdálo, že jedu po staré stezce pro muly ve Španělsku během období inkvizice. Soudcem byl dr. Pecka v nacistické uniformě. Shledal mě vinným tím, že jsem se vydával za historika, a odsoudil mě k životu v Letech. Probudil jsem se zalitý studeným potem, když mě čeští dozorcí začali ubíjet k smrti.

32

Praha, čtvrtek 11. května 1995

Té noci nepršelo, takže ráno jsem byl naprosto bez vody. Hodil jsem do brašny na počítač ručník, tašku s hygienickými potřebami a čisté oblečení a v 7:45 vyrazil. Došel jsem na Florenc a popojel metrem na náměstí Republiky. Byla to nejbližší stanice u hlavní pošty. Dostal jsem se tam asi ve čtvrt na devět.

Nejdřív jsem zavolał svému synovi Jamesovi. V Anglii bylo 7:15. Věděl jsem, že ráno nemá školu, ale odpověděl mi jen záznamník. Zanechal jsem vzkaz, aby se se mnou setkal v pátek odpoledne v Praze, strávil se mnou víkend a v neděli večer zase letěl zpátky do Anglie. Věděl jsem, že si jeho matka nepřeje, aby kterékoli z našich dětí jezdilo do České republiky, zatímco jsem se zabýval Cikány, a tak jsem dodal, že nemám žádné potíže, že moje křížová výprava skončila a že vláda konečně pořádně pietní akt k uctění památky obětí z Letů. Požádal jsem ho, aby mi zavolał do HOSTu a nadiktoval jejich telefonní číslo.

Potom jsem zavolał Aleně. Měla pro mě další faxy. Chystal jsem se ji navštívit? Navštívit Josefa? Trval prý na tom, že bych neměl do Letů jezdit a dodávat tak tamnímu pietnímu aktu na vážnosti.

„Nemůžu odjet z Prahy,“ řekl jsem. „Odfaxujte mi zprávy do HOSTu.“ Dal jsem jí číslo.

Třetí telefonát byl Janu Urbanovi. Trvalo mi víc než půl hodiny, než jsem se mu dovolal, protože linka byla stále obsazená.

„Držte mi palce,“ řekl mi. „Zavolám vám dneska do HOSTu.“ Než jsem mohl cokoli říct, zavěsil.

Šestý smysl mi říkal, že něco není v pořádku. Znělo to, jako by se styděl se mnou mluvit. Ani slovem se nezmínil o rozhovorech, bývalých dozorcích z Letů nebo o Doležalovi. Co se to dělo?

V úterý večer mi Trojan říkal, že se se mnou chce setkat každý den, co budu v Praze, ale od té doby jsem

ho neviděl. Proč Bella stále neodeslala tiskovou zprávu? Snažila se ona, Trojan a Urban z nějakého důvodu zastavit tiskovou konferenci? Pracovali všichni za mémi zády na tom, aby chránili prezidenta Havla? Najednou jsem o všech začal pochybovat.

Popojel jsem metrem jednu zastávku z Muzea a pěšky došel do HOSTu. Na schodech seděli dva Cikáni, kteří pro HOST pracovali na částečný úvazek. Protože se Bella chystala přijít později a měl jsem její klíče, pustil jsem je dovnitř. Byli mi vděční, uvařili mi kafe a uklidili stůl od včerejšího jídla a vína. Petr a jeho bratr bydleli v kancelářích HOSTu. Někdy tu i přespávaly návštěvy.

O chvílku později přišly faxy od Aleny. Dolores se konečně podařilo spojit se s Jamesem. Nemohl se ke mně připojit. Byl pracovně v Mnichově a v pátek se musel vrátit do Cambridge na zkoušku. Zajímalo mě, proč nemohl přijet na víkend, ale předpokládal jsem, že už si naplánoval něco jiného. Žil hektickým životem, pracoval jako model v Paříži, Milánu a New Yorku a účastnil se víkendových večírků v Londýně. Ačkoli studoval v Cambridgi kulturní antropologii, musel jsem se smát sám sobě, když jsem si myslel, že by ho zajímala moje práce v České republice. Tátové se nikdy nepoučí.

Dolores také přiložila nějaké další požadavky na rodokmeny od klientů. Nevěnoval jsem jim pozornost. Dělal jsem si starosti, že Bella ještě stále nevydala tiskovou zprávu a Trojan se nezastavil, aby nám řekl, jak se to má s tiskovou konferencí.

Bloumal jsem kanceláři HOSTu a hledal sprchu. Byly tam tři hlavní místnosti. V každé z nich jsem našel mladé muže, jak spí na zemi a na pohovkách. Chodil jsem kolem nich po špičkách a otevřel všechny dveře. Záchody byly ve vstupní hale. Nakoukl jsem do kuchyně, ale žádnou sprchu neviděl. Bylo deset dopoledne. Všichni ještě spali. Dvojice Romů už odešla.

Bella přijela v půl jedenácté. Byla nervózní kvůli dokončení překladu tiskové zprávy. Probudila Petra, který na ní měl pracovat. Když ho konečně donutila k činnosti, začala pracovat na letáku, který chtěla rozdávat v sobotu na pietním aktu v Letech. Bylo to drsné prohlášení proti české vládě za jejich chabé úsilí v boji proti rasismu a diskriminaci. Bella si byla jistá, že přitáhne pozornost. Souhlasil jsem s tím, protože jsem doufal, že to pomůže udržet problém Letů aktuální i po pietním aktu. Strávili jsme s Bellou dopoledne prací na hrubé verzi. Později přišla Laura a dopilovala to.

Hnutí občanské solidarity a tolerance – HOST

Občanská iniciativa bojující proti diskriminaci a násilí ve společnosti

P.O. Box 13, 128 00 Praha 2, Česká republika

Telefon a fax: 00 42 2 24 91 46 90, linka 31 61

Vzpomínka na tábor smrti v Letech, 13. května 1995

U příležitosti připomenutí tábora smrti v Letech u Písku v jižních Čechách a také jako součást padesátého výročí konce druhé světové války v Evropě bude dne 13. května 1995 odhalen památník obětím převážně romského původu v Letech prezidentem Václavem Havlem.

Čeští občané byli posíláni do koncentračního tábora v Letech mezi srpnem 1942 a srpnem 1943. Od roku 1942 poslaly Lety tisíce z nich na smrt do Osvětimi. Konečným řešením pro ty, kteří se nedostali do transportu do Polska, se staly Lety. Ačkoli epidemie tyfu v Letech zabila asi padesát Romů, další stovky jich zemřely hladem a na další nemoci nebo byli zastřeleni při pokusu o útek. Nelidské zacházení velitele tábora Janovského a mnoha českých dozorců s vězni bylo v okolí tak známé, že když se jeden z dozorců oženil s místní dívkou a chtěl v této oblasti žít poté, co byl tábor uzavřen, místní lidé ho donutili, aby se odstěhoval do Prahy.

České vládě trvalo padesát dva let, aby si připomněla tyto oběti, a i tak k tomu došlo na základě tlaku ze zahraničí.

PROČ JSOU LETY DNES TAK DŮLEŽITÉ?

Podle paragrafu 31 dokumentu o kulturním dědictví OBSE z Krakova, podepsaného českou vládou v létě roku 1991, se od české vlády očekává:

„... snaha o zachování a ochranu těchto památníků a vzpomínkových míst, především vyhlazovacích táborů a s nimi souvisejících archivů, které jsou samy o sobě svědectvím o tragických událostech v minulých obdobích. Je třeba učinit takové kroky, aby bylo možné na tyto události vzpomínat, a zajistit tak, aby se už nikdy více neopakovaly.“

Paragraf 32: *„Interpretace citlivého tématu spojeného s danými místy může posloužit jako cenný prostředek prosazující toleranci a porozumění mezi lidmi a napomáhající zohlednění společenské a kulturní rozmanitosti.“*

V dubnu roku 1994 se Paul Polansky, který se věnoval rozsáhlému studiu 40 000 dokumentů o Letech uložených v oblastním archivu v Třeboni, setkal se zástupci české vlády na velvyslanectví ve Washingtonu, D.C. Účelem tohoto setkání bylo hovořit o nečinnosti české vlády v otázce tábora smrti v Letech. Setkání se zúčastnil také ředitel Muzea holocaustu ve Washingtonu dr. Brewster Chamberlain a právníčka z Výboru pro bezpečnost a spolupráci v Evropě.

Na setkání bylo zdůrazněno, že česká vláda znesvětila tábor smrti v Letech tím, že dovolila, aby byl na místě koncentračního tábora postaven vepřín, a přeměnila bývalé ubytovny vězňů v prasečí chlívký. Česká vláda uznala své závazky zachovat místo v Letech, slíbila, že tak učiní, a zjišťovala, zda v Muzeu holocaustu pracují osoby, které by s uskutečněním takového projektu mohly pomoci.

Místo toho, aby česká vláda splnila smlouvy OBSE ohledně zachování tábora smrti v Letech jakožto národního památníku, česká vláda k dnešnímu dni:

- I umožnila prodej vepřína a většiny plochy koncentračního tábora soukromé společnosti (duben 1994) v rozporu se závazkem zachovat místo holocaustu;

- 2 postavila symbolický památník (1995) v sousedství místa koncentračního tábora a nikoli na jeho skutečném místě;
- 3 až do 6. května nezajistila žádnou přístupovou cestu k danému místu. Ačkoli se tento monument nachází jen 300 metrů od silnice č. 19, není z ní viditelný, ani zde nebyla od silnice postavena žádná přístupová cesta, a není zde dokonce ani žádný ukazatel, který by naznačoval existenci takového památníku;
- 4 nedokázala adekvátně prezentovat důležitost Letů ani poskytnout informace o místě pro návštěvníky navzdory dostatečným důkazům o jeho existenci v oblastním archivu v Třeboni (40 000 dokumentů včetně fotografií, osobních záznamů, záznamů z transportů a seznamů zaměstnanců tábora).

Nedodržení závazků OBSE, ohledně tohoto místa spojeného s holocaustem, českou vládou svědčí o politice diskriminace vůči romské menšině, neboť česká vláda vyhověla těmto závazkům v případě koncentračního tábora v Terezíně a pokračuje ve výstavbě památníku v Lidicích.

* * *

ČÍM BYLY LETY?

Americký historik Paul Polansky našel v dokumentech o koncentračním táboře v Letech jména a osobní záznamy o 2305 věznicích. Na památníku vlády obětem není uvedeno ani jedno z těchto jmen.

V koncentračním táboře v Letech pracovalo devadesát jedna českých dozorců. Česká vláda nemluvila s žádným z těchto dozorců, z nichž někteří jsou ještě dnes pravděpodobně stále naživu, a nerozhodla tak dosud, zda došlo ke spáchání válečných zločinů.

Když v době existence tábora místní kněz z Mirovic odmítl pohřbívat další těla na tamním hřbitově, dozorcí z Letů začali pohřbívat vězně v lese za táborem. České úřední orgány se ani nepokusily plně prozkoumat dané místo či připomenout jednotlivé oběti, které byly v neoznačených hrobech pohřbeny.

Ústní svědectví člověka, který Lety přežil, dokládá, že vězňové, kteří se pokusili z tábora uniknout, byli zastřeleni anebo popraveni, a to včetně žen a dětí.

Soukromý majetek vězňů zaměstnanci tábora vydražili, aby zaplatili za jejich transport do Osvětimi.

Český velitel Janovský byl popsán jako „zrůda“, která se dopouštěla zvěrstev.

Navzdory dostupným dokumentům a výpovědím očitých svědků odmítá česká vláda odpovědět na otázky ohledně možnosti válečných zločinů spáchaných v Letech nebo jakkoli zkoumat pravdivost těchto nařčení.

Prezident Edvard Beneš řekl v roce 1945 o jiném válečném zločinu na české půdě následující: „Zločin v Lidicích volá do celého světa ne snad po pomstě, ale po přísné spravedlnosti.“

Musíme vědět, co se v Letech stalo.

Když si připomínáme všechny ty, kteří zahynuli v Letech, připomínáme si také ty, kteří i nadále umírají, kteří jsou i dnes nadále oběťmi rasismu v České republice.

Za posledních čtrnáct let došlo přinejmenším ke čtrnácti úmrtím v důsledku rasisticky motivovaných útoků včetně smrti sedmnáctiletého Tibora Danihela a sedmnáctileté Jitky Chánové.

Jedině spravedlivým a úplným zhodnocením minulosti se společnost může posunout vpřed a postavit se dnes rasismu, netoleranci a útisku.

Apelujeme zde proto na českou vládu, aby se plně snažila vyhovět duchu i znění svých mezinárodních závazků.

Nemůžeme dovolit další Lety.

S tím letáčkem byl jen jeden problém. Ještě pořád jsem nenašel nikoho, kdo Lety přežil. Ten, na koho jsme zde odkazovali, byl tím, koho jsem si vymyslel pro svou povídku *Zloději slepic*. Samotné záznamy z tábora nicméně dokládaly, že vězňové byli za pokusy o útěk zastřeleni anebo popraveni. Paní Fulková našla několik lidí, kteří

tábor přežili. Prof. Nečas řekl, že ví o někom, kdo přežil. Já jsem ale ještě stále nikoho takového nenašel. Pořád jsem nemohl pochopit, proč se mnou nikdo nechtěl jména a adresy těch, kdo Lety přežili, sdílet. Přípravoval někdo knihu o Letech a doufal, že exkluzivně využije nashromážděné informace? Chystala se vláda představit někoho, kdo Lety přežil, aby zpochybnila mé závěry a prohlásila, že Lety byly vlastně rekreačním táborem?

Toho rána jsem měl nad kafem s Bellou pocit, že by se mělo udělat něco působivějšího, než je rozdávání letáků odsuzujících vládu. Česká televize by tam měla mít kameru.

Poslední půlhodinu před polednem jsem strávil dopisováním deníku. Stavila se Jo. Vzal jsem ji na oběd, abychom si promluvili o autobusu, který jsme chtěli pronajmout pro své přívržence. Jo mi sdělila, že zatím nenašla nikoho, kdo by byl ochoten jet v sobotu ráno až do Letů.

„Autobus by musel vyjet v půl sedmé, nejpozději v sedm,“ řekla. „Nikdo nebude vstávat takhle brzy, aby podpořil pietní akt za Romy.“

Když jsme se vrátili, Bella mi oznámila, že přesunula mou schůzku s rozhlasovou reportérkou, která se mnou chtěla udělat rozhovor v Písku. Alena mi s ní domluvila schůzku na třetí hodinu odpoledne, ale Laura a Trojan neodjedou z Prahy dřív než v pět. Belle se nakonec podařilo reportérku přesvědčit, aby se s námi sešla v hotelu Bílá růže v Písku v sedm večer.

„Moc se jí ta změna plánu nelíbila,“ řekla Bella.

„Jak by mohla? Byla prvním člověkem, který přinesl zprávu o mém projevu ve Varšavě. Sama je Romka a patří mezi mé největší podporovatele.“

„No, tak teď je na vás naštvaná.“

Začínalo toho na mě být nějak moc. Měl jsem tolik nepřátel, že kdybych začal ztrácet těch pár příznivců, byla by to předem prohraná bitva.

Byla mi ten den pěkná zima. Odjížděl jsem ze Španělska během vlny veder pozdního jara. V Praze teď bylo jako v zimě. Nebyl jsem na to pořádně oblečený. Potřeboval jsem do ruky hrnek horkého čaje. Představoval jsem si, jak trávím celé odpoledne pod teplou peřinou a čtu si knížku, ale ani to nešlo, ne v mém karavanu. Byla mi zima, cítil jsem se unavený a deprimovaný.

Asi na půl hodiny jsem usnul s hlavou opřenou o stůl. Probudil jsem se, když vešel Trojan. Jako vždycky byl něčím nadšený. Když jsem se rozkoukal, řekl mi, že volal profesorovi Nečasovi. Nečas mu potvrdil, že to já jsem byl skutečným iniciátorem památníku v Letech, ale naznačil, že mezi námi stále vidí velké rozdíly. Zastěnal jsem.

„Zrušil jsem tvoji pražskou tiskovku,“ řekl Trojan. „Myslím, že bychom ji měli uspořádat v Letech – společně s Nečasem. Můžete tam tak vysvětlit, v čem se lišíte.“

Znovu jsem zastěnal.

„Sežeň mi někoho, kdo Lety přežil,“ řekl jsem. „Jedině někdo takový může říct, kdo z nás má pravdu.“

„Někteří jsou určitě naživu,“ odpověděl Trojan. „Ale nechtějí mluvit. Zjistila to paní Fulková, když s nimi dělala rozhovory. Budou s tebou mluvit o Osvětlení, ale ne o Letech.“

„Můj případ by se takovým prohlášením mohl téměř uzavřít,“ řekl jsem.

„Co tím myslíš?“

„Proč se někdo, kdo přežil Lety, bojí dnes v České republice promluvit?“

„Protože by ho mohli napadnout skinheadi.“

„Panebože, kolik je v České republice skinheadů?“

„Možná stovka.“

„Snažíš se mi namluvit, že česká vláda nemá bezpečnostní síly, které by se dokázaly vypořádat se stovkou delikventů?“

Trojan se na mě podíval, jako kdybych se ještě učil číst a psát. „Skinheadi pracují s policií, ne proti ní.“

Vzdal jsem to a šel jsem si pro čaj. Petr se mezitím hádal s Trojanem kvůli tomu, že zrušil tiskovou konferenci. Měl jsem pocit, že Trojan je na mé straně, jenom chtěl prostě fakta, ne nepřímé důkazy. Paní Fulková našla některé z těch, kdo přežili. Dokonce i prof. Nečas o několika věděl. Proč s nimi přeživší o Letech nemluvili? Proč se Nečas spoléhal pouze na dokumenty z Třeboně, jejichž účelem bylo už tenkrát skrýt, co se tam doopravdy děje?

Když jsem se vrátil s čajem, řekl jsem Trojanovi, že možná nepojedu ani na pietní akt, ani na seminář. Měl jsem Nečasovu pozvánku, ale když jsem nebyl na seznamu, mohly by nastat problémy. Nechtěl jsem způsobit nějaký rozruch tam, kde měl proběhnout skutečný pietní akt za oběti z Letů.

Trojan zvedl telefon a beze slova vytočil z paměti nějaké číslo.

Osobu na druhém konci drátu Trojan znal, pár minut s ní klábosil a potom požádal o přepojení na někoho jiného. Když dotyčná osoba zvedla telefon, Trojan s ní vedl dvacetiminutový rozhovor. Několikrát jsem zaslechl, že zmiňuje mé jméno. Potom mi telefon podal. „Je to osobní tajemnice prezidenta Havla. Chce s tebou mluvit.“

Když mi podal telefon, vytáhl cigaretu a zapálil si. Kolem hlavy mu kroužil světle modrý dým. Zdálo se, že je sám se sebou spokojený.

„Pan Polansky?“

„Ano.“

„Jménem prezidenta Havla bych vás ráda pozvala na pietní akt v Letech a následující seminář. Nejsem si nicméně jistá, jestli vás dokážu dostat na seznam řečníků na semináři,“ mluvila výbornou angličtinou, „ale pokusím se o to.“

„Děkuji vám,“ řekl jsem. „Skutečně si toho vážím.“

„Přejete si, abych vám po někom zaslala pozvánku dnes odpoledne?“

„Tedy, po pravdě řečeno mám pozvánku prof. Nečase. Jen jsem se chtěl ujistit, že jsem na oficiálním seznamu.“

„Zajistím, aby všichni věděli, že přijedete.“

Podal jsem telefon zpátky Trojanovi. Ještě pár minut hovořil, než zavěsil. „Pokusí se ti zařídit soukromé setkání s prezidentem těsně před pietním aktem.“

„Díky,“ řekl jsem celý zmatený, skoro vyděšený. Nejdřív Urban a teď i Trojan mi předvedli, že jsou napojeni na kancelář prezidenta Havla. „Překvapuje mě, že se tam můžeš tak snadno dovolat.“

„Bylo by to ještě snazší,“ řekl Trojan, „kdybys pořád neútočil na Havla. Vážně si myslím, že by ti mohl pomoci.“

Zarazil mě Trojanův výraz. Nedávno jsme spolu čtyři hodiny pili pivo a shodli jsme se, že Havel nehájí v České republice lidská práva.

„Nahráváš Havlovým nepřátelům,“ řekl Trojan. „Havel nemá mocenskou základnu. Nemá žádnou politickou stranu. Pokaždé, když napadáš Havla, někdo z našich nejhorších politiků si škodolibě mne ruce. Hodně z nich by rádo vidělo, jak Havla z prezidentského úřadu vykopnou.“

Najednou mi bylo jasné, proč Trojan zrušil tu tiskovou konferenci. Báł se, že zase napadnu jeho prezidenta.

„Co se dohodnout takhle?“ řekl jsem. „Ty zařídíš, aby prezident Havel ve svém projevu v Letech řekl, že tábor řídili Češi a že vepřín by se měl odstranit, a já ho přestanu napadat.“

Navrhl jsem to žertem, jako bychom seděli v Bostonu v nějaké zakouřené zastrčené místnosti v 19. století a osnovali politické plány.

„Pokusím se,“ řekl Trojan a zvedl telefon.

Nejsem si jistý, s kým mluvil tentokrát. Rozhovor trval víc než patnáct minut. Slyšel jsem svoje jméno i Havlovo, slova Lety a vepřín. Rozuměl jsem česky dost na to, abych si mohl udělat obrázek o tom, co říkali. Domlouvali se přesně na tom, co jsem žertem Trojanovi navrhl.

Když Trojan zavěsil, úplně zářil.

„Nic neslíbili,“ řekl, „ale ten nápad se jim líbí. Musí to probrat s prezidentem. Osobně si myslím, že v letech k něčemu dojde. Havel řekne něco, co ti udělá radost.“

Potom mi Trojan řekl svůj názor na Havla. Byl to dobrý, statečný muž, ale nacházel se v pozici, která byla nad jeho schopnosti. Nebyl to politik, neuměl přemýšlet jako politik a neuměl se bránit útokům politiků. Byl pouhou morální záštitou země.

„To je přesně to, co proti Havlovi mám,“ řekl jsem. „Nevyužívá své pozice k tomu, aby se vyjadřoval proti takovým věcem, jako je nový zákon o občanství, rasismus a nespravedlnost. Zalíbila se mu všechna ta lákadla prezidentského úřadu, všechna ta sláva. Přestal k věcem zaujímat morální postoj.“

Trojan souhlasil, že mám do určité míry pravdu, ale Havel prý nedávno odmítl podepsat nový zákon, což prý ukazovalo, že se zase morálně vzchopil.

„Zákon, který odmítl podepsat, přiznával důchod českým vojákům, kteří za druhé světové války bojovali v západních armádách,“ řekl Trojan. „Byl to dobrý zákon, ale zákonodárci k němu připojili dodatek, že ti vojáci musí prokázat, že se z nich později nestali komunisté nebo že by kdy bývali jeli do Sovětského svazu a takové věci. Havel odmítl podepsat dobrý zákon, protože obsahoval špatný a nemorální dodatek.“

Trojan Havla tolik hájil, že jsem v tu chvíli přemýšlel o tom, jestli se na mě s Urbanem tajně nedomluvili, aby mě drželi zpátky od pražského tisku.

Trojan neústupně trval na tom, že v České republice neexistuje žádný jiný muž, který by mohl být prezidentem, který by měl tak silný morální kredit jako Havel. Trojan si neuměl představit jako prezidenta nikoho jiného. Ale český lid, možná jeho většina, byla proti Havlovým kázáním. Neměli chuť dostávat lekce z morálky. Mnoho z nich mělo pocit, že to je to jediné, co Havel chce.

Trojan odešel kolem čtvrté odpoledne. Domluvili jsme se, že se sejdem druhý den v pět a pojedeme do Letů a potom dál do Písku. Trojan měl velkou radost, že ho vezmu do Letů, abych mu udělal soukromou prohlídku toho místa dřív, než tam dorazí všichni ostatní.

Stavila se Laura, ale Urban nevolal. Tisková zpráva ještě stále neodešla. Autobus byl zrušen. Přemýšlel jsem, jestli to Bella a Trojan takhle naplánovali. Namísto toho, aby mě představili pražským novinářům, mě od nich drželi dál. Začal jsem být vůči všem paranoidní. Najednou jsem měl pocit, že jsem byl ve skutečnosti zamotaný v nějakém kokonu, který mě má držet stranou. Urban nevolal. Žádné rozhovory pro televizi nevysílal. Do mého odjezdu z Prahy zbýval pouhý den a tisková zpráva pořád nevyšla. Všichni mě hlídali jako malé děcko.

I přesto bylo jasné, že Bella je oddaná svým projektům za lidská práva. To, co se stalo kdysi v Letech, se v České republice dělo ještě dnes.

Češi stále ještě zabíjeli Cikány. Nikdo s tím nic nedělal. Nikdo z těch, kdo v Letech pracovali, nebyl vyšetřován za válečné zločiny. Žádní skinheadi nebyli posláni do vězení za to, že zabíjejí Cikány na ulicích.

Modlil jsem se, aby mi domluvili schůzku s Havlem. Chtěl jsem mu říct, jak důležité je odstranit prasečák a nechat udělat pořádné značení pro ty, kteří by chtěli památník navštívit. Nejvíc ze všeho jsem ale chtěl, aby se postavil za vyšetřování toho, co se v Letech skutečně stalo. Jestliže chtěl být morálním svědomím země, tohle bylo něco, do čeho se mohl skutečně zakousnout.

Ještě v šest večer Bella pořád pobíhala kolem a naříkala, že nemůže najít anglickou verzi letáku pro pietní akt v Letech. Nakonec ho našla a vytiskla pár kopií. Chvilí dávala Petrovi kázání a potom jsme odešli. Říkala, že s Petrem nemůže pracovat, ale já jsem ho měl rád. Hned poznal Trojanovy důvody pro zrušení tiskové konference.

Šli jsme s Bellou Vodičkovou ulicí k Novoměstskému pivovaru. Bylo tam narváno. Vařili tam vlastní pivo a jídlo taky vypadalo dobře.

Posadili jsme se ke stolu se šesti dalšími lidmi. Bella mi řekla, že je rozladěná, protože Marta, jediná Cikánka pracující pro HOST, se právě vrátila z Českých Budějovic a stěžovala si, že tam došlo k vraždě Cikána. Policie to odmítala vyšetřit. Mladého Cikána ubodali skinheadi nožem a policie prý řekla, že jestli to Marta nahlásí, zase ty skinheady pustí. Bella vyprávěla, že Marta rok předtím nahlásila jiný případ. Odmítli ji obsloužit v jedné restauraci a ona je za to nahlásila úřadům. Soud rozhodl ve prospěch majitele podniku a uvedl, že Marta byla opilá, ačkoli zřídka pila a rozhodně ne té noci.

Bella mi také vyprávěla o americkém učiteli, který byl obviněn ze sexuálního obtěžování dětí a držen bez možnosti propuštění na kauci. Když se o tom Bella dolechla, nějak se jí to nezdálo. Vyšetřování ukázalo, že šlo o falešné nařčení. Dokonce i právník, kterého obžalovanému poslalo americké velvyslanectví, pomáhal vše ututlat.

„Můžou vás držet ve vězení až dva roky bez soudu,“ řekl Bella. „Dneska je ve vězení spousta lidí, kteří tam nemají co dělat.“ Usrkla ze svého piva. Já prostě nerozumím tomu, jak můžeme mít tak zkorumpovanou vládu s tolika bývalými disidenty.“

Přemýšlel jsem, co se stane se mnou. Už jsem si představoval Trojana, jak se ke mně otáčí zády. Urban v podstatě mlčel. Co se stalo se všemi těmi plánovanými rozhovory?

Zeptal jsem se Belly.

„Chrání Havla,“ řekla. „Navzdory své rostoucí bezpáteřnosti má dobrou pověst v zahraničí. Cizinci mají pocit, že to on je Česká republika a že je tu všechno v pořádku, pokud zůstává jeho pověst nedotčená.“

Zatočila se mi hlava. Co se stalo s bombou, o které mluvil Urban? Co se stalo s Trojanovou touhou po tom, abych na pietním aktu v Letech vstal a protestoval? Byl jsem příliš důvěřivý.

Najednou jsem dostal strach, že pro mě Trojan nebude tlumočit. Možná měl pravdu, že Havel byl jen dobrý pošetilý člověk a ne ten pokrytec, za kterého jsem ho považoval. Koneckonců nepsal jsem příběh o něm a jeho milenkách. Jestli jsem se chystal něco napsat, měl to být příběh Letů a toho, co se tam stalo. Jak jsem ale mohl napsat takový příběh? Nebyl jsem tam. Opravdu jsem chtěl něco psát? Co jsem to jen dělal? Cítil jsem takovou tíhu pochybností, že se mi najednou chtělo už jen zmizet z téhle země. Nebyl to můj boj, nebyl to můj příběh. Začínal jsem uvažovat o tom, že hned po semináři v sobotu večer uteču.

Bella mě nechala v pivovaru a odběhla za roh na setkání s kamarádkou. Zatímco byla pryč, pozval mě na pivo chlapík z Hackney v Londýně, který byl fotbalovým fanouškem Arsenalu. Učil v Praze angličtinu, ale stěhoval se do Itálie. Češi začínali být na cizince žijící v Praze moc drsní. Doráželi na něj a to se mu nelíbilo.

„O Havlovi mi ani nemluvte,“ řekl. „Nebo vám plivnu do tváře.“

Bella se vrátila ve čtvrt na devět a šli jsme do pizzerie o kus dál. Byla tam velká skupina Britů. Většina z nich tu učila angličtinu. Jo, John, Bella a já jsme si sedli společně. Objednali jsme si několik lahví vína a tu noc se opili.

Když jsem zvedl ruku, abych objednal další lahev, uvědomil jsem si, že jsem toho dne ještě neměl sprchu. Rozhlédl jsem se kolem a zdálo se, že všichni jsou příliš opilí na to, aby jim to mohlo vadit. Naklonil jsem se k Belle a zašeptal jí do ucha:

„Kde jsou v HOSTu ty sprchy? Dneska jsem je nemohl najít.“

„My doma taky pořád ještě nemáme vodu.“

Trvalo to další lahev vína, než jsem z ní to tajemství vytáhnul.

„Jděte do kuchyně a dvakrát zatočte doleva,“ řekla.
„Je schovaná za hromadou haraburdí.“

33

Pátek 12. května 1995

Probudil jsem se s vědomím, že tohle bude na dlouhou dobu můj poslední den v Praze. Vyklouzl jsem ze spacáku a koukl na střechu. Předchozí noc přšelo. Měl jsem dost vody na ranní čaj.

Došel mi plyn, došla mi voda i taková ta magická modrá tekutina, která způsobovala, že mi nepáchla nádrž septiku. No, zítra bude pietní akt v Letech a seminář a potom od toho všeho můžu utéct. Budu moct jet do Španělska, chytit let s TWA do Minneapolisu a zapomenout na svět, do kterého nepatřím, do kterého jsem ani nikdy neměl vkročit.

Zapnul jsem rádio. Hlasatel BBC četl zprávy. Vypnul jsem rádio. Byl to svět, ze kterého jsem taky rád vypadnul. „Copak řeknou sousedé, miláčku, až zjistí, že jsi Žid?“

Jejich sousedé by spíš zvedli obočí, kdyby se dozvěděli, že můj bývalý tchán byl válečný zločinec. Jakožto velící major okupující armády kradl průmyslové diamanty z francouzské firmy v Caen. Po válce už se nikdy nevrátil k tomu, že by pracoval u svých židovských bratranců. Odešel z armády s dostatečným množstvím diamantů na to, aby si otevřel vlastní továrnu na výrobu automobilových součástek. Všichni si mysleli, že byl geniálním obchodníkem. Byl pouhým válečným zločincem, kterého nikdy nechytili. Rád mi vyprávěl své příběhy. Byl pyšný, že on – Žid – napálil Němce. Ve skutečnosti ale kradl z francouzské továrny. Když se Němci z města stáhli, diamanty si s sebou nevzali.

Můj bývalý tchán si nemyslel, že to byl válečný zločin, zrovna tak jako si nejspíš dozorcí z Letů nemysleli, že byl válečný zločin utopit špinavé cikánské děcko s nudlí u nosu v sudu s dešťovou vodou. Nikdy jsem otce své ženy nenapraskal, ale teď jsem práskal vlastní lidi. Proč?

Pořád jsem si říkal, že krást průmyslové diamanty není tak hrozné jako vzít někomu život. Život má větší hodnotu.

Můj první syn mi zemřel v náručí, když mu byly dva dny. Doktor sice předem věděl, že se můj syn narodí s Rh negativním faktorem, ale zapomněl mu vyměnit krev. Syn měl kůži i oči žluté. Jeho malá ručička svírala můj prst s velkým odhodláním, o kterém jsem věděl, že ho má po mně. Nikdy mě nepustil.

Bylo tohle důvodem, proč jsem vášnivě věřil, že pokud se nějaký český dozorce podílel na ubití dítěte k smrti, na vyhladovění dítěte k smrti nebo utopení dítěte v sudu s dešťovou vodou, neměli bychom dopustit, aby unikl potrestání? Ne pomsta, ale přísná spravedlnost. Nerozuměl tomu snad prezident Havel? Je to už příliš dávno, nechme minulost minulostí. Proč soudně stíhat osmdesátiletého muže za smrt špinavého Cikáněte, ke které došlo před padesáti lety? Protože ten dozorce stále věří, že udělal správnou věc. Nelituje toho. Příliš mnoho Čechů si ještě stále myslí, že můžou Cikány zabít a že jim to projde. Ještě stále věří, že Cikáni nejsou lidské bytosti.

Zahřmělo tak, že se karavan otřásl. Vykoukl jsem z okna. Z východu se hnaly temné mraky. Pospíšil jsem si s oblékáním a na Florenci seběhl dolů do metra, ještě než začalo lít.

Do HOSTu jsem dorazil v osm a s Belliným klíčem se dostal dovnitř. Ze všech pokojů jsem slyšel chrápání. Po špičkách jsem došel do kuchyně. Měla betonovou podlahu, která vypadala, že ji už léta nikdo neumyl. Vzpomněl jsem si na instrukce: doleva a pak zase doleva. Za krabicemi s novinami a časopisy jsem našel kabinku sprchy.

Zrovna jsem stál celý namydlený ve sprše a užíval si horkou vodu, když do kuchyně vešla Bella. I ona přišla brzy, aby se mohla vysprchovat. Ještě pořád

jim neopravili vodovodní potrubí. Nechal jsem klíče ve dveřích.

Zatímco jsem se v kabině utíral, Bella postavila na čaj. Hned začala povídat. Chystala se odfaxovat tiskovou zprávu všem zpravodajským agenturám. Prý by mi před polednem měli někteří z nich zavolat. Měla v úmyslu do oběda vytisknout několik stovek letáků na pietní akt v Letech. Jenže autobus byl zrušený. Nefungovalo by to. Všichni anglicky mluvící návštěvníci by se opili ještě během cesty autobusem. Mít s sebou jako přívržence naší věci jen zahraniční opilce by na pietním aktu nevypadalo dobře. Navíc bylo možné, že akce bude stejně zrušená. V předpovědi hlásili silné deště. Vzhledem k tomu, že na místo nevedla asfaltová cesta, nikdo by se tam nedostal.

„Vláda chce, aby pršelo,“ vykřikl jsem zpoza závěsu ve sprše. „Chtějí, aby nikdo nedorazil. Byli by moc rádi, kdyby mohli mít pietní akt bez účasti Cikánů. Podpořilo by to jejich argument, že Lety stejně nikoho nezajímají, dokonce ani Romy a Sinty.“

„No, jsem si jistá, že déšť odradí skinheady.“

Vylezl jsem ze sprchy jen s ručníkem omotaným kolem pasu. Bella máčela pytlík čaje v hrnku s horkou vodou. Zatímco se ke mně otočila zády, oblékal jsem se.

„Ozval se vůbec Jan Urban?“ zeptala se Bella a ještě stále pohupovala pytlíkem čaje nahoru dolů.

„Ne. Chystám se mu zavolat teď, než odejde z domu.“ Bella se sprchovala, já si vzal čaj do její kanceláře a vytočil Urbanovo číslo. Telefon zvedla jeho žena.

„Polansky?“ odmlčela se a pravděpodobně sledovala svého manžela, aby jí dal instrukce. „Jan právě odešel. Těsně jste ho minul.“

„Řekla jste mu, že jsem včera volal?“

„Ano,“ řekla. „Předala jsem mu váš vzkaz.“

„Řekněte mu, prosím vás, že toto je můj poslední den v Praze.“

„Je velmi zaneprázdňný, ale řeknu mu to.“

Když jsem zavěsil, přepadly mě ty nejhorší obavy ohledně České televize.

Nechal jsem Bellu polooblečenou a s ručníkem na hlavě, jak pobíhá po kanceláři a snaží se odfaxovat první tiskovou zprávu. Vzhledem k tomu, že jsem s Trojanem odjížděl v pět odpoledne, nechápal jsem, jak by si se mnou ještě mohl dát nějaký novinář schůzku a udělat rozhovor. Byl to výsledek chaosu anebo to tak bylo naplánované? Doufali jsme, že tisková zpráva vyjde v úterý. Byl jsem si jistý, že noviny by projevily zájem. Teď už bylo příliš pozdě. A co ta tisková konference? Bude nějaká v Písku? Zdálo se, že Trojan zazdil i tu. Myslím, že jsem ho vyděsil tím, jak jsem mluvil proti Havlovi.

Šel jsem dolů na Václavské náměstí a naproti hotelu Palace našel kancelář paní Fulkové. Laskavě mi věnovala kopii pořadu o Cikánech, na kterém pracovala. Nenabídla mi žádné informace o těch, kdo přežili Lety a které se jí podařilo vypátrat. Ti, se kterými dělala rozhovory, v pořadu vyprávěli jen o Osvětimi. Přemítal jsem, jestli mluvili i o Letech a bylo to nakonec vystřiženo. Anebo se stále obávali mluvit o Letech proto, že žili v České republice? Paní Fulková se jen usmála.

Šel jsem zpátky na poštu, která byla o blok dál, a zavolal Aleně. Obávala se, že nebudu mít dost času, abych se sešel s Josefem Bednářem. Slíbil jsem jí, že budu.

Koupil jsem si Herald Tribune a v hotelu Palace si dal kávu. O hodinu později jsem metrem popojel zpátky do HOSTu. Bella už odešla na oběd.

Nakouknul jsem do jedné restaurace poblíž. Bella tam nebyla. Šel jsem na oběd sám. Zpátky do HOSTu jsem dorazil asi ve dvě odpoledne a do čtyř napsal několik básní o táboře. Přijela Jo s baťohem, připravená na výlet do Letů. Žádný novinář nevolal.

Požádal jsem Jo, aby se mnou dojela pro karavan. Když jsme se vrátili zpátky do HOSTu, musel jsem půl

hodiny čekat u karavanu stojícího ve druhého řadě zaparkovaných aut, zatímco ostatní balili letáky a připravovali se k odjezdu. Při čekání jsem nalil do záchodu nějakou vodu a přidal Savo. Snížilo to zápach, ale úplně ho to neodstranilo. Měl jsem ještě půlku osvěžovače vzduchu ve spreji. Běhal jsem s ním po karavanu, dokud nebyl prázdný. Konečně můj dům na kolečkách voněl, jako bych právě naboural do borového lesa.

Kolem páté dorazili všichni: Laura, Jo, Bella a Trojan se svou šestnáctiletou dcerou. Vyrazili jsme v konvoji ven z města s Trojanem navádějícím nás na Strakonice. Řídil omláčenou šedou Škodovku. Neměl jsem problém udržet s ním tempo, ale jakmile jsem se dostal do vedení, on měl problém, aby se udržel za mnou.

Bez problémů jsme to stíhali a asi za hodinu už jsem viděl Lety a za nimi Schwarzenbergovy lesy. Jak jsme se blížili ke křižovatce na Lety a Mirovice, zajel jsem ke straně, abych Trojanovi ukázal, že na dálnici nejsou žádné směrovky, které by označovaly odbočku do Letů, natož ukazatel k památníku.

„Jak lidi to místo zítra najdou?“ zeptal jsem se.

„Ještě pořad mají den na to, aby je tam vztyčili,“ řekl. „Třeba je zdržel déšť.“

Zaparkovali jsme poblíž vepřína a šli pěšky přes podmáčená pole. Vzadu v dálce byla vidět bílá cedule, a tak jsem k ní zamířil. Vepřín smrděl stokrát hůř než nádrž mého septiku, když jsem ji vyprazdňoval.

Řekl bych, že si Trojan myslel, že ho vodím za nos a že tady teď jen ztrácíme čas, dokud konečně nespátřil bílou ceduli a potom památník ze stavebních kamenů. Několik minut jen vrtěl hlavou.

Nakonec zamumlal: „Jsem si jistý, že prezident Havel netuší, jak ubohou práci tady odvedli.“

Zpátky přes pole jsme šli potichu. Když jsme konečně dorazili k autům, Trojan se ještě jednou ohlédl.

„Proti tomuhle musíme protestovat,“ hlesl.

„Viděl jsem lepší hřbitovy i pro domácí mazlíčky,“ řekl jsem.

Holkám byla zima, byly mokré a nic neřikaly.

Když jsme dorazili do Písku, Trojan nás zanechal na parkovišti u řeky a šel najít své cikánské přátele, Šarköziovy. Mrknul jsem na hodinky, bylo osm večer. Na rozhovor s reportérkou už jsem měl hodinu zpoždění. Jestli se naštvála, že Bella posunula schůzku ze tří odpoledne na sedmou večer, teď musí být už nepřičetná. Zase jsem uvažoval, jestli to na mě nenarafičili, jestli se všechno neděje schválně, aby mě drželi stranou médií.

Trojan se vrátil s dcerou svého kamaráda. Bylo jí asi osmnáct a vypadala jako jakákoli jiná Češka, kromě toho, že měla dlouhé černé vlasy. Navrhl jsem, abychom šli do města podél řeky. Odmítla a řekla, že právě tam se potulují skinheadi. I přes velikost naší skupiny (šest lidí) trvala na tom, abychom šli jinudy. Byla tak vyděšená, že se celá třásla.

Do hotelu Bílá růže jsme dorazili ve čtvrt na devět. Reportérka tam nebyla. Když se Trojan od Belly dozvěděl, kdo to je, řekl: „To nebude problém, je to moje bývalá studentka z Karlovy univerzity.“

Trojan věděl, ve kterém penzionu bylo ubytovaných několik vládních úředníků. Usoudil, že reportérka tam bude taky. Bylo to nějakých deset minut chůze. Došli jsme tam a naši reportérku našli, jak s několika kamarádkami večerí. Velice jsem se omlouval, zatímco Trojan tlumočil. Měla na sobě džíny a přiléhavé tričko, které zdůrazňovalo její krásnou postavu. Ukázala na hodinky a potom se zasmála. Bylo jí tak čtyřiaadvacet, na Romku měla světlou pleť, ale dlouhé kudrnaté vlasy.

Sedli jsme si s Trojanem ke stolu vedle nich a objednali si pivo. Bella, Jo a Laura se posadily k dalšímu stolu a objednaly si lahev vína. Víno jim přinesli, ale nám pivo ne.

Trojan se po několika minutách zvedl, aby se podíval, proč nás neobsluhují, a zjistil, že ve vedlejší místnosti večerí starosta Písku s českou delegací, která byla ve Varšavě. Byli tam všichni i s manželkami a měli večírek. Trojan je všechny znal a potřásl si s nimi rukou. Později mi vyprávěl, že když jim řekl, že sedím ve vedlejší místnosti, nálada na večírku ochladla. Nikdo nepromluvil. Hrobové ticho.

Trojan se vrátil a navrhl, abychom se po rozhovoru posadili k vládním představitelům. Nic jsem nenamítal. Dělal jsem si velké naděje, že prezident Havel dalšího dne pronese hezkou řeč, ve které se bude dožadovat odstranění vepřina a prohlásí, že česká vláda tím přijme Helsinskou úmluvu a postaví nakonec důstojný národní památník obětem, které zemřely v Letech nebo byly z Letů poslány do Osvětimi. Věřil jsem, že další den bude dnem usmíření a že po pietním aktu budeme všichni přátelé, kterým jde o stejnou věc.

Trvalo nekonečně dlouho, než jsme s Trojanem dostali pivo. Když reportérka Balážová dojedla, přišla k nám a udělala se mnou rozhovor.

Nepamatuji si všechny otázky, které mi kladla, ale rozhovor skončil tím, že jsem kritizoval ministra Němce a to, jak se on a jeho političtí kolegové pokoušeli vykreslit falešný obraz historie Letů. Řekl jsem, že ministr Němec potřebuje dostat lekci, aby si uvědomil, že politici musí přenechat psaní historie historikům. Mé svědomí se tiše ptalo, jestli z toho vyplývá i něco pro genealogy. Stejně tiše jsem mu odpověděl, že se nechystám psát historii Letů.

Když rozhovor skončil, řekl jsem Trojanovi, že mi dluží pivo, protože jsem neřekl ani slovo proti Havlovi.

Smál se a plácal mě po rameni. „Učíš se,“ řekl.

Šli jsme se s Trojanem podívat za vládními úředníky do vedlejší místnosti. Všichni se zrovna smáli a žertovali, ale když jsme vešli, veselí ustalo. Seděli u dvou

stolů. V místnosti bylo najednou ticho jako v pohřebním ústavu.

U zadního stolu jsem rozeznal několik lidí z Varšavy. Nikdo nás nepozval, abychom se posadili. Obcházeli jsme stůl a potřásali si rukama. Jen několik málo z nich vstalo, aby mi podali ruku. Když jsme skončili s potřásáním u hlavního stolu, šli jsme ke druhému, kde byla spousta volných židlí. Seděl tam starosta Písku. Stoupl si, aby mi podal ruku, ale neusmál se. Myslel jsem si, že chladnou atmosféru prolomím, když mu řeknu, že moji předkové pocházeli z místa vzdáleného jen deset kilometrů.

„Já vím,“ řekl. „Vím všechno o vás i vašich předcích.“

Starosta nás představil svému zástupci, který se jako jediný usmál, když jsme se seznamovali. Ani jeden nás nepozval, abychom si přisedli. I tak jsme se posadili.

Ačkoli na stole stálo několik lahví vína, nikdo nám pít nenabídl. Objednali jsme si vlastní, ale to nám nikdy nedonesli. Starosta a jeho zástupce se po chvílce zvedli a odešli. Do místnosti nakoukla Bella, a když viděla, že sedíme sami, přivedla všechna děvčata včetně těch od Balážové. Vedle mě se posadila studentka z Hanoje. Byla kamarádkou Balážové a přijela sem, aby tlumočila rozhovor se mnou. Mluvila velmi dobře anglicky a studovala na Karlově univerzitě. Jejím snem bylo jet do Ameriky. V České republice se jí nelíbilo. Kvůli svým asiatským rysům také zažívala diskriminaci, stejně jako její cikánská kamarádka.

Ať už to bylo tím, že u našeho stolu sedělo několik Romů, anebo proto, že jsem tam seděl já, vedlejší stůl se všemi vládními úředníky zůstal velmi potichu. O pár minut později všichni odešli, aniž by se kdokoli z nich rozloučil se mnou nebo s Trojanem.

Číšnice náš stůl očividně ignorovala a bylo úplně jedno, kolikrát jsme si s Trojanem objednali, pořád se nám nedařilo dostat pivo. V restauraci jedli a v penzionu

byli ubytovaní Romové, takže tohle asi problém nebyl. Nakonec šel Trojan objednat dvě piva k výčepu. Když byl pryč, děvčata si objednala další lahev vína a byla okamžitě obsloužena.

O chvílku později jsem si uvědomil, že jsme s Trojanem ještě nejedli. Požádali jsme o jídelní lístek. Řekli nám, že kuchyň je už zavřená, ačkoli lidé ještě stále přicházeli do jídelní části. Jo se nabídla, že zaběhne za roh do pizzerie a něco nám přinese.

Dovnitř vešli pan a paní Šarköziovi. Připojili se k nám a společně jsme popíjeli asi do půlnoci. Během té doby nám ředitelka muzea z Brna řekla, že je v penzionu ubytováno sedm osob, které přežily Lety. Prosil jsem ji, aby mě s nimi seznámila. Šla do jejich pokojů, ale cítili se na setkání příliš unaveni. O pár minut později ale naši místností směrem ke schodům do druhého patra prošla bělovlasá usměvavá babička. Ředitelka brněnského muzea mi ji ukázala. „To je Barbara Richterová.“

„Trojane,“ vyhrkl jsem trochu nahlas, „to je ta žena, o které mi říkal Nečas. Jeden italský časopis publikoval její vzpomínky na Osvětim.“

Barbara Richterová se zastavila ve dveřích. „Vím, kdo jste,“ řekla mi výbornou angličtinou. „Jste ten jediný, který nám pomáhá. Doufám, že se zítra potkáme.“ Otočila se a byla pryč.

Nebyl jsem schopen slova. Byl jsem tak nadšený, že jsem chtěl jít za ní. Ředitelka brněnského muzea mě zarazila.

„Všichni jsou velmi unavení,“ řekla. „Mají dnes za sebou dlouhou cestu. Nechtějí nikomu dávat rozhovor. Nechte je odpočívat. Jsem si jistá, že se s vámi setkají zítra.“

„Odkud je Barbara Richterová?“ zeptal jsem se.

„Z Brna. Přijela se mnou.“

Proč mi Nečas tvrdil, že žila potulným životem v Německu nebo Itálii? Měla na sobě hezké šaty a vypadala

jako typická babička. Vlastně vypadala hodně jako moje prababička z matčiny strany Matylda Redlerová. Proč s ní profesor Nečas neudělal rozhovor? Musel vědět, že žije v Brně, ve stejném městě jako on sám. Nemluvila by s ním? Nevypadala jako Romka. Měla velmi světlou kůži, šedé vlasy a nádherný úsměv.

Zbytek večera jsme strávili v penzionu a naslouchali vyprávění pana Šarköziho o diskriminaci Romů v Písku. Výhrůžky, zabíjení, strach, který měl každý Rom, když šel po ulici, strach, že se kdykoli objeví nějaký skinhead, a skutečnost, že policie využívala skinheady k tomu, aby odtamtud Cikány vyhnali do jiných měst.

Trojan ochotně tlumočil vše, o čem se mluvilo, ale já jsem myslel jen na Barbaru Richterovou a na to, jak úžasně vypadala a jak dobře mluvila anglicky.

Jak si mohl být Nečas tak jistý svými závěry, když nikdy neudělal žádné rozhovory s těmi, kdo přežili?

„Kde je ubytovaný Nečas?“ zeptal jsem se nakonec Trojana.

„Tady, v tomhle penzionu,“ odpověděla ředitelka brněnského muzea. „Byl tady v jídelně, když jsme dneska večeřeli.“

„Takže viděl ty, kteří přežili?“ zeptal jsem se.

„Zná je už celé roky.“

„Proč s nimi neudělal rozhovory?“

„Zkusil to. Nepromluví s ním.“

„Proč?“

„Protože o Letech nenapsal pravdu. Myslí si, že píše na objednávku vlády.“

Pan Šarközi odvezl Bellu, Jo a Lauru do jejich penzionu a my s Trojanem jsme šli pěšky na parkoviště, kde stál můj karavan. Pan Šarközi tam za chvíli autem přijel, aby nabral Trojana. Když slyšel, že se chystám na parkovišti spát, trval na tom, abych zaparkoval u jejich domu. Báł se, že by mě tam napadli skinheadi.

„Slyšeli o vás,“ řekl. „Hledají vás.“

Šarközi bydlel jen o pár bloků dál v činžáku se soukromým parkovištěm za domem. Navedl mě na klidné místo u garáží. Byla už jedna hodina. Trval na tom, abych se k nim připojil a dal si s nimi doma něco k jídlu. Trojan a jeho dcera spali u nich.

Následoval jsem je tedy dolů po nějakých popraskaných betonových schodech do podzemní chodby a potom nahoru po schodišti pokrytém linoleem do malé chodbičky. U dveří jsme si zuli boty.

Byt Šarköziových nebyl o moc větší než můj karavan, ale na rozdíl od něj krásně uklizený. Posadili jsme se kolem malého stolu v kuchyni. Zatímco paní Šarköziová ohřívala párky, on otevřel tři plechovky piva. Trojan si jedno dal. Já jsem odmítl. Už tak jsem toho vypil dost. Namísto toho jsem chroupal nějaké sladké pečivo, které ráno upekla dcera Šarköziových. Na zdi kuchyně byla fotka jejich další dcery. Paní Šarköziová si všimla, že fotku obdivuji. „Má štěstí. Má práci v Praze.“

„Mně trvalo tři roky, než jsem našla práci v Písku,“ řekla jejich nejmladší dcera.

„A ještě jsi ji dostala jen díky tomu, že je to rakouská firma,“ řekl její otec. „Kdyby do naší země nepřicházeli za obchodem cizinci, pořád bys práci neměla.“

„Proč je to tak?“ zeptal jsem se.

„Češi Cikány nezaměstnají,“ řekl Trojan.

Paní Šarköziová položila na stůl chleba, párky, hořčici a sladké pečivo. Dal jsem si jeden párek a hrnek kafe a potom se vrátil do karavanu. Pokoušeli se mě přemluvit, abych zůstal u nich, ale nedovedl jsem si představit, kam vůbec uloží Trojana a jeho dceru. Byt tvořila jen malá ložnice, ještě menší obývací pokoj, kuchyň a miniaturní koupelna.

Té noci se mi zdálo, že moji babičku internovali v Le-tech a potom odvezli do Osvětimi. Viděl jsem její tvář. Mluvila na mě. Řekla mi, že musím vyprávět její příběh.

34

Neděle ráno, 13. května 1995

Skoro celou noc přšelo. Třeba to odradilo skinheady, nebo možná to byla moje babička Matylida, která se v mých snech změnila v Barbaru Richterovou, aby mě chránila. Bylo to poprvé po šesti měsících, co jsem zaspal. Když jsem se neobjevil do osmi, přišel Trojan a vyzvedl mě na snídani.

„Kdy jsi šel včera spát?“ zeptal jsem se ho.

„Po třetí. Byl jsem vzhůru, abych si poslechl všechny ty hrůzostrašné historky o tom, jak v Písku zacházejí s Cikány.“

Pořád ještě přšelo. Nemohl jsem najít deštník. Nasařil jsem si starý kovbojský klobouk se širokou krepou a šel jsem s Trojanem zpátky do bytu Šarköziových.

Všichni si brali své nejlepší šaty a připravovali se na pietní akt. Paní Šarköziová nám připravovala snídani a manžela poslala, aby jí koupil nové silonky.

Dostal jsem kávu a pečivo ze včerejšího večera. Trojan mi řekl, že cikánská komunita v Písku nebyla schopna sehnat dostatek peněz na věnec. Zeptal se mě, jestli bych chtěl přispět deseti dolary, kdyby on přispěl stejnou částkou. Když se pan Šarközi vrátil, Trojan mu peníze dal.

Předchozí večer jsem řekl Belle, Jo a Lauře, že karavan nechám zaparkovaný na parkovišti u řeky. Všechno oblečení si nechali u mě. Podíval jsem se na hodinky. Ceremonie začínala v 10:30. Autem to tam trvalo půl hodiny a v dešti asi ještě trochu déle. Omluvil jsem se a jel jsem na parkoviště. Našel jsem je, jak se choulí u vchodu do baru, který ještě neotevřel. Zatímco se vzadu převlékaly, obul jsem si zelené lovecké gumáky s protiskluzovou podrážkou. Věděl jsem, že i kdyby přestalo pršet, musíme jít k památníku rozbahněnou cestou.

Ačkoli se dámy oblékaly do svých nejlepších černých šatů, neviděl jsem důvod, proč si brát sako. Vzal jsem si

černou kravatu, ale navrch jsem si oblékl těch pár nepromokavých věcí, co jsem měl – bílou golfovou bundu a na to zelenou loveckou vestu bez rukávů. Kovbojský klobouk jsem si nechal, protože jen tak jsem mohl mít hlavu v suchu. Předpokládal jsem, že v dešti stejně nikdo nebude vypadat zrovna skvěle.

„Ten déšť určitě Romy odradí,“ řekla Bella.

I tak nikdo nečekal, že do Letů přijede moc Romů. Podle Josefa Bednáře se doslechli, že pietní akt bude fraška, že pomník není na místě původního tábora a že vepřín nebude odstraněn a zůstane na místě, aby dál znesvěcoval památku těch, kdo tam zemřeli. Nikdo z Cikánů nevěřil prezidentu Václavu Havlovi, který měl být hlavním řečníkem. Nikdo z Romů neměl důvěru k vládě a ministru Němcovi, který se podílel na organizaci této akce. Ale jak jsme se blížili k Letům, viděl jsem ze všech stran přijíždět auta.

Když jsme projeli vesnicí, policista stojící ve středu hlavní silnice odklonil každé auto jedoucí na obřad na lesní cestu vedoucí za vepřín.

„Tam zapadneme,“ stěžoval jsem si.

„Zapadnou tam všichni,“ řekla Bella.

Následoval jsem dlouhou kolonu aut před sebou a v zrcátku uviděl, že ještě delší řada aut jede za mnou. Pořád pršelo, ale když jsme přijeli blíž k lesu, zahalil nás lehký opar mlhy. Cítil jsem se jako na návštěvě Draculova hradu.

Na křižovatce s blátivou lesní cestou nás zastavil další policista a chtěl vidět pozvánky. Zavolal jsem dozadu na Bellu, aby mi podala brašnu. Dala mi ji, ale pozvánku od profesora Nečase jsem nemohl najít. Jak jsem ji hledal, omlouval jsem se policistovi napůl anglicky a napůl česky. Auta stojící za námi začala troubit. Policista stojící v dešti začal křičet. Nakonec mi řekl, ať jedu dál za auty, která se už na blátivé cestě pomalu ztrácela z dohledu.

„Odsud se už nikdy nedostaneme,“ křičel jsem, když jsme klouzali v hlubokých vyjetých koležích.

„Podívejte se na auta, co jedou za námi,“ ozvalo se. „Aspoň nebudeme sami.“

Naštěstí se lesní cesta svažovala. Kdyby stoupala, nedostali bychom se určitě tak daleko. Z kopce to celkem šlo. Asi po sto padesáti metrech jsme dojeli auta před námi. Několik jich sjelo z cesty, aby zaparkovaly. Většina zůstala stát tak, jak byla – na cestě. Vypnul jsem motor.

„Konečná,“ oznámil jsem. Prudce se rozpršelo.

Vylezli jsme ven jako všichni ostatní a šli zbytek cesty v bahně a dešti. Pršelo tak silně, že jsem si na sobě nechal golfovou bundu i zelenou loveckou vestu, kovbojský klobouk a gumáky. Bylo mi jasné, že vypadám hrozně, ale lilo tak, že mě stejně nikdo nemohl vidět.

Zatímco dámy se do sebe zavěsily a přitom klouzaly bahnem, já s Trojanem (který zaparkoval za mnou) jsme ruku v ruce klopýtali po cestě. Na úpatí kopce jsme objevili prezidentskou delegaci, jak stojí pod deštníky a stromy a čekají na prezidenta Havla. Nikde jsem neviděl žádné policisty. V dešti zůstávala celá oblast zahalená tajemnou mlhou.

Trojan neměl deštník a vypadal, jako by se zrovna vykoupal. Setřásl ze sebe vodu jako pes, který vylovil z rybníka kachnu. Všichni jsme se mu smáli.

Zatímco z něj crčela voda, představil mě nějakému muži v modrém kabátě a s prošedivělými vousy.

„Pane ministře Tigride, toto je pan Polansky ze Spojených států. Předpokládám, že víte, o koho se jedná.“

Pršelo tak hustě, že mě ani nenapadlo sundat si klobouk.

Tigrid mi podal ruku. „Tedy, pane Polansky,“ řekl, „nelíbí se mi, co jste řekl o našem prezidentovi, ale kdyby nebylo vás, tak bychom tu dnes nebyli.“

Nevěděl jsem, co na to říct. Určitě jsem něco zamumlal. Myslím, že jsem řekl: „Děkuji.“

Vedle ministra stál muž, který kouřil staromódní dýmku ve tvaru S a byl oblečený jako anglický venkovský

gentleman z minulého století. Na druhé straně davu stála krásná žena v černém plášti a usmívala se na toho asi padesátiletého kuřáka dýmky.

„Dobrého dne,“ řekl mi. „Do dnešního počasí jste bezpochyby zvolil správný klobouk.“

Přikývl jsem. Hledal jsem Jo, které jsem dal foťák. Měla pro mě udělat nějaké snímky. Nikde jsem ji neviděl.

„Můj otec mě sem vzal krátce po válce,“ řekl. „Měli jsme koně a bryčku. Už tehdy jsem cítil, že je to strašidelné místo. Ještě dnes mám pocit, že tu jsou duchové.“

Tento kuřák dýmky byl příliš bílý a příliš dobře oblečený, aby to mohl být Cikán, nicméně když řekl slovo „bryčka“, myslel jsem si, že je to Rom.

„Odkud jste?“ zeptal jsem se a konečně mu začal věnovat pozornost.

Prstem v rukavici setřel déšť ze svého řídkého knírku. „Žiji v Praze, ale pracuji nedaleko.“

Najednou jsem si vzpomněl, že jsem viděl jeho fotku v jedněch pražských novinách. Byl to kníže Karel von Schwarzenberg, vlastník tři kilometry vzdáleného hradu Orlík. Jeho lesy obestíraly tábor Lety, kde stál nyní památník. Komunisti vyvlastnili veškeré pozemky i hrad jeho otce v Československu, ale když se blízký Schwarzenbergův přítel Václav Havel stal prezidentem, Schwarzenberg dostal hrad i většinu pozemků zpátky, zatímco obyčejní vesničané ještě stále čekali na vlastnická práva ke svým polím.

Když jsme si popovídali o dešti a o počasí, zeptal jsem se knížete Karla, jestli Cikáni z tábora Lety pracovali během druhé světové války v těchto lesích.

Natáhl svůj krátký tlustý krk, jako by někoho hledal. Cítil jsem, že se snaží najít nějakou pomoc a doufá, že ho někdo zachrání z této trapné situace. Všichni se už ale vzdálili, jako bychom měli mor.

„Nevzpomínám si,“ řekl nakonec. „Tehdy mi bylo jenom osm let.“

Stál pod deštníkem, zatímco já stál v dešti jen se svým kloboukem. Snažil jsem se mu dívat upřeně do očí a dát mu najevo, že vím, že neříká pravdu a že jsem viděl dokumenty z tábora o tom, že Cikáni pracovali především v lesích jeho otce a v jeho kamenolomu. Ale déšť kapající z krempy klobouku mi bránil ve výhledu.

Schwarzenbergové se stali největšími vlastníky půdy v jižních Čechách především prostřednictvím konfiskací bývalého majetku husitů a získali dokonce i rodinné hospodářství mých předků, Polanku. Předkové všech Čechů ze Spillvillu byli nevolníky Schwarzenbergů až do revoluce v roce 1848.

Kníže Karel se stále díval na krásnou ženu v černém plášti a možná doufal, že přijde a zachrání ho. Očividně tu byla s ním, ale nejspíš cítila, že by v prezidentské delegaci být neměla. Nějak se stalo, že mě přijali, ale ji ne. Naše oči se setkaly. Usmála se.

Trojan stále ještě chodil od jednoho člověka k druhému, podávali si ruce a usmívali se. Všichni v prezidentské delegaci ho vřele vítali. Pokud si on sám myslel, že je vůči nim v opozici, nikdo jiný si to neuvědomoval. Asi jsem ho měl následovat, ale Schwarzenberg mě zajímal víc. Věděl jsem, že na hradě Orlík má velkou knihovnu. Protože se jeho rodina nakonec stala vlastníkem našeho hospodářství Polanka, zajímalo mě, jestli ještě mají dokumenty, v nichž by se dala najít původní poloha usedlosti Polanka. Měl jsem náskres pozemku, ale dál už jenom zmínku ze 17. století, že (panské sídlo) Dvůr Polanka lehl popelem. Stále jsem si nebyl jistý, kde přesně dům na pozemku stál. Na několika místech jsem našel cihly a úlomky keramiky.

Než jsem se mohl se Schwarzenbergem dostat k tomuto tématu, z hlavní silnice se na lesní cestu přihnaly tři Land Rovery. V prvním a posledním seděli uniformovaní policisté. Všichni spěchali k prostřednímu vozidlu.

Když se prezident Václav Havel vynořil z druhého vozidla, ministr Tigrid a Ruml rozprostřeli deštníky, aby

svého prezidenta chránili před deštěm. Když vystoupil z vozidla, pokývl jim hlavou, aniž by se usmál. Trojan mě přišel vyzvednout.

„Má dvacet minut zpoždění,“ řekl. „Možná se s ním budeme moci sejít o samotě po ceremonii. Drž se blízko mě.“ Lidé bez jakýchkoli pokynů utvořili dvě řady, a tím i uličku pro prezidenta. Ve skupince lidí vítajících prezidenta nebyl žádný Rom. Stál jsem mezi Trojanem a Schwarzenbergem. Krásná žena v černém plášti zmizela.

Prezident Havel neměl klobouk, pouze modrý kabát. Na nikoho se neusmál, pouze kýval hlavou, když procházel kolem, a sem tam někomu potřásl rukou. Šel pomalu, jako by čekal, že se mu budou všichni klanět. Byl menší, než jsem čekal. Nemohl jsem uvěřit, že toto byl ten muž, který se jednou projížděl po prezidentském paláci na koloběžce, aby ukázal novinářům, že bude lidským prezidentem s nohama na zemi. Měl jsem dojem, že čeká, že mu budou všichni líbat ruce.

Najednou se zvedla mlha a na kopečcích za Havlem jsem uviděl členy speciálních jednotek v černém a se samopaly. Jak prezident České republiky kráčel uličkou lidí, nyní s lokajem, který mu nad hlavou držel deštník, zdál se být ještě menší. Vypadal jako malý chlapec, který jde poprvé na svaté přijímání. V obličejí se mu mihl stín pochybnosti. Trojan k němu natáhl ruku.

„Pane presidente,“ řekl Trojan, „rád bych vám představil pana Polanského.“

Prezident Havel hleděl na můj kovbojský klobouk. Byl jsem si jistý, že nic jiného neviděl. „Těší mě, že vás poznávám,“ řekl jsem a stiskl jsem jeho vlhkou a bezvládnou rukou.

On neřekl nic. Ještě jednou se podíval na můj kovbojský klobouk a pokračoval dál.

S Trojanem a Schwarzenbergem jsme následovali prezidenta, procházejícího kolem vojenské hlídky až

k památníku, kde stál v dešti mikrofon. Následovali nás Havlovi ministři a oficiální delegace. Když jsme se dostali k poslednímu vojákovvi, který stál v pozoru, pušku s bajonetem na prsou, ustoupili jsme s Trojanem stranou a nechali řečníky následující prezidenta zaujmout místa u mikrofonu.

Pořád jsem neviděl Jo s foťákem. Zpozoroval jsem tu dívku z Hanoje, jak klečí na okraji davu za zábrany a fotí.

Dav zadržovaly nejenom zábrany, ale i policisté a vojáci, kteří zcela obklíčili oblast okolo památníku a prezidentské delegace.

Severně od památníku byl malý vojenský orchestr, který na znamení zahrál českou hymnu. Když dohrál, přivál vítr opravdu silný zápach vepřína.

Říkal jsem si, že silný déšť by mohl zápach trochu potlačit, ale nefungovalo to. Myslím, že všichni sklonili hlavy ne kvůli pietnímu aktu, ale kvůli smradu hnoje. Někteří lidé dokonce vytáhli kapesníky, aby si zakryli nosy.

Ačkoli Cikáni, kteří zemřeli v Letech, byli katolíci, nikdo nepozval katolického kněze.

Ceremonii zahájil Prokopec, ředitel Okresního úřadu v Písku, který roky bojoval za to, aby v Letech žádná pamětní deska nebo památník nebyly. Neustále se vymlouval na to, že se nemůže nic postavit, dokud nebudou objeveny hroby. Našly se sice kosti roztroušené v lesích za táborem, ale Prokopec vždy prohlašoval, že pocházejí z prasečáku. Teď stál v dešti u mikrofonu a vypadal dost rozrušeně. Blekotal fráze o utrpení, o obětech a o německé tyranii. Vypadal, že už se nemůže dočkat, až jeho řeč skončí a on se bude moci schovat pod deštník.

Další byl ministr Němec. Jeho řeč byla chladná jako samotný déšť. Případy jako Lety se za války děly. Dnes vzdáváme čest nejenom těm, kdo zemřeli v Letech, ale všem těm, kdo zemřeli během války v českých zemích.

Nezmínil skutečnou tragédii Letů, jen se obecně zmínil o holocaustu.

Ministr kultury Pavel Tigrid řekl pár smířlivých a celkově vřelejších slov na adresu Cikánů. Prasečák nezmínil, ačkoli ho viděl i cítil. Měl ho před očima, stejně jako všichni ostatní řečníci. Jednopatrové betonové baráky vepřína byly nad hlavami davu jasně viditelné. Ten výhled musel každému připomenout baráky bývalých vězňů.

Nakonec se před mikrofon postavil prezident Václav Havel. Poté co mu někdo rychle snížil stojan mikrofonu, sáhl do kapsy a vyndal připravenou řeč. Nasadil si brýle a začal číst.

Trojan stál vedle mě a třásl se. Pořád ještě neměl ani deštník, ani klobouk. Stál tam ale v lijáku vedle mě a pokoušel se přeložit každé slovo, co bylo ten den vyřčeno. Podíval jsem se mu na boty a viděl, jak přes ně tečou potůčky vody.

Z druhé strany stál vedle Trojana člen německého parlamentu a také poslouchal jeho anglický překlad. Trojan mu na poslední chvíli zavolal do Německa, aby se ho zeptal, jestli dorazí. Byl to liberál, který přednášel po celé Evropě a omlouval se za nacistická zvěrstva. Brzy ráno mi Trojan řekl, že organizátoři souhlasili, aby tento Němec promluvil na semináři. Stále ještě nepadlo ani slovo o tom, že bych tam mohl promluvit já.

V polovině svého projevu prezident Václav Havel prohlásil, že Lety řídili a spravovali Češi. Odmlčel se, ale nepodíval se mým směrem. Na chvíli jsem si myslel, že si prohlíží vepřín a že bude požadovat jeho odstranění. Nestalo se tak. Řekl ale, že Cikány v Letech vykořisťovali místní velkostatkáři a že využívali Cikány k otrocké práci. Rychle jsem pohlédl na Schwarzenberga. Stál na špičkách s nataženým krkem a myslím, že stále ještě hledal tu krásnou ženu v černém plášti.

Další smířlivé poznámky již Havel neudělal. Nezmínil skinheady. Nezmínil se o diskriminaci, o rasismu, ani o důvodech, proč se stavěly takové tábory, jako jsou Lety. Nezmínil se o velvyslankyni Klímové a o jejích obavách, že občany cikánské národnosti v této zemi bijí a zabíjejí a nikdo s tím nic nedělá. Bohužel všechno to, co Havel neřekl, převážilo těch pár slov, které jsme do jeho projevu protlačili.

Po prezidentově projevu se před mikrofon postavil malý šedovlasý muž v šedém saku. Měl tmavou plet a předpokládám, že je to cikánský řečník – jako obvykle poslední na řadě.

„Kdo je to?“ zeptal jsem se Trojana. Nevěděl.

Tento šedovlasý Cikán byl jediným řečníkem, v jehož tváři se zračil opravdový smutek. Tento řečník pronesl jako jediný toho dne pár slov lítosti. Pak položil Havel za zvuku dvou trubačů věnec u paty oněch pěti kameňů, tvořících památník lidem, kteří v Letech zahynuli. Následovali ho ostatní řečníci a vedle prezidentova věnce pokládali další. Poslední s věncem byl pan Šarközi z romské komunity v Písku.

Když pan Šarközi umístil svůj věnec, postavila se za mikrofon skupinka Cikánů sestávající z jedné ženy a tří mužů, kteří nesli akordeon, housle a violoncello. Když žena za doprovodu mužů zaspívala jednu píseň, odkráčel prezident Havel společně se svou delegací k vozům. Trojan s německým poslancem je následovali. Ti s tmavou pletí se ani nepohnuli.

Byl jsem bezradný. Nevěděl jsem, jestli mám následovat prezidentskou delegaci a doufat, že se alespoň na chvíli setkám s Havlem, nebo stát venku v dešti a sledovat, co budou dělat Cikáni. Až na posledního řečníka byla jejich hudba jediným povoleným příspěvkem na jejich vlastním pietním aktu.

Z davu najednou vystoupila stará cikánská žena. V ruce držela vázičku s květinami. Poté se cikánská

hudba změnila v něco, co jsem nikdy předtím neslyšel. Zůstal jsem.

Zůstaly tu stovky lidí s tmavou pletí. Počasí Cikány neodradilo. Pršelo moc silně na to, abych mohl v davu rozeznat jednotlivé tváře. Uviděl jsem Barbaru Richtarovou a další, co přežili, jak se drží při sobě. Konečně jsem měl z pietního aktu dobrý pocit.

Cikánská kapela hrála dál, a čím déle hráli, tím silněji pršelo. Bylo to, jako by se k nim chtěl Bůh připojit.

Pokusil jsem se najít nějaký zapomenutý deštník, abych ho nad hudebníky podržel, ale žádný jsem nenašel.

Stará žena, která neměla na hlavě nic než bavlněný šátek, nyní klečela před památníkem a modlila se. Nikdo z prezidentské delegace nenavrhl se za mrtvé pomodlit anebo držet minutu ticha. Oficiální ceremonie proběhla bez jakékoli zmínky o Bohu. Teď se během neoficiální ceremonie všichni lidé s tmavými tvářemi sklonili k modlitbě.

Když jsem se s čvachtáním vracel na lesní cestu, lámal jsem si hlavu nad tím, proč ti, kdo Lety přežili, nebyli vyzváni, aby promluvili, nebo proč se aspoň nikdo nezmínil o tom, že stojí v davu. Najednou přede mnou stál Jan Urban, kapala z něj voda a na hlavě měl červenou nepromokavou kapuci sportovní bundy. Styděl jsem se, že mi po tvářích stékají slzy, a doufal jsem, že si bude myslet, že je to déšť.

„Vyhrál jsi!“ řekl. „Porazil jsi vládu!“

Napravo od něj jsem viděl na stativu televizní kameru. Česká televize obřad natáčela.

„Co tím myslíš?“ Byl jsem promoklý, sklíčený a byla mi zima. Zrovna jsem si říkal, že jsem prohrál.“

„Včera večer jsem mluvil s nejvyšším státním zástupcem České republiky. Souhlasil, že budou válečné zločiny v Letech vyšetřovat.“

„Opravdu?“

„A to ještě není všechno. Karlova univerzita souhlasila, že vytvoří komisi, která bude zkoumat, co se v Letech stalo. Řekli mi, že se ti příští týden ozvou. Dal jsem jim tvoji adresu ve Spillvillu.“

Nad Urbanovým ramenem jsem viděl, jak kolona terénních aut prezidenta Havla spěchá přes pole směrem k silnici číslo 19.

„Měli bychom to oslavit,“ řekl jsem. „V karavanu mám lahev dvacetileté whisky. Pojd' na panáka.“

„Ne, díky,“ řekl Urban. „Havel se bude o kousek dál účastnit přestřihávání další pásky. Musíme tam být.“

Jak se Urban plahočil ke své kameře, cítil jsem v kostech, že tu někdo neříká pravdu.

Kráčel jsem blátivou cestou, která se teď změnila v hotový potok, když jsem za volantem jednoho z aut uviděl sedět toho šedovlasého muže, který jako jediný Cikán promluvil na ceremonii. Nevěděl jsem, kdo to je, ale zaklepal jsem na okýnko a zvedl palec. Mžoural na mě a pak okýnko stáhnul.

Podal jsem mu ruku. „Polansky,“ řekl jsem.

„Polansky!“ Stiskl mi ji oběma rukama a setřásl ze mě déšť. Otočil se ke své ženě. „Polansky!“

Držel mou ruku a drmolil věty v romštině. Pak pokýval hlavou a promluvil velmi pomalu česky. Měl jsem plné uši vody, takže bych mu v tu chvíli nerozuměl, ani kdyby mluvil anglicky.

Poplácál jsem ho po rameni. „Dobrá řeč,“ řekl jsem anglicky.

„Písek,“ řekl. „Ano?“

„Ano, jedu do Písku,“ řekl jsem. „Na seminář. Uvidíme se na semináři.“

„Dobře, dobře,“ řekl a konečně mi pustil ruku.

Jo a Laura se objevily společně s několika Američany, kteří přijeli z Prahy do Letů veřejnou dopravou a teď se neměli jak dostat do Písku. Byl s nimi i mladý Cikán, který mluvil anglicky. Energicky mi potřásl rukou a řekl

mi, že jsem jediný, kdo se zastává jeho lidí. Četl můj projev z Varšavy a byl jsem jeho hrdina. I když nevy-
padal ani na třicet, žil už ve 38 zemích a hledal klid.
Jmenoval se Lubomír.

Bella shromáždila v karavanu několik lidí, kteří se neměli jak dostat zpátky. Byl tam mladý Američan s romskými kořeny, který ráno přijel autobusem z Prahy a z dálnice šel pět kilometrů do Letů v dešti pěšky. Byla tam Češka, co se ztratila svým kamarádům a zoufale se potřebovala dostat do Písku včas, aby stihla seminář. Nakonec se do mého karavanu namačkalo devět lidí. Než jsme vyjeli, otevřel jsem dvě lahve vína a lahev whisky. Řídil jsem a ostatní mezitím popíjeli. Nevěděl jsem, jestli oslavují, nebo se jen chtějí zahřát. Ve zpětném zrcátku jsem Trojana neviděl. Chtěl jsem vědět, jestli mu už Urban sdělil tu novinu, nebo jestli jsem byl jediný, koho balamutili.

Zpáteční cesta nebyla tak strašná, jak jsem se obával. Lesní cesta byla sice samé bahno, ale bylo na ní i dost kamenů, takže kola nezapadávala. Sice to klouzalo, ale dojeli jsme k hlavní silnici, kde policisté řídili dopravu.

Nevěděl jsem, jaké ceremonie se jel prezident Havel zúčastnit do vedlejší vesnice zvané Čimelice. Později jsem se dozvěděl, že právě tam má Schwarzenberg vesnické sídlo, kde žila jeho rodina potom, co jí v prosinci roku 1942 zabrali hrad Orlik. Přestřížením pásky chtěl vyznamenat Schwarzenbergova otce, protože na konci války vedl skupinu lesníků bojujících proti Němcům, kteří na ústupu zůstali pozadu.

Policie uzavřela silnici Písek–Praha pro prezidentský konvoj, a než jsme se nakonec dostali na hlavní, museli jsme jet objíždkou přes Mirovice a potom na jih. Celou cestu stál Lubomír vedle mě a neustále opakoval, že musím jeho lidem pomoci. Dokud si nepřčetl můj projev z Varšavy, nikdy o Letech neslyšel. Bylo to poprvé, co četl o někom, kdo útočí na Havlovo

pokrytectví ohledně lidských práv. Řídil jsem a Lubomír se mi neustále snažil potřást rukou. Plácal mě po ramenou a hulákal, jaké je to skvělé setkání.

Lubomír ani netušil, že já jsem byl z našeho setkání ještě nadšenější. Doufal jsem přinejmenším, že jsem našel vstupenku do cikánské komunity, Cikána, který mluvil dobře anglicky. Lubomíre, řekl jsem si, pomůžeš mi najít ty, co přežili Lety, a udělat s nimi rozhovory.

35

Sobota odpoledne, 13. května 1995

Byl jsem tak promoklý, že jsem se v Písku musel převléct. Oblékl jsem si sako a kravatu, ale jediné suché kalhoty, které jsem měl, byly džíny.

Seminář probíhal v kulturním domě nedaleko místa, kde skinheadi zabili mladého Cikána. U dveří jsme museli ukázat pozvánky. Blondýna ve středním věku, kterou jsem předchozí večer viděl s oficiální delegací, mě nechtěla pustit dovnitř. Lubomír tam byl se mnou. Jeho pozvánku vidět nechtěla, jeho barva kůže mluvila za vše.

„Víte, kdo to je?“ ptal se jí Lubomír.

„Samozřejmě,“ řekla. Vypadala, jako by mi chtěla plivnout do tváře. „Pan Polansky.“

Na druhé straně místnosti jsem viděl Jo, Bellu a Lauru, jak stály u stolu zády k nám. Nedaleko postával i onen cikánský řečník v šedém saku. Všichni, kdo se mnou přijeli karavanem, už byli v konferenčním sále.

„Musíte ho pustit dovnitř,“ řekl Lubomír. „Má pozvánku.“

„Nemusím ho pustit dovnitř,“ řekla blondýna. „Nemám ho na seznamu.“

Lubomír na ni v romštině zakřičel něco, čemu jsem nerozuměl. Ve chvíli, kdy to vypadalo, že bouchne pěstí do stolu, přispěchal na pomoc starší šedovlasý muž s kůží černou jako noc. Viděl jsem ho už předešlého večera.

„Pojďte dál, pane Polansky.“ Otočil se ke své blondaté kolegyni. „Je na novém seznamu.“

„Ten já ale nemám,“ opáčila žena.

„Volali z kanceláře prezidenta Havla.“

„Když o prezidentovi mluvil tak hrozně? Já bych ho prostě dál nepouštěla.“

Společně s Lubomírem jsme toho muže následovali k registračnímu stolku a vyplnili přihlášku. Žena středního věku v modrých šatech si vzala papír, podívala se

na pozvánku a ukázala na dveře restaurace. Škodolibě řekla Lubomírovi, že jeho pozvánka se nevztahuje na oběd. Oběd byl jenom pro VIP.

„Ani pozvánka pana Polanského ho neopravňuje dát si tu oběd,“ řekl šedovlasý muž. „Omylem má pozvánku profesora Nečase. Pan Polansky dostal pozvánku na poslední chvíli, ale oběd k ní není.“

Lubomír supěl zlostí. „To snad není možné,“ řekl. „Pan Polansky sem přijel až z Ameriky. Dnes je tu nejdůležitější osobou on. Takhle se k němu přece nemůžete chovat.“

„To je v pořádku,“ řekl jsem Lubomírovi. „Stejně bych si dal raději sendvič s tebou.“

„Proč to děláte?“ zeptal se Lubomír toho muže.

„Nechceme s panem Polanským spolupracovat,“ řekl. „Nemusíme a nechceme. Teď je v Písku, ne v Praze.“

Rozhlížel jsem se po Trojanovi. Nebyl tu. Vydal jsem se ke dveřím restaurace.

„Nepustí vás dovnitř,“ zavolal na mě ten muž.

„Jdu se jen podívat, kdo je uvnitř,“ řekl jsem.

Dvě ženy ve středním věku v modrých sakách a modrých sukních mě zastavily u dveří. Stihl jsem nahlédnout dovnitř. Byla tam delegace ze včerejšího večera a s nimi všichni řečníci z pietního aktu, chyběl jen Havel, Tigrid a cikánský řečník. Uviděl jsem ještě další lidi, ale ty jsem neznal. Na stolech byly bílé ubrusy. Profesor Nečas držel v ruce skleničku a mluvil s ministrem Němcem.

„To je všechno, co jsem chtěl vidět,“ řekl jsem těm dvěma dámám, které mi zastoupily cestu do VIP místnosti.

Lubomír ještě stále dělal povyk u registračního stolku kvůli tomu, jak se ke mně chovají. Přiběhla Bella a snažila se ho uklidnit. Už ho nějakou dobu znala.

„Koupím panu Polanskému oběd,“ řekl Lubomír. „Pojďte, půjdeme se najíst někam jinam. Kousek odtud je restaurace.“

Nechtěl jsem z budovy odejít. Byl jsem si jistý, že by si organizátoři našli zase nějakou záminku, aby nás nepustili zpátky. Ve stánku v hale si mohli koupit kávu a sendviče ti, co nesměli jít do restaurace. Lubomír trval na tom, že mi koupí sendvič a kávu.

Hledal jsem nějaký program akce, ale nemohl jsem žádný najít. V hale byly na zdech jenom plakáty s názvem semináře: Neznámý holocaust. Byl jsem z toho všeho znechucený. Jak mohla česká vláda uctít památku cikánského holocaustu, když všichni Cikáni byli tady v hale, zatímco restaurace byla plná bílých hostů? To byl skutečně výsměch.

Otevřeli konferenční místnost, kde měl probíhat seminář. Šel jsem dovnitř a zabral jednu židli. Když jsem vybaloval počítač, přišel za mnou mladý novinář z Reuters a požádal mě o rozhovor. Souhlasil jsem a on vytáhl diktafon. Řekl jsem mu, že jsem zklamaný, protože neodstranili vepřín, protože na památníku nebyla uvedena jména obětí a protože k památníku nebyl pořádný přístup a nebylo tam ani žádné parkoviště. Doufal jsem, že seminář se bude skutečně věnovat otázkám holocaustu v Letech.

Přišel za mnou Nečas. Přinesl mi balíček fotografií z Letů, jak slíbil. Dal mi také ručně psaný seznam s adresami čtyř osob, které přežily Lety. Jméno Barbary Richterové tam nebylo.

Poděkoval jsem mu a dal mu disketu se záznamy 2305 vězňů z Letů.

„Projdu to a řeknu vám, kde jste udělal chybu,“ řekl mi lámanou angličtinou.

Když se otáčel k odchodu, zavolal jsem na něj. „Včera večer jsem potkal Barbaru Richterovou.“

Zarazil se a zbělal v obličeji. „Kde?“

„V penzionu, kde jste ubytovaný.“ Zamrkal, ale nic neřekl.

„Mluví dobře anglicky.“

Mávl rukou, jako by nesouhlasil.

O půl druhé mě našel Trojan. Nezeptal jsem se ho, jestli ho pozvali do VIP restaurace.

„Za chvíli začne tisková konference,“ řekl. „Přišel jsem, abych ti překládal.“

Přišla Bella a stiskla mi ruku. „Dejte jim co proto,“ řekla.

„Hodně štěstí,“ řekla Jo.

Laura tam stála s laptopem v ruce. „Chci mít o čem psát,“ řekla.

Ještě jednou jsem se rozhlédl po místnosti. Neviděl jsem Barbaru Richterovou ani ostatní přeživší.

„Kdybyste viděli Barbaru Richterovou, tak mi dejte vědět,“ řekl jsem. „Patří mezi ty, kdo přežili. Má světlou kůži a šedé vlasy. Potřebuji s ní mluvit, než odejde.“

Lubomíra jsem nechal s děvčaty a odešel jsem s Trojanem do vedlejšího sálu. Byla to velká oválná místnost s vykachlíčkovanou podlahou, kde nebyly ani stoly, ani židle. Pohybovalo se v ní asi čtyřicet lidí.

O pár minut později se rozsvítilo několik reflektorů a zaplavilo vzdálenější stěnu světlem. Vstoupila skupina hodnostářů vedená ministrem Němcem. Následovali je dva muži s televizními kamerami na ramenou a z davu se vynořila Balážová s diktafonem.

Hodnostáři utvořili půlkruh a ve světle reflektorů stáli za mikrofonem čelem k divákům. Profesor Nečas stál vedle ministra Němce. Dáma ve vkusných černých šatech vzala mikrofon a představila vážené hosty. Řekla: „Toto je tisková konference. Pět minut můžete našim váženým hostům klást otázky.“

Stál jsem tam zmatený. Když si mě po obědě zavolal Trojan, myslel jsem, že proběhne konference, kterou předtím v Praze zrušil. Čekal jsem, že na tiskové konferenci bude jenom Nečas a já a že budeme odpovídat na otázky ohledně našich rozdílných výsledků zkoumání materiálů k Letům. Teď mě ale vyloučili a byl jsem jen člen publika.

Ztratil jsem se v myšlenkách a neslyšel jsem ani první otázku, ani první odpověď. Pak položil otázku v češtině novinář z Reuters, který se mnou zrovna udělal rozhovor, ale nerozuměl jsem, na co se ptá. Dáma se neobrátila k žádnému z hodnotářů. Řekla jenom: „Nechte pana Polanského, ať se zeptá sám.“

„Trojane, na co se ptal?“ zakoktal jsem a přestal sledovat profesora Nečase, který stál vedle Němce jako loutka.

Trojan mi otázku novináře nepřeložil, ale sám otázku položil.

„Proč jste k památníku nepostavili žádnou přístupovou cestu?“ zeptal se Trojan. „A proč chybějí značky, které by ukazovaly k místu památníku?“

Ministr Němec si odkašlal. Zvedl nos, jako by z diváků stále ještě cítil pach prasečáku, který navštívili. „Protože jsme neměli dost peněz,“ odpověděl sarkasticky.

Ministr Němec pronesl arogantní řeč o tom, že by se měli Romové naučit stát na svých vlastních nohou a že by měli společnosti dělat čest, místo aby neustále žádali o pomoc. Nevěřicně jsem zavrtěl hlavou. Nemohl jsem uvěřit, že ministr Němec očekává, že romská komunita postaví přístupovou cestu k památníku v Letech poté, co jich stovky zemřely během budování silnice č. 19, když ji jako vězňové v letech 1942 až 1943 stavěli.

Lubomír najednou vyskočil z davu. Předtím v dešti jsem si vůbec neuvědomil, jaký je to se svými pečlivě stříženými vlasy pohledný mladík. Byl čistě oblečený a měl na sobě černý kabát.

„Jak máme sami sebe zaopatřit, když kvůli diskriminaci nemůžeme získat práci?“ zakřičel Lubomír.

Všechno v místnosti utichlo až na přerývaný hlas Trojana, který mi překládal Lubomírova slova.

„Pracovních míst je dost,“ usmál se Němec, „jen kdybyste chtěli pracovat.“

„Pro Cikány tu žádná práce není,“ zakřičel Lubomír. „V týhle zatracený zemi je jenom rasismus a diskriminace.“

Ministr Němec popřel, že by v České republice byl nějaký rasismus nebo diskriminace.

Lubomír své odpovědi vykřikoval tak hlasitě, že ho vyzvali, aby opustil místnost. Možná jeho řeč nebyla nejvýmluvnější, toho dne byla ale určitě nejupřímnější.

Když byl v místnosti zase klid, někdo se zeptal, jestli se plánuje odstranění vepřína.

Zdeněk Prokopec, ředitel Krajského úřadu v Písku, informoval publikum o tom, že nedávno objevený plán či mapa ukazují, že prasečák zabírá pouze třetinu původní plochy tábora, a tudíž není potřeba vzkvétající podnik odstraňovat. Chtěl jsem vykřiknout: A co ekonomický zázrak, o kterém neustále mluví premiér Klaus? Není Česká republika dost bohatá na to, aby dodržela své mezinárodní závazky a odstranila tenhle páchnoucí symbol, který znesvěcuje místo odpočinku stovek zavražděných romských dětí?

Čekal jsem, že Nečas vyvrátí Prokopcovy poznámky. Nečas si ale jen propletl prsty sepjatých rukou a hleděl do země. Skoro jsem se Nečase zeptal, jestli souhlasí s tímhle novým plánem, ale byl jsem ze všeho tak rozrušený, že jsem se rozhodl mlčet. V tu chvíli jsem věděl, že o Letech něco napíšu.

Ministr Němec oznámil, že cena vepřína činí více než 300 milionů korun a jeho vyvlastnění by tedy stálo příliš mnoho peněz. Bylo to zvláštní, ale měl jsem dojem, že chce, aby to místo bylo vyvlastněno. Začal jsem si lámat hlavu, kdo to krucinál měl prsty v koupi toho místa? Koupil ho někdo jen proto, aby ho následně mohl prodat vládě a hodně na tom vydělat? Spekuloval někdo s táborem smrti z druhé světové války? Němec se usmál přímo na mě. Tři sta milionů korun bylo dvanáct milionů dolarů. Starosta Letů mi řekl, že tento

státem spravovaný vepřín byl prodán téměř za hubičku jen proto, aby se tohoto problému zbavili. (Později jsem se dozvěděl, že Němcův bratr byl zapletený do privatizace vepřína a doufal prý, že ho prodá státu zpátky s obrovským ziskem.)

Někdo se zeptal, jestli na památník vůbec někdy dají jména obětí. Prokopec chladně vysvětlil, že jména by byla v rozporu s designem památníku.

Lubomír se najednou objevil v místnosti a zuřil. Stoupl si před řečníky a promluvil k nim, jako by byl jejich velitel na přehlídce. „Proč tam s vámi není pan Polansky? On je tím, koho chceme všichni slyšet.“

„Nejste v pořádku,“ řekla dáma od řečnického pultu.

„To teda jsem,“ zakřičel Lubomír zplna hrdla. „Vy nejste v pořádku. Nikdo z vás není v pořádku.“

Vstoupili dva policisté v bílých košilích a černých kalhotách. Lubomír je uviděl přicházet a zamával ve vzduchu rukama. „Už jdu,“ řekl. „Ale vy všichni tu lžete. Nechcete, abychom se dozvěděli pravdu. Nikdo z nás neslyšel o Letech do té doby, než nám to řekl pan Polansky. On je jediný, kdo nám pomáhá.“

Lubomír zmizel z místnosti s policisty v patách. Nikdo nevěděl, jak na jeho slova reagovat. Bylo mi trapně. Cítil jsem, že hodně lidí z publika teď čeká, že dám Němcovi a Nečasovi nějakou tvrdou otázku, ale nechtělo se mi snižovat hodnotu Lubomírova hněvu. I když se zdálo, že je nepřičetný nebo opilý, nebyl ani jedno. Mluvil z upřímného rozhořčení. Měl toho všeho až po krk. Možná to bylo poprvé v české historii, kdy se byl Cikán schopen postavit tváří v tvář ministrovi vlády se vším svým hněvem, nedůvěrou a frustrací. Nechtěl jsem tento čin oslabit.

Do místnosti naběhlo několik policistů, ale po nějakém povstání nebylo ani památky. Ostatní Cikáni Lubomírovi na pomoc nepřišli. Zanechal v nás všech ale pocit, že on a jemu podobní mladí Romové už nebudou mlčet,

jako to dělala starší generace. Lubomír dal české vládě výstrahu. Němec si to ve své arogantnosti neuvědomil. Cítil jsem ale, že se objevila první jiskřička, která by v České republice mohla zažehnout boj za lidská práva.

Nikdo nepromluvil. Měl jsem strach, aby se tisková konference nakonec nerozpadla, a proto jsem zvedl ruku. Dáma s mikrofonem pohlédla na ministra Němce, který kývl hlavou.

„Mám otázku na ministra Němce,“ řekl jsem. Balázová spěchala ke mně a dala mi mikrofon před obličej. Trojan překládal.

„Pane ministře Němče, splnila vláda České republiky své závazky vyplývající z Helsinské úmluvy, která žádá po všech zemích, na jejichž území byly v době druhé světové války koncentrační tábory, aby zachovaly tato místa v původním stavu jako národní památky, které budou moci lidé navštěvovat?“

„Ano,“ odpověděl ministr Němec. Tvářil se spokojeně, až mi to připomínalo výraz, jaký musel mít velitel koncentračního tábora.

Tisková konference skončila povykem, když dáma v černých šatech, která držela mikrofon, prohlásila, že čas otázek vypršel.

Sledoval jsem profesora Nečase, jak vychází z místnosti společně s ostatními hodnostáři. Nikdo mu nepoložil žádnou otázku. Nikdo se ho nezeptal, v čem jsme se lišili. Neodporoval Prokopcovi ve věci umístění prasečáku. Podpořil vládu v jejich zástěrce. Zaprodal svou duši ďáblu. Dopustil, aby historii Letů psali politici.

* * *

Hned po skončení tiskové konference začínal seminář v sousední místnosti s dlouhými stoly a pohodlnými židlemi pro každého účastníka. Řečníci seděli na vyvýšeném pódiu za šedým pultem, na kterém byly umístěny

mikrofony a sklenice s vodou. Po jejich levici stálo pódium s dalším mikrofonem. Nemohl jsem najít Trojana, ale seděl jsem vedle Davida Vaughana, novináře z Rádia Praha, který byl tak hodný a nabídl mi, že bude tlumočit. V místnosti bylo dvě stě lidí.

Prokopec všechny přivítal na semináři o romském holocaustu a krátce uvedl každého z řečníků. Řekl, že organizátoři semináře jsou pyšní na to, že kromě původně ohlášených řečníků nám mohou představit ještě několik dalších, kteří přijeli nečekaně a souhlasili, že zde promluví. Já jsem mezi nimi nebyl.

Ministra Němce představil jako hvězdnou atrakci, jako představitele vlády. Ihned informoval publikum, že se pietního aktu zúčastnilo sedm osob, které přežily Lety, ale šest z nich bohužel odjelo dříve, než je mohli pozvat na seminář. Sedmou byla žena a souhlasila, že nám bude o svých zkušenostech vyprávět. Ministr Němec pátral očima v publiku, dokud mě nenašel. Usmál se, jako by mi dal zrovna mat. Věděl jsem, že má pověst opravdového šachového mistra.

Kývl jsem hlavou a také se usmál. Pohrdal jsem jeho arogancí natolik, že jsem se ho nesnažil porazit v žádné z jeho her. Šlo mi jen o to, aby vyšla najevo pravda. Jestli měl někoho, kdo přežil Lety, byl bych první, kdo mu půjde potrást rukou. Proč ji ale nepředstavil na tiskové konferenci, abychom jí mohli položit otázky?

Jako první promluvil německý poslanec. Mluvil německy a za každým odstavcem se odmlčel, aby mohla být jeho řeč přeložena do češtiny. Jménem všech Němců žádal o odpuštění za to, co se stalo za druhé světové války. Připustil německou vinu za holocaust a řekl, že by se na něj nikdy nemělo zapomenout, aby se nic takového nemohlo znovu opakovat. Když domluvil, dostalo se mu vřelého potlesku.

Potom mluvil profesor Nečas o Letech. Neřekl, že tábor spravovali Němci, ale nezmínil ani české dozorce.

Mluvil pouze o množství Cikánů, o 1300 lidí, které našel v dokumentech. V Letech z nich 327 zemřelo, převážně na tyfus. Zbytek poslali Němci do Osvětimi. Svou řeč opepřil o data, čísla a o sáhodlouhou rekapitulaci toho, co se dělo v Německu s Cikány během druhé světové války. Bylo to podobné jako u Havla. To, co Nečas vynechal, mělo větší váhu. Proč nezmínil bílé české vězně, kteří v Letech zemřeli? Proč se nezmínil o českém personálu? Proč nikoho nejmenoval? Kdo byl velitelem tábora? Co udělal? Jakou měl pověst? Co se s ním stalo? Co se stalo s ostatními zaměstnanci Letů? Došlo v Letech k válečným zločinům? Když projev skončil, chtěl jsem Nečasovi položit jednu důležitou otázku: Jdou holocaust a válečné zločiny ruku v ruce nebo může historik jedno od druhého oddělit? Mohl být holocaust v Letech, aniž by došlo k válečným zločinům?

Publiku ale nebylo dovoleno klást otázky.

Po Nečasovi přišel na řadu mladý český historik, který mluvil o dokumentech týkajících se Letů. Opět se oháněl čísly, údaji a daty. David Vaughan, který se snažil všechno přeložit, mi navrhl, abych si s tímto mladým mužem po jeho přednášce promluvil. Neviděl jsem důvod, proč bych to měl dělat. Bylo jasné, že to byl Nečasův žák, že byl další loutkou vlády. Byla to jen jiná tvář, která říkala totéž co Nečas. Ani jednou se nezmínil o národnosti dozorců, o personálu a o zvěrstvech v Letech. Znělo to, jako by hlásil předpověď počasí.

Všichni zbylí řečníci mluvili o Osvětimi. Nikdo už neřekl o Letech ani slovo, dokonce ani Marta Danielová, která Lety přežila. Když ji zavolali, aby promluvila, dostalo se jí zdvořilého potlesku, ale ona mluvila jenom o věcech, které zažila v Osvětimi. Stejně jako Havel i Nečas zanechala i ona největší dojem tím, co neřekla. Proč ve své desetiminutové řeči ani jednou nezmínila slovo Lety?

O patnáctiminutové přestávce si mě odchytila Balážová a poprosila mě o rozhovor pro regionální televizní

vysílání. Její kameraman byl připravený natáčet. Čekal jsem, že mě odvedou někam do rohu, ale postavili si reflektory přímo před vstup do konferenční místnosti, aby měli v záběru každého, kdo jde dovnitř nebo ven. Nechtěla udělat rozhovor s žádným z přednášejících, jen se mnou. Koutkem oka jsem viděl ministra Němce a Prokopce, jak si šuškájí a očividně zuří.

Měl jsem problémy sledovat, co se děje kolem. Klouzal jsem očima po vstupní hale a hledal Bellu, Jo a Lauru. Našly už Barbaru Richterovou?

Našly vůbec někoho z těch, kdo přežili? Propásl jsem příležitost udělat rozhovor s někým, kdo Lety přežil? Proč chtěli lidé dělat rozhovor se mnou a ne s nimi?

Objevil se vedle mě Trojan, aby překládal. Omlouval se, protože byl s německým poslancem. Doufal, že si seminář užívám. Byl to první seminář tohoto druhu pro Cikány. Ještě nikdy předtím nebyl v žádné jiné zemi uspořádán romský seminář. Balážová se mě na začátek televizního rozhovoru zeptala, co si myslím o semináři. Řekl jsem jí, že je to podle mě bouda, a čekal jsem, až to Trojan přeloží. Podíval se na podlahu, jako by na něj byly reflektory příliš ostré. Nakonec moje slova přeložil.

„Myslel jsem, že tento seminář má být o Letech a o tom, co se v Letech stalo,“ řekl jsem. „Ale všichni mluví o Osvětlení a o věcech, které se staly tam.“ Odmlčel jsem se, aby si mohl Trojan zapamatovat, co jsem řekl. Stále se díval na podlahu, ale všechno poctivě přeložil.

„Jsem přesvědčený,“ řekl jsem, „že tento seminář zorganizovala vláda, aby zakryla věci, které se ve skutečnosti v Letech staly. Politici chtějí psát historii Letů a čeští historici jim to dovolují.“

Trojan těžce polknul, ale pokračoval v překladu, slovo po slovu.

Na závěr rozhovoru jsem se zeptal, proč o tom, co se stalo v Letech, nemluvil nikdo z těch, co přežili.

Ještě než stačili zhasnout reflektory, objevil se Doležal z České televize a také mě žádal o rozhovor. Kamery měl připravené na opačném konci přijímací haly. Trojan se potil, ale souhlasil, že bude překládat. Tou dobou vidělo už hodně účastníků semináře, co se děje, a shlukli se okolo. Během posledních příprav kameramanů jsem sledoval, jak za chumlem přešlapuje Prokopec a nakukuje lidem přes ramena.

Doležal začal rozhovor stejnou otázkou: Co si myslím o semináři?

„Je to zástěrka,“ řekl jsem. „Nenechají mě mluvit.“

„Proč vás nenechají mluvit?“

„Mají strach, co bych řekl. Mluvil bych o tom, co se stalo v Letech, ne o tom, co se stalo v Osvětimi.“

„Co se stalo v Letech?“

„Zvěrstva. Zvěrstva, která prováděli čeští dozorcí, ne němečtí. Češi zabíjeli v Letech Čechy. V Letech byli vraždění jak bílí Češi, tak Cikáni.“

„Jaký je rozdíl mezi vašim bádáním a bádáním profesora Nečase?“

„Profesor Nečas pohlíží na Lety jako na dopravní nehodu. Já je vnímám jako zabíjení, vraždu. Myslím si, že ať byl za ty vraždy zodpovědný kdokoliv, měl by být postaven před soud, nebo by přinejmenším měla být tato obvinění vyšetřována.“

Trojan sice překládal, ale ne příliš nadšeně. Bylo na něm vidět, že je unavený a rozrušený.

Když reflektory zhasly, přišlo za mnou několik lidí stojících kolem a zeptalo se mě, jestli bych promluvil na semináři, kdyby o tom přesvědčili organizátory.

„Ano. Samozřejmě.“

Prvotní snaha přesvědčit je se setkala s jasným odmítnutím, ale když se několik lidí hlasitě dožadovalo, abych promluvil, řekli mi, abych si připravil něco krátkého; že promluví jako poslední, když zbude čas.

Restaurace se teď otevřela veřejnosti. Šel jsem dovnitř a dal si dvě kávy. Přidalo se ke mně několik

novinářů, kteří viděli rozhovory pro televizi a pokračovali v rozhovorech.

„Pracoval jste jako profesionální historik?“

„V archivech pracuji každý den. Dělá to ze mě profesionála?“

„Publikoval jste?“

„Ano.“

„Potom jste tedy profesionální historik.“

„Ještě jsem nepublikoval nic o Letech.“

„A máte to v plánu?“

„Něco o tom určitě napíšu,“ řekl jsem.

Bella mě přišla vyzvednout. Seminář opět začal. Hala byla plná lidí, kteří čekali, až promluví. Další dvě hodiny se za mikrofonem střídali jeden řečník za druhým. Většina z nich nebyla ani na programu. Všichni mluvili o Němcích, nebo o umění v táborech, nebo o literatuře. O půl hodiny později odešli všichni novináři; potom odešel i zbytek Cikánů. Bylo 17:45 a seminář měl končit v 18:00.

„Pojďme,“ řekla Bella. „Všichni jsou z té frašky unavení. I kdyby tě teď nechali promluvit, už tu nezbyl nikdo, kdo by tě poslouchal.“

Vstal jsem a šel do velké haly, kde posedávali účastníci a kouřili, popíjeli kávu a bavili se ve skupinkách.

„Pane Polansky, prosím!“

Otočil jsem se. Přes halu ke mně běžel ten cikánský řečník z pietního aktu. Stále ještě vypadal bezchybně, jen černou kravatu kolem krku měl uvolněnou. Na semináři jsem ho neviděl.

„Čekal jsem celé odpoledne, abych si s vámi promluvil.“

Bella mu rozuměla, ale na překlad se necítila pevná v kramflecích. Našla Trojana. Byl utahaný jako pes, ale souhlasil, že nám pomůže.

„Jsem editor z časopisu, který vás minulý rok požádal, abyste odpověděl na obvinění, která vůči vám vznesl ministr Němec.“

„Vzpomínám si.“

„Omlouvám se,“ řekl, „že jsme vaši odpověď nepublikovali.“ Dal mi ruku na rameno. „Vláda mi to zakázala.“

„Kdo vás zastavil?“ zeptal se Trojan.

„Němec,“ řekl. „Když jsem publikoval projev pana Polanského z Varšavy, ministr Němec zrušil grant, který jsme dostali od vlády. Řekl mi, že jestli ještě někdy zveřejníme něco o panu Polanském, tak nám redakci zavřou. Nemohl jsem to riskovat.“

Trojan se ke mně otočil a promluvil v angličtině. „To je strašné. V naší zemi máme mít svobodu tisku.“ Připadal jsem si jako ve snách. Nemyslelo mi to. Přes halu jsem viděl, jak na mě čeká Jo, Bella, Laura, John a Lubomír, až je odvezu zpátky do Prahy.

„Řekni mu, prosím tě,“ promluvil jsem na Trojana, „že boj ještě neskončil. Neskončilo to jenom proto, že vláda konečně postavila v Letech památník. Pořád ještě chci vidět, že odstraní ten prasečák. Když se nemůžou vydávat články o Letech v České republice, nechám je vydat ve Spojených státech. Řekni mu, že slibuju, že budu bojovat dál.“ Dal jsem mu ruku na rameno. „Ale vy musíte bojovat taky. Nesmíte to vzdát.“

Potrásl hlavou. „Cikáni věří, že nejsilnější formou protestu je mlčení,“ řekl. „Když dnes ta žena mluvila o Osvětimi, ale ne o Letech, tak protestovala. My Romové jsme jí rozuměli. Křičeli jsme s ní.“

„Jste novinář,“ řekl jsem. „Musíte si uvědomit, že vaši lidé porazí rasismus a diskriminaci až ve chvíli, kdy budete mít dost publicity na to, aby to skončilo. Když budete mlčet, vláda vždycky vyhraje.“

Kývl hlavou, aby dal najevo, že si váží mých úmyslů, ale smutek v jeho hnědých očích mi napověděl, že ví, že tuhle bitvu prohrává. Vláda ho nenechala publikovat a mě nenechala mluvit. Česká televize se mnou udělala rozhovor. Odvysílají ho ale?

„Jsem moc starý na to, abych se změnil,“ řekl. „Možná něco změní mladší generace.“

„Pane Polansky, mohl bych si s vámi na chvíli promluvit?“ Přišli k nám další tři muži v oblecích, dva z nich měli tmavé cikánské rysy.

Romský editor mi na rozloučenou potřásl rukou. Odešel, záda ohnutá prohrou.

„Pane Polansky, jsme z Polska, z Osvětimi. Musíme s vámi mluvit. Můžeme vás pozvat na kávu?“

Mluvili anglicky a tak nás Trojan opustil a vrátil se na seminář. Nikdo za mnou nepřišel, abych promluvil, ale já jsem se už rozhodl, že nebudu mít přednášku pro vládní úředníky. Měl jsem co říct, ale seminář o romském holocaustu v Písku nebyl tím pravým místem. Nechtěl jsem mluvit bez přítomnosti tisku nebo Cikánů, kteří by si to poslechli.

Nad kávou mi muži z Osvětimi řekli, že už vydali knihu o Cikánech v Osvětimi a v současnosti připravují film o svých lidech, kteří trpěli v Hitlerově nejznámějším vyhlazovacím táboře. Zajímaly je nalezené záznamy, dokumenty a fotografie každého Cikána, který byl poslán do Osvětimi.

„Slyšeli jsme o vaší práci v Třeboni,“ řekl doktor L., „a tak jsme tam jeli, abychom si prohlédli záznamy. Nepustili nás dovnitř. Řekli nám, že musíme mít zvláštní povolení z Prahy.“

„Mluvili jste s ředitelem archivů v Praze?“

„Šel jsem do jeho kanceláře, ale nepřijal mě.“

„A co organizátoři tohoto semináře nebo profesor Nečas?“

„Organizátoři nám řekli, ať si koupíme knihu profesora Nečase; najdeme v ní prý všechno, co potřebujeme vědět.“

Zasmál jsem se. „Všechno, co chtějí oni, abyste věděli.“

„Přesně tak. Proto jsme přišli za vámi. Jsme Cikáni. Víme, co se stalo. Doufáme, že nám poskytnete některé z vašich fotografií.“

Na natáčení o Cikánech z Osvětimi spolupracovali s anglickým režisérem. Financovala je polská vláda a několik velkých organizací. Na seminář přijeli až z Polska, ale nedozvěděli se nic nového o Osvětimi a nic o Letech.

„V září se chystám do Polska,“ řekl jsem. „Budu tam pracovat na svém polském rodokmenu. Přivezu vám několik stovek fotokopii.“

Pozvali mě, abych v Osvětimi bydlel u nich.

„Najdete mě na parkovišti,“ řekl jsem. „Cestuji postaru.“

Když jsem dopil kávu, objevil jsem Jo, Bellu, Lauru, Johna a Lubomíra, jak sedí na schodech před budovou, popíjejí pivo a čekají na mě. Seminář zrovna končil.

Byl jsem unavený. Mluvil jsem s příliš mnoha lidmi, slyšel příliš mnoho lidí mluvit. Hledal jsem Trojana, abych se s ním rozloučil. Mluvil s ředitelem archivu Památníku Terezin. Trojan nás vzájemně představil.

„Musíte mě přijet navštívit,“ řekl ředitel. „V transportech do Osvětimi u nás bylo i několik Cikánů z Letů.“

„Nebude před tebou nic skrývat,“ řekl Trojan. „Je to můj dobrý přítel.“

Vyměnili jsme si vizitky. Souhlasil jsem, že ho v září navštívím.

„Trojane,“ řekl jsem. „Beru Bellu a její bandu zpátky do Prahy. Uvidíme se dneska na večeři?“

„Půjdu s tebou.“

Vzadu v karavanu jsem našel Johna a Lubomíra, jak dopíjejí zbytek whisky. Děvčata se rozvalovala na kuchyňských židličkách a skoro spala.

„Můžeš mi dát disketu s materiály z Letů?“ zeptal se Trojan.

„Jména vězňů?“

„Ano.“

„Doufám, že je dokážeš nechat dát na památník.“

Trojan se usmál, ale v očích měl pochyby. Zapojil jsem laptop do elektrického zapalovače na palubní

desce. Byl jsem tak unavený, že jsem si musel dávat pozor, abych neudělal chybu a přetáhl z databáze všechny informace.

Když jsem dal Trojanovi disketu, potřásl mi na rozloučenou rukou.

„Doufám, že se uvidíme u večeře,“ řekla Bella. „Tenhle večírek jsem plánovala celý týden.“

„Budu tam,“ slíbil Trojan.

* * *

Cestou z Písku jsem se celý trásl. Lubomír a John byli stále ještě vzadu a popíjeli whisky. Jo seděla vedle mě a Bella za ní. Laura seděla s hlavou položenou na kuchyňském stole. Byl jsem příliš unavený na to, abych řídil, ale chtěl jsem se z Písku dostat co nejrychleji.

Asi v polovině cesty do Prahy jsem si náhle uvědomil, že jsem v celém tom odpoledním zmatku zapomněl vyhledat Barbaru Richterovou. Tak mě to vzalo, že jsem málem sjel z cesty. Pokud někdo mohl osvětlit problém Letů, byla to ona. Proč jsem se nechal tak rozptýlit? Nečas se z nějakého důvodu vyhýbal skutečnému příběhů Letů. Na semináři mi předal fotografie a seznam čtyř lidí, kteří Lety přežili, i s adresami, ale když jsem měl možnost si je prohlédnout, jméno Barbary Richterové jsem na seznamu nenašel. Nedal mi ani všechny fotografie, které jsem už dříve viděl. Ukázalo se, že je skutečnou loutkou v rukách české vlády.

Měl jsem tušení, co se v Letech stalo, ale pouze člověk, jako Barbara Richterová, mohl o Letech skutečně vyprávět. Po všech těch měsících a rocích jsem konečně našel někoho, kdo přežil, a já si ho nechal proklouznout mezi prsty. Chtěl jsem praštit hlavou o volant.

„Nebud' smutný,“ řekla Jo. „Mluvili jsme s ní.“

„Cože?“

„Udělalí jsme s ní rozhovor,“ řekla Laura ze zadního sedadla karavanu. „Můžu ti dát svoje poznámky.“

„Vy jste udělali rozhovor s Barbarou Richterovou? Co říkala?“

„Řekla nám, že Lety byly horší než Osvětím,“ řekla Jo. „Čeští dozorcí v Letech byli krutější a nelidštější než němečtí dozorcí v Osvětími.“

„V Osvětími dostávali víc jídla,“ řekla Bella.

„Ano,“ řekla Jo. „V Letech dostávali jenom jedno jídlo denně. V Osvětími dostávali dvě.“

Slyšel jsem, jak si vzadu v karavanu Laura zapíná šaty. „Barbara mluví výborně anglicky.“

„Říkala něco o epidemii tyfu?“ zeptal jsem se.

Jo před obličejem udělala několikrát gesto, jako by jedla. „Tento pohyb udělala Barbara Richterová, když se jí Laura zeptala na všechna ta úmrtí v Letech.“

„Řekla: ‚Mí lidé neumřeli v Letech na tyfus, zemřeli hladu,‘“ zavolala Laura ze zadní části karavanu. „Česká televize s ní pak také zkoušela udělat rozhovor, ale ona řekla ne. Řekla, že už nikdy nebude o Letech mluvit. Potom odešla.“

Po zbytek cesty do Prahy mi v uších zněla slova Barbary Richterové. Pro ni byly Lety horší než Osvětím.

* * *

Když jsem přijel na předměstí Prahy, Lubomír prošel mezi sedadly, motal se a říkal mi, co to je ve vládě za parchanty. Byl opilý. John se ho snažil posadit.

„Žil jsem ve 38 zemích,“ vykřikoval Lubomír. „Parchanta poznám už z dálky.“

„Lubomíre, sedni si,“ křičela Bella.

„Pojďte ke mně domů,“ řekl Lubomír a chytil mě za rameno. „Chci, abyste poznal mé lidi. Dáme si nějaký dobrý cikánský jídlo.“

„Lubomíre, přestaň otravovat pana Polanského, když řídí.“

„Je to můj hrdina,“ řekl Lubomír a skoro mi spadl do klína.

Johnovi se konečně podařilo odtáhnout Lubomíra do zadní části karavanu.

„Pane bože,“ řekla Bella. „On je fakt mimo.“

„To se vždycky tak opije?“ zeptal jsem se.

„Nikdy,“ řekla Bella. „Skoro nikdy nepije. Ještě nikdy jsem ho neviděla v takovém stavu.“

Lubomír znovu dovrával dopředu a chytil mě za rameno.

„Až pojedete zpátky do Španělska,“ řekl, „musíte navštívit mého bratra.“

„Kde?“

„Žije blízko Barcelony.“

„Co tam dělá?“

„Vzal si španělskou Cikánku. Její lidi přišli z Ruska asi před padesáti lety.“

Lubomír zavrával a spadl na Jo. Odstrčila ho. Bella ho chytila a hodila na Johna.

„Jakou má adresu?“ zakřičel jsem dozadu.

„Žádnou nemá.“

Než jsme dorazili do Prahy, podařilo se Johnovi Lubomíra zklidnit. Znovu jsem zaparkoval na parkovišti hotelu Atrium. Pak začal Lubomír zase vykřikovat.

„Pojďte, jdeme k nám domů,“ řekl. „Dáme se dobrý cikánský jídlo. Potkáte moje lidi.“

„Lubomíre, drž hubu,“ opakoval John.

„Proč mě nemáš rád?“ zeptal se ho Lubomír. „Myslel jsem, že mě máš rád.“

„Seš vopilej,“ řekl John. „Drž hubu.“

„Ty drž hubu,“ řekl Lubomír a dopotácel se k Belle. „Proč už mě John nemá rád?“

„Lubomíre, drž hubu,“ řekla Bella. „Seš vopilej.“

„To jsme všichni. Ty, já, všichni.“

John otevřel dveře karavanu a vyskočil ven. Schůdky byly rozbité a nedaly se vysunout. Bella vystrčila Lubomíra ze dveří. John ho chytil.

„Sundej ze mě ty svý zatracený pracky,“ ječel Lubomír.

Když seskočily holky, zatáhl jsem přes okna záclonky a zamknul. Lubomír se natáhl, že mi pomůže dolů.

„Pojďte k nám domů,“ řekl. „Musíte potkat moji rodinu.“

Chtěl jsem jít, ale slíbil jsem už Belle, že budu večer s nimi. Měl se s námi sejít Trojan. Tohle bylo moje rozloučení s Prahou.

„Půjdu, až se vrátím,“ řekl jsem. „Přijedu zase v září. Budeš první, za kým půjdu. Ale dneska večer už něco mám.“

„Kdy odjízdíte?“

„Zítرا brzy ráno. Asi v pět.“

„Nemáte mě rádi. Nikdo z vás.“

Lubomír odcházel nasupeně pryč. Přešel parkoviště a mířil k hotelu.

„Kam to sakra zase jde?“ zakřičel John.

Věděl jsem kam. Šel do vestibulu nejdražšího hotelu v Praze. Nebylo to opilostí. Byl to prostě Cikán, který se připravoval na vzpouru.

* * *

U večere jsem sledoval dva muže sedící na druhém konci místnosti. Byli jsme v hlučné restauraci, kde všichni pokřikovali na číšníka, aby si objednali pivo. Měl problém to všechno stíhat. Ti mladíci pivo nechtěli.

John a já jsme už v sobě měli každý dvě piva a čekali jsme, až nám přinesou pečenou kachnu. Laura se šla domů převléct. Jo a Bella byly příliš unavené na to, aby něco pily. Muži na druhém konci místnosti nepili vůbec nic. Čas od času se lidé dívali k našemu stolu.

Byli jsme jediní, kdo mluvil anglicky. Ale ti dva muži ani nezvedli oči od polévky. Byli jediní v místnosti, kdo se nedíval naším směrem.

Objednal jsem si třetí pivo. Trojan se ještě neobjevil. Chytil jsem druhý dech, ale všichni ostatní včetně Johna za mnou zaostávali.

Ještě než nám přinesli jídlo, přidal se k nám mladý Američan, který jel do Letů autobusem a potom šel v dešti pěšky k památníku. Pracoval jako vysoký manažer pro jednu americkou firmu v Praze. Jeho dědeček byl československý Cikán. Vypadal jako Američan s italskými kořeny a jmenoval se Bill.

Večírku se účastnila také mladá Američanka, kamarádka Belly, která pracovala v Praze a část volného času věnovala Belle a jejím případům. Nemohl jsem si ale pomoci a stále jsem sledoval ty dva asi třicetileté muže, kteří se ani jednou nepodívali k našemu stolu. Byli hladce oholení a na sobě měli džíny a golfové bundy – aspoň tak těm bundám říkám já. Když jsme přišli do restaurace, ještě tam nebyli. Kromě polévky si nic jiného neobjednali.

„Dodneška jsem nevěděl, kdo jsou to Cikáni,“ řekl Bill.

„Rodiče ti to neřekli?“ zeptala se Bella.

„Věděl jsem, že můj děda přišel z Československa,“ řekl Bill, „ale nevěděl jsem až tak do šestnácti nebo sedmnácti, že jsme Cikáni.“

Neobjednal jsem si zákusek, jen kávu. Normálně bych se po třech pivech trochu motal, ale té noci jsem byl zcela střízlivý. Dal jsem si ještě dvě kávy. Nikdo další už nechtěl flámovat. Trojan se neobjevil.

„Bože, chtěla bych jet do Španělska s tebou,“ řekla Bella. „Je to tak romantické.“

Podíval jsem se na Johna. Vypadal, jako by napůl spal. „No, odjíždím dneska,“ řekl jsem. „Jen co dám ještě pár kafi.“

„Dneska!“ vykřikla Bella. „Jsi moc unavený na to, abys ještě řídil. Moc jsi toho vypil.“

„Musím odtud dneska vypadnout,“ řekl jsem. „Kromě toho, jsem až moc rozrušený z toho, co se stalo. Stejně budu vzhůru a budu přemýšlet o dnešku. Můžu přitom aspoň řídit. Bude to trvat čtyřicet dva hodin, než se dostanu do Madridu.“

„Ale ne dneska,“ řekla Jo. „Jeď brzy ráno.“

Objednal jsem si další kávu.

„Kudy pojedete?“ zeptal se Bill.

„Po plzeňské dálnici.“

„Možná byste mě mohl kousek vzít. Bydlím tím směrem.“

„Určitě.“

Bella trvala na tom, že to zaplatí. Chtěla nás pohostit za ten týden, na který nikdy nezapomene. Dal jsem si poslední kávu. Dva muži na druhém konci místnosti také pili kávu.

Objal jsem Bellu na rozloučenou a políbil Lauru na tvář. Slíbili jsme si, že zůstaneme v kontaktu. Laura mi slíbila, že mi pošle mailem poznámky, které si udělala při rozhovoru s Barbarou Richterovou. John mi popřál hodně štěstí. Přítelkyně Belly mi nabídla ubytování, až se vrátím.

Jo řekla, že kus cesty půjde se mnou a s Billem. Dva muži z druhého konce místnosti zrovna zaplatili a odešli před námi. Když jsme vyšli ven, neviděl jsem je.

Noc byla chladná a vlhká. Jo se už od pietního aktu třásla zimou a měla na sobě moji starou bundu. Když do stanice přijelo metro, vrátila mi ji a na rozloučenou mě políbila na obě tváře.

„Bude mi trvat měsíc, než se z těch tvých dobrodružství vzpamatuju,“ řekla. „A piš.“

S Billem jsme jeli metrem na Florenc a odtud jsme šli pěšky. Začalo poprchávat. Na ulici nesvítily žádné lampy, jediná světla byla od aut z nadjezdu. Parkoviště hotelu Atrium vypadalo temněji než kdy dřív.

Během chůze po asfaltu jsem sledoval stíny. Bill mluvil o své práci v Praze. Pracoval pro investiční makléře.

V hlavním městě České republiky bylo hodně amerických manažerů ve vysokých pozicích. Když pracovali v zahraničí, nemuseli v Americe platit prakticky žádné daně, a tudíž měli peníze na investice. Byznys šel dobře. Líbil se mu český životní styl. Levné restaurace. Dobré pivo. Opera. Koncerty. Parkoviště bylo až moc tiché a temné.

Když jsem vlezl do karavanu, zamkl jsem dveře. Než jsem nastartoval motor, rozsvítil jsem normální a potom dálková světla. Rozhlédl jsem se po autech kolem. V bílé Škodovce na rohu se k sobě přitiskli muž se ženou. To jsou mí špehové. Měli od sebe naopak odskočit.

„Kde bydlíš?“ zeptal jsem se Billa.

„Asi dva bloky od plzeňské dálnice.“

„Vezmu tě až domů.“

Sobotní noční provoz v Praze nebyl tak hustý, jak jsem očekával. Všichni majitelé aut pravděpodobně odjeli na víkend někam na venkov na chatu. Podíval jsem se do zrcátka, jestli z hotelového parkoviště vyjelo nějaké auto. Asi tři sta metrů za mnou vyjela od hotelu dvě a zabočila svým směrem. Zpomalil jsem a nechal nějaká auta projet. Zpomalila i ta dvě vzadu.

„Opravdu si myslím, že děláte skvělou práci,“ řekl Bill.

„Cože?“

„To, že zveřejňujete příběh Letů. To, co se stalo v Čechách Cikánům za druhé světové války.“

„Ach tak.“

Podíval jsem se do zpětného zrcátka. Předpokládal jsem, že jedno z aut mě předjede. Jedno vpředu, druhé vzadu. Jak mě to naučila Ceaușcová tajná policie. Obě auta zůstávala za mnou. Nejspíš si mysleli, že jenom odvážím Billa domů.

„Kdybyste se potřeboval někde ubytovat, až přijedete zpátky,“ řekl Bill, „mám hodně místa. Rád bych vám pomohl.“

Podíval jsem se do zrcátka. „Díky.“

Začalo zase poprchávat. Zapnul jsem stěrače. Kapky deště byly i na zpětném zrcátku. Světla za mnou se slila v jedinou šmouhu.

„Co chcete dělat dál?“ zeptal se Bill.

„Dostat se do Španělska.“

„Měl jsem na mysli Lety.“

Dostat odtud svůj počítač neporušený. Nedopustit, aby moje záznamy o českých dozorcích z Letů zkonfiskovali na hranicích. Dostat se z téhle země živý.

„Jestli třeba něco vydáte?“

„Musím nejdřív něco napsat,“ řekl jsem. „V tuhle chvíli si nejsem jistý, co chci napsat.“

„Historii Letů,“ řekl Bill.

„Nejsem si jistý. Historie Letů není tím pravým přiběhem. Ne pro Cikány.“

„Co tím myslíte?“

„Příběh Letů neskončil ve chvíli, kdy ve čtyřicátém třetím tábor zavřeli. Stále ještě pokračuje. Češi se Cikánů stále snaží zbavit. Vláda jim neustále upírá občanství. Skinheadi se je stále pokoušejí zabít. Celá tahle země je pro Cikány ještě pořád lágrem.“

Projeli jsme kolem prvního ukazatele na Plzeň. Oficiálně jsme teď byli na dálnici. O několik vteřin později nás zezadu předjelo jedno auto. Šlo o pár, který jsem viděl na parkovišti hotelu Atrium. Seděli co nejdál od sebe a upřeně se dívali dopředu. Měl jsem chuť zablikat na ně dálkovými světly. Ale proč na sebe upozorňovat. Jen bych je rozčílil. Kdybych jim dal najevo, že nejsou profesionálové, mohli by to brát osobně. Chtěl jsem to udržet na formální úrovni. Bylo to tak bezpečnější.

„Možná byste měl napsat román,“ řekl Bill.

„Rád píšu beletrii. Jen si nejsem jistý, jestli chci, aby se lidé jako Havel a Schwarzenberg schovávali za rouškou fikce. V České republice se nic nezmění, dokud si lidé na západě neuvědomí, jak jsou tihle pánové nemorální.“

„Jak toho chcete dosáhnout?“

„Nevím. Opravdu nevím.“

Když jsme byli asi pět kilometrů od města, řekl mi Bill, že jestli ho mám vysadit u něj doma, musím na dalším sjezdu odbočit. Nezapnul jsem blinkr a udržoval stejnou rychlost.

„Je to další odbočka,“ připomněl mi Bill. Zatočil jsem na poslední chvíli. Bill málem vyletěl ze sedadla. Auto před námi minulo odbočku a auto za námi dalo hned blinkr.

Hlavně je nenaštvat. Víš, co se stalo, když jsi setřásl agenty bezpečnosti tehdy v 80. letech v Rumunsku. Chtěli tě hned tu noc vytáhnout z postele a dát ti lekci.

Čekal jsem na stopce, až nás auto vzadu dojede. Když řidič auta uviděl, jak tam stojím, zajel ke krajnici a zapnul výstražná světla.

Bill mě navedl do nějaké ulice a potom do další, která nebyla osvětlená. Šlo o novou zástavbu domů o několika podlažích na jednotlivých pozemcích. Všechny oplocené.

Zaparkoval jsem na několik minut před Billovým domem a on si vytahoval vzadu z auta zavazadlo.

„Zavolejte mi, až zase přijedete,“ řekl Bill. „Díky za odvoz.“

Zatroubil jsem a odjel. Když jsem přejel křižovátku, dalo se auto stojící na konci Billovy ulice do pohybu. Řidič měl zapnutá pouze parkovací světla, čímž byl mnohem nápadnější, než kdyby zapnul potkávací.

Jel jsem pomalu zpátky na dálnici do Plzně. Trvalo mi hodinu a půl, než jsem do Plzně dojel. Dobře osvětlená silnice mě dovedla téměř přes celé centrum města.

Zapnul jsem rádio, abych si poslechl půlnoční zprávy BBC a půl hodiny jsem je poslouchal. O letech neříkali nic. Nemluvili o nich ani za války, tak proč by to měli dělat teď. Vsadím se, že kdyby mělo jít o první seminář o židovském holocaustu, mluvili by o tom na každé stanici. Ale kdo chtěl slyšet o semináři o cikánském holocaustu?

Na cestu jsem si vybral další temnou noc. Žádný

měsíc. Žádné hvězdy. Po předním skle stékal déšť. Do kazeťáku jsem zasunul kazetu s Dvořákem.

Slovanské tance. Opravdu šlo o cikánské nápěvy? Mistr Cikány miloval. Líbila se mu jejich duše. Proč nemohli i normální obyčejní Češi docenit spoluobčany tmavé pleti? Tahle země se chtěla zoufale přidat do bezcelní zóny volného obchodu. Chtěli být členy stejné rodiny, jako jsou Němci, Britové, Francouzi, Španělé, Řekové, Italové a mnoho dalších evropských bratrů. Proč tam nemohli být Cikáni?

Jak jsem projížděl kolem lesů, cesta se zúžila. Světlo mých reflektorů padlo na buldozery odstavené vedle silnice, které tu během týdne používali při stavbě nové dálnice, jež měla propojit hranice s Německem a Plzeň. Češi sem chtěli dostat na víkend víc Němců. Němci to ale vnímali jinak. Chtěli novou dálnici využít pro vlastní export.

Celou noc po silnici jezdila německá auta, která se vracela po víkendu domů. Nikdo nepřekračoval rychlost. Bylo po půlnoci... V krvi jsem měl stále ještě dost kofeinu. Nechtělo se mi spát, ale reakce jsem měl pomalé.

Podíval jsem se do zpětného zrcátka a přemýšlel, jestli mě pořád sledují. Doprava teď byla tak hustá, že jsem si tím nemohl být jistý. Stáhl jsem okénko a setřel z bočního zrcátka dešťové kapky.

O několik minut později jsem uviděl světla hraničního přechodu.

* * *

Později v noci jsem zastavil u německé benzínové pumpy hned u dálnice, která měla otevřeno celou noc. Zaparkoval jsem na dobře osvětleném místě a snažil se dospat pár hodin. Nedařilo se mi usnout. Nákladní a osobní auta projížděla neustále kolem. Zdálo se mi, že slyším, jak se někdo pokouší otevřít moje boční dveře. Několikrát

jsem vstal, abych to zkontroloval. Nakonec jsem si na malém sporáku uvařil kávu a znovu vyrazil.

Jel jsem šestnáct hodin a zastavoval se jen pro benzin a na kafe, až jsem pak sjel k jedné benzínce na jihu Francie, kde jsem spal až do následujícího rána. Pak jsem vyrazil směrem k Madridu. Už dlouho jsem měl v plánu zastavit se v Madridu a strávit pár dní s přítelem, který bydlel v centru města. Když jsem tam dorazil, zaparkoval jsem v dobře osvětlené vedlejší ulici. Bylo už po desáté večer. Byl jsem tak unavený, že jsem nechal všechno v karavanu. Neobtěžoval jsem se vzít si s sebou ani věci na převlečení.

Když jsem se ráno ke karavanu vrátil, zjistil jsem, že boční dveře jsou odemčené. Když jsem vlezl dovnitř, našel jsem po podlaze rozházené věci: oblečení, nádobí, hrnce a pánve. Vrhł jsem se ke skříní, kde jsem měl počítač, foťák a poslední fotokopie z Letů. Všechno bylo pryč. Foťák byl sice drahý, ale největší starosti mi dělal počítač. O Letech jsem měl spoustu záznamů ve Spojených státech a také v letním domě ve Španělsku. V počítači byl ale můj deník a databáze jmen vězňů a dozorců z Letů. Pak jsem si vzpomněl, že jsem si udělal zálohy na diskety. Zkontroloval jsem polici na knihy. Za Tomanovými knihami byly stále ještě schované všechny diskety. Ne všechno bylo ztracené. Rukopis o Letech jsem pořád měl!

EPILOG

Česká televize můj rozhovor ze semináře v Písku nikdy neodvysílala, pokud vím. Nikdy mě nekontaktovali z Karlovy univerzity. Český nejvyšší státní zástupce dal pokyn k vyšetřování posledního živého z dozorců letského tábora až poté, co v dubnu 1997 vyšla kniha mého spolupracovníka *A nikdo vám nebude věřit*. Na základě této studie archivních materiálů pak dvacet intelektuálů různého etnického pozadí podalo trestní oznámení kvůli podezření z genocidy. Krajské státní zastupitelství v Českých Budějovicích případ odložilo v lednu 1999, když poslední podezřelý zemřel.

Dokud byl Václav Havel prezidentem České republiky, pokračoval ve sbírání medailí a čestných doktorátů po celém světě za své spisy a proslovy o lidských právech, ale nikdy se nesetkal s žádným z českých Romů, aby spolu požádali vládu o zrušení letského velkochovu prasat.

V listopadu 1995 jsem se do České republiky vrátil. Jel jsem rovnou k Lubomírovi domů do Slaného, dalších šest měsíců jsem žil s ním a s jeho rodinou a během té doby jsme vypátrali více než 100 bývalých vězňů, kteří přežili Lety. I když česká vláda a prezidentská kancelář tvrdily, že nepřežil žádný z táborových dozorců, našli jsme s Lubem dva, a jednoho bývalého úředníka proktorátního ministerstva vnitra, který v roce 1941 měl Lety na starosti.

Dělal jsem také rozhovory s místními zemědělci z oblasti kolem Letů, kteří mi řekli, že Karel VI. Schwarzenberg využíval Židy a Cikány na otrockou práci na svých pozemcích, aby zachránil 10 000 hektarů lesa, který byl vážně poškozený během sněhové vánice v roce 1939. To byl nejspíš důvod, proč vybudovali pracovní tábor blízko jeho pozemků. Ostatní Cikáni z Letů pracovali

v nedalekém lomu patřícím Schwarzenbergovi a rozbíjeli tu kámen, aby bylo možné pokračovat ve stavbě silnice č. 19. Po druhé světové válce využíval na svých pozemcích kníže Schwarzenberg také otrocké práce sudetských Němců až do té doby, než mu komunisti v roce 1948 zabavili majetek.

Samozřejmě, že mezi prvními z těch, kteří přežili a s nimiž jsme dělali rozhovor, byla Barbara Richterová, jejíž příběh je součástí dodatku k této knize.

Z těchto rozhovorů jsem publikoval čtyři knihy: orální historii těch, kteří přežili, dvě knihy básní inspirované jejich příběhy a román (první díl trilogie) o šlechtické rodině, která na svých pozemcích využívala během druhé světové války Židy a Cikány k otrocké práci do té doby, než pozemky připadly v prosinci 1942 pod správu Němců.

V roce 1999 mě poprosili z humanitární organizace Člověk v tísni, jestli bych nejel tajně na Kubu předat peníze několika disidentům. Chtěli mě jako náhradu za svého bývalého kurýra, protože jsem měl španělský pas a mluvím španělsky. Protože měl prezident Havel velmi blízké vztahy s Člověkem v tísni a přes diplomatické zdroje jsem věděl, že touží po tom, aby mě dostal ze země, odmítl jsem.

Nicméně o pár měsíců později mě ze stejné organizace poprosili, jestli bych nejel jako dobrovolník do Kosova pomáhat tam tři měsíce v cikánském uprchlickém táboře.

Organizace spojených národů potřebovala, aby jim poradil nějaký expert na Cikány. Člověk v tísni mě doporučil.

Byla to moc lákavá nabídka na to, abych si ji nechal ujít. Byl už červenec, a tudíž jsem se mohl vrátit do Prahy začátkem podzimní koncertní sezony. Řekl jsem ano. Věděl jsem koneckonců díky svým kontaktům s českými Romy a Sinty, že nejlépe si své tradice a jazyk uchovávají právě balkánští Romové.

Po patnácti letech jsem stále ještě na Balkáně. Jestli měl prezident Havel v plánu se mě zbavit, tak se mu to

povedlo. I když si myslím, že takový plán byl ve skutečnosti nápadem doktora Josefa Havlase. Když už jsem byl pryč, odměnili ho místem velvyslance v Japonsku. Jsem si i jistý, že jeho obtěžování zaměstnanců treboňského archivu mělo hodně co dělat s jeho raketovým vzestupem v českých diplomatických službách.

Během let, která jsem strávil na Balkáně a ve východní Evropě, jsem v devatenácti zemích shromáždil orální historii těch, kdo přežili cikánský holocaust. Ačkoli mnoho Romů na Balkáně během německé okupace trpělo, většina jich zde přežila. Ve skutečnosti druhou světovou válku přežilo více než 90 % balkánských Romů, zatímco v českých zemích tomu bylo právě naopak. Tuto situaci asi nejlépe ilustruje fakt, že čeští Romové a Sintové, kteří Lety přežili, mě svá ústní vyprávění nenechali natáčet ani nahrávat. Měli strach, že kdyby mě zastavila česká policie a nahrávky našla, poslali by je (české Romy) do dalších Letů (v roce 1996!). Na Balkáně mi Romové dovolili nejenom každý rozhovor natáčet, ale dokonce na mě křičeli, proč jsem nepřišel dřív, když bylo naživu víc těch, kdo přežili.

Erika Schlagerová měla pravdu. Lidská práva nejsou něco, od čeho můžete jen tak odejít. Když vás to jednou chytne, je těžké těm lidem nepomocť.

A pro mě to všechno začalo v Letech.

Paul Polansky
Knez Selo, Srbsko
2014

DODATEK 1

BARBARA RICHTEROVÁ

Narodila jsem se 18. března 1926 v Prostějově nedaleko Olomouce. Můj otec se jmenoval Robert Richter, moje matka Anna RichtEROVÁ.

Moji rodiče se živili tím, že cestovali po celé zemi s koněm a vozem a prodávali šaty, které ušili. Nikdy nebyl čas na to chodit do školy. Stále jsme byli na cestě. Ačkoli jsem se přitom, jak jsem vyrůstala, naučila od otce mluvit německy a také jinými jazyky, nikdy jsem se nenaučila číst ani psát. Vždycky jsem uměla dobře počítat, ale nikdy číst ani psát.

Když mi bylo patnáct let, byli jsme uvězněni a přinuceni odjet s našimi vozy od Letů. Jeli jsme tři dny. Nesměli jsme dokonce ani zastavit, aby si koně odpočinuli. Z každé vesnice nás místní četnictvo doprovázelo až do další vesnice.

První, s čím jsme se v Letech setkali, byla slova velitele tábora Janovského. Promlouval k novým vězňům vždy ze svého balkonu: „Existují jen dvě místa pro Cikány, tady nebo v pekle.“

První den v Letech nám ostříhali vlasy. Měla jsem velmi dlouhé vlasy, až do pasu. Můj otec prosil, ať mi je nestříhají. Dozorce jménem Baloun vytáhl z boty malou hůlku a švihnul s ní mého otce přes tvář, takže mu tam udělal velkou, hlubokou otevřenou ránu, přes celou tvář a čelist až na kost. To bylo naše druhé uvedení do Letů.

Pracovala jsem ve schwarzenberském kamenolomu, lámali jsme kámen a drtili ho na menší kusy palicemi. Starší děti vozily kamení na silnici, kterou cikánští muži stavěli, státní silnici č. 19.

Vedle mě pracovala jedna německá Cikánka, ale uměla mluvit jen německy. Její rodina utekla před Hitlerem, ale zjistili, že Češi nenávidí Cikány ještě více než Němci. Dozorci v Letech neuměli německy, takže jsem pro ni musela překládat. Patřila k Sintům a česky nerozuměla. Dozorci jí velmi ztrpčovali život, protože neuměla česky. Bili ji, protože se nedokázala naučit česky dost rychle.

V lese byla velká jáma, kde každý den pohřbívali mrtvé. Kdybyste ještě dnes kopali jen několik desítek centimetrů do hloubky, našli byste kosti. Stovky dětí byly naházeny do té jámy. Kdyby byla žena dobrá matka, skočila by tam se svým dítětem. Samozřejmě, mnoho matek to neudělalo. Chtěly přežít.

Zpočátku se ještě pro mrtvé používaly levné dřevěné rakve, ale později byla těla prostě házena do jámy a zasypana vrstvou po vrstvě vápnem.

Ke konci museli všichni sbírat dřevo, všichni muži museli sbírat dřevo, místo aby pracovali na silnici. To dřevo se nikdy nenosilo do tábora. Ale v noci jsme viděli ohně. Slyšela jsem, že to byly ohně, na kterých se spalovala mrtvá těla, protože už nebylo kam je pohřbívat.

Pamatuju se, že k nám byli posláni němečtí Cikáni z Osvětimi, aby nás učili pořádku. Byli to Rupert a Vinily. Byli šťastní, že jsou pryč z Osvětimi, ale museli se osvědčit, aby je tam neposlali zpátky. Po jistou dobu nás čeští dozorci vůbec nemuseli bít, protože na to měli ty německé Cikány, a smáli se tomu, že Cikáni ubíjejí Cikány k smrti. Aby se dozorcům zalíbili, nazývali nás němečtí Cikáni českými psy.

Pracovala jsem celý den v lomu nebo v lese, takže jsem neviděla všechnu tu hrůzu v táboře. Ale když jsem se večer vrátila, slyšela jsem o ní, příběhy o dozorci Hejdukovi, který si vodil mladé dívky do své kanceláře a nutil je, aby se svlékaly a pak je bil a znásilňoval. Nikoho z těch, kdo museli jít do Hejdukovy kanceláře, jsme už nikdy neviděli. Pamatuju si ho velmi dobře. Byl

to vysoký, statný muž s velkým mateřským znaménkem uprostřed čela. Moje sestřenice pracovala v jeho kanceláři. Musela vždy vytírat krev po jeho bití.

Po pěti měsících už jsem to nemohla vydržet. Věděla jsem, že přijdu na řadu. Slyšela jsem mluvit o tom, že jsem na Hejdkově seznamu, že si mě bude chtít vzít do kanceláře a dělat se mnou ty věci.

Moje teta pracovala v kuchyni jako kuchařka. Vzala mě k bráně a řekla dozorcí, že v kuchyni potřebuje vodu. Dozorce mě nechal jít k rybníku, abych šla a přinesla džber vody. Když se nedíval, odhodila jsem džber a zaběhla jsem do lesa. Tu noc jsem přespala v lese. I když byl už květen, byla v noci zima. Brzy ráno jsem šla na železniční stanici v Mirovicích, která byla asi pět kilometrů daleko. Byli tu čeští vojáci, ale nevšimli si mě. Kvůli mým blond vlasům a světlé kůži si asi mysleli, že jsem Češka. Neměla jsem peníze na lístek, ale stejně jsem nastoupila do vlaku a schovala jsem se na toaletě. Dojela jsem vlakem do Benešova a potom jsem přestoupila na vlak do Prahy. Ve vlaku do Prahy jsem seděla přes uličku proti důstojníkovi SS. Mluvila jsem s ním německy.

V Praze jsem šla bydlet k příbuzným. Každý den jsem chodila ven a v kavárně jsem sedávala naproti několika dalším esesákům. Nehledali mě nebo naše lidi. To byl náš problém v naší zemi během války – Němci se o nás nestarali, jen Češi. Právě tak mě znovu chytli. Česká policie uplatila jednoho mého příbuzného, který mě udal.

Prošla jsem mnoha koncentračními tábory (Lety, Osvětim, Ravensbruck, Bergen-Belsen, Buchenwald), ale nejhorší byli čeští dozorcí v Letech, horší než němečtí dozorcí v jiných táborech.

Lety byly horší než Osvětim, protože vás mohli ubít k smrti kdykoli, z jakéhokoli důvodu. V Osvětimi byl jen jeden zlý okamžik, každé ráno poslouchat, jestli na vás nepřišla řada a nepošlou vás do krematoria. Němečtí

Vedle mě pracovala jedna německá Cikánka, ale uměla mluvit jen německy. Její rodina utekla před Hitlerem, ale zjistili, že Češi nenávidí Cikány ještě více než Němci. Dozorci v Letech neuměli německy, takže jsem pro ni musela překládat. Patřila k Sintům a česky nerozuměla. Dozorci jí velmi ztrpčovali život, protože neuměla česky. Bili ji, protože se nedokázala naučit česky dost rychle.

V lese byla velká jáma, kde každý den pohřbívali mrtvé. Kdybyste ještě dnes kopali jen několik desítek centimetrů do hloubky, našli byste kosti. Stovky dětí byly naházeny do té jámy. Kdyby byla žena dobrá matka, skočila by tam se svým dítětem. Samozřejmě, mnoho matek to neudělalo. Chtěly přežít.

Zpočátku se ještě pro mrtvé používaly levné dřevěné rakve, ale později byla těla prostě házena do jámy a zasypána vrstvou po vrstvě vápnem.

Ke konci museli všichni sbírat dřevo, všichni muži museli sbírat dřevo, místo aby pracovali na silnici. To dřevo se nikdy nenosilo do tábora. Ale v noci jsme viděli ohně. Slyšela jsem, že to byly ohně, na kterých se spalovala mrtvá těla, protože už nebylo kam je pohřbívat.

Pamatuju se, že k nám byli poslání němečtí Cikáni z Osvětimi, aby nás učili pořádku. Byli to Rupert a Vinily. Byli šťastní, že jsou pryč z Osvětimi, ale museli se osvědčit, aby je tam neposlali zpátky. Po jistou dobu nás čeští dozorci vůbec nemuseli bít, protože na to měli ty německé Cikány, a smáli se tomu, že Cikáni ubíjejí Cikány k smrti. Aby se dozorcům zalíbili, nazývali nás němečtí Cikáni českými psy.

Pracovala jsem celý den v lomu nebo v lese, takže jsem neviděla všechnu tu hrůzu v táboře. Ale když jsem se večer vrátila, slyšela jsem o ní, příběhy o dozorci Hejdukovi, který si vodil mladé dívky do své kanceláře a nutil je, aby se svlékaly a pak je bil a znásilňoval. Nikoho z těch, kdo museli jít do Hejdukovy kanceláře, jsme už nikdy neviděli. Pamatuju si ho velmi dobře. Byl

to vysoký, statný muž s velkým mateřským znaménkem uprostřed čela. Moje sestřenice pracovala v jeho kanceláři. Musela vždy vytírat krev po jeho bití.

Po pěti měsících už jsem to nemohla vydržet. Věděla jsem, že přijdu na řadu. Slyšela jsem mluvit o tom, že jsem na Hejdkově seznamu, že si mě bude chtít vzít do kanceláře a dělat se mnou ty věci.

Moje teta pracovala v kuchyni jako kuchařka. Vzala mě k bráně a řekla dozorcí, že v kuchyni potřebuje vodu. Dozorce mě nechal jít k rybníku, abych šla a přinesla džber vody. Když se nedíval, odhodila jsem džber a zaběhla jsem do lesa. Tu noc jsem přespala v lese. I když byl už květen, byla v noci zima. Brzy ráno jsem šla na železniční stanici v Mirovicích, která byla asi pět kilometrů daleko. Byli tu čeští vojáci, ale nevšimli si mě. Kvůli mým blond vlasům a světlé kůži si asi mysleli, že jsem Češka. Neměla jsem peníze na lístek, ale stejně jsem nastoupila do vlaku a schovala jsem se na toaletě. Dojela jsem vlakem do Benešova a potom jsem přestoupila na vlak do Prahy. Ve vlaku do Prahy jsem seděla přes uličku proti důstojníkovi SS. Mluvila jsem s ním německy.

V Praze jsem šla bydlet k příbuzným. Každý den jsem chodila ven a v kavárně jsem sedávala naproti několika dalším esesákům. Nehledali mě nebo naše lidi. To byl náš problém v naší zemi během války – Němci se o nás nestarali, jen Češi. Právě tak mě znovu chytli. Česká policie uplatila jednoho mého příbuzného, který mě udal.

Prošla jsem mnoha koncentračními tábory (Lety, Osvětim, Ravensbruck, Bergen-Belsen, Buchenwald), ale nejhorší byli čeští dozorcí v Letech, horší než němečtí dozorcí v jiných táborech.

Lety byly horší než Osvětim, protože vás mohli ubít k smrti kdykoli, z jakéhokoli důvodu. V Osvětimi byl jen jeden zlý okamžik, každé ráno poslouchat, jestli na vás nepřišla řada a nepošlou vás do krematoria. Němečtí

dozorci nebyli zlí, nehonili vás a netloukli. V Letech si člověk musel celý den dávat pozor, sledovat dozorce, který vás mohl kdykoli praštit, ubít vás k smrti bez jakéhokoli důvodu. V Bergen-Belsenu jsem byla nemocná, zesláblá a moji spoluvězni mě při ranním nástupu podpírali. Němečtí dozorci na to nic neřikali. Kdyby se to stalo v Letech, ubili by mě k smrti a stejně tak by ubili i ty lidi, kteří mě podpírali. Byla jsem v mnoha táborech, ale Lety byly nejhorší.

Polovina mojí rodiny, našeho rodu, v Letech zemřela. Dodnes nevíme, co se s nimi stalo. V Letech zemřelo přinejmenším dvě stě manželských párů z naší rodiny, děti nepočítaje. Žádné z dětí nepřežilo. A to měla každá rodina pět, šest nebo sedm dětí.

Jestli jsem viděla české dozorce topit děti v rybníku? To nemůžu říct, protože jsem to sama neviděla, jen jsem o tom slyšela. Naše cikánské zákony mi nedovolují lhát.

Mohla bych vám vyprávět dost, abyste s tím vyplnil několik románů o tom, co se stalo, ale bojím se mluvit. Stále se bojím Čechů, kteří by potom po mně šli.

Když se před dvěma lety (1995) konalo v Letech pamětní shromáždění, česká televize udělala rozhovor s duchovním z Letů. Řekl: „Proč se vaši reportéři tak zajímají o Lety? Tam byli jenom Cikáni, nikdo jiný.“

Dnes Češi pořád mluví o tom, jak byli Němci zlí, ale v Letech nebyli žádní Němci; všechny zločiny, spáchané v Letech, vykonali čeští dozorci, česká policie. Nikdo z nich však nebyl vyšetřován, postaven před soud. Někteří dozorci jsou ještě naživu. Proč neexistuje nějaká spravedlnost v této zemi? Cikáni, kteří kradou, aby měli co jíst, jsou do českých věznic posíláni už léta. Ale váleční zločinci jsou v České republice stále na svobodě.

A proč nám česká vláda nezaplatí kompenzace za to, co jsme v Letech utrpěli? Němci nás tam neposílali. To dělali Češi. Němci nás nebili, nezabíjeli nás tam; byli to jen Češi. Co se stalo s našimi koňmi, s našimi vozy,

s našimi šaty, s naším zlatem? Všechny cikánské rodiny měly zlato ve svých vozech. Proč nám česká vláda nezaplatí alespoň za to všechno? Zapomeňme na práci, kterou jsme dělali, když jsme byli Letech; zaplatte nám jen za to, co nám vzali. A naši mrtví, naši milovaní – za jejich vraždy nám nikdy dost velkou náhradu zaplatit nemůžou.

Když budu muset, půjdu i do vězení, ale budu bojovat za naše kompenzace.

České vězení je jistě bezpečnější než české ulice.

V dnešní České republice mám strach. Nebojím se v Rakousku ani v Itálii nebo v Německu, ačkoli i tam jsou skinheadi, ale v České republice mám opravdu strach. Nedávno na mě křičel na ulici člověk, mluvil česky. Vyděsil mne. Jsem z toho celá špatná. Chtěla bych odtud odejít. Nikdy se nechci vrátit.

DODATEK 2 MŮJ VARŠAVSKÝ ČLÁNEK

ČESKÁ VLÁDA ZATAJUJE ROMSKÝ TÁBOR SMRTI

Jak už možná někteří z vás četli v americkém tisku nebo slyšeli ve vysílání Hlasu Ameriky, strávil jsem více než dva roky zkoumáním záznamů, dochovaných v jednom českém archivu, o romském táboře smrti, který existoval během druhé světové války v jižních Čechách, v němž zemřely stovky, ne-li tisíce lidí hlady, na nemoci nebo byli otevřeně zavražděni. Ti Romové, které jejich „konečné řešení“ nedostihlo v Letech, byli mezi roky 1942 a 1943 transportováni do Osvětimi.

Mé zkoumání zahrnovalo také řadu rozhovorů s přeživšími dozorci a lékaři z romského tábora smrti, a nadto také rozhovory s místními obyvateli, kteří byli svědky provozu tohoto tábora a slyšeli příběhy, které pronikaly z tábora ven. Nejsem ve výzkumu tábora smrti v Letech nějakým průkopníkem, ale patrně jsem našel více mrtvých než kterýkoli předchozí badatel, více zmišení a více hrůzných příběhů než kdokoli jiný. Protože jsem Američan, můj výzkum přiměl několik amerických kongresmanů zabývat se touto otázkou. Jejich zájem

a publicita, které se dostalo mému výzkumu v americkém tisku, poprvé obrátily světovou pozornost k selhání české vlády ve věci uctění památky romského holocaustu v České republice.

Od dubna jsem byl v přímém kontaktu s českou vládou ohledně mého výzkumu a jako Čechoameričan, hrdý na své české kořeny, jsem se těšil, jak zde dnes před vámi vystoupím, abych vás informoval o skvělé spolupráci, kterou mi poskytla česká vláda v souvislosti s touto problematikou romského holocaustu. Naneštěstí opak je pravdou. Hlavní věc, o které vám dnes mohu podat zprávu, je, že česká vláda se aktivně zapojuje do zatajování toho, co se v Letech stalo, a delegace, kterou vládní představitelé vyslali na tento seminář, je zde pouze proto, aby zjistila rozsah škod, které toto odhalení způsobilo.

Připravil jsem devatenáctistránkovou zprávu o tomto zatajování, které provádí česká vláda, a udělal jsem kopii pro každou delegaci na tomto semináři. Doufám, že po prostudování této zprávy odsoudí tato konference českou vládu za toto zatajování a za její selhání při zřizování pamětního místa romského holocaustu v Letech jako národního památníku, jak doporučují helsinské dohody.

Děkuji vám.

PROSLOV PAULA POLANSKÉHO

na semináři Human Dimension
on Roma in CSCE Region, Varšava, Polsko,
20. až 23. září 1994

Dámy a pánové,
jak už možná někteří z vás četli v americkém tisku nebo slyšeli ve vysílání Hlasu Ameriky, strávil jsem více než dva roky zkoumáním záznamů o romském táboře smrti v Letech v České republice. Během této doby jsem také vedl řadu rozhovorů s přeživšími dozorci a lékaři z tohoto tábora, a také s místními obyvateli z Letů a okolních vesnic, kteří byli svědky tehdejšího dění a slyšeli příběhy o tom, co se dělo uvnitř tábora. Nejsem v tomto výzkumu průkopníkem, ale patrně jsem v Letech našel více úmrtí záznamů než kterýkoli předchozí badatel, a také více hrůzy, a protože jsem Američan, několik amerických novin publikovalo rozhovory o mých výzkumech, které přiměly několik amerických kongresmanů zabývat se touto otázkou. Tato publicita obrátila poprvé světovou pozornost k selhání české vlády ve věci uctění památky romského holocaustu v České republice.

Od dubna jsem byl v přímém kontaktu s českou vládou ohledně mého výzkumu a jako Čechoameričan, hrdý na své české kořeny, jsem se těšil, jak zde dnes před vámi vystoupím, abych vás informoval o skvělé spolupráci, kterou mi poskytla česká vláda v souvislosti s touto problematikou romského holocaustu. Naneštěstí opak je pravdou. Hlavní věc, o které vám dnes mohu podat zprávu, je, že česká vláda a prezident Havel se aktivně zapojují do zatajování toho, co se v Letech stalo, a delegace,

kteřou vyslali na tento seminář, je zde pouze proto, aby zjistila rozsah škod, které toto odhalení způsobilo.

Poslední dva týdny jsem strávil v České republice, abych pokračoval v mém výzkumu a abych se pokusil zajistit spolupráci vlády na důstojném památníku na počest romských obětí tábora v Letech v intencích článků Helsinské úmluvy, kterou podepsala i česká vláda.

V dubnu jsem se účastnil schůzky na českém velvyslanectví ve Washingtonu s členkou Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a s ředitelem archivů Muzea holocaustu ve Spojených státech. Na této schůzce jsme požádali českou vládu o mikrofilmové kopie všech záznamů romského tábora smrti v Letech (více než 40 000 dokumentů) a o ujištění, že česká vláda dodrží závazky plynoucí z helsinských dohod a vytvoří Národní památník na místě tábora smrti v Letech.

Nejenže v nás setkání zanechalo dojem, že česká vláda poskytne Muzeu holocaustu všechny své záznamy z tábora v Letech, ale byli jsme dokonce požádáni, zda Muzeum holocaustu nemá zkušené lidi, které by mohlo doporučit pro vytvoření návrhu tak důležitého, národního památníku.

Před dvěma týdny, když jsem se vrátil do České republiky, abych pokračoval v bádání v třeboňském archivu, kde jsou nekatalogizované záznamy z Letů uloženy, mi bylo řečeno, že existují „nová nařízení z Prahy“, jež mi mají zabránit, abych pokračoval ve výzkumu způsobem, kterým jsem jej vedl doposud. Už jsem neměl neomezený přístup k záznamům. Nemohl jsem si již pořizovat fotokopie záznamů, protože jsem vyčerpал povolený počet kopií při své předchozí návštěvě. Místo abych mohl nahlížet do všech záznamů, byl mi nyní omezen přístup na malý počet z nich na každý jednotlivý den.

Obvykle, když si objednávám v třeboňském archivu nějaké materiály, dostanu je během několika minut. První den po svém návratu jsem čekal více než dvě hodiny,

než jsem mohl konečně dojít do místnosti vedoucí badatelny, abych zjistil, co se s mými materiály stalo. Jediná položka, kterou jsem si ten den objednal, ležela na jejím stole, ale byl jsem seznámen s dokumentem, který po mně vedení archivu požadovalo podepsaný. Tento dokument ve skutečnosti říkal, že se zavazují, že nebudu získané informace sdílet s třetí stranou, ani je nebudu používat v materiálech, které by pomlouvaly, urážely či jinak ohrožovaly českou vládu. Když jsem tento papír podepsal, byl mi umožněn přístup k jednomu kartonu dokumentů, který jsem požadoval.

V lednu jsem mohl nahlížet do materiálů z tábora v Letech spolu se čtyřmi asistenty. Přečetli jsme každý ze 40 000 dokumentů a do mého přenosného počítače jsme uložili jména a data narození více než 2000 romských vězňů z tábora, přičemž mnohem víc jich ještě zbývá doplnit.

Tentokrát, když jsem se do archivu vrátil s jednou asistentkou, mi bylo řečeno, že mé asistentce není dovoleno nahlížet do materiálů o Letech spolu se mnou, ani pro mne nesmí žádný z těchto materiálů překládat. Neměla zvláštní povolení.

Zkrátka, mé bádání o Letech bylo zastaveno hned první den po mém návratu.

Přestože jsem už viděl všechny dokumenty o romském táboře smrti při své lednové návštěvě, vrátil jsem se do Třeboně s výslovným záměrem pořídit fotokopie dokumentů, které dokazovaly, že původní vedení tábora v Letech falšovalo v roce 1942 tamější záznamy, aby zakrylo skutečný počet vězňů v táboře, držených zde v kteroukoli konkrétní dobu. V lednu jsem pořídit fotokopie pouze všech seznamů transportů do Osvětimi a osobních záznamů zaměstnanců tábora (více než 600 stran). Ale poté co jsem znovu přehlédl své poznámky z lednového výzkumu a pečlivě prozkoumal inventář všech dokumentů, který sestavili moji spolupracovníci,

dospěl jsem k závěru, že přijímací seznamy vězňů vykazují značný rozpor ve srovnání s oficiálními táborovými knihami, jež měly podávat informaci o tom, kolik vězňů bylo aktuálně v táboře.

Domnívám se, že můj výzkum byl zastaven hned prvního dne po mém příjezdu, protože už v rozhovorech pro noviny jsem se zmínil o podezření, že záznamy v Letech byly kamuflovány již v roce 1942. Nyní, v roce 1994, mi bylo zabráněno dokázat ono kamuflování. Ve skutečnosti jsem ale odhalil další zastírání, tentokrát prováděné českou vládou, a to nikoli v roce 1942, ale v roce 1994.

Než jsem odjel z USA, poslal jsem fax Kanceláři prezidenta Havla s žádostí o setkání s vládními představiteli, abychom společně usilovali o spolupráci na mém projektu o Letech.

Když jsem byl v České republice, dostal jsem odpověď od Kanceláře prezidenta Havla, ze které cituji:

„Chceme zdůraznit, že tento problém, na který nás upozorňujete, je pro české úřady velmi důležitý. O tomto tématu již proběhlo mnoho diskusí na nejvyšší úrovni a byly již podniknuty kroky nezbytné k tomu, aby se toto místo stalo památníkem, připomínajícím onu tragédii.

Rádi bychom Vás ujistili, že pan prezident je detailně informován o této otázce a bedlivě sleduje tyto probíhající diskuse.“

Ve faxu prezidentské kanceláře jsem byl dále odkázán na ministerstvo zahraničních věcí, které „je odpovědné za projednání této otázky“.

Protože Lety jsou při cestě z archivu v Třeboni do Prahy, zastavil jsem se tam, abych navštívil starostu v Letech a zjistil, zda něco neví o vybudování památníku, připomínajícího tuto tragédii, jak to bylo řečeno ve faxu Kanceláře prezidenta Havla.

Starosta Letů je mladý muž, který pravděpodobně v době, kdy byli v táboře smrti v Letech Romové vražděni nebo odtud posíláni do Osvětimi, ještě ani nebyl

na světě. Věřím, že je to čestný muž, který o tragédii, jež se odehrála v jeho vesnici, ví pouze to, co mu řekli lidé z Prahy.

Starosta nám potvrdil, že plány na památník, který by měl stát nedaleko tábora, jsou už ve velmi pokročilém stadiu a že doufá, že bude mít dostatek mužů schopných v průběhu několika následujících dní to místo vyčistit.

„Jaké místo?“ zeptal jsem se ho, přičemž jsem dobře věděl, že místo bývalého tábora smrti v Letech zabírá dnes velký družstevní vepřín.

Starosta mi řekl, že díky zprávám v americkém tisku o mých výzkumech informovali představitelé české vlády starostu a místní okresní úřad, že kvůli připomenutí a uznání romského „pracovního tábora“ musí být rychle nějaký druh památníku vybudován. Byla uspořádána schůzka, které se zúčastnili starosta, předseda Okresního úřadu v Písku, představitel české vlády a zástupkyně Muzea romské kultury v Brně. Okresní úřad navrhoval, aby byla přidána plaketa k již existujícímu válečnému pomníku v Letech, to však představitelka muzea odmítla. Ačkoli sama neromka, navrhovala, že památník by měl být vybudován na místě samotném. Žádný Rom na schůzku pozván nebyl.

Nakonec se dospělo ke shodě, že by měl být vztyčen malý památník nad masovým hrobem dvaceti romských dětí, které byly v táboře zabity. Hrob se nachází asi 300 metrů od tábora a asi 500 metrů od nejbližší zpevněné silnice. Žádné vytvoření přístupové cesty od silnice se neplánuje. Jediný přístup k tomuto místu vede po dva metry široké lesní cestě, která se napojuje na silnici nižší třídy, jež není zakreslena v žádné evropské automapě, jakou by bylo možné očekávat ve výbavě turistů. Když jsem toto místo navštívil, rozbilo se mi auto na té kamenité lesní cestě a musel jsem požádat o odtah. Také mi trvalo více než hodinu, než jsem to místo přesně našel, když už jsem tam byl.

Pochopitelně, v celém okolí je cítit velmi silný zápach z vepřína. Prasečí kosti se nacházejí roztroušené po celém okolním lese. Je zjevné, že se česká vláda domnívá, že takové místo nebude nikdo navštěvovat, když by si jej měl sám najít.

Samozřejmě jsem u starosty v Letech protestoval, že podle helsinských dohod, které česká vláda podepsala, musí zůstat jako národní památník zachován prostor celého tábora a nikoli pouze izolovaný hrob mimo táborové hranice. Ale starostovi bylo lidmi z Prahy řečeno, že Lety nebyly žádný velký tábor, neboť v něm bylo jen šest dozorců.

Okamžitě jsem otevřel aktovku s fotokopiemi z třeboňského archivu a ukázal jsem starostovi kompletní seznam zaměstnanců tábora v Letech – 91 lidí, všechno Češi; 26 stran seznamů se jmény, daty narození a služebními záznamy pro každého dozorce a správce z tábora v Letech.

Starosta byl konsternován. Bylo mu řečeno, že není třeba nějaký významný památník, protože Lety byly tak malý tábor.

Poté jsem se starosty zeptal, jak je to s vepřínem, který nyní zaujímá místo romského tábora.

Vyprávěl mi, že vepřín byl postaven před dvaceti lety místním zemědělským družstvem. Ale nyní, když existují tyto snahy vybudovat z tábora památník, chtějí místní zemědělci prodat své podíly soukromé společnosti, takže tábor by potom byl v soukromých rukou. Starosta nevěděl, zda už byly to podíly prodány, ale poskytl mi jméno společnosti, která podle jeho informací měla vepřín koupit. Společnost se jmenuje Bonas a její vedení sídlí v nedalekém městě Milevsku. Když jsem je minulý týden kontaktoval, potvrdili mi, že právě koupili vepřín v Letech. Tvrdili, že neví nic o bývalém romském táboře smrti, který se nacházel na tomto místě, ani nebyli vládou před jejím nákupem varováni.

Jak vidíte, starosta Letů se nesnažil skrývat žádné informace. Nevymýšlel si žádné historky, aby něco zamaskoval. V tomto složitém vládním zatajování je zcela nevinně.

To však nelze říci o ministerstvu zahraničních věcí, jehož kancelář jsem navštívil následující den.

Zde mi bylo řečeno, že vše probíhá podle plánu a památník by měl být hotov v říjnu, čímž bude vyhověno helsinským dohodám.

Zeptal jsem se, zda památník ponese jména všech Romů, kteří v Letech zemřeli nebo kteří byli z Letů transportováni do Osvětimi, jak je to obvyklé na válečných památnících v České republice. Bylo mi řečeno, že nikoli.

Vyjádril jsem nad tím úžas, neboť každé město v jižních Čechách, které má válečný památník, na něm má jména všech svých padlých. Zmínil jsem také skutečnost, že památník v Lidicích nese jména všech zdejších obětí. Proč by měly být Lety nějak jiné?

Na tuto otázku jsem nedostal žádnou odpověď.

Nejvíce mne však rozčílilo zachování vepřína na místě tábora v Letech. Je to znesvěcení, řekl jsem představiteli ministerstva. Vepřín je tím nejhorším symbolem, jaký si lze představit, pro památník tábora smrti.

„My tomu neříkáme tábor smrti,“ řekl mi ten muž. „Byl to pracovní tábor.“

„Nikdo z toho tábora nepřežil,“ připomenul jsem mu, „kromě těch, kteří byli posláni do Osvětimi.“

„Byl to jen pracovní tábor, všichni bohužel zemřeli, když propukla epidemie tyfu.“

„To je historka, která má zatajit to, co se v táboře skutečně v roce 1943 odehrálo,“ řekl jsem. „Jistě nehodláte použít stejnou kamufláž v roce 1994.“

Poté mi bylo řečeno, že se zázrakem našel nový plán tábora, jen před několika týdny, který dokládá, že tábor smrti v Letech nebyl umístěn tam, kde dnes stojí vepřín. Vepřín stojí o několik metrů dál.

Nyní jsem se musel začít skutečně smát, protože mám fotografie tábora v Letech, pořízené v roce 1943. Táborový rybník, který stále ještě existuje, je tím nejlepším identifikačním znakem, který ukazuje, že vepřín stojí na místě tábora. Pochopitelně místní lidé, kteří pomáhali tábor stavět a kteří do tábora dováželi zásoby, nejen potvrdili, že vepřín zaujímá místo tábora smrti v Letech, ale ukázali mi také neoznačené hroby v okolním lese za vepřínem – hroby, jejichž existenci dnešní česká vláda popírá.

Jediný závěr, který jsem mohl ze schůzky s představitelům ministerstva zahraničí vyvodit, byl ten, že vepřín nebude odstraněn z místa tábora a že památník nepone- se žádná jména obětí a bude vybudován na izolovaném místě, k němuž není žádný přístup od veřejné silnice, která přiváděla Romy do tábora smrti.

Tímto způsobem dodržuje současná česká vláda hel- sinské dohody a uctívá české občany, pro něž byly Lety místem „konečného řešení“.

Bylo mi také sděleno, že česká vláda nemá v úmyslu vytvořit komisi, která by vyšetřila, co se skutečně dělo v táboře smrti v Letech, která by přesně zjistila, kolik lidí zde zemřelo nebo kdo je zabil. Ačkoli veškerý personál tábora tvořili Češi, názor vlády, nepodložený žádnými dokumenty, zní, že zaměstnanci byli do tábora posíláni za trest. Já jsem ovšem v dokumentech z Letů zjistil, že opak je pravdou. Dozorci byli posíláni z Letů pryč, jestliže spáchali nějaký přestupek, například když rom- ským vězňům prodávali cigarety. Pouze jeden dozorce si na práci stěžoval a byl okamžitě propuštěn a byl mu udělen důchod z důvodů duševní choroby.

Jak jsem řekl české vládě, nehodlám na bývalé do- zorce, kteří zavraždili romské vězně, pořádat hon na čarodějnice. Nemám dokonce ani zájem na zveřejnění jejich jmen. Ale zločiny podobné zločinům v Letech byly již dříve vyšetřovány v Chile a jsou nyní vyšetřovány

v Jihoafrické republice – nikoli proto, aby byli viníci přivedeni před soud, ale proto, aby se dosáhlo úplného a spolehlivého objasnění minulosti. Nemusí být odhalena jména, nemusí se odehrát soudní procesy. Měla by však být nalezena a vyslovena pravda.

Čtvrtého července tohoto roku obdržel prezident Václav Havel ve Filadelfii Medaili svobody za vše, čím prospěl lidstvu. Ve své děkovné řeči vyzval prezident Havel k duchovní obnově, jež by měla sjednotit lidi, kteří jsou sice globálně spojeni, ale jsou od sebe násilně odtrhováni kulturními konflikty.

Havel řekl, že základní principy demokracie nebudou ničím, jestliže nebudou zakotveny v uvědomění si místa lidstva ve vesmíru a v „respektu k zázraku bytí“.

Česká vláda zjevně nevěří ve slova či ve filozofii svého vlastního prezidenta. Mám však pochybnosti, zda v ně vůbec věří i prezident Havel. Jako prezident České republiky nevyužil svého práva veta, jímž by zabránil přijetí českého občanského zákoníku, který byl kritizován nejvýznamnějšími lidskoprávními organizacemi v Evropě i v USA. Ani veřejně nevystoupil proti těm částem nového občanského zákoníku, které směřují ke zbavení práv a svobod velké části romské komunity v České republice. Doveden do svých logických závěrů, povede nový český občanský zákoník k opětovnému vzniku utečeneckých táborů, koncentračních táborů v České republice. Možná spatříme v České republice další „Lety“ ještě před rokem 2000.

Abych tomu zabránil a upozornil na to, co se v Letech stalo, nejen celý svět, ale i český národ, rád bych dnes vyzval prezidenta Havla, aby využil veškerého svého vlivu ke kontrole toho, jak jeho vláda dodržuje helsinské dohody a jak promění romský tábor smrti v Letech v důstojný národní památník, který si v ničem nezadá s památníkem v Lidicích.

Nacisté v Lidicích zavraždili 341 českých občanů. Jméno každého z nich je dnes uvedeno v lidickém národním

památníku. Nemůžeme snad totéž očekávat v případě českých občanů, kteří zemřeli v Letech nebo kteří byli z Letů transportováni do Osvětimi?

Nemá snad každý český občan právo, aby se s ním nakládalo stejně jako s ostatními, a to i ve smrti?

Nezdvihl by se snad v České republice celonárodní nesouhlas, kdyby byl národní památník v Lidicích zneštěven prasečákem?

Proč by tomu mělo být v Letech jinak?

Nebude-li vepřín odstraněn, neměl by být v Letech postaven žádný památník. Ať je tento vepřín národním památníkem necitlivosti české vlády vůči romskému holocaustu. Ať je tento vepřín konečným důsledkem filozofického pokrytectví „zázraku bytí“ prezidenta Havla.

Místo aby Romové museli čichat zápach z vepřína, kdykoli by chtěli navštívit své pamětní místo tábora smrti v Letech, ať celý svět čichá, co se v České republice stalo, ať celý svět cítí pokrytectví prezidenta Václava Havla.

Diskriminace s sebou nese také svoji spravedlnost. Pokrytectví prezidenta Havla se mu vrátí a bude ho pronásledovat. Jestliže on sám i jeho vláda budou i nadále popírat romský holocaust v České republice, jestliže nebudou dodržovat helsinské dohody, nebude již prezident Havel nadále moci létat do evropských a amerických hlavních měst, aby tam dostával medaile svobody, aniž by byl přítom srovnáván s jiným evropským podvodníkem v oboru lidských práv, s Nicolaem Ceaușescem.

Proměnit tábor smrti v Letech v národní památník znamená být nějakým zvláštním příznivcem, politickým příznivcem Romů v České republice. Podle Helsinské úmluvy to znamená jejich právo, jejich památník, připomínající tisíce těch, kteří zemřeli v Letech a v Osvětimi.

Možná bude nutný pochod za lidská práva k prasečáku v Letech, sponzorovaný evropskými a americkými lidskoprávními organizacemi, který by české vládě

a prezidentu Havlovi ukázal, že existuje celosvětová solidarita s Romy v České republice, s jejich právem mít důstojný národní památník, jako mají bílí Češi v Lidicích.

Havlovo pokrytectví musí být vystaveno pohledu všech. Právo Romů na důstojný národní památník v Letech musí zvítězit.

Děkuji vám.

DOSLOV

KREV NA ZLATÝCH ČESKÝCH RUČIČKÁCH

Fajn. Jsme prý Češi. Nikdo se nás sice neptal, zda a kam se chceme narodit, a ani jsme se o to nijak nepříčinili. Nicméně k patnáctinám jsme všichni dostali průkazy státu, ve kterých se píše „státní občanství – Česká republika“. Máme v paži. Na druhou stranu jihomexičtí zapatisté říkají: „Jako indiány jste nás pokořili, jako indiáni povstáváme.“ S vnucenou identitou si lze pohrát, ba dokonce s její pomocí i vzdorovat. Neděláme si iluze, že v zemi „strachu o málo“, ironie, předpřiposraného trpitelství, pasivity, pohodičky a básní v čase války někdo povstane – tak maximálně pro další pivo k pípě. Ale přesto, češství lze obrátit proti těm, kteří se jím tak rádi ohánějí. A to se tady právě chystáme udělat, protože to byli Češi, kdo zabíjel Romy v Letech, byli to Češi, kteří tam za strašných podmínek nechali umírat stovky dětí, byly to Češi, kteří posílali Romy do lágrů v Osvětimi. A dnes? Na místě Čechy spravovaného koncentráku pro Romy stále stojí vepřín. Každé ráno, co se probudíš, i každou noc, co usínáš, prasečák dál stojí na místě „holocaustu po Česku“. Sedmdesát let po válce nebudí rozhořčení, že velkovýkrmná prasat znesvěcuje hroby nevinných obětí holocaustu, sedmdesát let po válce Češi svolávají pochody proti Romům.

Nebo myslíš, že se tě to netýká? Tak se podívej, co máš napsané na občance a kdo ti ji vystavil. Český stát

– instituce, která žije z tvých daní, zaštituje se tvým jménem a vyžaduje tvou poslušnost. Ta samá instituce, která ve své prvorepublikové verzi rozjela projekt pracovní převýchovy Cikánů a ve své protektorátní verzi ho pak elegantně napojila na nacistickou vyhlazovací mašinerii koncentračních táborů. A výsledek?

Čeští četníci, zaměstnanci státu, podepsaní pod systematickou deportací českých Romů do plynových komor Osvětimi. Pořád ti to nedochází?

Nechceme snímat vinu z německých nacistů, ale stavíme se proti zkratce – „Češi jen jako oběti, Němci jen jako agresoři“. Češi o sobě rádi vyprávějí příběh trpělivosti, prezentují se jako nevinné oběti cizí nadvlády. Kdyby teda byli všichni Češi nevinní, proč má Pasákova kniha *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945* celých 486 stran? Jestli byli všichni Češi nevinní, není rozdíl mezi českým kolaborantem a partyzánem? Jestli byli všichni Němci vinní, kdejaký nácek je tím pádem na úrovni členů antifašistického spolku Edelweiss Piraten? Nacionalistická zkratka obětního trpělivosti Čechů nám nestačí. Podle jakého klíče bychom měli my, antifas 21. století, hodnotit druhou světovou válku? Národní klíč a osa Čech vs. Němec to rozhodně nebude. My nabízíme jiný náhled na minulost, totiž ten, který se pohybuje na ose partyzán vs. fašista. Prostě každý, kdo se tehdy jakkoli vzepřel náckům, má náš velký respekt. Ti, co vzali hole, nože, šutry, praky, bouchačky a šli do nich, to pochopili – s nacismem to jinak nepůjde. Ctíme tento odkaz i dnes, přestože se doba i míra rizika zásadně změnila. Jenže prasečák v Letech nevypovídá jen o tom, co bylo, ale i o tom, co se děje teď. Je totiž součástí další a právě psané kapitoly dějin českého anticiganismu a státního rasismu. Paul Polansky by řekl, že právě vepřín, „je ten pravý pomník toho, jak Češi přemýšlí o Cikánech“. Tak schválně – zeptej se lidí ve svém okolí, co si myslí o pracovním táboře pro Romy či přímo o „konečném

řešení cikánské otázky“. Budeš zírat, jak málo se změnilo. Řešení nabízená Řápkovou, Čunkem či Okamurou ve společnosti rezonují. „Cikáni do plynu!“ se opakovaně neslo davem „slušných občanů“ při nedávných a pořád doutnajících pokusech o pogromy na severu Čech i v dalších regionech. Tady platí to, co jsme už řekli – Cikáni nemůžou za vaše posraný životy! V současné podobě je místo bývalého koncentračního tábora v Letech pomníkem státního i lidového rasismu vůči Romům a výsměchem lidem, kteří v něm zahynuli, přeživším, jejich rodinám i všem antifašistům a antifašistkám. A s tím se nesmíříme.

V roce 2013 jsme Paula Polanského pozvali na přednášku o romském holocaustu. Bavit se o minulosti jsme považovali za klíčové pro současnost. Českem se už třetím rokem proháněly pokusy o pogromy proti Romům. Lidé v ekonomické krizi a čase antikomunistického neoliberalismu začali hledat obětní beránky, což je zde již důvěrně známý mechanismus. Masaryk o něm v průběhu hilsneriády mluvil takto: „Zvedly se ceny cukru? Tak tedy zmlátíme chropínské Židy!“ A jak je to dnes? Zavírají se továrny a není práce na periferii Česka? Půjdeme ven a budeme řvát: „Cikáni do práce!“ Fašizace středního proudu nás zaskočila. Neumíme s ní bojovat. Coby Antifašistická akce jsme se naučili efektivitě v boji proti organizovaným fašistům a neonacistům. Úspěšně je napadáme, poškozujeme a rozdrólujeme již od roku 1996. Rozkryli jsme prakticky všechny neonacistické a fašistické skupiny a organizace, identifikovali drtivou většinu důležitých postav v jejich řadách. Napomohli jsme tomu, že jsou v současnosti v hlubokém útlumu. Stáhli se i proto, že končili v nemocnicích, zbytky jejich aut na vrakovištích, či proto, že museli vysvětlovat zaměstnavateli, zda rozbitá okna a nápis „Tady pracuje nácek“ nesouvisí s jejich politickými postoji. Fašizace středního proudu po celé Evropě je ale trochu jiné kafe.

S trpkým pocitem toho, že historie se dost možná chystá opakovat, jsme se obrátili k dějinám a zejména k Letům, kde je současná návaznost na minulost alarmující.

Proto tedy Lety. Znevažovaná epizoda romského porajmos a zatuchlostí páchnoucí krev na zlatých českých ručičkách. Před svojí přednáškou nám Paul řekl o rukopisu popisujícím znovuobjevení koncentračního tábora v Letech v první polovině devadesátých let.

Přečetli jsme si ho s velkým zájmem. Detailní popis lidového i státního rasismu okem outsidera. Člověka, který potřebuje vysvětlení k tvrzení, že Cikáni kradou, a kterému se nezdá normální, že někoho neobslouží kvůli barvě kůže. To je jedna linie knihy, jež nás zaujala. Druhou je pak ta, jakým způsobem historie letské tragédie zůstala, respektive byla vydržována mimo oblast zájmu. Český stát se k tomu nepostavil čelem a s historickou zodpovědností, ale namísto toho příběh i šokující závěry bagatelizoval a Paulova tvrzení i jeho samotného diskreditoval. Aktivní nečinnost, respektive „mimočinnost“ státu nás dovedla až k celkové reflexi úskalí nacionalistické logiky náhledu na období fašismu.

Paul Polansky není profesionální historik. Je to spisovatel, básník a tak trochu taky cikán. Potuluje se světem podle toho, kam ho zavane jeho umanutost.

Mnozí mu vytýkají to, že nemá disciplínu profesionálního historika, neumí pracovat s prameny, domýšlí si, mýlí se či dokonce až příliš často dělá chyby. Ano, to všechno má co do činění s pravdou. Básník nemá vědeckou metodu. Vytýkat mu to je svým způsobem podpásové, byť pochopitelné – boji za zrušení prasečáku to nepřispívá. Nemá vědeckou metodu, ale zase není předposraný. Ta situace nestojí tak, že si vybíráme z třiceti různých historických přístupů badatelů k problému koncentráku v Letech. Situace stála tak: buď Ctibor Nečas, Paul Polansky, anebo mlčení, zapomnění, ticho. Naše volba je v takto rozdaných kartách jasná – lepší cokoli než nic. Kde byli všichni profesionální historici

v devadesátých letech, kdy Polansky tábor znovuobjevil? Proč nesesbírali svědectví přeživších o táboru v Letech, dokud ještě žili? Polansky do porevoluční společnosti vypustil vlaštovku a čekal, že se tématu chopí skuteční experti – koneckonců český stát mu to přislíbil. Nestalo se tak. Že by se to změnilo s vydáním této knihy? Uvidíme. Kniha nabízí návod nejen profesionálním historikům, ale i sociálním vědcům zkoumajícím současnost. Nevybízí totiž jen k důkladnému prozkoumání historie Letů jako tábora, ale i utváření historie Letů jako politické, mocenské a mediální reality. Kdo, proč a jak se snažil umlčet příběh Letů? Jak to, že bylo tak snadné po tak dlouhou dobu tento příběh opomíjet? Jaké ekonomické, geopolitické, rodinné, kulturní zájmy se po sametové revoluci podílely na aktivní nečinnosti českého státu? Jak zkoumat procesy, které byly i pro zaznamenávání či inventarizaci v archivech příliš nepohodlné? Jak zkoumat to, co se snaží nebýt vidět?

Každopádně platí, že to byla buldočí, zarputilá a uma nutá povaha neprofesionála, která umožnila dostat příběh Letů k veřejnosti i k potomkům lidí z tábora a učinila z něho problém. Za to má Paul náš respekt. Když jsme viděli, že se mu nedaří sehnat vydavatele či že vydavatel požaduje vyškrtání pasáží, které se mu zdají příliš „procikánské“ či „protihavlovské“, rozhodli jsme se knihu vydat sami. Ty ses zase rozhodl knihu dočíst až do konce – konce, kterým boj za zrušení prasečáku začíná a anti-fašistický boj proti všem formám rasismu a fašismu ve společnosti pokračuje. Nevíš-li, kudy kam, na další krok se ptej na kontakt@antifa.cz či sleduj www.antifa.cz.

Antifašistická akce
2014

PODĚKOVÁNÍ VYDAVATELE

Cesta knihy *Tábor smrti Lety: Vyšetřování začíná (1992–1995)* k veřejnosti byla dlouhá. Originál byl napsán v roce 1995 a o existenci rukopisu jsme se při návštěvě Paula Polanskyho v Praze dozvěděli vlastně jen náhodou. Po roce a půl příprav nás těší, že konečně můžeme předložit knihu čtenářům. A ještě větší radost máme z toho, že jsme mohli spolupracovat s lidmi, kteří veškerou práci na překladu, redigování a grafice knihy dělali bez nároku na honorář a přitom rychle a precizně. Veškerý zisk z této knihy tak může směřovat na podporu kampaně za zrušení vepřina, který stojí na místě bývalého tábora smrti.

Naše zvláštní poděkování patří Janě Kavalírové, Janu Votřelovi, Čestmíru Pelikánovi, Báře M. a Dáše za usilovnou, precizní a neuvěřitelně rychlou práci na překladu a jazykových korekturách. Markusi Papemu pak patří náš dík za cenné připomínky a upozornění na problematické pasáže textu. Petru Pithartovi a Jožkovi Mikerovi za napsání předmluv, které dosah samotného textu posunuly zase o kus dál. Janu Votrubovi potom za poskytnutí fotodokumentace z tábora v Letech.

Vážíme si vaší pomoci!

A nakonec také předem děkujeme všem, kteří se po přečtení knihy zapojí do společného úsilí za zbourání vepřina v místě tábora smrti.

Antifašistická akce, Československá anarchistická
federace a Institut kritických studií

OBSAH

PŘEDMLUVA 1 7

PŘEDMLUVA 2 11

PŘEDMLUVA AUTORA 21

KAPITOLA 1—35

25—469

EPILOG 471

DODATEK 1

BARBARA RICHTEROVÁ

475

DODATEK 2
MŮJ VARŠAVSKÝ
ČLÁNEK — ČESKÁ
VLÁDA ZATAJUJE
ROMSKÝ TÁBOR SMRTI
483

PROSLOV PAULA
POLANSKÉHO **485**

DOSLOV — KREV NA
ZLATÝCH ČESKÝCH
RUČIČKÁCH **493**

PODĚKOVÁNÍ
VYDAVATELE **503**

Překlad: *Jan Votřel, Jana Kavalírová*
Dagmar Magincová, Čestmír Pelikán

Úprava a písmo: *hallofflame.cz*

Tisk: *Tiskárna SWL*

Vydala: *Antifašistická akce,*
Československá anarchistická federace
a Institut kritických studií
roku 2014

Vydání první

ISBN 978-80-260-7200-3

EAN 9788026072003

„Jestli tato kniha nezbudí bouři otázek, pochybností, obviňování... pak jsme na tom opravdu velmi zle.“

Petr Pithart, disident a politik

„Velmi vítám vydání Polanského knihy – i proto, že mám pocit, že lidé o problém koncentráku a vepřina v Letech ztrácí zájem. Budu ji rozdávat mezi Romy s tím, aby si ji všichni přečetli. Doufám, že po přečtení se o to začnou více zajímat.“

Jozef Miker, romský antifašista

„Paul Polansky je spisovatel, básník a tak trochu taky cikán. Potuluje se světem podle toho, kam ho zavane jeho umanutost... Byla to právě jeho buldočí a zarputilá povaha, která umožnila dostat příběh Letů k veřejnosti, k potomkům lidí z tábora a učinila z něho problém. Za to má Paul náš respekt.“

Když jsme viděli, že se mu nedaří sehnat vydavatele či že vydavatel požaduje vyškrtání pasáží, které se mu zdají příliš ‚rocikánské‘ či ‚protihavlovské‘, rozhodli jsme se knihu vydat sami.“

Antifašistická akce

10

ISBN 978-80-260-7200-3

9 788026 072003

Zemský úřad v Praze

Kriminální ústředna v Praze

Centrální velitel neuniformované protektorátní policie v Praze

Prace

Centrální ústředna v Praze